

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

INSTITUTIO PHYSICA,

Dat is: DÿAS 22/124 2

Onder-wijs der

NATUUR-WEET.

Be-ghrijpende de ghanfche
Natuurlyke Wys-gheerte.

In't Latijn t'zaam-ghe-stelt door

F R A N K B U R G H E R S - D Y K,

In zijn leven *Professor* óft Hoogh-leer-
meester der *Wys-gheerte* in de Hoogh-
ghe Schoól van Leyden.

En nu ten besten van de Lief-hebber#
der *Wysheid* ver-taalt door

A. L. KÓK.

t' A M S T E R D A M,

Door Iohannes Troóft Boek-verkooper / op de hoek
van de Drii-steegh in't ghe-kroonde Schryf-boek. 1648.

Tót lóf der
N A T U U R - W E E T .

MEn schouwt de Werldt, en kent haar weezen niet;
't Ver-stand is blind in 't gheen het oogh be-ziet:
En nóchtans weet in 't voor-werp van de zinnen
't Recht redelijk ver-nuft gheen rust te vinnen;
Maar dat Ver-neem-al-nur-werk wil al voort,
En ghrondt, en diept, en spit, en mijnt, en boórt,
En dringt zelfs door na meest ver-borghe dingen:
De aart van al, wat d'Heemel met zijn kringen
Be-sluit en dekt, is 't voor-werp, welk het gheert.
Wat is de Konst dan waardigh, die 't hem leert?

Koókt Smaaklyk.

De Natuur-met, welker Natuur en t'zaamen-stelling

in t' 1. Hoof. ver-handelt wordt, heeft twe deelen : het

Eighe, waar in van de ghe-daanten des Natuurlijken lichaams,

Ghe-meen, waar in van des Natuurlijken lichaams,

By-zonderlijks; zijnde

t'Zaam-ghe-zette

Ghe-zaamentlijk; de Werltd, 34. Hoof.

Be-ghin-felen
An-doeningen

In-vvendighe, ten op-zicht van
t' Onder-verp; zijnde der
T^e zaamen stelling en Teeling
Teeling alleen : *Be-roo'ving*
d' An-doeninghen : *Natuur*,
VVerkende Oor zaak
Eindt
Ghe-meen, 7. Hoof.
By zoner. 8. Hoof.

Stof 2. Hoof.
Vorm }
3. Hoof.
4. Hoof.

Enkele:de

Hemel, an-ghe-merkt in zijn
Hoofdt stoffen, voor-ghe-stelt in haar

Natuur en Eigenschappen 10. Hoof.
Deelen : de *Sterren*, 11. Hoof.
als deelen der Werltd. 12. Hoof.
in orde tot de Menging. 13. Hoof.
Eigenschappen
Op-ghang
Onder-ghang

Waere uit

Enkele, Reok
Damp; Waterighe

Vuurighe
Lochtighe
15. Hoof.

Ver-bevelingen

t'zaam-ghe-zette
Schijnende

16. Hoof.

Ghe-mengde lichaamen waar van in t'

Ghe meen van haar
On-ghe-zieldt
Ghe-meen van haar
By-zonder

Op- en Onder-ghang. 17. Hoof.
Eigenschappen. 18. Hoof.
19. Hoof.
20. Hoof.
21. Hoof.
Eigenschappen, *Leven en Doedt*, 22. Hoof.

Groeyighe Ziel, en haar Ver-moghens
Teeling

Voeding
An-groeying } 23. Hoof.
ghe-woon
van zelf } uit Zaadt 24. Hoof.
on-ghe-woon 26. Hoof.
25. Hoof.

Ghe-voelighe Ziel, en haar Ver-moghens
Ver standighe Ziel, an-ghe-merkt in haar

Zinnen in t'
Ghe-voelighe Be-gheerte, en Plaats-be-weeglijkheidt, 30. Hoof.
Weezen 31. Hoof.
Ver-moghens } *Ver-standt* 32. Hoof.
Vvil 33. Hoof.
Ghemeeen
By-zonder } Uit-wendigh 28. Hoof.
In-wendigh 29. Hoof.

N

rt F
M:
En
En
Dc
Be
W

FRANK BURGHERS-DYK'S
Onder-wijs der
NATUUR - W E E T .

I. Hoofdt-stuk.

Van de t'zaamen-stelling der
Natuur-weet .

I. S T E L L I N G .

De Wijs-ghierigheid, eben als oök Philosophia ;
is / zo men op de oög-sprong der naam en
eerste be-tekening ziet / niets anders / als
liefde en be-gheerte der *Wijshheid* : in-dien
men op de zaak zelbe en t'ghe-meen ghe-
bruik acht neemt / zo ver-schilt niet van *Wijshheid*.
Wijshheid döch / öft, ghe-lijk top nu sprzeeken / Wijs-
gheerte , is een kennis der dingen be-flooten uit doöz
zich be-kende be-gheinselen / vol-maakende des menschen
ver-stande töt Ghe-lukzaligheidt. de zelbe heeft twee
deelen / het Be-schouwigh en Oeffenigh : van welke dat
omtrene noöd-zaaklyke dingen bezigh is / en niet als
na de waarheidt ziet : dit ver-keert omtrent des men-
schen doeningen / en der zelbe be-gheinselen / en siert ze
töt de eer-haarheidt. De Be-schouwigh *Wijsh-gheer-*
te be-gheijpt in haar be-bang de Over-natuur-weet , Na-
tuur-weet en Wis-konst ; de Oeffenigh *te* be-bat de Zede-vör-
ming , Borgher-stiering en Huis-houding. De Reden-konst
moet boöz gheen deel der *Wijsh-gheerigheidt* / als de
Stoischen willen / maar boöz een Werk-tuigh der zelbe
ghe-houden worden.

II. Maar de andere ober-slaande / laat ons de
Natuur-weet en haat t'zaamen-stelling / welk ons boöz
neemen

Pars Theo-
retica &
Practica,

Meraphy-
fica , Phy-
fica , &
Mathema-
tica.
Ethica ,
Polytica,
& Oeco-
nomica.
Logica,

neemen is / naau-kuertghlyker ver-handelen. Die Hoofd-stukken dan staan ons te ver-klaaren / waar in alles be-ghreepen wordt / wat tot de t'zaamen-stelling der Natuur-weet ber-eischt wordt; de Uit-beelding / Schifring / het op-zicht / dat is tot de andere deelen der be-schouwinghe Wys-gheerts heeft / en het ghe-lyk oft nur.

III. De Uit-beelding des Naams ver-klaart het woortzelve. Want Natuur-weet is ghe-noemt van Natuur; eben ghe-lyk ook *Physica* van *Physis*, en *Physis* van *Physibai*, dat is / ghe-booren worden. Dies zal na deze oof-spronklykheit de Natuur-weet een onder-wijzing zijn van dingen / de welke op- en onder-ghang onder-heedigh zijn / en de welke een-maal ghe-booren / daar na ver-ghaan. Maar deze Uit-beelding is te eng / en laat de heemelsche dingen / die gheen ver-dering onder-woopen schijnen / buiten: welker kennis deze Onder-wijzing zich nochtans toe-eigent. Verhalven staat ons de Wezenlyke / en die Vol-maakte / Uit-beelding te zoeken: de welke in't Ghe-slacht en Onder-scheidt be-staan moet. Het Ghe-slacht der Natuur-weet is Weetenschap: en dat niet alleen op die wys / waar op alle leering der Onder-wijzingen een Weetenschap pleeght ghe-noemt te worden: Maar ook door zo veel Weetenschap be-knoptlyk en eigentlyk ghe-nomen wordt door een Be-roogghige Heblykheit / oft een kennis van een Hoofd-zaaklyke zaak door haar Oof-zaaken; ghe-lyk is ghe-nomen wordt / 1. der after, 2. Hoofd-st. en 6. der Zede-vorm, 3. Hoofd-st. Want de Natuur-weet ver-keert omtrent zo-daanighe dinghen / welke van Hoofd-zaaklyke oof-zaaken af-hangen: welke / schoon is in veel dinghen zeer ver-bozghen en be-dekt zijn / in't ghe-meen nochtans alle zo-daanigh zijn / dat / zo het ver-stande de zelve door een naerstigh onder-zoek be-ghrypt / het magh ghe-zet worden een Weetenschap ver-kreeghen te hebben. Daar na is de kennis der Natuurlyke dinghen waardigh / dat is om zich zelf be-gheert werde / schoon 'er gheenighe nuerigheit van voort-quam. Eindlyk worden in deze Onder-wijzing gheenighe reghels voorghe-stelt / de welke ghebieden iet te doen oft te laaten / als in de konsten en Zedighe Wys-gheerte pleeght te

te ghe-schieden. Uit al welk volgt / dat de Natuur-weet een Weetenschap is / en dat op die wijs / als ghezeit is.

IV. Het Onder-scheidt der Weetenschappen wordt ghe haalt van 't Onder-werp / *i. der aet. 27, Hoofds-ft.* Dooz 't Onder-werp wordt niet ver-staan al / wat in een Weetenschap uit-ghe-beelt wordt ; maar dat alleen dat an de eighe An-doeningen onder-spreit wordt / de welke dooz haar Oo-zaken en Be-ghinselen van 't zelfve moeten be-tooght worden. In 't welk als twee deelen pleeghen onder-scheiden te worden ; de an-ghe-merkte zaak / welke eben als de Stof is / en de wijs van an-merken / welke eben als de Doozm is. En de an-ghe-merkte zaak zelfve kan an veele weetenschappen ghe-meen zyn : dies moet het onder-scheidt van de wijs van an-merken ghe-nomen worden. Affectio-
nes.

V. Het Onder-werp der Weetenschappen moet dooz alle Be-tooghting be-kent worden / en dat het zj / en wat des zelfs naam be-rekent ; Daar na moet het der ghanfche weetenschap eben-ghe-lyk zyn / zo dat het nocht de zelfve te huiten gha / nocht van de zelfve te huiten ghe-ghaan werde ; Daar en boven moet het allen An-domingen onder-spreit worden / en zelf gheentigh van die dingen in-hangen / welke tot de zelfve weetenschap be-hooyen. In-dien deze Dooz-waarden met het ghanfch Al-ghe-meen der dingen ver-gheleeken werden / zo zal blyken / dat niets anders het Onder-werp der Natuur-weet kan zyn / als de Natuurlyke Lichaamen / en de zelfve / dooz zo veel zj Natuurlyke zyn. Zo heeft *Aristoteles* ghe-boelt ; *dis in 's 2. bo. den Nat. 1. Hoofds-ft. en in 's 3. Van den Heem. 1. Hoof.* van het Onder-werp der Natuur-weet spreekende / den Heemel / de Hoofds-stoffen / Mengelingen / struiken / Dieren / en dezex Ghe-daanten op-telt : Welker aller naaste en ghe-meen Ghe-flacht is het Natuurlyke Lichaam. Du merke de Natuur-wijs de Natuurlyke lichaamen an / dooz zo veel zj van de niet-natuurlyke dingen onder-scheiden worden. En *Aristoteles* onder-scheidt / *in 's be-ghin der Nat.* de natuurlyke dingen van de Niet-natuurlyke alleen daar in / dat zj het be-ghin van haar be-weeghting in zich zelf hebben : Maar de Niet-natuurlyke dingen hebben gheen be-ghinsel van

be-weeghing in zich / oft niet als by Toe-bal. Hier merkt de Natuur-wijs de Natuurlijke dingen an / booz zo veel zo een be-ghinsel van be-weeghing in zich zelf hebben / dat is / booz zo veel zo Natuurlijk zijn. Hier uit volgt / dat nocht konstighe dingen / als een Balk / een Deeken / en dier-ghelike / nocht wis-konstighe / tot het Onder-werp der Natuurlijke weetenschap behooren. Want de konstighe dingen hebben in zich wel een be-ghinsel van be-weeghing en rust / doch niet booz zo veel zo konstig / maar booz zo veel zo Natuurlijk zijn / dat is / booz zo veel zo uit een Natuurlijk lichaam / als hout oft steen / als uit haar Stof / ghe-maakt zijn. De Wis-konstner an-maekt de Hooghooftheid oft in 't af-ghe-trokken oft zo by tot de Natuurlijke lichaaamen boozt-ghaat / als in de Sterrekonst, Aardt-be-schrijving, &c. Zo merkt hy nochtans de lichaaamen niet an / booz zo veel zo Natuurlijk / maar booz zo veel zo Hooghoofte zijn.

Mathema-
ticz.

Astrono-
mia.
Geogta-
phia.

VI. Dit is het ware Ghe-boelen van het Onder-werp der Natuur-weet. En die daer van af-wyken / kunnen oft in de an-ghe-merkte zaak / oft in de wijs van an-merken / niet van dwaaling-ont-schuldighet worden. En in de an-ghe-merkte zaak dwaalen zo / die oft willen dat het Onder-werp der Natuurlijke weetenschap zich zo ver uit-strekt / dat het ook de on-lichaamlijke Zelf-standigheden be-ghypt; oft het zels be zo in-pyngen / dat het alleen de ver-derflike lichaamen / en die wel ghe-mengde / in zijn om-bang be-batte-meenende dat de Heemel en Hoofde-stoffen niet anders van den Natuur-wijs an-ghe-merkt worden / als booz zo veel zo be-ghinselen der Ghe-mengde lichaamen zijn. De eerste dwaaling wordt daar booz weder-leght / om-dat Stof / Dym / Hooghooftheid en dier-ghelike andere / in-gheenerley-wijs an on-lichaamlijke Zelf-standigheden boeghen. Waars doch / Be-weeghing en Tijde schijnen an de zelve wel te boeghen / maar op zo on-ghe-lyk een wijs / dat zo van natuurlijke plaats / Be-weeghing en Tijde niet min ver-schillen / als de on-lichaamlijke Zelf-standigheden zels van de lichaamen. Wat de andere dwaaling be-langt / hoe-wel de Heemel de Werker / en de Hoofde-stoffen de Stof der ghe-mengde lichaamen zijn: zo zijn zo dies niet

niet te min als Ghe-daanten der Lichaamen an te merken.

VII. In de wijs van an-merken dwaalen zo/ die stellen dat het Natuurlijk lichaam van de Natuur-wijzen an-ghe-merkt wordt niet als Natuurlijk / maar als be-weeghlijk. Want be-weeghlijk wordt ghe-noemt / dat be-woghen kan worden ; (de Ghyicken zouden 't *Kineton* noemen) en dat ver-moghen is een eigenschap / welke van 't Natuurlijk lichaam be-rooght kan worden door de Natuur / als door de Góy-zaak. Maar het Onder-werp moet onbe-rooghlijk zijn / dat is / zo-daanigh / dat het door de Góy-zaak niet be-rooght kan worden. Zo zo zegghen / dat zo door be-weeghlijk ver-staan / dat de kracht van be-weeghen heeft / welk by de Ghyicken *Kinetiken* is / zo spzeeken zo on-heblijk / (want Be-weeghlijk / als ook het latynsch *Mobile*, betekent dat niet) en daar-en-bóven strekken zo de wijs van an-merken ook tót die dingen uit / welke in zich een be-ghinsel van be-weeghing hebben / waar door zo andere dingen be-weeghen ; Daar de Natuur-wijs de natuurlyke dingen alleentlyk zo ver an-merke / als zo in zich een be-ghinsel van be-weeghing hebben / waar door zo selve be-wooghen worden.

VIII. Uic 't gheen nu ghe-zeit is / kan zo-daanigh een uit-beelding be-slooten worden : De Natuur-weet is een Weetenschap der Natuurlyke lichaamen / door zo deel zo Natuurlyk zijn. Als ik zegh / een Weetenschap der natuurlyke lichaamen / zo ver-sta ik een vol-maakte kennis van alle eigenschappen / welke an de Natuurlyke lichaamen door zich zelf voeghen. Deezer kennis is dan eindlyk vol-maakt / als haar Góy-zaaken en Be-ghinselen / tót de Hoofdt-stoffen toe / door-zien zijn.

1, boe. der Natuur-w. 1. Hoof.

IX. De Schifting / waar van op de tweede plaats te spzeeken was / moet ghe-nómen worden van 't Onder-werp. Der-halven wyl 't Natuurlijk lichaam oft in 't ghe-meen / oft in 't by-zonder en in zijn Ghe-daanten kan an-ghe-merkt worden ; zo zullen 'er ook twe deelen der Natuur-weet zijn : het een ghe-meen / welk handelen zal van het Natuurlijk lichaam / des zelfs be-ghinselen en An-doeningen oft Eigenschappen in 't ghe-meen ; het ander by-zonder / welk be-ghyppen zal

de ver-scheide Ghe-daanten en trappen der natuurlijke lichaamen. En de Ghe-daanten zal γ p oft elk in 't byzonder / oft alle te ghe-lyk / onder de naam van Werldt oft 't Al-ghe-meen be-ghzeppen / an-merken. Dat Byzonder deel moet eben op de zelfde wijs in zyn leden onder-deelt worden / als het natuurlijk lichaam ghe-deelt wordt: en dat / tot dat men ghe-komen zal zyn tot de laagste ghe-daanten / in welker ver-haal de natuurlijke Wijs-ghier op-houdt. Hoe deze ver-deeling in-ghe-stelt moet worden / zal uit de γ p der na-volghende Hoofst-stukken ver-staan worden.

X. Volgt het derde Hoofst-stuk; welk was van 't opzigt oft de be-trekking der Natuur-weet tot de andere deelen der be-schouwinghe Wijs-gherte. Deze be-trekking staat eerst an te merken in de ober-een-komst en ver-scheidenheid: daar na in de af-hanging / en ten berden in de \odot de. De ober-een-komst en ver-scheidenheid der Natuur-weet, en andere be-schouwinghe Onder-wijzingen zal best ghe-bat worden uit 't gheen men van de byp-boudighe af-trekking pleeght te zegghe / waar doo; deze byp Weetenschappen ghe-stelt worden. Want alle Weetenschappen trekken haar Doo;werp eenighzins af / en dat oft van de on-deelighe ghe-leghenheden der Stof / oft van de ghe-meene Zelf-standigheit zelve der Stof. En deze Af-trekking is oft een werk des ver-standts alleen / oft in de dingen zelve ghe-leghen. De Natuur-weet trekt haar Doo;werp af / niet van de ghe-meene Zelf-standigheit der Stof (want γ p merkt de lichaamen an / welke uit Stof en Doorn t'zaam-ghe-stelt worden) maar van de ghe-leghenheden en ken-tekenen der Stof / waar doo; de On-deelighen onder-scheiden worden. Want gheenighe Weetenschap ghaat tot de On-deelighen doo;rt. Dit is een Af-trekking der Reden / ont-dat de Al-ghe-meenen van de On-deelighen niet in der daadt af-ghe-scheiden zyn / maar alleen doo; be-hulp des Ver-standts onder-scheiden worden. De Wis-konst trekt haar Doo;werp af / en van de ghe-leghenheden der Stof / en van de Zelf-standigheit der Stof zelve. Want γ p an-merkt de be-paalde Hoe-ghzootbride niet als γ p een eigenschap en An-doening des natuurlijke lichaams (want dit is het am; der Natuur-weet) maar als

als 3p het Onder-werp is van andere An-doeningen ofte eigenschappen. Deze Af-trekking ghe-schiedt ook dooz de reden / en niet dooz de zaak zelbe. Want gheenighe hoe-ghrootheid be-staat van zich zelf / ofte kan van zich zelf be-staan. Nu is de Over-natuur-weet oberigh / welke haar Dooz-werp af-trekt van de ghe-meene Zelf-standigheid der Stof / en haar by-zondere ghe-legghentheden ; en dat niet alleen dooz de reden / maar ook met der daadt. Want 3p merkt alleen die dingen an / die ofte de Stof ghe-heel uit-sluiten / als wanneer 3p van de on-lschaamlyke Zelf-standigheden handelt ; ofte niet noodt-zaaklyk / maar alleen by ghe-bal in-sluiten / als wanneer 3p reden-kabelt van het Weezen en des zelfs Eigenschappen in 't ghe-meen. Tusschen deze twee komt een ghroot onder-scheidt : en daar uit ryzen twee deelen der Over-natuur-weet : welke zo iemand wil dat ver-scheide Weetenschappen zyn / men zal 'er niet moghen teghen-strijden / wyl ook de deelen der Wis-konst ver-scheide weetenschappen zyn : als de Tel-konst, de Aardt-meet-konst , etc.

Arithmetica,
Geometria,

XI. De Weetenschappen hangen van de Weetenschappen af / ofte ten op-zicht des Dooz-werps ; ofte ten op-zicht der be-ghinselen. Op balder-lepe wys hangen de Natuur-weet en Wis-konst van de Over-natuur-weet af. Ten op-zicht van 't Dooz-werp / om-dat de Over-natuur-weet het Weezen in 't ghe-meen an-merkt / en 't zelbe in zyn ghe-daanten deelt / zo lang 't de reden der af-trekking toe-laet ; welke dingen de paalen van haar af-trekking re buiten ghaan / die rekt 3p an andere weetenschappen te be-schoutwen. Ten op-zicht der be-ghinselen: om-dat al / wat de Natuur-weet en Wis-konst zonder Be-toegging an-neemen / van de Over-natuur-weet by na be-toeggt is.

XII. Nochtans moet men niet meenen dat deeze / ofte de andere Onder-wyzzingen der Over-natuur-weet Onder-buerticht worden. Want tot de waare Onder-buertichting wordt ver-eischt : I. dat de Onder-buertichtde Weetenschap tot het Onder-werp der hoogher weetenschap niets anders by-bzenge / als een ghe-boelyk Toe-bal / welk nochtans niet be-hooft tot de Dóym des Onder-werps / ofte tot de wys van aen-merken ; II. Dat de Onder-buertichtde Weetenschap ghe-buikte de be-ghinselen der

Subalter-nari.

Optica
Musica,

hoogher weetenſchap. En dit woꝝdt beide in de Zicht-kunde en Zang-konſt ghe-merkt : van welke die der Aard-meer-konſt, deze der Tel-konſt onder-buertight ghe-ſtelt woꝝdt / 1. der Voor. 7. Hoef. Maar in de Natuur-weet en Wis-konſt heeft het gheen plaats. Want beide hebben ʒp het Onder-werp dooꝝ eighe af-trekking en woꝝs van an-merken van het Onder-werp der Over-natuur-weet ver-ſcheiden : beide ghe-bꝛuiken ʒp oök be-ghinſelen / welke in de Over-natuur-weet gheen be-ghinſelen / maar be-ſluiten ʒjn.

XIII. Hieruit volght / dat de Over-natuur-weet na de Oꝝde der Natuur / zich de eerſte plaats onder de be-ſchouwighhe weetenſchappen toe-eighent. Want woꝝl deze het Onder-werp en be-ghinſelen van de Over-natuur-weet ont-fangen / ʒo zullen ʒp gheen vol-kome vol-maaktheit kunnen ver-kriggen zonder het be-hulp der Over-natuur-weet. Maar want de woꝝl ons ver-ſtandt van de by-sonderen dooꝝ de Ghe-daanten craps-woꝝs op-klint tot de al-ghe-meenen ; en van de Ghe-woꝝchten tot de eerſte / en van daar dooꝝ de ver-ſchö-bener tot de hooghſte oöꝝ-zaaken dooꝝt-gheet ; ʒo kan 't niet ghe-ſchieden / oſt ten minſten niet ghe-maklijk ghe-noegh / dat iemandt de Over-natuur-weet , welke der al-ghe-meenſte Dooꝝ-werpen en de hooghſte Oöꝝ-zaaken heeft / vol-makkelijk vol-leere / ʒo by niet de Natuur-weet en Wis-konſt te dooꝝen ghe-dat heeft.

XIV. Tuſſchen de Natuur-weet en Wis-konſt is de reden der Oꝝde niet ʒo openbaar : Nochtans ſchijnt de Wis-konſt na de Oꝝde der Onder-wiſſing dooꝝ de Natuur-weet te ghaan. Want en ʒp heeft be-ghinſelen die by ons be-kenit ʒjn / en kan oök van de kinderen ghe-leert woꝝden. 1. boe der Zede. 6. Hoef. Maar na de Oꝝde der Natuur ſchijnt de Natuur-weet dooꝝ te moeten ghaan. Want de Wis-konſt ver-keert omtrent de hoe-ghwoꝝtheit : Maar de hoe-ghwoꝝtheit woꝝdt by den Natuur-woꝝs van het Natuurlijk lichaam be-tooght. En der-halven woꝝdt de Natuur-weet van de Wis-konſt dooꝝ-onder-ſtelt.

XV. Nu is öberigh 't ghe-bꝛuik. Want hoe-wel de Natuur-weet een be-ſchouwigh Onder-wijs ʒp / ʒo moeten nochtans daar uit niet be-ſluiten / dat ʒp gheemigh ghe-bꝛuik heeft ; maar oit alleen / dat / ſchoön ʒp gheen
nut

nut van ſich zelf ver-leende / 3p nóchtrane waerdigh
zoud zyn / dat 3p om de waarheid zelve be-gheert
wierd. Doch de Natuur-weet is booz-neemlijk nut tot
de Ghódt-gheleerheid en Ghe-nees-konſt , op-dat ik haar
on-eindighe andere nuttiggeden booz-by-gga. Tot de
Ghódt-ghe-leerheid , booz 3ó veel 3p dienſtig is om de
eerſte Góy-zaak / welke Ghódt is / na te vóyſchen.
1. Rom. 1. Hoof. Tot de Ghe-nees-konſt , booz 3ó veel 3p
de eerſte Góy-zaaken der ghe-zontheid en ziekten open-
baart / en deel twiſt-reedt van de Góy-zaaken en ei-
ghentſchappert der dingen / welker kennis tot de Ghe-
nees-konſt zeer noodtigh is. Ja by-kans al / wat de Na-
tuur-wijs be-tooght / zyn by den Arts be-ghinſelen en
ghzonden / waar op de konſt van Ghe-reezen ſtuent ;
3ó dat de Arts wel-ghe-zet woꝛdt te be-ghinnen / daar
de Natuur-wijs op-houdt. In't boek van 't ghe-voelen en 't ghe-
voel. 1. Hoof. en in 't einde des boex van 't leven en de doódt. Op-dat
tek nu niets zegghe van de on-gheloóflíke ghe-noghte/
die 3p ber-krígghe / welke in 't na-vóyſchen der natuur-
líke dingen ver-keeren ; waar van de Wijs-ghíet veel
handelt. 1. boek van de deel. der Dier. 5. Hoófdt-ft.

Theologia
Medicina,

II. Hoófdt-ftuk.

Van de eerſte Stóf der Natuur- lijke dingen.

I. **A**an-ghe-merkt woꝛdt / is óft het Onder-werp /
óft de An-doening / óft de Góy-zaak óft 't be-
ghinſel waar dooz de An-doening van het Onder-werp
be-tooght woꝛdt. 1. der aſter. 7. en 10. Hoófdt-ft. Uit de ken-
nis der be-ghinſelen ſpuit niet alleen de kennis van
de Eigentſchappert / maar óók van 't onder-werp ;
1. der. Natuur. 1. Hoófdt-ft. Der-halven wyl de natuur-
líke dingen be-ghinſelen hebben / waar uit 3p t'zaam-
ghe-ghoept zyn (want dat is uit haar op-en onder-
ghang 3ó openbaart / dat 'er niemandt ooit an ghe-
twiſſelt

twijfelt heeft) zo moet de an-bang der Natuur-weet bare de an-merking der Be-ghinselfen ghe-schieden. Want het komt ghanfchlyk den Natuur-wijzen en niet Over-natuur-wijzen toe / te be-troffen welke en hoe-daanigh der Natuurlyke dingen be-ghinselfen zyn / booz zo deel tot de vol-maakttheid zynet weetschap ghe-noegh is. Hoe-wel ik onder-tusschen niet ont-ken / dat men de naau-kuerighste ber-klaaring der Be-ghinselfen banden Over-natuur-wijs haalen moer.

II. *Aristoteles* ghansche *Twist-reden* van de Be-ghinselfen der natuurlyke dingen heeft twee deelen : het eerste is teghen de meeningen der ouden. 2. van zyn et-ghe ghe-boelen. En hy spreekt oft van de Be-ghinselfen in 't ghe-meen / oft van elk in 't by-sonder. 't gheen hy van de Be-ghinselfen in 't ghe-meen an-merkt / is by na dit na-bolghende. I. dat de Be-ghinselfen der dingen recht-strjdigh zyn. 't Welk hy be-wijst / om dat de Be-ghinselfen nocht uit elk-ander, nocht uit anderen, maar alle dingen uit haar moeten zyn. *1. boek der Nat. 5. Hoofdt-st.* Hier uit nu volghet dat zy de eerste recht-strjdighen zyn. Want om-dat zy de eerste zyn / daar-om zyn zy niet uit anderen : en om-dat zy recht-strjdigh zyn / daar-om zyn zy niet uit elk-ander. En dat alle dingen uit recht-strjdighen wozen / be-wijst hy daar uit / om-dat alles niet wozt uit alles. Zo wozt iemandt zwart niet van een Zang-kon-stener oft Schipper / maar van eenigh be-paaldt; dat is / recht-strjdigh. *6. Hoofdt-st. 5. 41.* II. Dat de Recht-strjdighen een ghe-meen Onder-werp hebben : ghe-lyk wanneer van wit zwart wozt / zo is 't nocht; aaklyk dat 'er een Onder-werp zy / welk ghe-zeit wozt; zwart te wozen. En hoe-wel dit met beide Recht-strjdighen een in 't ghe-tal zy / zo wozt het nochtans dooz de reden van beide onder-scheiden. Want het Onder-werp blyft; maar de Recht-strjdighen ver-ghaan. Want als een Mensch van wit zwart wozt / de mensch blyft / daar de witheid ver-ghaat : oft daar de zwartheid ver-ghaat / als de mensch van zwart wit wozt. *5 61.* Deze dingen volghen / de be-weeghing en ver-scheidenheid der dingen ghe-stelt zynde.

III. In 't na-bolfschen van de Be-ghinselfen der Natuurlyke dingen weet ik niet of van de oude Wijs-gbieren al-tijt met meerder naestigheit of twist ghe-ar-beit

dett 3p. Alle welke dwaalingen *Aristoteles* zeer verstandigk ghe-dat en dooz-ghaans wedet-leght heeft. in 's 1. bo. der *Nat.* van het 2. tot het 5. Hoofd-ft in 's 3. boe van den *Heem*. 2. Hoofd-ft in 's 1. boe van de op-en Onder-gh. 1. en 2. Hoof. 1. bo. der *Over-nat* 4. en volgh. Hoof. Daar in schijnen 3p nochtans by *Aristoteles* alle t'zaamen te stemmen / dat tot de op-en onder-ghang der natuurlijke dingen van nodden zijn *Recht-strijdighen* en de *Stof* / of het ghe-meen *Onder-werp* de *recht-strijdigen* / waar uit het een / dooz des anders an-komst / ver-dreeben werde / ghe-lyk by zelf be-kent in 's 1. boek der *Nat.* 6. Hoof. en 't zelbe stuent dooz- waar op een zeer klaare reden. Want wyl het blykt / dat in alle ver-wisseling iet wozyt / welk te doozen niet was / en een ander / welk was / in teggen-deel ver-ghaat / en dat dit on-be-stendighe / oft / als *Aristoteles* spreekt / *Recht-strijdighe* dingen zijn ; en wyl 't daar-en-boven by allen be-kent 3p / dat uit niets niet-met-al wozyt : zo moet het ghan/schlyk ghe-schieden / dat al / die eenighe ver-andering oft be-weeghing toe-staan / ook *Recht-strijdighen* en een on-ver-anderlyk *Onder-werp* der *Recht-strijdighen* toe-stemmen. Maar wat het *Onder-werp* oft de *Stof* / en wat de *Recht-strijdighen* / en hoe-beel en hoe-daanigh de zelve zijn / en of 3p be-ghinselen en *Hoofd-stoffen* der *Natuurlyke* dingen moeten ghe-noemt worden / daar in is men zo ver-scheiden / als by na nergens anders van ghe-boelen ghe-weest. En in dit *Hoofd-stuk* zullen wy zeggghen / wat de ouden van de *Stof* ghe-boelt hebben / en wat 'er *Aristoteles* van leert te ghe-boelen : de *Recht-strijdighen* tot het na-ból-ghend *Hoofd-stuk* uit-stellende.

IV. Wat de *Stof* hoe-daanigh de zelve ook 3p / een be-ghinsel en *Hoofd-stof* der *natuurlyke* dingen is / hebben 3p alle een-draghtelyk toe-ghe-stemt ; dooz de naam van be-ghinsel oft *Hoofd-stof* ver-staande het eerste *Onder-werp* waar uit de *natuurlyke* dingen t'zaam ghe-stelt zijn / en waar in 3p / als 3p ver-ghaan / laatst ont-lóft wozyden. Deeze hebben zommighe lichaamllyk / zommighe on-lichaamllyk ghe-maakte. En die ze lichaamllyk maakten / hebben ghe-zeit / oft dat 3p een *lichaam* / oft dat 3p veel *lichaamen* was. die een ; oft dat 3p een on-be-weeghlyk *lichaam* ; als *Xenofanes* , *Parmenides* , en *Melissus* ; oft een be-weeghlyk : en 't zelbe oft een uit de *Hoofd-stoffen* ; als het *water* / ghe-lyk *Talet Milesius* ; oft de *locht* / ghe-lyk

lijk *Anaximenes*; oft 't vuur / ghe-lijk *Heraklitus*: oft een middel-baar lichaam tusschen twee Hoofd-stoffen / 't eene dikker en 't ander dunner / en dat oft tusschen de locht en 't water. van welk ghe-boelen *Anaximander* onrechtlijk van *Simplicius* in 't 3. boek der *Nat.* en van *Filoponus* in 't 2. bo. van de *Teel.* en ver-verb. eerste binder ghe-acht woꝝdt; wyl hy eenigh lichaam / eer als de Hoofd-stoffen / en 't selve on-eindigh in klont / op dat der dingen op-ghang niet ont-brek / tot Stof schijne ghe-stelt te hebben / als hy *Diogenes Laertius* in *Anaximanders* leben blijkt. En in deze on-eindigheit der Stof heeft hy 't met *Thales*, *Anaximenes* en *Melissus* ghe-houden. Want *Permenidas* steld' een eindigh *r. der Overnat. s. Hoofd-st.* Die veel lichaamen toe-gelaaten hebben / hebben oft de vier ghe-meenlijk ghe-noemde Hoofd-stoffen doꝝ de stof om-helst / als *Empedokles*; oft on-eindighe lichaamen: en deze hebben oft de (*animos*) on-deelighen / dat is / on-deelighe / ghe-beele / lydenlooze lichaamen / en alle van het zelve ghe-slacht / doch in ghe-stalte / standt en oꝝde ver-scheiden; als *Demokritus*, *Leusippus*, welke *Epikurus* na-maals ghe-volgher is: oft de *Homojomerias*, dat is / ghe-lijk-aartighe deelen aller dingen / in ghe-slacht ver-scheiden / en onder zich recht-strijdig / ver-dicht / als *Anaxagoras*. Die de stof on-lichamlijk ghe-maakt hebben / hebben oft ghe-tallen / oft / ik weet niet wat / Een-aarigheden der dingen / als de *Pitagorischen*: oft blakten / als *Plato*, ghe-stelt. En dic zijn de ghe-boelens der ouden / welke *Aristoteles* dooꝝ-ghaans weder-leght / welke top oök met wainigh woꝝden ober-loopen zullen.

V. En eersteijk wyl de Stof het onder-werp en een deel der Zelf-standigheit van alle natuurlijke dingen zijn moet / zo kan zy gheen Toe-bal zijn. Want een Toe-bal kan nocht een onder-werp zijn / wyl 't zelf nosde-zaaklijk een onder-werp / daar 't in zy / bereischt; nocht een deel der Zelf-standigheit / wyl 't / der Zelf-standigheit by-ghe-voeght / zo-daantigh een weezen maakt / welk een dooꝝ Toe-bal pleeght ghe-noemt te woꝝden. Hier dooꝝ dan woꝝdt de meening der *Pitagorischen* en van *Plato*, die / als men ghe-meenlijk ghe-looft / de ghe-tallen en blakten dooꝝvonden / weder-leght. Maar ik kan 't naaulijc van my zelf ver-berden /

werpen / dat ik ghe-loöben zoud / dat zo gheste Wijs-ghieren zo on-heblyk van der dingen eerste si of ghe-boelt hebben. Want / be-halven dat die zo een over-tret tot een ander ghe-slacht (want de ghe-tallen en blakten be-hooren tot den Wis-konstener) zo kan niet ver-staan worden / hoe de Natuurlyke dingen uit ghe-tallen oft blakten be-staan kunnen. Zo dat het waar-schynlyk is dat zo anders let van der dingen Stof ghe-boelt hebben / welk zo niet ghe-noegh ver-klaart heb-ben.

VI. Ins-ghelyc schijnt men te moeten oöz-deelen van 't ghe-boelen van *Parmenides* en anderen / die ghe-acht worden tot het stofflyk be-ghinsel der natuurlyke dingen eenig on-be-weeghlyk lichaam ghe-stelt te hebben. Maar wyl dit ghe-boelen de be-weeghing / en mer de be-weeghing de ver-scheidenheid der natuurlyke din-gen wegh-neemt / zo is het zo on-ghe-rymde / dat het niet natuurlyke redenen / niet weder-leght kan wor-den. Want den Natuur-wyzen is niets klaarer en ze-kerer / als dat 'er een be-weeghing en ver-scheidenheid der dingen is : en de be-weeghing wegh-ghe-nömen / zo is 't noodde-zaaklyk dat alle natuurlyke oöz-zaaken en be-ghinselen wegh-ghe-nömen werden. Maar *Parme-nides* en andere schijnen doöz een on-be-weeghlyk be-ghinsel niet ver-staan te hebben een stofflyk be-ghin-sel / maar een werkend be-ghinsel : oft zo zo een stofflyk be-ghinsel ver-staan hebben / zo hebben zo / als zo 't selve on-be-weeghlyk noemen / niet alle be-wee-ghing wegh-ghe-nömen / maar die alleen / waar doöz de weezenheden der dingen ver-andert worden ; die on-der-tusschen toestaande / welke omtrent de Toe-ballen ghe-schiedt ; want deze kunnen de zinnen batten. waar uit volgt / dat alle natuurlyke lichaamen wel in wee-zen een zyn / maar dat 'er onder-tusschen ghyoöt onder-scheidt in de Toe-ballen is. welk ghe-boelen / hoe wel 't min on-ghe-rymde schijnt / zo is het nochtans om twe redenen te ver-werpen / en om-dat het de Zelf-standighe böymen wegh-neemt / en om-dat het de stof van sich zelf tot een lichaam maakt ; van welk het eene in de 10. Stelling / het ander in 't na-volghend Hoofdt-stuk weder-leght zal worden.

VII. De on-eindighe meenighe der ghe-lyk-aartighe deelen

deelen en on-deelighen / is veel-zins te ber-werpen. Want eerſtlyk wordt de on-eindighe meenighe der be-ghinfelen dooz haer eighe tegen-ſtrijde wegh-ghe-nomen / en ver-niet daat-en-boven de weetenschap der na-tuurlyke dingen. Want dat on-eindigh is / kan niet ghe-weeten worden / en de be-ghinfelen on-be-kent zynde / zo moet noode-zaaklyk ook 'overighe on-be-kent blyben. Daar na zo zyn *Anaxagoras* ghe-lyk-aarrighe deelen t'zaam-ghe-ghoent / en ſchynen een an-dere Stof te hebben. Dooz's konn'n *Demokritus* On-deelighen de natuur van een-lichaam niet hebben; wyl alle lichaam tot het on-eindigh toe deel-baar zy / als op zyn plaats blyken zal. Daar-en-boven doen de natuurlyke dingen ten minſten de Onder-heemeliſche / het ghe-taft dooz recht-ſtrijdighe hoe-daanigheeden an: Daar van waar kan die recht-ſtrijdigheide in t'zaam-ghe-ghoep-de lichaamen ont-ſpuiten / zo zy niet zy in de on-deelighen? Maar zy willen dat de On-deelighen van alle lyding af-ghe-zondert zyn / die ze tot be-ghinfelen der natuurlyke dingen maaken. Eindlyk dat 'er gheen pdeel in de dingen is / waar dooz de On-deelighen t'zaam-ghe-hecht worden / zal op zyn plaats be-weezen worden: zonder welk nochtans dit ghe-boelen pdeel is.

VIII. Ook is 't niet min on-ghe-rymt / een lichaam te ver-zieren / dat on-eindigh in klont zy / waar uit alle natuurlyke dingen zonder op-houden voort-ghe-bzacht worden. Want de on-eindigheide ſtrijdt niet min te-ggen het lichaam als teghen 't ghe-tal. En hoe-wel de teelingen der dingen zonder op-houden ver-meenigh-buldicht worden / zo ſtaat nochtans niet te vzezen / dat de ſtof uit-ghe-put werde: wyl dat / welk ghe-teele wordt / pleeght uit dier dingen Stof ghe-teelt te worden / die ver-gaan.

IX. Die willen / dat de eerſte Stof een oft veel lichaamen zy / uit die dingen / welke ghe-meenlyk Hoofd-ſtoffen ghe-noemt worden / ſchynen de nature oft der Stof oft der Hoofd-ſtoffen niet ghe-kent te hebben. Want de ſtof moet het eerſte Onder-werp zyn / van alle Rechte-ſtrijdigheide be-vzigt / en der-halven on-teelbaar en on-verderlyk. Maar de Hoofd-ſtoffen zyn onder elk-ander recht-ſtrijdig / en doen en lyden

by

Op buetten ; en fpruiten en ver-gbaan ghe-duurigh / zo riet ghe-beel / ten minften dooz deelen / en wozen dooz een ghe-duurigh ver-bólgh ver-andert. En zijn der-halven nócht eeuwighe nócht eerfte lichaamen ; maar ver-eifchen eenigh onder-werp / het welk / haarer oóf-fprong en onder-gbang onder-fpréit / het weezen óf de Stóf nu van deze nu van die Hoófd-ftóf ont-fange.

X. En dit zijn de meeningen der ouden ghe-weeft / welke van *Aristoteles* ver-wozen wozen. Daar zijn óók anderen ghe-bólgh / die ghe-zeit hebben dat de Stóf een lichaam zonder hoe-daanigheden is / en zonder alle zo-daanighe Toe-ballen / welke van de natuurlyke dingen pleegen af-ghe-scheiden te wozen / en he-quaaam om die te ont-fangen : onder-tuffchen de Zelf-ftandighe Stófen ver-werpende. Tót welk ghe-boelen wy te boozen ghe-zeit hebben dat óók de meening van *Parmenides* ghe-trokken kan wozen / maar wíl dit ghe-boelen de Stóf-fprong der natuurlyke dingen tót een bloóte ver-andering keert (want wíl de Stóf niet ver-dozen wozt als 'er een lichaam ont-fpruit / zo moet het zelbe uit een niet ver-dozen lichaam ont-fpruiten / en de oóf-fprong der lichaamen zal een bloóte ver-andering zijn) zo heeft *Avisenna*, om de oóf-fprong van de ver-andering te onder-fcheiden / in de Stóf eenighe ghe-lyk-eeuwighe Stóf ghe-ftelt / waar dooz zo wel een lichaam was / maar nóchtans he-quaaam om zelf-ftandighe Stófen te ont-fangen ; en dooz de;er oóf-fprong en ver-nietigging heeft by de teeling en ver-derbing der natuurlyke dingen van de ver-andering onder-fcheiden. Die ghe-lyk-eeuwighe Stóf schreef *Avisenna* der Stóf toe / I. op-dat de andere Stófen niet fcheenen uit niets te wozen. II. op-dat by de af-meeringen der Stóf be-fchermt kofft ; welke by wilde dat daar eerder als alle ver-derlyke Stófen waren. III. op-dat de Stóf ghe-zeit moght wozen de Stófen te be-gheeren / dooz middel van deze zich ghe-lyk-eeuwighe Stóf. Maar deze Stóf van *Avisenna*, om-dat zo gheenighe kracht heeft om de Stóf te be-paalen / maar de zelbe in ver-moghen be-ghaaft laat om alle Stófen zonder onder-fcheide te ont-fangen / kan gheen Stóf ghe-noemt wozen.

XI. Het welk als *Zabarella* zagh / is heeft hy *Ari-
stos* Döym der lichaamljkheidt ber-woypen / en nöcht-
tans ghe-wilt dat de Stof een lichaam zy / welk an
alle Zelf-standighe döymen onder-woypen wierd.
Dit ghe-boelen / hoe-wel 't be-wijnsjker zy als al de
hoben^{ste} / zo maghmen in 't zelve nöchtans niet be-
rusten. Want alle Natuurlijk lichaam moet ghe-
boeljk zijn / en daar en hoben van een be-paalde Hoe-
ghzootheidt en ghe-stalte : Maar de eerste Stof is
zonder alle Hoe-daanigheidt / en kan der-halven niet
ghe-boeljk zijn : daar en hoben ont-fangt zy ook de be-
paaling en ghe-stalte haarer Hoe-ghzootheidt van ieder
an-komende Döym.

XII. Wjl dan de Stof gheen Cöe-bal nöcht licha-
aam zy ; zo staat ons te be-zien wat zy eindlijk is. en
het zelve kan niet beter als uit de ghe-lyk-döymigheidt
de konstighe en natuurlyke dingen ber-staan worden :
Want ghe-lyk zich het köper tot een beeldt heeft / al-
zo heeft zich de eerste Stof tot die dingen / die'er uit wo-
den. 1. bo. der Nat 6. Hoofd-st. § 69.

XIII. Uit deze Ghe-lyk-döymigheidt volgt /
dat / eben als het köper niet met der daadt een beeldt
is / al-eer het de Döym des beeldts ont-fangen heeft /
maar alleen in ber-moghen / al-zo ook de Stof niet
met der daadt / maar allcen in ber-moghen / de Hee-
mel / Wardt of ; o-daanigh ter is. Dit heeft *Aristoteles*
ghe-wilt in 't 7. boe. der Over-nat. 3. Hoofd-st. Dat de Stof
nöcht wat is , nöcht Hoe-ghroöt , nöcht Hoe-daanigh , nöcht
zulk iet dat in de Zegh-woorden ghe-stelt wordr. De Stof
dan is on-deelachtigh en be-ghrypigh van alle Döymen/
en in dat in-zicht wordr zy een louter ber-moghen ghe-
noemt. Onder-ruffchen ghe-lyk het köper / schoon
't in ber-moghen een beeldt zy / in der daadt nöchtans
een lichaam is : zo heeft ook de Stof in der daadt haar
weezenheidt en Zelf-standighe wezenlijkheidt / onder-
scheiden van de weezenheidt en wezenlijkheidt der
Döym. welke zo zy niet had / ik zie niet / hoe zy tot
de t'zaamen-stelling der lichaaamen zoud kunnen in-
treeden ; ja hoe zy zoud kunnen ghe-noemt worden be-
ghrypigh der Döymen / en niet veel eer een louter niet-
mer-al.

XIV. Het ber-moghen der Stof pleeght in al-ghe-
meen

meen en zonderling onderscheiden te worden. Het al-ghe-meen ver-moghen wordt ghe-noemt / waar dooz 3p op alle Dóymen zonder onderscheid; het zonder-ling / waar dooz 3p op deze óft die Dóym be-paaldelyk ziet. Het al-ghe-meen ver-moghen is gheen hoe-daa-nigheidt van de Zelf-standigheidt der Stóf onderscheiden / maar de wezenheidt der Stóf zelbe / waar dooz 3p dat is dat 3p is. En dat niet alleen zo de Stóf an-ghe-merkt wordt als Stóf / maar ook zo 3p an-ghe-merkt wordt als een Onder-werp / óft als eenighe vol-strekte Zelf-standigheidt. Hoe-wel 't niet ghe-schieden kan; dat de Stóf zonder alle be-trekking tot de Dóym an-ghe-merkt werde. Het zonderling ver-moghen is haar / als een Toe-dal by-ghe-boeght. Want het kan by- en af-zijn / daar de Stóf onder-tusschen ver-blijft.

XV. De Be-gheerte der Stóf / waar dooz 3p ghe-zeit wordt de Dóym / eben als een vrouw den man / te be-gheeren / volgt het ver-moghen: der-halven wordt ook de zelbe in Al-ghe-meene en Zonderlinge wel ver-deelt. De Zonderlinge Be-gheerte / van den werker met het zonderling ver-moghen in-ghe-bzaght / ont-lóft de al-ghe-meene Be-gheerte niet. Want wyl dooz het al-ghe-meen ver-moghen de Stóf met een on-ber-scheidelyke ghe-neghentheidt ver-mengdelyk ghe-dreben werde tot alle Dóymen / en noch-tans van alle niez te ghe-lyk be-ghyppigh 3p; zo zoud 3p nimmer eenighe toe-laaten / 't 3p 3p dooz het al-ghe-meen ver-moghen / dooz de schikkingen / van den werker in-ghe-bzaght / wel niet ver-loozen / maar be-paalde / eenighe zekere Dóym booz andere be-gheerde. En in wat Dóym 3p ook be-rust / 3p be-gheert eér gheen andere / booz dat er nieuwe schikkin-gen van den werker in-ghe-bzaght; zijn / waar dooz 3p on-be-quaam ghe-maakt werde om die Dóym / die 3p heeft / te be-houden / en be-quaam om te ont-fangen / die 3p niet heeft. Der-halven is het een ver-dichtsel / dat eenighe stellen / dat de Stóf / dooz walging der teggen-woozdighe Dóymen / al-tijdt andre be-gheert / en dat dit de ooz-zaak der ver-derbing is in de onder-maanighe dingen. want hoe-wel zonder de Stóf natuurlyk niets kan ver-doorden worden / zo is

nóchtans de ver-berbing eêr der bôzmen óft schikkingen / waar dooz de bôzmen ghe-schoórt worden / als der stófte wijzen ; als op zjn plaats bliken zal.

XVI. Eindigh ghe-lyk de stóf in der daadt eenighe Zelf-standigheid is / welke in ver-moggen een lichaam is ; zo heeft zo oók met der daadt van zich zelf eenighe Hoë-ghoótheid ; welke / om-dat zo in ver-moggen is tot alle ghe-stalten / en wijzen van dun- en dikheid / on-be-paalt pleeght ghe-noemt te worden. Want mits de bôzmen dooz zich on-deeligh zjn / en alle uit-rekking van de stóf ont-fangeri / zo zullen zo / 't zo de selve uit-ghe-strekt zo / als zo daar in ghe-boert worden / on-deeligh ver-blijben. Daar toe zoude de werker der stóf / welke lijdt / niet kunnen by-ghe-boeght worden / zo zo gheen af-meetingen had ; wyl alle an-roering de Hoë-ghoótheid dooz-onder-stelt.

III. Hoófdt-stuk.

Van de Vorm en Be-roóving.

I. **W**ij hebben ghe-handelt van de Stóf ; nu bôzgen de Recht-strýdighen, welke wy in't dooz-ghaand hoófdt-stuk ghe-zeit hebben / dat ook den ouden uit de be-weeghing en ver-andering der dingen bekend ghe-weest zjn. Maar in't ver-klaaren van de natuur der Recht-strýdighen / is men niet min ver-scheiden ghe-weest / als in de Stóf selve. Want *Tarmenides* , hoe-wel by de oóf-sprong en be-weeghing der dingen schijnt wegh te neemen / mits by alles zeght een / en 't selve on-be-weegblyk te zjn ; zo wordt by nóchtans ghe-zeit tot ver-klaaring der natuurlyke dingen ver-warm en koudt / dat is / vuur en aarde by-ghe-braght te hebben. *Demokritus* heeft by-ghe-bracht het Dicht en 't Vl / en in de dichten eenighe recht-strýdighheid in standt / ghe-stalte en órde : dooz welker ver-andering by stelde dat de dingen ont-sproóten óft ber-ggingen. *Anaxagoras* heeft de Onder-scheiding en bewerring der, ghe-lyk-aartige deelen ghe-stelt : ghe-lyk oók

ook Empedokles, die'er de twist en vriendfchap daar en boven by ghe-boeght heeft. Die een van de Hoofd-stoffen / oft het middeligh ruffchen twe Hoofd-stoffen / tot de Stof ghe-maakt hebben / hebben het dik en 't dun ghe-bzinkt. *Plato* heeft / be-halven 't ghyoot en klein / buiten twiffel in de blaken eenighe recht-strjdigheid toe-ghelaaten: ghe-lyk ook de *Pithagoristen* in de ghe-tallen / en in haar Een-aartighe den der dingen. Maar dit alles wordt uit 't gheen wy van de Stof ghe-zeit hebben ghe-noeghsaam ver-staan weder-leght te zyn.

II. *Aristoteles* al deze dingen ver-werpende / heeft de Dóym en Be-robbing ghe-stelt / van welke de eene na d' andere de stof buert-wijs in-nam en ver-liet. Deze twe heeft by ghe-noemt de eerste recht-strjdighe in 't ghe-nacht der zelf-standighe den: en heeft ghe-wilt dat in haar onder-ling ghe-bólgh der dingen op- en onder-ghang ghe-leggen was. En dit heeft by zo be-slooten. Dat dooz zich wordt / wordt niet uit alles / maar uit zyn recht-strjdig / en dat dooz zich ver-ghaat / ver-ghaat niet in alles / maar in zyn recht-strjdig. Want ghe-lyk een zang-wijze dooz zich wordt uit een zang-loozen / en tot een zang-loozen weder af-laet: zo moeten de natuur-lyke lichaamen als zo worden en ver-ghaan / ghe-acht worden dooz zich daar uit te worden / het welk tot dat / welk ghe-zeit wordt te worden / zich eben heeft als de zang-looze tot den zang-wijzen; en weder-om tot dat alleen dooz zich te ver-ghaan / welk tot dat / welk ghe-zeit wordt te ver-ghaan / zich eben heeft als de zang-wijze tot den zang-loozen. En de zang-wijze en zang-looze zyn recht-strjdighe den: van welke nochtans het een des anders be-robbing in-sluit. Dies wordt in de op- en onder-ghang / be-halven de onder-wozpe Stof / welke ver-blyft / de Dóym en de teggen de Dóym strj-dighe Be-robbing ver-eischt. Wóch hoe de Be-robbing recht-strjdig zo teggen de Dóym / zal na-maals ghe-zeit worden.

III. In de Dóym zullen wy twe dingen an-merken / haar Natuur en op-ghang oft Góy-sprong. De Natuur zal uit de woorden en uit-beelding / welke haar van *Aristoteles* toe-ghelghent zyn / al-zo ghe-noeghsaam ver-staan worden. De woorden / die der zelve toe-ghel-

1. Vórm, ghe-schreeben worden / zjn 1 Morfe, 2 Eidos, 3 Paradeigma,
 2. Ghe-daante, 4 Logos en 5 Entelechia, En op-dat ik de andere na-
 3. Voor-beeldt, hauto echein. Want zp is eenighe vol-maaktheidt van
 4. Reden. eenigh onder-werp / welk de zelve ghe-zet wordt te heb-
 5. Vol-ko-men-heb-bing, ben. En is óft de Eerste / welke de Dóym zelve is : óft
 6. Het vol-maakt in zich te hebben, de tweede / welke de werking der Dóym is. by de La-
 tijnen wordt zp Actus (Be-drijf) ghe-noemt. De Uit-
 beelding der Dóym is al-dus : De Vórm is een Logos rou
 ti een Einai, óft / 't gheen 't zelve is / Logos tees Oufias,
 dat is / dat waar door een zaak dat is, dat zy is. Want de
 Dóym / der Sóf by-ghe-boeght / en met de zelve
 wezentlijk ver-eenicht / stelt de lichaamljke na-
 tuur van ieder ding t'zaamen / en scheidt ze van
 andere dingen door een wezentlijk onder-scheidt
 af.

IV. Hier uit volghen beel dingen / die in ózde te
 ver-klaaren zjn. En eerstlijk / dat de Dóym niet al-
 leen een be-ghinsel der natuurljke dingen / maar
 ook meér een be-ghinsel / als de Stóf / is. Want
 deze / wjl zp een on-be-paalde natuur heeft / stelt
 de lichaamen alleen t'zaamen. Maar de Dóym maakt
 en stelt de lichaamen niet alleen t'zaamen / maar
 onder-scheidt ze ook. Ver-halven dat de Na-
 tuurljke lichaamen lichaamen zjn / dat hebben
 zp van de Stóf en Dóym zonder onder-scheidt ;
 (want de lichaamljkeheidt volghet de ver-eenigging
 van de Dóym met de Stóf) Maar dat de
 lichaamen van deze óft die ghe-daante / neemt
 vuur óft water / zjn / dat is alleen der Dóym te wij-
 ten.

V. Uit 't gheen ghe-zet is volghet daar en boven /
 dat de Dóymen gheen Cor-ballen der Natuurljke
 dingen / maar waare Zelf-standigheden zjn. Want
 wjl de Dóym een deel des lichaams zp / en der
 Stóf / welke zp be-dóymt / en al-zo het t'zaam-
 ghe-stel zelve dat gheeft / waar door het daadlijk
 is / en van andere dingen door een wezentlijk ver-
 schil onder-scheidt / zo kan zp gheen Cor-bal zjn.
 Daar na is de Dóym een Merk-teken óft Paal-teken
 der Ceeling. Ver-halven zo de Dóym gheen Zelf-
 standigheidt zp / zo zal de Ceeling van de ver-ande-
 ring

ring niet ver-scheiden zijn. Maar tusschen de Teeling en Ver-andering komt dit Onder-scheidt / dat in de ver-andering het zelfde ghe-boeljk Onder-werp blijft ; in de Teeling gheen-zins. *in 's t. b. van de Op- en Onder-gang. §. 23.*

VI. En 't is niet alleen noodt-zaaklijk dat de Dóym een Zelf-standigheidt is / maar oók dat zn meer een Zelf-standigheidt is als de Stóf. *7. bo. der Over-nat. 3. b.* Want alles moet meer ghe-acht worden dat te zijn / dat het met der daadt / als dat het in-ber-moghen is. En de Dóym is in der daadt een Zelf-standigheidt ; de Stóf alleen in Ver-moghen. *2. b. der Nat. §. 12.* Daar na byngt de Dóym veel meer tot de t'zaamen-stelling der lichaamen by / als de Stóf. Ver-halven daar *Aristoteles* de Dóym dooz-ghaans Een-voudelijk een Zelf-standigheidt noemt : daar zeght by nóchtans dat de Stóf niet als by-na en eenigh-zins een Zelf-standigheidt is. *1. boek der Natuur-w. §. 79.*

VII. De Dóymen zijn niet t'zaam-ghe-zet uit het be-dryff en t' ver-moghen / nócht uit veel be-dryffen / maar zijn een-boudighe (Entelechiai) be-dryffen. Want dat uit het be-dryff en een Natuurlijk ver-moghen t'zaamen-ghe-zoep / moet een lichaam zijn : En dat uit veel be-dryffen be-staat / kan niet een dooz-zich zijn. En men moet niet alleen in enkele Lichaamen / maar oók in de t'zaam-ghe-ghe-zoepde / en alzo in de ander-slachtighe / hoe-daanigh de lichaamen der leebendighen zijn / een-boudighe Dóymen toe-staan. Want de t'zaamen-zetting be-hoóft alleen tot de Sóf / niet tot de Dóym.

VIII. Deze Een-boudigheidt wordt niet om-ghe-keert / om-dat dik-wyls de eene Dóym der andere by-ghe-boeght wordt : ghe-lyk wanneer de Dóym des ghe-mengden lichaams ghe-boeght wordt by de bóymen der Hoofd-stoffen ; óft de ziel by de Dóym des ghe-mengden lichaams. Want uit die twee óft meer bóymen / wordt niet een Dóym t'zaamen-ghe-stelt : mits de booz-ghaande ten op-zicht der bólgghende gheen be-dryff / maar een ver-moghen is : en der-halven t'zaamen met

met het Onder-werp / daar 3p in is / de staat der Stof be-dat. Want dat de ziel niet in de bloote en boymlooze stof der hooft-stoffen / maar in de ghanfche Zelfstandigheid des ghe-mengden lichaams / als in haare Stof / be-staat / zullen top op 3jn plaats be-roeghen.

IX. En hoe-wel 'er maar een Stof 3p van alle Natuurlijke dingen / welke op- en onder-gang onder-woy pen 3jn (want van de andere zullen top op 3jn plaats ons ghe-boelen zegghe) 3o 3jn nochtans de boymen zeer veel / en de zelve niet alleen in ghe-tal / maar ook in Ghe-daante en Ghe-flacht ver-schillende. Want wyl het onder-scheidt der natuurlijke dingen van de boymen 3p / 3o moet 'er ghem minder Onder-scheidt tusschen de boymen / als tusschen de natuurlijke dingen zelve 3jn.

X. En 3o veel van der boymen natuur; volgt haare Oef-sprong: waar van top op de tweede plaats te zegghe hadden. En dooz eerst moet men stellen / dat de Boymen niet eben-euwigh met de stof 3jn; maav dat 3p ont-spruiten / als de natuurlijke dingen ont-spruiten; en weder-om ver-ghaan / als de Natuurlijke dingen ver-ghaan. Want 3o de boymen niet ont-spruiten en ver-ghaan / 3o zal oft nootd-zaaklijk de teeling en onder-gang der Natuurlijke dingen wegh-ghe-nomen worden; oft / 3o de natuurlijke dingen ont-spruiten en ver-ghaan / 3o zullen / wyl 'er 3o veel boymen als teel-baare dingen 3jn / oft de Boymen zonder stof moeten be-staan / oft de boym der ghe-teelde en ber-doybe zaak zal het zelve ghe-deelte der stof be-boymen. Maar dat zonder stof de boymen niet kunnen overigh 3jn / is dooz zich open-baar: en om-dat de Boymen der ghe-teelde en ber-doybe zaak dik-wyls reche-strydig 3jn / 3o kunnen 3p niet te ghe-lijk in een stof be-staan. Dies is oberigh / dat de boymen met de natuurlijke dingen ont-spruiten en ver-ghaan. Ook let niets / dat de boymen een-boudighe be-dyffen 3jn / en niets eigentlijk ghe-zelt wordt ghe-teelt te worden oft te ver-ghaan / als dat / welk uit het be-dyff en ver-moghen t'zaam-ghe-boeght is. Want wyl de boymen be-ghinnen te 3jn / en weder-om op-houden te 3jn / en dat dooz de zelve doening / waar dooz de Natuurlijke dingen ont-spruiten en ver-ghaan / 3o moet men ghanfch-lyk

lyk toe-ſtaan dat de vóymen ont-ſpuiten en ber-ggaan / zo niet als de liſchaamen / ten minſten op eenighe wyſe / haarer natuur ghe-boeghlyk.

XI. En hoe-wel de vóymen ghe-zeit worden te ont-ſpuiten en te ber-ggaan / zo moeten nóchters niet meenen / dat zo / eér zo ont-ſpuiten / en na dat zo ber-ggaan / ghanſchlyk niet zyn / óft ghe-heel niet met al zyn : Want dit moet booz-neemlyk ber-hoet worden / dat men niet ſtelle / dat'er iet natuurlýk uit niets werde óft tót niets ber-gga. Maar zo de vóymen / booz de teeling en na de onder-ghang / ghe-heel niets zyn / zo zal men booz-waar 't zelbe niet kunnen ber-hoeden. Want dat ghe-heel niets is / het zelbe / zo't ont-ſpuit / moet nódr-zaaklyk uit niets ſpuiten. Óók is 't niet ghe-noegh / zomen zeght dat de vóymen daar-om niet uit niets worden / om dat zo worden af-hanglyk van de ſtóf / welke een natuurlýk ber-moghen heeft om de zelbe te ont-fangen. Want wat anders is het van de ſtóf af te hanghen / wat anders uit de ſtóf te worden. En 't ſchýnt niet ter zaak te doen ; dat de ſtóf ghe-zeit werde het ber-moghen te hebben tót de vóymen : wyl dat ber-moghen alleen ont-fangend zo.

XII. Laat ons der-halven met *Ariſtoſeles* ſtellen / dat de vóymen booz de teeling niet ghanſch niet met al zyn / maar dat zo dat in ber-moghen zyn / 't gheen zo na de teeling in der daadt zyn. Deze moghelyke weezenheid der vóymen / welke zo booz de teeling hebben / is niet in de werker / maar in de ſtóf. Want de Werker ber-leent niets van 'tzýne an de ſtóf ; maar maakt dat / 't gheen in ber-moghen in de zelbe ghe-weeft was / in der daadt zo. Eben ghe-lyk als een beeld-houtwer uit het houdt boozt-býngt de vóym van *Mercurius*. En al-zo worden wy nóch ghe-dwongen de vóymen uit niets te ſmeeden (wyl 't gheen in ber-moghen is / niet ghanſch niet-met-al is / ghe-lyk óók niet al / wat niet niet-met-al is / nóodr-zaaklyk in der daadt zyn moet) nóch nemen wy der dingen teeling wegh : wyl de vóymen uit het ber-moghen tót de daadt ober-ggaan. Óók hindert niet / dat de teeling een wegh zo van Gheen weezen tót een weezen. Want dat uit het ber-moghen der ſtóf boozt-ghe-býngt wordt / wordt ten deel uit een weezen / ten deel uit Gheen

Gheen-weezen. Het wordt uit een weezen / om-dat het wordt uit Stóf / welk' een weezen in ver-moghen is : uit gheen-weezen / om-dat het wordt uit de Be-roóbing / welke der Stóf toe-balt.

XIII. Waar uit volgt / dat; de Dóymen niet konnen zonder Stóf be-staan. van welke booz-waarde nóchtans de rebdelijke ziel uit-ghe-nómen moet worden. De welke / ghe-lyk zy niet uit het ver-moghen der Stóf boozt-ghe-b;aght wordt / zo blijft zy ook zonder hulp en by-standt der Stóf overiggh. Nóchtans ghe-boelen wy ook niet met die / welke de Dóymen / in der daadt zynde / achten van de Stóf niet met der daadt ver-scheiden te zyn. Want wyl de Stóf booz de Teeling be-ghaaft zy met de moghelijke weezenheid der Dóym / zo kan gheen zaak ghe-zeit worden dooz middel der Teeling daad-lyk te zyn / welke te boozen niet daadlyk was / zo de daadlyke weezenheid der Stóf van de Dóym niet ver-scheiden zy. Ja alle onder-scheidt der Natuurlyke dingen schyné my dooz die be-vestigging wegh-ghe-nómen te worden. Want zo de daadlyke Dóym des buurs van de Stóf niet ver-schilde / zo zouw ook de Dóym des waters van de Stóf niet ver-schillen : En der-halven wyl balder Stóf een-zelviggh zy / zo zal het buur in gheenighe zaak van het water ver-schillen.

XIV. En zo veel van de Dóym: volgt de Be-roóbing. Waar van eerstlyk de Natuur ; daar na de kracht / waar dooz zy tót een be-ghinsel der natuurlyke dingen ghe-stelt wordt / an te merken is. Be-roóbing / op-dat ik van haar Uit-beelding be-ghinne / is een derbing der Dóym in het Onder-werp met de naaste be-quaaamheid om die te ont-fangen. Der-halven wordt zy van Be-neening onder-scheiden ; de welke nócht een zeker Onder-werp ver-eischt / nócht in 't Onder-werp / welk zy toe-ghe-eighent wordt / een be-quaaamheid stelt tót de Dóym / welker be-neening zy ghe-noemt wordt.

XV. Nóchtans moet het niet ghe-schieden / dat zy met het ver-moghen der Stóf ver-wert werde. Want schoon zy wel iet heeft / waar in zy met de zelve over-een come / zo ver-sehilt zy nóchtans daar in van de zelve /

be / dat 3p dooz het an-komen der Dóym ver-ghaat ; daar het ver-moghen niet meêr ver-ghaan kan als de Stóf zelbe. Daar na is het Ver-moghen in het weezen der Stóf : Maar de Be-roóbing is niet meêr in het weezen der Stóf / als de Dóymen te ont-fangen / an de zelbe Onder-wozpen en van haar be-dóymt te wozden. Want baide is 't in haar buert-wijs / dat 3p naamlijk der Dóym on-deelachtigh / en be-dóymt 3p : 't welk niet zoud kunnen ghe-schieden / zo een van baide tót des zelfs weezen be-hoóide.

XVI. Wy hebben ghe-zett / dat de Be-roóbing een derbing der Dóym is. Waar uit bôlght / dat 3p dooz zich Gheen-weezen is. Waar in 3p oók van de Stóf ver-schilt : welke wel Gheen-weezen ghe-noemt woꝛdt / maar by Toe-bal: Ghe-lijk de Be-roóbing by toe-bal een weezen ghe-noemt woꝛdt. Want wyl 3p onder elk-ander zo t'zaam-ghe-boeght zyn / dat 3p een in ghe-tal óft Onder-werp zyn / en het een een weezen het ander gheen-weezen 3p / zo deelen zo elk-ander / 't gheen 3p dooz zich zyn / dooz toe-bal mede. Ver-halben woꝛdt de Stóf / daar 3p dooz zich een weezen 3p / dooz toe-bal Gheen-weezen ghe-noemt / en dat dooz d'on-daadt der Be-roóbing / welke in haar is : En de Be-roóbing / welke dooz zich gheen-weezen is / woꝛdt dooz wel-daadt der Stóf een weezen by toe-bal ghe-noemt. Mer gheen-weezen is nôchtans dat niet te ver-staan dat ghe-sch-lijk niet en niet-met-al is ; maar dat niet dit óft dat is ; ghe-lijk als gheen mensch.

XVII. De Be-roóbing valt niet alleen der Stóf / maar oók der Dóym / die dooz de Teeling ghaat / toe-Ver-halben ghe-lijk 3p dooz ver-dienst der Stóf een weezen by toe-bal ghe-noemt woꝛdt ; zo woꝛdt 3p / dooz ver-dienst van die Dóym / ghe-noemt recht-strýdigh teghen de Dóym / die dooz de Teeling ont-spzuiten zal. dooz welker an-komst 3p met de booz-ghaande Dóym / daar 3p an-hangt / in de Stóf ver-ghaat. En niet alleen woꝛden Dóym en Be-roóbing Recht-strýdigh ghe-noemt / maar oók de eerste Recht-strýdighen : om-dat / ghe-lijk de eerste Stóf uit gheen eerder Stóf woꝛdt : al-zo oók de Dóym uit gheen eerder Dóym ; en de Be-roóbing uit gheen eerder Be-roóbing.

XVIII. Uit 't gheen nu ghe-zett is valt niet ; waar te be-sluiten /

Quitten / met wat recht de Be-rooſting onder de Be-ghinfelen der natuurlijke dingen ghe-ſtelt wordt / 't welk op de tweede plaats dooz-ghe-ſtelt was. De zaak heeft zich al-ſo. Wñjl de Be-rooſting dooz zich gheen-weezen 3p / en alleen een weezen by toe-bal / 3o kan 3p gheen be-ghinſel der zaak / die ont-ſpuit / 3jn dooz zich / maar alleen by Toe-bal ; maar 3p kan een be-ghinſel van de Ooz-ſpiong en Teeling der zelve dooz zich 3jn / ſchoon 3p dooz zich gheen-weezen 3p. En die hindert 3o zeer niet / dat 3p een be-ghinſel 3p / dat / 3o 3p dooz zich niet gheen-weezen was / 3p zoud gheen-zins tót een be-ghinſel kunnen ghe-ſtelt worden. Want dat / welk te teelen is / moet niet 3jn ; en de Teeling komt doozt van niet 3jn tót 3jn.

IV. Hoófdt-ftuk.

Van de *Natuur*, *Werkende Oor-zaak*, en *Einde* der Natuurlijke dingen.

I. **D**E Be-ghinfelen worden in een Wetenschap an-ghe-merkt / óft ten op-zicht des Onder-werps / óft ten op-zicht der An-doeningen óft Eigheſchappen / welke van 't Onder-werp te be-rooſghen 3jn. En tót hier toe hebben wy de zelve op de eerſte wijs an-ghe-merkt / naamlijk dooz 3o veel 3p des Onder-werps / dat is / der Natuurlijke lichaamen Be-ghinfelen 3jn : Nu is overig / dat wy de zelve an-merken dooz 3o veel 3p be-ghinfelen 3jn der Be-weeghing en andere An-doeningen / welke het natuurlijk lichaam eerſtlijk en dooz zich in-3jn. Op deze wijs merkt *Ariſtoteles in 's 2. bo. der Nat.* de be-ghinfelen an onder de naam van *Natuur* : welke by de werkende Ooz-zaak en 't Einde by-boeght. Want dat men al deze dingen in *Natuur-wiſje* be-rooſghingen ghe-bzuten moet / zal uit het na-bolghende bliſken : en 't zelve wordt uit-druklijk ghe-leert *in 's 2. b. der Nat. 7. b.*

II. De *Natuur* wordt in 't Latijn *Natura* van *Nascendo*, ghe-

ghe-lyk ook het *Chyriackfche* Fufis van Fuekthai (ghe-
booren worden) ghe-noemt / en fchijnt *Chy-
fponklyk* ghe-bryukt ghe-weeft te zyn boor de daadt
van ghe-booren worden / oft van de teeling; daar na
boor het Paal-teken der teeling / oft boor het weezen
der ghe-teeldezaak. En dit leert *Aristoteles* openlyk /
als hy zegt. De Natuur / welke als de Teeling
ghe-noemt is / is een wegh tot de Natuur. *s. b. der Nat.
9. 14.* En om-dat het weezen van een ghe-teeldezaak
het be-ghynfel haarer be-weeghing is / zo is 't ghe-
fchiet/dat alle Weezenbeide/welke het be-ghynfel haarer
be-weeghing is / Natuur ghe-noemt werde / fchoon zy
gheen op- en onder-gbang onder-heebigh is. En hoe-
wel ook de Natuur an on-lichaamlyke en on-be-weegh-
lyke dingen toe-ghe-fchyeven werde (ghe-lyk wanneer
Chodis Natuur / der Engelen (*Chodis-boden*) na-
tuur ghe-zeit wordt) zo moet nochtans de be-teke-
ning der Natuur zo ruim niet uit-ghe-ftrekt worden /
als ze de Natuur-wijs be-fchryben zal.

III. En dat dus-daanigh een be-ghynfel in de din-
gen zy / waar van haar be-weeghing boort-komt / welk
wy Natuur noemen / is zo open-baar / dat niemande /
die ver-staat wat met dat woort be-tekent wordt /
van 't zelve on-be-wuft kan zyn; en het al-zins be-
lachlyk zy / eenighe Be-tooghing oft Onder-zoek van
't zelve te eiffchen: Wyl'er on-eindighe dingen ghe-
zien worden / welke / om-dat zy dat be-ghynfel in-zich
hebben / naatuurlyk ghe-noemt worden. Ook magh
men niet toe-ftemmen oft *Avjenna*, die meent / dat men
be-tooghen kan / dat de Natuur is; wel niet van den
Natuurlyken / maar van den Ober-natuurlyken Wijs-
ghiet: nocht *Gbandevenfis*, die welke / fchoon hy be-
kent / dat zy niet be-tooght moet worden / om-dat het
niet twyfelachtigh is; zo be-weert hy nochtans dat
het zelve van den Natuur-wijs be-toont kan worden;
en dat uit de be-weeghing / welke be-ghynfel de Na-
tuur is / en uit de dingen / welke van de natuur be-
ftaan. Want niets is'er in de Natuur-weet be-ken-
der / dan dat'er een be-weeghing is / die van een in-wen-
digh be-ghynfel boort-komt. Welk niets anders is / als
een Natuur te zyn.

IV. De Natuur heeft *Aristoteles* uit-ghe-beeld /
Een

Een Be-ghinsel en Oór-zaak van rust en be-weeghing, in dat, in welk zy eerstlijk, door zich en niet by toe-val in is, *z. b. der Nat. §. 3.* Deze uit-beelding is zo naauto-kuerigh / dat'er gheenigh woordt in de zelbe te ver-ghreessch en zonder reden ghe-stelt schijnt. de Natuur woordt een Be-ghinsel ghe-noemt / zo zo tot de lichaamen be-trokken woordt / die dooz de Natuur be-staan, Een Oór-zaak, zo zo tot de Be-weeghing en rust / welke den natuurlijke lichaamen in zjn / be-trokken woordt. En al-zo kan de Be-rooibling / schoon zo een Be-ghinsel der Natuurlijke dingen zo nochtans gheen Natuur ghe-noemt worden: om-dat zo zo een be-ghinsel is / dat zo gheen oór-zaak der be-weeghing en rust ghe-noemt kan worden. Daar woordt bp-ghe-voeght van be-weeghing en rust: al-waar het ledcken EN niet ver-deelde / als *Simplifius* uit *Profurinus* leert / maar koppelt. En nochtans is niet noódt-zaaklijk / dat alle natuurlijk lichaam be-woogghen werde en ruste / en om die oór-zaak de uit-beelding der Natuur van den Heemel / (als *Alexander* meent) mits de zelbe noótt rust / ghe-weert werde: Maar dit woordt alleen ver-eischt / dat alle en be-weeghing / en rust / welke an het lichaam natuurlijk is / van de Natuur zo. Ver-halben is de Natuur een Oór-zaak van be-weeghing en rust: van be-weeghing / in die / welke dooz zich be-woogghen worden / als in den Heemel; en van rust / in die / welke dooz zich rusten / als in de Hoóft-stoffen. Daar-en-bóden woordt'er ghe-zeit in dat, daar zy in is, niet dat de natuur gheen Oór-zaak van be-weeghing en rust in een ander kan zjn: Maar op-dat alleen te kennen ghe-gheeben werde / dat die be-weeghingen / die van en in een ander worden / niet natuurlijk zjn. En daar is niet an ghe-leghen / óf zo van de konst / óf van een andere uit-wendighe Oór-zaak / óf oók van de Natuur zelbe / buiten zich werkende / voort-komen. Want de Natuur is gheen Natuur / booz zo veel zo buiten zich werke / maar booz zo veel zo een oór-zaak der be-weeghing is / waar booz zo zelbe be-woogghen woordt. Doozder woordt ghe-zeit / waar in zo Eerstlijk in is; op-dat men ver-sta / dat de Natuur de booz-neemste Oór-zaak is / onder alle / van welke de natuurlijke be-weeghing en rust eenigh-zins ont-spruit. En al-zo schijnt *Aristoteles* ver-boet te

te hebben / dat niet iemande meende / dat de waarheid / lichtheid / oft eentighe andere Hoe-daanigheden der Natuurlijke lichaamen / de Natuur waren. Want ook die zijn be-ghinselen der be-wegging en rust / en zijn in dat / welk be-woogghen wordt oft rust : maar zy zijn 'er niet eestlijk een booz-neemlijk in / maar als Werk-tuigghen / die van de Natuur af-bloepen / en van waar zy haar kracht ont-fangen : ghe-lyk klaarlijk ghe-leert wordt in 't 2. b. van de op- en onder-ghang. §. 54. en 55. Eindlijk wordt 'er by-ghe-boeght / door zich en niet door toe-val; op-dat niet de Ghe-nees-konst schijne de Natuur te zijn / en de doening des Ghe-nees-meefters / die zich zelf ghe-neest / een natuurlijke be-wegging / 't welk door dit by-ghe-boeght ledcken ghe-zien kan worden : om-dat het by toe-bal ghe-schiedt / dat de Ghe-nees-konst in hem is / die ghe-neezen wordt. Want de Ghe-nees-mester wordt ook niet ghe-neezen als een Ghe-nees-mester / maar als een zieke.

V. Deze Uit-beelding der Natuur wordt niet alleen ghe-zet van de eerste onder-wozpe Stof van ieder ding / welk in zich een be-ghinsel van be-wegging en verandering heeft (ghe-lyk de ouden daar uit be-slooten / om-dat mits zy achteden dat de Natuur van ieder ding ver-blyvende was / en van de zelve een ghe-lyk boozt-ghe-braght wierd / zy zagheu dat dat der Stof eighen was / als welke alleen ver-bleef / daar alle andere dingen / die in de zelve zijn / 't zy Dóymen / oft Hoe-daanigheden / ver-anderen) maar ook van de Dóym. Want ghe-lyk niets konstigh / zo kan ook niets natuurlijk ghe-noemt worden / dat noch gheen Dóym ont-fangen heeft. Ja de Dóym is méerder natuur / als de Stof. Want alles is méer / dat in der daadt is / als dat in ver-mogghen is. Daar na teelt de Dóym / oft zy is de reden van teelen / (Want de mensch teelt een mensch) niet de Stof. Eindlijk als de Teeling Natuur ghe-normt wordt / zo wordt zy zo ghe-noemt om het merk-teken oft Paal-teken ; en niet de Stof / maar de Dóym is het Paal-teken der Teeling. want de Stof ghaat booz d'op-komst ; de Dóym volght. 2. b. der *Nat.* 1. b.

VI. De Dóym is een be-dryvend be-ghinsel der be-wegging; de Stof een liggend. Het welk op-dat men

Metapho-
rice.

men op-rechteljk ber-fta / zo moet men waar-neemen/
dat de Dóym niet alleen een Dóymlijke / maar oók een
Eindighe en werkende Dóym-zaak is ; een Dóymlijke
Dóym-zaak des Natuurlijken lichaams ; het einde der
Teeling ; en de werkende Dóym-zaak der be-weeghing.
Der-halven als de Dóym een be-drybend be-ghinfel der
be-weeghing ghe-noemt wordt / zo is zp niet als de
Dóym / oft als het einde an te merken (want de Dóym/
als de Dóym / kan ghaanschlyk niet ghe-zeit worden te
doen / en als het einde / niet als Over-draghtelyk) maar
als de in-wendighe werkende Dóym-zaak. Ja zo de
Dóym an-ghe-merkt wordt als de Dóym / zo schijnt zp
de reden van een ljdend be-ghinfel te hebben. Want
als de stóf een ljdend be-ghinfel ghe-noemt wordt / zo
wordt niet het bloot en Dóym-loos onder-werp van alle
Dóymen ber-ftaan / maar de ghe-Dóymde / oft ten min-
ften ghe-schikte stóf.

VII. Doozts wyl de ghe-daanten der Be-weeghing
en ber-wiffeling vier zijn / als op zjn plaats ghe-zeit
zal worden / de Teeling en Der-derving / de An-
ghjoeping / Der-andering / en plaatlyke be-weeghing /
en wyl met de naam der natuurlyke dingen be-ghjeepen
worden de Hoofde-stóffen / de Heemel / planten en dieren
(op-dat ik de andere ghe-daanten na-laate) zo staat
ons te be-zien hoe-daanigh een be-ghinfel de Natuur zp/
van welke be-weeghingen en in welke dingen. En
dooz eerst zo moet men in't al-ghe-meen stellen : dat in
alle dingen / daar in de Natuur een be-drybend be-
ghinfel is / zp oók een ljdend Be-ghinfel zp. Want dat
de kracht heeft van zich zelf te be-weeghen / is oók
noode-zaaklyk / dat het be-quaam zp / en de ghe-ne-
ghenheide hebbe / waar dooz het be-wooghen werde.
En dit is een ljdend be-ghinfel zjner be-weeghing
hebben. Maar deze dingen zijn niet weer-keertgh.
Want alle natuurlyke dingen hebben in zich een ljd-
dend be-ghinfel / en van alle be-weeghingen / waar
dooz zp natuurlyk be-wooghen worden ; ghe-lyk oók
van de rust / oft standt / waar in zp / na dat zp natuur-
lyk be-wooghen zijn / be-ftaan.

VIII. Een be-drybend be-ghinfel aller ber-wiffe-
lingen is niet in allen. Want eerstlyk heeft gheentighe
zaak in zich een be-drybend be-ghinfel der Teeling. Want
een

zaak ghe-teelt wordt / veel min eer zy ghe-teelt wordt /
 noch niet is / nochtans kan de teeling niet alleen an de
 ghe-teelde zaak / maar ook an die noch te teelen is /
 natuurlijk ghe-noemt worden (schoon zy niet in den
 teeler zy) om-dat de Dým des Teelers niet alleen de
 Stof ^{natuurlijk} be-weeght / maar ook zelf een natuur-
 lijk be-ghinsel is / dat is / zo-daanigh een / welk niet be-
 weeght / e' zy het van elders be-woogghen werde. Het
 be-dybbend be-ghinsel der Ver-derbing is niet in de
 Hoofst-stoffen / maar in de ghe-mengden en leevendi-
 ghen. In welken zin de ver-cotting een natuurlijke
 ver-derbing ghe-noemt wordt. De an-ghroeping voeght
 alleen den leevendighen; en de zelve komt buiten twy-
 fel be-dybbelyk van de ziel voort. de ver-derbende Ver-
 andering is zo van het in-wendig en uit-wendig be-
 ghinsel / als de ver-derbing: de vol-maakende / ghe-
 lijk wanneer warm water ver-koelt wordt / seghnt be-
 dybbelyk van het in-wendig be-ghinsel te zyn: noch-
 tans niet zonder hulp van den uit-wendigghen doent.
 Het be-dybbend be-ghinsel der plaatslike Be-weeghing
 is niet alleen in de Hoofst-stoffen / en in die dingen /
 welks / uit de Hoofst-stoffen e'zaam-ghe-stelt / be-woog-
 ghen worden door de be-weeghing der ober-heer-
 schende Hoofst-stof; maar ook in de dieren / door zo
 veel zy be-woogghen worden door een eighen-willighe
 be-weeghing / en ook in den Heemel / zo zy niet ghe-
 stelt werde van de ver-standigheden be-woogghen te
 worden: waar van wy nu niet twisten.

IX. III / Die een be-dybbend be-ghinsel haarer be-
 weeghing in zich be-ghyppen / en eenigh einde ofc Paal-
 reken hebben / daar zy na toe be-woogghen worden / die
 blyven / het zelve ver-keghden hebbende / be-staan. Zo
 be-rusten de Hoofst-stoffen in haar plaatsen / daar zy
 van zelf na toe be-woogghen worden / en alle leevendi-
 ghen in die ghyoetheit / welke van de Natuur ghe-
 stelt is / en zy ghaan niet verder voort. En die rust is
 be-dybbelyk van het zelve be-ghinsel / waar van de be-
 weeghing is. De kring-ronde be-weeghing / wyl zy
 gheen eindt heeft / wordt tót gheen rust ghe-dyaght.

X. En zo veel van de Natuur: volgt de Wercker
 en 't Eindt: welke ook buiten twyfel be-ghinselen der
 natuurlijke An-doeningen zyn. Want om-dat de Na-
 tuur

tuur haar kracht van elders heeft / en de zelve niet te ver-gheeffsch / maar op een standt-bastighe en zekere reden uit-boert / zo kan het ghe-moedt in de kennis der zelve niet rusten / dat het niet zoud onder-zoeken na het einde van ieder ding / en na de oof-zaak / waar van de natuur tot haar einde ghe-doordert wordt. Want dat de ouden de ghanfche boozt-teeling der dingen tot de Stof / en tot het ghe-balen avontuur be-trokken hebben / is al te ghroot een on-wetenheidt ghe-weest. *Aristoteles* wijt de zelve an de heemelsche lichaamen : die by de kracht toe-schryft (welke of 3p 't lucht oft ter anders 3p/zullen wy op zyn plaats onder-zoeken) om de nederighet natuur te ver-anderen te reelen / te ver-derben / en al-zins te ver-wisselen. En op-dat deze kracht an de Onder-heemelsche lichaamen be-quaamlyk zoud ver-deelt worden / zo zyn den heemelsche lichaamen ver-scheide be-weeghingen toe-ghe-eighent / (of ook der Airde / zullen wy op zyn plaats dooz-zien) waer dooz het ghe-schiedt / dat dooz haar ver-scheide toeghang tot de Airde en wegh-ghang de onder-heemelsche lichaamen met een ghe-duurighe buertigheide ghe-teelt werden en ver-ghaan. Doozts wyl'er niets van zich elf be-wooghen wordt / zo heeft *Aristoteles* ghe-oof-deelt dat men verder op-klimmen moest / en heeft'er dies-halven on-be-weeghlyke oof-zaaken by-ghe-boeght / van welke de Onder-heemelsche lichaamen / en al-zo de ghanfche natuur be-wooghen wierd. Maar welke die oof-zaaken by *Aristoteles* zyn / en of 3p wel inghe-boert zyn / staat ons hier niet te onder-zoeken. Dit alleen 3p bast-ghe-stelt / dat de Natuur-wijs tot een on-be-weeghlyk be-ghinsel der natuurlyke dingen moet op-klimmen.

XI. Nu is 't Eind oberigh / waar van ons op de laatste plaats te handelen stond. doch wy zegghe hier niets van het einde des Al-ghe-meens / (der Werldt) ghe-lyk wy oof' niets van de werkende oof-zaak des Al-ghe-meens ghe-zet hebben (want beide be-hoort het tot het hoofd-stuk van de Werldt) maar alleen van het eighen eindt van elk ding. want dat eindt is ieder dings ghoeft / het welk ghe-stelt is in de werking / oft in 't eighen werk / oft liever in de werkende weezenheide. Want van welke dingen eenigh werk

werk is / die zijn de Oo^z-zaak van haar werk. *s. b. van den Hoorn, 3. b.* En dit is het naaste einde / het verder eindt is anderen dingen met zijn werking oft werk te baaten. Doo^z deze onder-schikking der eindden zijn de natuurlijke dingen zeet ghe-boeghlyk t'zaam-ghe-becht.

XII. De Natuur strekt niet te ver-gheeffsch oft ver-stoo^zdelijk tot haar doo^z-ghefeldt eindt maar ghe-schiktelijk en met de hooghste scherp-zinnigheid en blyt: en laat niet eér af / doo^z dat 3p / 't gheen 3p be-gooft heeft / ten einde ghe-bzaght heeft. Het welk 3o zynde / 3o is 't'er 3o bér af / dat aller dingen doo^z-teeling an 't ghe-bal oft Abondt-uur ghe-weeten kan wo^z-den / datmen in teghen-deel stellen moet / dat'er niets van de Natuur by ghe-bal doo^z-ghe-teelt wo^z-dt. Want de Wan-schepsels / en dier-ghehlyke andere dingen / welke by ghe-bal en on-ghe-schiktelijk van de Natuur konnen schynen te wo^z-den / zijn nocht der Natuur doo^z-ghe-stelt / nocht an de zelve / als an de werkende oö^z-zaak / 't 3p dan by toe-bal / te wjren. Want het zijn werken der natuur / oft doo^z ghe-moerend ghe-weldt / oft doo^z de on-be-quaamheid der Stof be-let.

XIII. Hier uit volght / dat de noode-zaaklykheid der natuurlijke dingen niet alleen der Stof; maar oök an 't einde te wjren is. Zo wo^z-dt by doo^z-b. het duur noode-zaaklyk op-waarts ghe-boert / niet allen om-dat het licht is / maar oök op dat het ruste in de plaats / die zjner natuur boeght. En nochtans moet het einde van de Stof niet af-ghe-scheiden wo^z-den: want de Stof is de oö^z-zaak van 't einde / niet in teghen-deel. En der-halven wjlt de Natuur-wijs op beide acht heb-ben moet / 3o moet by zich nochtans meér om het einde be-kommenen. *s. b. der Nat. 9. b.*

V. Hoófdt-ftuk.

Van de Ghroótheidt des Natuurlijken lichaams.

1. **E**n zo veel van de be-ghinfelen der Natuurlijke lichaamen: nu vólghen eenighe ghe-meene An-doeningen / welke allen lichaamen natuurlijk in zyn / en van haar natuur en natuurlijke be-ghinfelen zo boozt-fpruiken / dat zo door de zelve be-tooght konnen worden: En dat op zulk een wijs / als de Natuur wóls het zyne pleeght te be-tooghen. Dus-daanighe An-doeningen zyn / Ghroótheidt / Plaats / Be-weeging en Tjdt. Onder welke zich de Ghroótheidt met recht de eerste plaats toe-eighent / en de ghjondt van al de andere is; als die den lichaamen niet / als door ruffchen-komen der Hoe-ghroótheidt óft Ghroótheidt kunnen in-zyn.

II. De Ghroótheidt des Natuurlijke lichaams is een eigenschap óft an-doening / waar door het zelve op alle kanten uit-ghe-strekt is / óft / dat op 't zelve uit-komt / waar door het deelen heeft buiten deelen. Ik heb ghe-zeit An alle kanten: Want hoe-wel Plakte en Lijn ghe-daanten van Ghroótheidt zyn / om-dat er noch zans gheenigh lichaam ghe-gheeben wordt / óft ghe-gheeben kan worden / dat alleen op een wijs uit-ghe-strekt is / als een Lijn; óft op twe / als de Plakte; maar alle lichaam dyp af-meetingen heeft: zo vólghet / dat Plakte en Lijn / niet als an-doeningen des lichaams / óft als ghe-daanten der natuurlijke ghroótheidt / maar als Paal-tekenen an te merken zyn. Wóch dat de weezenheidt / óft vóymelijke reden der Hoe-ghroótheidt eer in de uit-strekking ghe-ftelt zo / als in de deel-baarheidt / kan hier uit be-flóoten worden / om-dat de deel-baarheidt de uit-strekking vólghet / en het natuurlijk lichaam daar om deel-baar zo / om-dat het uit-ghe-strekt is / óft een deel buiten een deel heeft: daar niet kan ghe-zeit worden dat het lichaam uit-ghe-strekt is / om-dat het ghroót is. En dit onder-scheide komt nergkens anders van daan / als om-dat Groótzijn

m/ uit-ghe-strekt zijn dōzmljk het zelve zijn : Uit-ghe-strekt oft ghrōt zijn , en deel-baar zijn , schoon zp in der daadt het zelve zijn / zo ver-schillen zp nōchtans dōzmljk oft in reden.

III. De Ghyōttheit oft Hoe-ghyōttheit is gheen toe-bal met der daadt van de lichaamljke Zelf-standigheit onder-scheiden / ghe-lyk de ghe-meene waan verhaalt (want zp brengen gheen ghe-noegh vaste rekenen oft be-wijs-reden van zo ghyōt een onder-scheidt ty) maar een An-doening alleen dooz reden van de zelve ver-schillende. Want was de Hoe-ghyōttheit een toe-bal met der daadt van de lichaamljke Zelf-standigheit ver-scheiden / en der zelve op de wijs der toe-ballen in-hangende / zo zonden de deelen der Hoe-ghyōttheit in de deelen der Zelf-standigheit zo in-hangen / ghe-lyk de ghe-beele Hoe-ghyōttheit der ghe-beele Zelf-standigheit in-hangt / en der halven zonden de deelen der Zelf-standigheit niet anders van elk-ander onder-scheiden worden / als de deelen der Hoe-ghyōttheit onder elk-ander onder-scheiden zijn. En de deelen der Hoe-ghyōttheit zijn zo onder-scheiden / dat het ene buiten t ander staat : dies zoud ook de Zelf-standigheit dooz zich en dooz zo veel zp der Hoe-ghyōttheit onder-woypen wordt. / deelen buiten deelen hebben : en zoud der halven Hoe-ghyōttheit dooz zich zelf zijn. Waar-om de Hoe-ghyōttheit niet noōdigh zoud zijn tōt uit-strekking der lichaamljke Zelf-standigheit / welke met der daadt van de zelve ver-schilt : en zo de zelve ver-dicht werde der lichaamljke Zelf-standigheit in te hangen / als een toe-bal waarlijk onder-scheiden / zo zalmen de dooz-dynging der af-metringen moeten toe-laten.

IV. Ik zie niet hoe dat zp / die onder de Rooms-ghe-zinden die ghe-boelen be-schermen / zonder de openbaarte teghen-zegghing stellen kunnen / oft dat de Hoe-ghyōttheit daadlijk zijn kan zonder de lichaamljke Zelf-standigheit , oft deze zonder de Hoe-ghyōttheit. Want het is eben zo veel / als of zp stelden dat de lichaamljke Zelf-standigheit daadlijk is en niet is. Nōchtans onledighen zp zich ook van deze teghen-zegghing niet / die stellen dat de Hoe-ghyōttheit een toe-bal is in der daadt van de lichaamljke Zelf-standigheit onder-scheiden

Emanativa.

scheiden. Want zo is een toe-bal des lichaams is / zo moet zo on-middelijk van des zelfs wezen / ghe-lyk een ghe-woëcht van die oöj-zaak / welke is uit-vloeyghe noemen / boort vloepen. Welke oöj-zaak die natuure heeft / dat de selve ghe-stelt sijn de het ghe-woëcht niet kan niet ghe-stelt worden. Want om-dat haar wezentlijkheid haar oöj-zaaklijkheid is / zo is zo al-tijde een oöj-zaak in der daadt / ja zo is een oöj-zaak in der daadt daar door zelfs / dat zo wezentlijk is. Dies kan het lichaam niet daadlijk sijn zonder hoe-ghwoëchtheid. Maar ook niet de hoe-ghwoëchtheid zonder lichaam / want wijl zo een toe-bal is (zo zo ze noemen) van des lichaams Zelf-standigheid in der daadt onder-scheiden / zo zoud zo te ghe-lyk daadlijk sijn en niet sijn / zo zo be-stand af-ghe-scheiden van het lichaam. Want wijl het sijn van een toe-bal zo in-zijn / door-waar die hoe-ghwoëchtheid zal niet sijn / zo men stelt dat zo niet in het lichaam / als in een Onder-werp / in-is.

V. In de Ghwoëchtheid oft hoe-ghwoëchtheid kan men het wezen / oft de An-doeningen / welke der hoe-ghwoëchtheid in-zijn / an-merken. Want schoen de hoe-ghwoëchtheid zelf een op-zicht van haar wezen een An-doening des natuurlijken lichaams is ; zo heeft zo nochtans niet te min ook zelf haar An-doeningen ; welke echter ook An-doeningen des natuurlijken lichaams sijn om de hoe-ghwoëchtheid. De An-doeningen der hoe-ghwoëchtheid sijn tweeën : eenighe be-heeren tot de wezenheid der hoe-ghwoëchtheid / en worden door de reden alleen van de selve onder-scheiden : als de Ver-knöchttheid en Deel-baarheid . eenighe sijn wijzen / het wezen der hoe-ghwoëchtheid toe-ghe-boeght ; als / de Eindigheid / Ghe-stalte / Dunheid / Diktheid : ins-ghe-lyk het Ghe-raak / en dier-ghe-lyke andere.

VI. Het wezen der hoe-ghwoëchtheid is ghe-lyk-zewwigh met de Stof ; maar de Einden / Ghe-stalte / Dunheid en Diktheid / etc. volghen de Vorm / oft de schikkingen tot de Vorm ghe-öyent / oft worden op eenighe ander wijs van den uit-wendighen Werker in-ghe-boert. Dies kunnen de einden / ghe-stalte / dunheid en diktheid der hoe-ghwoëchtheid ver-andert worden

wozden / schoon de Stof niet ver-meedert oft vermindert wozde; Maar de Hoe-ghrootheid zelf kan na haar wezen niet ver-andert wozden / oft deelen ver-liezen / oft nieuwe ver-krijghen; zo de Stof niet ver-meedert oft ver-mindert wozde.

VII. En wyl de Ver-knochttheit en Deelbaartheit on-middeljk het wezen der Hoe-ghrootheid volgt / zo volgt / dat alle lichaam nootd-raaklijk ver-knocht en al-zins deelbaar is. Ver-knocht wozde ghe-noemt / diens deelen met een ghe-meen Paal-teken ghe-koppelt zjn; oft / welker deelen hebben het zelfde uiterste / welk het be-ghin van 't een en het eindt van 't ander is / welke elk dooz haar uitersten be-paalt wozden; zo de uitersten te ghe-lijk zjn / zo wozden zo Ghe-raaklijken ghe-noemt; zo de uitersten niet te ghe-lijk zjn / maar dat 'er iet tusschen ghe-wozpen is / zo konnen zo zelfs gheen Ghe-raaklijken ghe-noemt wozden. Contigua,

VIII. Op-dat de Natuur van het Ver-knochte ver-staan werde / zo moeten in 'tzelde de Werk-tekenen oft Paal-tekenen en Deelen onder-scheiden wozden. Een Paal-teken / als een Paal-teken / is in een ver-knochte zaak iet ghe-heel on-deelbaar. Want zo het deelbaar was / zo zoud het deelen hebben / en die deelen Paal-tekenen / en zo boozt tot het on-eindigh. Het Ver-knochte wozde der-halven niet uit Paal-tekenen t'zaam ghe-zet. En nochtans moet men niet meenen dat de Paal-tekenen ver-dichtels oft be-roovingen zjn. Want schoon zo on-deelbaar zjn / zo zjn nochtans waare Weezens / welke met der daadt in de Ver-knochten zjn / en dat niet alleen in het uiterste / maar ook in 't midden en in alle deelen. Ja zo be-boozen ook tot de weezenheit van 't Ver-knochte / en zjn zo in de deelen / die zo t'zaamen-boeghen / wel niet dat zo ze raaken / maar dat zo weezentlijk in de zelve in-ghelooten wozden / zo dat zo zonder de zelve nocht zjn nocht be-ghreepet konnen wozden. En wyl het Paal-teken niet raakt het deel van 't Ver-knochte welk het koppelt / zo zal veel minder het eene Paal-teken het ander. In het zelfde Ver-knochte raaken / en het eene Paal-teken zal met het ander niet konnen t'zaamen-hangen / zo 'er niet iet Ver-knochts tusschen-kome.

IX. Waar uit volgt dat het Ver-knöchte niet kan ghe-deelt worden in zijn Paal-tekenen. want al / wat ghe-deelt wordt / wordt in zijn deelen ghe-deelt. Maar de Paal-tekenen zijn gheen deelen / om-dat ze on-deelbaar zijn. Als der-halven het Ver-knöchte ghe-deelt wordt / zo wordt het in zijn deelen ghe-deelt / welke ook zelve ver-knocht zijn : en dat niet alleen / om-dat ze an andere deelen dooz wel-daadt haarer Paal-tekenen ghe-koppelt zijn / maar ook om-dat ze uit andere deelen / dooz een ghe-meen Paal-teken ghe-koppelt / t'zaam-ghe-zet zijn / en deze weder uit andere / en zo doozts. Waar uit volgt / dat noch een Natuurlijk lichaam / noch al-zo eenigh Ver-knocht t'zaam-ghe-zet wordt uit on-deelbaaren / maar dat alles t'zaam-ghe-zet is uit deel-baare deelen / en datmen der-halven in't ghe-duurigh deelen van de deelen der Ghyzootheid / niet tot het vol-strekligh minste ghe-deelte ghe-raaken kan / maar tot het on-eindigh doozt-gaan moet. Niet dat eenighe Ghyzootheid ooit on-eindeligh kan ghe-deelt zijn (want dat on-eindigh is kan niet vol-eindt worden) maar dat uit de deeling al-tydt deelen spyziken / welke weder-om in andere deelen deelbaar zijn. Want zo het Ver-knöchte be-stond uit on-deelbaaren / zo zouden de on-deelbaaren in 't by-zonder oft eenighe ghyzootheid hebben / oft gheenighe. Zo ze een ghyzootheid hadden / ook hoe klein / zo zouden ze / als ze t'zaam-ghe-boeght worden / oft elk-ander met de ghe-beele ghyzootheid raaken / oft met een deel. zo met de ghe-beele / zo zal er een doozt-bjinging der af-meeringen ghe-gheeben worden ; en daar-en-boven zalmen niet ver-staan konnen hoe ze het Ver-knöchte maaken / wyl het Ver-knöchte deelen buiten deelen heeft. Zo ze elk-ander met eenigh van haar deel raaken / zo zouden ze niet on-deelbaar zijn. Zo ze gheenighe hoe-ghyzotheid hadden / hoe zoud daar uit eenigh ghyzoot worden ? hoe zouden ze ook dooz een ghe-meen Paal-teken konnen ghe-koppelt worden : Want t'gheen dooz een ghe-meen Paal-teken ghe-koppelt wordt / in het zelve moeten t'Paal-teken en de ghe-koppelde zaak onder-scheiden worden : maar in dat / welke gheenighe ghyzootheid heeft / kan gheenighe zulke onder-scheiding ghebāt worden. Hier boegh ik by een zeer vaste be-toogging

ghing : Men ont-woerp twee kringen uit het zelfde middel-punt / de eene ghroóter als d'ander / en men leidt een roede van het middel-punt / welke gha door beide kringen / en de zelfde werde be-woogghen / maar zo wainigh / dat zy in d'uiterste kring door-gha door een on-deelbaar. Nu vyaagh ik / hoe-ghroót zy door ghaan zal in de minder kring ? (want oók hier moet zy be-woogghen worden) booz-waar minder als in de uiterste / en der-halven zal niet on-deelbaar zyn dat on-deelbaar ghe-noemt wird. want daar is niets minder als 't on-deelbaar.

X. En ghe-lyk in 't Der-knóchte gheenigh deel vol-strekkelyk minst óft on-deelbaar is ; al-zo is oók gheenigh in 't zelfde vol-strekkelyk eerst / óft vol-strekkelyk laatst. Want ieder ghe-gheeben zynde / is dat eerder óft later te houden welk minder is. Waar uit vólght / dat het Der-knóchte / booz zo veel als 't ber-knócht is / be-ghint als 't noch niet is / en op-houdt als 't niet méer is. Want een zaak be-ghint dan / als dat woordt / dat in de zelfde eerst is / en houdt op / als dat ber-ghaat / dat in de zelfde laatst is. Der-halven wyl gheenigh deel van 't Der-knóchte eerst óft laatst ; zo be-ghint het Der-knóchte als'er noch gheenigh deel is ; en houdt op als'er gheenigh deel méer is. En als'er gheenigh deel der zaak is / zo kan'er de zaak niet ghe-zet worden te zyn. Der-halven be-ghint het Der-knóchte en houdt op dan / als 't niet is. By booz-beelde ; Een lyn be-ghint dan / als de eerste stíp der-zelve woordt : der-halven wyl een stíp gheen lyn / óft gheen deel der lyn zy / zo be-ghint booz-waar de lyn / eer zy is. En zo veel van de Der-knóchttheit en Deelbaartheit / welke der Ghyóótheit met andere dingen / naamlyk Plaats / Be-weeghing en Tjdt / ghe-meen is.

XI. Vólght nu / dat wy van de Eindigheit spreekten / waar uit oók de Ghe-stalke spijuit. Alle lichaam dan is eindigh in klont : en gheenigh lichaam / met der daadt on-eindigh / woordt er in der dingen natuur ghe-gheeben / nócht kan'er ghe-gheeben worden. Want on-eindigh in der daadt woordt ghe-noemt / in welk de deelen eben-ghe-lyk zyn / van welke zo het eene na 't ander ghe-nómen en het zelfde niet weder her-ghaalt woordt / zo kunnen nooit zo veel ghe-nómen worden / óf

daar blyfven al-tijdt eenighe oberigh te neemen. Verhalben zo 'er een lichaam / in der daadt on-eindigh / was / zo oud eerstlyk volghen / dat 'er een ghe-tal / in der daadt on-eindigh ghe-greben werde. Maar de on-eindigheit des ghe-tals ver-niet de Natuur. Want alle ghe-tal is oft eben / oft on-eben : en zo eben / een eenheidt by-ghe-boeght / het woꝝdt on-eben ; ghe-lyk oock zo on-eben / een eenheidt by-ghe-boeght / het woꝝdt eben. Maar het on-eindighe / vooꝝ zo veel als 't on-eindigh is / kan niet ver-meerdert woꝝden. Daar na kan alle lichaam plaatslyk be-woogghen woꝝden / ten minsten van Ghode : maar dat het on-eindighe plaatslyk be-woogghen werde wikkelt teghen-zegghing in.

XII. De zinden der Natuurlyke lichaamen zyn oft van de Dóꝝm / oft van de kracht des Doeners / oft van 't ghe-bzek der Stóꝝ / oft van 'en uit-wendigh be-tetfel / en de selve zyn oft be-paalt / oft on-be-paalt. En de leevendighen / en der selve deelen hebben een ghzóotheid / an haer natuur voeghende / en zekere Paal-tekenen der Ghzóotheid / welke zy niet konnen te buiten ghaan / nócht na de ghzóote / nócht na de kleinte. Al-zo een bliegh schoon zy een wainigh ghzóoter kan zyn / als zy in der daadt is / om-dat zy nóchtans tót de klont van een Olifant niet uit-ghzoepen kan / zo moet men elders staan blyven / en Paal-tekenen gheeben / welke een bliegh be-reiken / maar niet te boden ghaan kan. Insghe-lyk oock een Olifant / schoon by kleiner / en nócht kleiner zyn kan / als by in der daadt is / om-dat nóchtans de natuur van een Olifant niet be-staan kan onder de ghzóotheid van een bliegh / zo moet 'er eenighe eindighe ghzóotheid ghe-gheeben woꝝden / waar onder een Olifant be-staan kan / zo dat by onder gheen kleiner kan. Nu wyl de Ghe-stalte de eindigheit volghet / zo volghet / dat de leevendighen een zekere Ghe-stalte hebben / en dat de selve van de Dóꝝm vooꝝt-komt / ghe-lyk oock de einden der Ghzóotheid.

XIII. De Hoofde-stóffen hebben gheen zekere Paal-teken haarer ghzóotheid van de natuur be-paalt. Verhalben zo haer gheen be-quame Stóꝝ ghe-bzak / die zy tót haer natuur ver-keeren kósten / zy zouden nooit einde van an-ghzoepen maaken. Van welke zaak een ken-teken in het vuur te zien is. De selve reden hebben oock

ook de andere Hoofd-ftoffen. Welke nochtans alle haer einden hebben / oft vanden Heemel / oft om 't gebrek der Stof / en de kracht der recht-ftrijdige Hoofd-ftoffen / elk-ander zo reggen-ftaande / dat gheenigh alzins van een ander kan over-wonnen worden. Hier uit volgt / dat de Hoofd-ftoffen gheen Ghe-ftalte van haer Doym hebben / maar van die zelve oorzak / daar zo van be-paalt worden. Doch dat zo een ronde Ghe-ftalte hebben / dat zelve is in 't water en d'aarde van 't ghewicht waar dooz zo regel-recht na 't middel-punt ghe-dreeden worden / waar van de ronde Ghe-ftalte ont-staat ; in de locht en 't vuur die licht zijn / is het van de vlyt om het ydel te ont-blieden / waar dooz het ghe-schiedt / dat zo zich alzins by de laegher Hoofd-ftoffen eben-ghelyklyk by-boeghen / en als om-ghieten.

XIV. Ook hebben de Hoofd-ftoffen gheen Paal-teken van kleinheid van de natuur be-paalt. Want ghe-lyk 'er gheen kleinft in de Hoe-ghrootheid ghe-heeben wordt / zo ook niet in de Hoe-ghroote Zelf-ftandigheid. Dat der-halven de Hoofd-ftoffen in gheen Hoe-ghrootheid / zo klein als men wil / be-ftaan kunnen / fpruit oft daar uit / om-dat 'er gheen Doener ghe-bonden wordt / van wien de kleine ghe-deelten der zelve verder ghe-deelt kunnen worden ; oft van de teghen-ftrijdigheide der om-gaande lichaamen / teghent welker kracht de Hoofd-ftoffen / in hoe klein een ghrootheid ook / zich niet kunnen be-fchermen.

XV. De Ghe-lyk-aartighe en leeven-looze lichaamen / welke ghe-mengt zijn / als steener / houten / hebben de zelfde reden / na de Paal-tekenen der ghrootheid / als de Hoofd-ftoffen ; Maar de kleinheid hebben zo van de Natuur be-paalt. Want om-dat wy achten dat de Hoofd-ftoffen in de ghe-mengden met der daadt oberigh zijn / zo moet men alzins toe-ftaan / dat men in 't deelen van een ghe-mengde lichaam toe zo klein een ghe-deelte ghe-raaken kan / dat / zo het zelve ghe-dreelt werde / uit die deeling gheen ghe-mengde lichaamen maar Hoofd-ftoffen ont-staan zullen.

VI. Hoofd-

VI. Hoofdt-stuk.

Van Plaats en 't Ydel.

I. **D**atmen den natuurlijke lichaamen Plaats ooschryffen moet / is uit het onderling ver-volgh zo open-baar / dat alle menschen met een-zinnighe toe-stemming oeg-doelen / dat al / wat'er is / erghens is : en dat 't gheen nergens is / ghan-schlyk niet is. Van welke zaak een de-wijs is / dat de Ghedeken die dingen / die niet ghe-schieden konnen. *Atopa* noemen / als oft men zeide / zo-daanighe dingen / welke gheen plaats hebben ; achtende naamljk / dat het niet ghe-schieden kan / dat ter zonder Plaats 3p. En die booz-waar zeet wel / zo Erghens te zijn en in een Plaats te zijn niet onder-scheiden worden. Want erghens te zijn voeght zo an de lichaamen / als an de on-lichaamlyke Zelf-standigheden / ten minsten die eindigh 3jn ; (Want Ghódt is niet erghens / maar ober-al ; en de Toe-ballen 3jn niet erghens / ja 3p 3jn zelfs niet / als booz zo veel 3p in de Zelf-standigheden 3jn) en der-bal-den / zo in een Plaats zijn het zelfde be-tekent / dat erghens zijn . zo zal al / wat'er is / in een Plaats 3jn / oft booz zich / oft booz een ander. En al-zo is Ghódt zelf / schoon hy niet erghens is / nochtrans ober-al / dat is / in alle Waar / oft in alle Plaats.

II. Maar Ghódt na-ghe-laaten / ghe-lyk'er tusschen de lichaamen en eindighe on-lichaamlyke Zelf-standigheden ghoegt onder-scheidt is : zo is ook tusschen de wijzen / waar op 3p beide in een Plaats 3jn / ghoegte ver-scheidenheide. Want de on-lichaamlyke Zelf-standigheden worden ghe-zeit be-paaldelyk in een Plaats te 3jn ; de lichaamen om-schrijvelijk. Be-paaldelyk in een Plaats 3jn is niets anders / als erghens 3jn / en erghens niet 3jn / en onder-tusschen gheenighe ruimte in-neemen oft ver-bullen. Om-schryfvelijk worden ghe-zeit in een Plaats te 3jn / welke wel erghens 3jn / en erghens niet 3jn / maar zo / dat 3p een ruimte in-neemen en ver-bullen ; en daar-en-boven niet alleen
booz

door haar vinden de-paalt / maar oök door een uit-wen-digh lichaam om-schrijven worden / óft om-schreeven kunnen worden. En dit is die Plaats / welker natuur de Natuur-wijs onder-zoekt: de Plaats der on-lichaam-lijke Zelf-standigheden laat hy den Over-natuur-wyzen. Nochtans moermen niet achten / dat Plaats een eigenschap des lichaams is / maar in een Plaats zyn / óft een Plaats in-neemen.

III. In een Plaats zyn boeght den natuurlijke lichaa-men om de hor-ghroótheide. En der-halven zo noódt-zaaklijk als 't is / dat een lichaam ghroóft en uit-ghe-strekt is / zo noódt-zaaklijk is 't / dat een lichaam in een Plaats is. Daar-om / wyl dat een lichaam niet ghroóft is eben zo deel zy / als dat een lichaam gheen lichaam is : zo zal oök eben zo deel zyn / dat een lichaam niet in een Plaats is : / als dat een lichaam gheen lichaam is. En men moet hier niet luisteren na d'on-der-scheiding der Sues-wyzen / zeggende / dat het wel noódt-zaaklijk is / dat alle lichaam in zich zelf uit-ghe-strekt zy / en een deel buiten een deel hebbe ; maar niet in ózde tót de Plaats. Want om-dat de uit-strek-king des lichaams in de Plaats vólgt de uit-strek-king des lichaams in zich zelf an-ghemerke / ja niets anders is / als de uit-strekking zelf des lichaams in zich zelf an-ghe-merkt / zo is 't een openbaare teghen-zegging / dat een lichaam in zich uit-ghe-strekt / oók niet uit-ghe-strekt is in ózde tót de Plaats / zo dat het ghe-deel met de ghe-deele Plaats / en 't deel met het deel zynner Plaats ober-om-kome.

IV. Hier uit vólgt / dat twe lichaa-men niet te ghe-lyk kunnen zyn op de zelfde eben-ghe-lyke Plaats. Want zo twe deelen van een lichaam niet kunnen in 't zelfde deel der Plaats zyn / zo zullen oók twe lichaa-men niet kunnen te ghe-lyk in de zelfde eben-ghe-lyke Plaats zyn. Want ghe-lyk zich twe lichaa-men tót een eben-ghe-lyke Plaats hebben ; zo hebben zich twe deelen des zelfden lichaams tót een deel der Plaats. Maar twe deelen des zelfden lichaams kunnen niet zyn in 't zelfde deel der Plaats : om-dat / 't gheen in zich zelven uit-ghe-strekt is / oók moet uit-ghe-strekt zyn in ózde tót de Plaats / als in de boozighe stell. ghe-zeit is. Dies kunnen twe lichaa-men niet te ghe-lyk in de zelfde Plaats

Plaats zijn. Daar en boven / wifl een Plaats in-
neemen het bôvmlîk ghe-wôcht der Ghyoortheidt 3p /
30 kan 't niet meêr ghe-schieden / dat twee Ghyoort-
heden de zelve Plaats in-neemen / als dat een ghe-
wôcht van twee heelighe niet onder-schikre oôz-zaaken
boozt-ghe-bzaght werde. Maar dit laatste valt booz
zijns eighen zels reghen-zegghing. Want 30 een
zaak van een oôz-zaak ghe-daan 3p / 30 dat 3p nu waar-
lîk is ; 30 zal die eene zaak / 30 3p oôk van een andere
oôz-zaak ghe-schiedt / gheen een zaak zijn. Ins-
ghe-lîk 30 de in-ghe-nôme Plaats weder-om van een
ander lichaam in-ghe-nomen werde / 30 zal die zelve
Plaats twee-boudigh zijn.

V. Dit is der-halven on-ghe-rîmde : Maar
't schînt alle on-ghe-rîmtheit te ober-treffen /
dat zommighe stellen / dat een lichaam op veel
Plaatsen te ghe-lîk kan zijn ; Want een lichaam
kan niet van zich zelf ghe-deelt zijn ; maar die in
ver-scheide Plaatsen / en niet in de ruffchen-komen-
de Plaatsen zijn / zijn van zich zelf ghe-deelt. Der-
halven konnen die in ver-scheide Plaatsen zijn /
niet een zijn. En der-halven stellen 3p / die een
lichaam op veel Plaatsen stellen / het zelve een
en niet een te zijn. Zo 3p ant-woorden / dat het zelve
oôk in de ruffchen-komende Plaatsen is / 30 zul-
len 3p een dooz-dzinging der lichaaamen moeten toe-
staan / (Want de ruffchen-liggende Plaatsen zijn
dol van andere lichaaamen) en daar-en-boven zullen
3p ghe-dzeben worden om te be-kennen / dat een
lichaam om-schzeeden en niet om-schzeeden is / ein-
digh en niet eindigh / en dier-ghe-lîke meêr. Laat ons
boozts ver-zieren / dat iemandt van die gheene /
welke die dingen be-schermen / te-ghe-lîk te Ro-
men en t'Amsterdam is / 30 hy misfchien tót Rome
ghe-gheeffelt worde / zal hy oôk t'Amsterdam ghe-
gheeffelt worden / loochenen 3p't / 30 zal hy van niet de
zelve zijn. stemmen 3p't / 30 zal ik boozder bzaaghen /
of 't van de zelve henker / en niet de zelve roeden ghe-
schiebt / en dier-ghe-lîke meêr.

VI. En al-30 is be-toont / dat alle natuurlîk
lichaam in een Plaats is / en wel ieder in zijn eijge
Plaats : nu is oberigh / dat wy onder-zoeken wat
Plaats

Plaats ζ p. 't Welk zeer in ver-schil zijnde / zo laat ons eenighe toe-eigheningen voer-uit stellen / welke *Aristoteles* in 's 4. boe. der *Natuur-w.* §. 30. zegt / dat na aller menschen oeg-deel an **Plaats** voeghen. Waar uit lichtlijk zal be-slooten kunnen worden / wat **Plaats** ζ p / en wat ζ p niet ζ p. En eerstlijk / de **Plaats** be-dat het ghe-plaatste. Ten tweeden / ζ p is niets van die zaak / die ζ p be-ghijpt. Ten derden / ζ p is nocht ghrooter nocht kleiner als 't ghe-plaatste. Ten vierden / ζ p is on-be-weeghlijk : dat is / ζ p wordt niet be-woogghen / zo 't ghe-plaatste niet be-woogghen wordt : en zo 't ghe-plaatste be-woogghen wordt / zo wordt ζ p oft niet be-woogghen / oft ten minsten niet dooz de zelfde be-weeghing / waar dooz 't ghe-plaatste be-woogghen wordt. Ten vijfden / ζ p is scheidbaar / en wordt van ieder ghe-plaatste ver-laaten , naamlijk als 't ghe-plaatste be-woogghen wordt. Want be-woogghen worden / is de **Plaats** ver-laaten. Ten sesten / ζ p heeft zes onder-scheiden / opwaarts / neder-waarts / dooz-waarts / after-waarts / ter rechter-handt / ter linker-handt. Ten sevenden / ζ p trekt het ghe-plaatste na zich / en be-houdt het / en alle lichaamen worden tot de selve ghe-boert / en blijven daar. Deze trekking en be-houding wordt der **Plaats** niet toe-ghe-schreeven als den werkende voer-zaak / maar als een eindt ; en de selve voeght nocht an alle nocht an aller **Plaats** / maar alleen an de natuurlijke **Plaats** der Hoofd-stoffen en Hoofd-stoffighelichaamen / voer zo veel ζ p zo-daanigh zijn.

VII. Dit al zo ghe-stelt zijnde / zo blijkt lichtlijk dat **Plaats** nocht de *Stof* / nocht de *voer* / nocht de *voe-ghrootheid* / nocht de uiterste blakte van 't ghe-plaatste ζ p. Want al deze dingen zijn tet van 't ghe-plaatste zelf / en zijn der-halven on-scheidelijk. En der-halven zo plaats tet van deze dingen was / zo zoud volgen / dat een lichaam nooit uit zijn **Plaats** kost wijken / en daar-om ook nooit be-woogghen worden. Dat eenighe de **Plaats** in in-wendighe en uit-wendighe onder-scheiden / is van gheen ghe-wicht. Want al / wat onder de naam van **Plaats** ver-staan wordt / dat ver-laaten de lichaamen / als ζ p van **Plaats** be-woogghen worden. Want de **Plaats** wordt uit de be-weeghing en after-blijghing der lichaamen be-kent. Dat nu an den lichaamen

men in-wendigh is / dat ver-laaten zy niet / als zy van
 plaats be-wooghen worden. Der-halven kan / 't gheen
 in-wendigh is / gheen plaats zyn.

VIII. *Aristoteles* heeft de uit-beelding van plaats zo
 uit-gedrukt. Hoöste tò tòe periechonotos peras akineron pró-
 ton tòer' éstin ho rópos, dat is / Der-halven het eerst on-be-
 weeghlyk uiterste van 't be-ghrijpende dat is plaats. Welke
 woorden *Kekkerman* al-zo neemt / niet dat in de zelve de
 uit-beelding van plaats be-ghrypen / maar dit alleen
 be-vestigt werde / dat dat deel van 't om-gheande
 lichaam / welk on-be-weeghlyk is / en 't ghe-plaatsste
 stut / dooz-neemlyk de plaats zy / het oberigh deel min-
 dooz-neemlyk : Maar niets is 'er balscher als deze uit-
 legging. Want het ledcken hoöste (der-halven) be-rocht /
 dat *Aristoteles* de dooz-gheande twiift-reden be-sluit.
 En daar-om be-sluit hy buiten twiïfel dat / welk hy
 ghe-byaaght heeft. Nu heeft hy ghe-byaaght / wat
 plaats zy / als uit de ghe-lycke twiïft-reden blykt. Dies
 be-sluit hy wat plaats zy. Daar na blykt ook uit
 het ghe-slachte / dat het woord próton (eerst) tòt peras
 (uiterste) niet tòt Topos (Plaats) be-hoöjt. Wat dat hy
 zeght / dat in zonnigge boeken protos ghe-leezen wo-zd
 byes ik of 't waar zy. Eindlyk be-rekene Proton hier
 niet Voor-neem, maar eerst naast; Want *Aristoteles* beelde
 ton idion rópon, (de eighe plaats) niet tôn Kóinon (de ghe-
 meene) uit. Nu welke is idios rópos (eighe plaats) by
Aristoteles ? In welke eerstlyk een lichaam is. En wat-
 nigh daar na voeght hy 'er by / Ei de éstin hotópos tò
 pídon periechon hekaston tôn Somáton, peras an eje, dat is /
 Zo dan Plaats het eerste be-ghrijpend van ieder lichaam is, zo zal
 zy ghe-wiïlyk een uiterst zyn. Ziet 's 4. boe. der *Nat.* 5. 1. 4.

IX. Plaats is dan by *Aristoteles* het naast on-be-
 weeghlyk deel-teken des be-ghrijpenden lichaams / of /
 de blakte des om-gheanden lichaams / waar dooz het
 't ghe-plaatsste raakt. Veel en ghe-wichtige rede-
 nen be-letten wy in de uit-beelding te rusten. En
 eerstlyk / zo dit de uit-beelding van plaats zy /
 zo zal het ghe-lyck be-meen of de uiterste hemel
 in gheen plaats zyn. En alle lichaam moet noodt-
 zaaklyk een plaats u-neemen : ander-zins zal het ner-
 ghens / en dies volghens ghe-lyck niet zyn. En wyl
 men de plaats uit de be-weeghing ver-nómen heeft /

zo zal de Heemel/wijl zo be-woogghen woordt/een Plaats moeten hebben. *Aristoteles* booz-waar be-kent dat de Heemel meest in een plaats is, om-dat hy al-tijdt be-woogghen wordt: §. 32. Die de aarde tot de Plaats des Heemels stellen/om-dat de Heemel omtrent de aarde ghe-dyaapt woordt / schijnen te spórtten / maar niet te twist-reden. Booz-waar zo / die zo ant-woorden / wijken van *Aristoteles* ghe-boeden / welk zo náchtans meest be-schermen willen. Want hy zelf be-kent dat de Heemel niet erghens óft in eenighe Plaats ghe-heel is, mits hy door gheenigh lichaam be-gheepen wordt: En voorzo veel hy be-woogghen wordt, voor zo veel, zeght hy / hebben des zelfs deelen Plaats: Want het eene deel hangt met het ander t'zaamen. §. 54. Welke woorden ik niet weet hoe met de boozighe ber-reenicht konnen worden. Want dat booz Coe-bal in een Plaats is / is niet meest in een Plaats. Daar na wijl Plaats het Daal-teken van 't be-ghyppend zo / zo moet zo niet ber-knocht maar ghe-raaklyk zyn an 't ghe-plaatste. §. 34. Óók kan men niet zeggghen / dat de zelve (deelen naamlyk) door ber-mogghen in een Plaats zyn. Want wijl zo met der daadt be-woogghen worden / zo moeten zo met der daadt in een Plaats zyn: om-dat be-woogghen worden is van Plaats tot Plaats over-ghaan. Óók konnen zo / zelfs na *Aristoteles* ghe-boeden / niet ghe-zeit worden booz ber-mogghen in een Plaats te zyn. Want wijl de Heemel on-ber-derlyk zo / zo strydt het regghen zyn natuur / dat hy met der daadt ghe-deelt werde. Der-balben kan 't nooit ghe-schieden / dat de deelen met der daadt in een Plaats zyn / en dies volghens zyn zo óók niet booz ber-mogghen in een Plaats.

X. Ten tweden / zo Plaats een Blakte zo; zo zal / dat de lichaaamen in een Plaats zyn / niet spzuiten uit haar eighe natuur / maar uit kracht van de al-ghe-meene Natuur / welke het eene lichaam hy het ander voeght om het ydel te be-letten. Waar uit volghet / dat / zo een lichaam in het ydel was / het zoud in gheen Plaats zyn: 't welk ny booz-waar zeer on-ghe-rymdt schynt. Want wijl in een Plaats te zyn / óft een Plaats in te neemen on-middelijke de uit-strekking des lichaams volghet / zo zal een lichaam in 't ydel óft gheen deel buiten een deel hebben / óft Plaats in-neemen.

XI. Eindlyk zo Plaats een Blakte zo / zo zal Plaats niet

niet on-be-weeghlyk zyn / en zal / zonder dat het ghe-plaats te be-wooghen wordt / konnen ver-andert worden en met der daadt ver-andert worden. Ghelyk indien de locht rondt-om een tooren oft paal ghe-spreit / van de windt doort-ghe-dreeben werde. Dat *Scotus* zeght / dat het nochtans de zelve plaats is / doot ghelyk-maghtigheid / is niet-met-al. Want op die wijs zal een blieghende voghel al-tijt in de zelve plaats zyn / doot ghelyk-maghtigheid / en / zo men *Scotus* ghe-looft / zo zal niet be-wooghen worden. *Tomas* zeght dat plaats daar-om on-be-weeghlyk is / om-dat zo de zelve ver-heide van 't middel-punt en de asken der Werldt behoudt. Het welk ghansch niet vaster is. Want ver-dicht / dat 'er iet ontrent de ghansche aardt-kloot be-wooghen wordt / zo dat het doot zyn be-weeghing een kring / eben-wijdt met den Ebenaar / maakt. Dit zal al-tijt eben-wijdt van het middel-punt en de asken der Werldt af-zyn ; en zal der-halven de zelve plaats behouden / en nochtans be-wooghen worden. Die willen / dat de on-be-weeghlykheid alleen an de plaats / en dat wel de natuurlijke plaats / der Hoofd-stoffen boeght / wijs-gheeren al te on-acht-zaamlyk. Want *Aristoteles* noemt de plaats on-be-weeghlyk / om-dat zo niet te ghe-lyk be-wooghen wordt met het ghe-plaats te / eben als een vat. §.41. Zo spreekt hy dan niet alleen van de plaats der Hoofd-stoffen. *Kekkerman* wil dat de plaats on-be-weeghlyk is ten op-zicht der ghondt / waar doot zo 't ghe-plaats te onder-stuent. Maar ook dit ont-loft de zwaarigheid niet. Want wat zal men zegghen / zo een voghel in een be-wooghe locht zich zo hangend met zyn blueghels onder-stuent / dat zo niet be-wooghen werde? wat / zo iemandt teghen de stroom van een blier zo zwemt / dat hy op de zelve plaats blijft? Waar zal hier die ghondt zyn / welke de plaats on-be-weeghlyk maakt?

XII. Op-dat wy dese on-ghe-makken ont-blieden / zo achten wy dat plaats niets anders is / als een ruimte met een lichaam ver-bult. Nochtans is deze ruimte gheen lichaam / oft zo iet / dat waarlyk ghoot is. Ja zo is zelfs gheen Weer:igh: en nochtans is zo eben-ghe-lyk met het ghe-plaats te / op die wijs naamlyk / als de duisternis in de locht / en met de be-schaduwde locht eben-

eben-ghe-lyk is. Ook de andere toe-eigheningen der Plaats/ welke wy ver-haalt hebben/konnen der ruimte niet min be-quaamlyk toe-ghe-boeght worden/ eenighe ook be-quaamlyker/ als der Plakte.

XIII. En al-zo van Plaats. Nu volgt het *Ydel*: welk niets anders is / als een ruimte zonder lichaam. En wordt ver-halven der Plaats teghen-ghe-stelt / als de *Be-rooving* der *Worm*. Dat 'er in de *Natuur* gheen *Ydel* ghe-gheeben wordt / nócht natuurlyk ghe-gheeben kan worden/ welk een merklyke ghyoórtheit heeft/ blykt ghe-noegh uit het befrigh ghe-poogh der *Natuur* / het *Ydel* / als een wondt van 't *Al-ghe-meen* / blyvende en be-lettende, waar dooz 't ghe-schiedt / dat en zwaare dingen op-klimmen / en lichte daalen teghen de neigging van haar eighe natuur. Want wyf de onder-heemelsche dingen niet zonder de kracht des Heemels be-staan / en de kracht des Heemels niet kan / zo 'er *Ydel* tusschen ghe-stelt zo / tót het nedzigher uit-ghe-strekt worden / zo heeft de *Natuur* om zich zelf te behouden het *Ydel* moeten ver-binderen.

XIV. Wóch dat de ouden ghe-meent hebben / dat het *Ydel* tót de plaatslyke be-weegging noodtigh is / is zo valsch / dat het *Ydel* een be-letsel der be-weegging zo / en enighe zaak in 't *Ydel* niet kan be-wooghen worden. 't *Welk* nóchtrans niet daar-om is / om-dat volghen zoud' dat het zelve in een ooghen-blik be-wooghen zoud worden (want dit zoud niet volghen) maar om-dat tót die be-weegging de Heemelsche kracht niet zoud konnen 't zaamen-konen / zonder de welke in deze onder-maaninghe *Werldt* niets schijnt te konnen be-wooghen worden. Wóch hoe 'er ver-dunning en verdikking zonder toe-laating en uit-dybbingh van een lichaam ghe-gheeben wordt / zo 'er gheen *Ydel* in de dingen toe-ghe-laaten wordt / welke deze be-weeggingen an-ghaan / schoon 't in 't eerste an-zien schijnt niet te konnen ver-staan worden / zo acht ik nóchtrans / dat het zelve kan ver-klaart worden zonder 't *Ydel* / zo slechts toe-ghe-staan wordt 't gheen wy in 't voor-ghaand hoofd-stuk be-toónt hebben / dat de ghyoórtheit niet be-staat uit on-deelliche ledekens.

VII. Hoófdt-ftuk.

Van de Be-weeghing in 't ghe-meen.

I. **V**An de Be-weeghing moet de Natuurlijke Wys-gheer niet alleen om die oóy-zaak handelen / omdat z; een al-ghe-meene An-doening óft eigenschap der natuurlijke lichaamen is ; maar oók omdat men der natuur noodt-zaaklijk on-be-wuft is / zomen niet weet / ik zegh niet / óf de Be-weeghing is / (want hy ont-trekt den zinnen alle zekerheid / en roept doo; de zelfde daadt de ghe-nsche natuurlijke Wys-gheerte uit / die twóffelt óf 'er Be-weeghing z;) maar welk haar natuur en uit-beelding z;. Want de Be-weeghing wordt inde uit-beelding der Natuur be-ghreepen.

II. Be-weeghing wordt uit-ghe-beest Een Entelecheia óft Be-drijf van dat , welk in ver-moghen is , voor zo veel 't zodaanigh is , dat is / voo; zo veel 't in ver-moghen is. *z. boe. der Nat. §. 6.* Entelecheia wordt zo ghe-noemt / als óf men met *Hermolauus Barbarus* zelve Perfecti-habia , dat is / Vol-komen-hebbing , be-zitting der vol-maaktheit . óft wel de vol-maaktheit zelve / die ghe-houden en be-zeten wordt. Want Entelecheia is zo-daanigh íet / welk niet vol-streklijk an-ghe-merkt wordt / maar voo; zo veel 't in een andere zaak is / die 't vol-maakt / niet als een werkende oóy-zaak / maar als een Wóym. De Latijnsche ver-talers noemen ze *Actus* , Be-drijf. De Entelecheia óft 't Be-drijf is *Eerste* óft *Tweede* : van welke dat zich tót die heeft / eben als de Wetenschap tót de Beschouwing / óft als 't ghe-zicht tót de ziening / en al-zo eben als een be-ghinsel van werken zich heeft tót de werking en pleeghing zelve. En nu is de Be-weeghing gheen eerste Be-drijf / maar een tweede óft een werking en pleeghing / als blijkt uit §. 18. daar de be-weeghing uit-druklijk ghe-noemt wordt *Energiea* Toe Kinetikoe , dat is / de Werking van 't gheen kracht heeft om te be-weeghen / en wainigh daar na wordt de Be-weeghing een werking van beide / naamlijk van den Be-weegher en 't Be-weeghlijk / ghe-noemt. De Be-weeghing

weeghing dan is een tweede Be-dijff / maar zo / dat zo ten op-zicht van 't Paal-teken / waar toe zo strekt / welk in het Weezen der Be-weeghing innighst in-gheflooten wordt / ook eenigh-zins een eerste Be-dijff zo. Daar wordt by-ghe-boeght toe dunamei ontos , dat is / van dat , welk in ver-moghen is, door welke woorden te kennen ghe-gheeben wordt 't Be-weeghlyk. Want hoe-wel de Be-weeghing een Be-dijff zo van den Be-weegher en 't Be-weeghlyk / zo wordt zo nochtans beter door 't Be-weeghlyk / als door den Be-weegher be-schreeven; van welke zaak na-maals zal reden ghe-gheeben worden. Dat nu 't Be-weeghlyk ghe-zett wordt in ver-moghen te zijn . dat moet niet ver-staan worden ten op-zicht der Be-weeghing / (want hoe kan / 't gheen al-ré niet der daade be-wooghen wordt / ghe-zett worden in ver-moghen tot de Be-weeghing te zijn ?) maar ten op-zicht der Dóym / welke nu ten deel in 't Be-weeghlyk in-ghevoert / en ten deel noch in te voeren is. Want ten op-zicht van 't in-ghe-voerde deel wordt het Be-weeghlyk in der daade zo-daanigh / en het in-ghe-voerde deel zelve het Be-dijff van 't Be-weeghlyk / ghe-noemt. Maar ten op-zicht van het noch in te voeren deel / wordt het Be-weeghlyk in ver-moghen zo-daanigh ghe-noemt / als het na de vol-trakke Be-weeghing in der daade zijn zal. Als 'er noch niets van die Dóym in-ghe-braght is / zo kan 't Be-weeghlyk noch niet ghe-zett worden be-wooghen te worden ; als 'er niets meer in-ghe-braght wordt / zo houdt het op be-wooghen te worden. Wat dat zo / welk ghe-zett wordt be-wooghen te worden / om-dat het niet zo be-kent is / is van *Aristoteles* in de uit-beelding niet uit-ghe-drukt / maar na-maals be-toont in 's 6,bo der *Nat.* 5,8, en 's na-vólgh. Ver-halven zo moet men Toe Ontos niet neemen / eben als een Ober-klimmende naam / als of 'er door te kennen ghe-gheeben wierd / dat de Be-weeghing an alle Weezigh boeght / maar als een Deel-woordt van het Werk-woordt Eimi , waar door te kennen ghe-gheeben werde / dat het Be-weeghlyk / wat het ook zo / in ver-moghen is tot een ghzóeter vol-maaktheidt der Dóym / welke al-ré in-ghe-voert wordt. Eindlyk / wordt 'er ghe-zett He Tojocton , dat is / voor zo veel 't in ver-moghen is : door welke woorden te kennen ghe-gheeben wordt / niet al-

Der Wee-
zighs.

leen dat de Be-weeghing tet on-bolmaakte en zo-daa-nigh is / welyt weezen be-staat in woerden ; maar ook dat de Be-weeghing gheen Be-weeghing ghe-noemt woerd als booz zo beel^zp in woerden is / oft booz zo beel^zp be-trokken woerd tot die deelen der Dōm / welke noch in 't Be-weeghlyk niet in-ghe-boert / maar noch in te voeren sijn. by Dooz-b. als 't wa-ter ver-warmt woerd / zo is het ten deele warm / ten deele niet. Ver-halven is de warming een Ent-lechela (Be-drijf) van 't water / niet booz zo beel het water is / ook niet booz zo beel 't eenigh-zins warm is / (want het water is in der daadt water / en in der daadt warm) maar booz zo beel het in ver-mo-ghen is tot een verder warmte / oft lieber / booz zo beel de in-ghe-boerde warmte in het zelve noch ver-styft woerd. En zo in de andere ghe-daanten.

III. En op-datmen de natuur en 't weezen der Be-weeghing te onder-scheidlyker en naauwer be-kennen magh / zo zullen wy vier dingen in de Be-weeghing by-zonderlyk an-merken / de Be-weegher / het Be-weeghlyk / het Paal-teken waar van / en het Paal-teken waar toe. Welke alle tot de Be-weeghing so noōdt-zaaklyk sijn / dat by ghe-brek van een / de Be-weeghing gheen Be-weeghing sijn kan. De Be-weegher is / waar van de Be-weeghing / als van de wer-kende oōt-zaak / boozt-komt. En is oft de eerste / oft de tweede oft Onder-schikte. Want daar sijn twe be-weeghende be-ghinselen / zeggt de Wys-ghier / van welke het een niet Natuurlyk is / om-dat het in zich niet heeft een be-ghinsel van Be-weeghing. Zo-daa-nigh is al / wat be-weeght en niet be-woōghen woerd : als 't gheen ghe-heel on-be-weeghlyk en 't aller eerste is.

s. boe. der Nat. §. 73.

IV. In den eersten Be-weegher staan an te merken de Weezentlykheid en toe-eighningen. De Weezentlykheid des eersten Be-weeghers kan uit de Be-weeghing zelve be-slooten woerden / op deze wys : Al / wat be-woōghen woerd / woerd van een ander be-woōghen. Want al / wat be-weeght / boert eenighe Dōm in 't Onder-werp dat be-woōghen woerd. Dies is 't noōdt-zaaklyk / dat de Be-weegher die Dōm in der daadt be-ghyffe ; het Be-weeghlyk de zelve niet in der daadt

maat

maar in ver-moghen be-ghijpe. Maar 't kan niet ghe-schieden / dat het zelfde / booz zo veel't het zelfde is / de zelfde Dóym in der daadt be-ghijpe. Dies wordt niets van zich zelf be-woogghen : maar al / wat be-woogghen wordt / wordt van een ander be-woogghen. En dat óft van een on-be-weeghlyke Be-weegher / óft van 't gheen be-woogghen wordt. Zo van een on-be-weeghlyke Be-weegher / zo is de zaak ten einde. Zo van 't gheen be-woogghen wordt / wyl 't van zich zelf niet kan be-woogghen worden / zo zal 't weder-om van een ander be-woogghen worden / en al zo zal 'er óft een boozt-ghang tót het on-eindigh / óft een ronde af-hanging in de werkende oóy-zaaken ghe-gheeben worden. Maar daar wordt gheen ronde af-hanging in de oóy-zaaken ghe-gheeben: ander-zins zoud het zelfde zjns zelfs oóy-zaak zjn. Want zo A oóy-zaak was van B/en B van C/en C van D/en D van A / zo zoud A zjns zelfs oóy-zaak zjn. Maar zo 'er niets van zich zelf kan be-woogghen worden / veel min kan 't ghe-schieden / dat het zelfde zjns zelfs oóy-zaak zj. Daar wordt ook gheen boozt-ghang tót het on-eindigh ghe-gheeben ; want om-dat het on-eindigh niet kan dooz-ober-ghaan worden / zo zoud de be-weeghende kracht niet kunnen ghe-raaken tót de laatste oóy-zaak / in dien 'er on-eindighe onder-schikte be-weegh-oóy-zaaken waren. Daar-om 't noódt-zaaklyk is / dat alle Be-weeghing be-trokken werde tót zo-daanigh een be-ghinsel der Be-weeghing / welk on-be-weeghlyk / en al-zo het eerste zj.

V. Der-halven moet de eerste Be-weegher on-be-weeghlyk zjn : en dat óft dooz zich alleen / óft dooz zich en by Toe-bal. En hier uit spzuit de onder-scheiding van den eersten Be-weegher / in een vol-strektlyk eerste / en een eerste in zjn ghe-slacht. de vol-strektlyk eerste Be-weegher kan ghan-schlyk niet be-woogghen worden / nócht dooz zich / nócht by toe-bal. Want dat by toe-bal be-woogghen wordt / kan gheen be-ghinsel van een ghe-duurighe Be-weeghing zjn. Een ghe-duurighe Be-weeghing noem ik / niet die niet be-ghoft heeft / maar welke / na-dat zj be-ghoft heeft / niet af-ghe-broken wordt. Maar de vol-strektlyk eerste Be-weegher moet de oóy-zaak van een ghe-duurighe

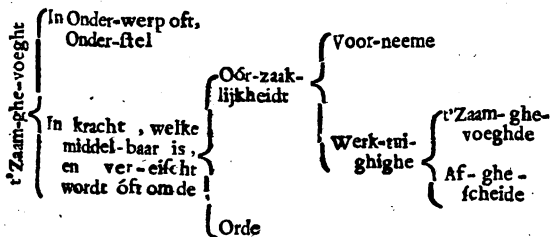
Be-weeghing zijn. dies moet hy zelfs by toe-bal niet be-wooghen worden. De eerste Be-weegher in zijn ghe-slacht / kan by Toe-bal van een ander be-wooghen worden. Zo wordt een schipper in en met het schip / de ziel in het lichaam be-wooghen.

VI. De Toe-eigheningen van den volstrektelyk eersten Be-weegher / welke zelfs uit de Be-weeghing be-kent worden / zijn booz-neemlyk desz. Eerstlyk / Hy moet on-lichaamtlyk zijn. Want een lichaam kan niet be-weeghen / t' zy het be-wooghen werde. Ten tweeden / Hy moet on-lydlyk zijn. Want zo hy leed / zo zoud hy van een ander be-wooghen worden. Want hoe-wel niet alle Der-wisseling een Be-weeghing zy / zo ghe-schiet nochtans gheenighe zonder Be-weeghing. Zo nu de eerste Be-weegher van een ander be-wooghen wierd / zo zoud hy niet de eerste zijn. Ten derden / Hy moet eeuwiglyk zijn. Nochtans is niet noodt-zaaklyk dat de Be-weeghing eeuwiglyk zy. Want de eeuwigheid van den eersten Be-weegher kan ook booz een niet eeuwighe Be-weeghing be-tooght worden ; want zo de eerste Be-weegher niet eeuwiglyk was / zo moest hy eenigh be-ghin van wezenlykheid ghe-hat hebben ; en dat van een ander : Maar het gheen van een ander het be-ghinsel van het daadlyk zijn ont-fangen heeft / het selve / zo het enighe kracht van be-weeghen heeft / moet ghe-zeit worden de selve van een ander ont-fangen te hebben / en kan der-halven niet de vol-strektelyk eerste Be-weegher ghe-noemt worden. Ten vierden / Hy moet een zijn. En dat niet alleen daar-om / om-dat men gheenighe reden gheeben kan / waar-om 'er meêr zijn / wyl een ghe-noegh is ; maar ook om-dat de o;de der Werlde de eenheid ghe-noegh-zaam schijnt te be-wijzen. En dit zy van den eersten Be-weegher.

VII. Onder-schikte Be-weeghers zijn / die van een andere eerder Be-weegher oft de wezenlykheid / oft de kracht van be-weeghen / oft beide ont-fangen. En alle tweede en onder-schikte Be-weeghers hebben te ghe-lyk de wezenlykheid en kracht van be-weeghen van den eersten Be-weegher. Van de Tweede Be-weeghers hangt de eene van den ander / oft alleen ten op-zicht der wezenlykheid ; als de hieren van den Eer-
 lcr ;

ler ; oft alleen ten op-zichte van de kracht van be-weeghen ; als alle / die het be-wooghen be-weeghen : oft ten op-zicht van beide / als de Natuur / booz zo deel zo der ziel teggen-ghe-ftelt wordt / van den Geleer. De tweede Be-weegher is oft Dooz-neem ; als de ziel / en de Natuur : oft Werk-tuighighe ; als de be-weeghende Hoe-daanigheden / welke oft van de Natuur zijn / oft van den uit-werpingen Be-weegher in het Be-weeghlyk in-ghe-drukt. Tuffchen de ziel nochtans en de beknopelyk ghe-noemde Natuur komt zo deel onderfcheiden / dat die de eerste ooz-zaak van de Be-weeghing eens diers ghe-noemt kan worden ; de eerste / zegh ik / in haar ghe-flachte ; deze gheen eerste ooz-zaak der natuurlyke be-weeghing ghe-noemt kan worden. En dat is daar van / dat de dieren ghe-zet kunnen worden van zich zelf be-wooghen te worden ; de Ziet-loozen niet.

VIII. Het Be-weeghlyk wordt ghe-noemt / welke de Be-weeghing lydt. en het zelfde moet al-tijt onderfcheiden zijn van den Be-weegher / oft als een zaak van een zaak / oft als een deel van een deel. Om-dat ghe-lyk te boozen ghe-zet is / niets van zich zelf kan be-wooghen worden. 't welk zo waarachtig is / dat het ook in de Be-weeghingen des ghe-moedts plaats heeft

De Be-weegher nochtans moet het Be-weeghlyk by-ghe-voeght zijn / oft in onder-werp / oft in kracht. Want wyl de werking de Wee;entlykheide volghet / zo kan een zaak niet werken daar zo niet is / oft dooz zich /

zich / ofte dooz baar kracht. *Schamus* werpt teghen tot eerften: dat dat be-ghinfel valsch is. Ten tweeden: Zo 't waar is; dat het plaats heeft in eindighe dingen. Ant-w. 't is Valsch; Om-dat alle eindighe Doeners een eben-ghe-lyke na-bpheidt ver-eiffchen. Ten derden: Wien zal is by-ghe-boeght zijn in de schepping? Ant-w. der ruimate. Ten vierden: is by-ghe-boeght zijn. Ant-w. ja het Onder-stel. Ten vyfden: het volgt dat is in de ghansche Werlde is. Ant-w. de Schepping onder-stelt zijnde / oök ober-al. En hier uit maghmen be-sluiten de On-meerlykheid van den eersten Be-weegher. Want om-dat hy ober-al werke / daar-om is hy ober-al: en so hy niet ober-al was / hy kost niet ober-al werken.

IX. Al / wat be-wooghen wordt / moet een Zelf-standigheit zijn. Want het be-wooghen worden booz-onder-stelt het zijn. Der-halven dat dooz zich niet is / kan oök dooz zich niet be-wooghen worden. Daar-om / ghe-lyk de Toe-ballen niet daadlyk zijn / als in de Zelf-standigheit; so worden is oök niet als in en met de Zelf-standigheit be-wooghen. Maar kan alle Zelf-standigheit be-wooghen worden? *Aristoteles* heeft ghe-tracht te be-tooghen; dat al / wat be-wooghen wordt / deel-baar zijn moet. 't Welk so hy te weegh ghe-braght heeft / so volgt dat een on-lichaamlyke en on-dreel-baare Zelf-standigheit / als de Engelen / Duibelen en menschelike ziel zijn / niet kan be-wooghen worden. Van de An-ghroeping en eigentlyk ghe-noemde Der-andering kan gheen ver-schil zijn. Want het is zeeker / dat het gheen on-lichaamlyk is / an die Be-weeghingen niet onder-heedigh is. Maar wat van de plaatslyke Be-weeghing te stellen is / mooghe ghy met recht twyffelen / wyl men uit de heplighe Schryft leert / dat oök de on-lichaamlyke Zelf-standigheden in plaats be-wooghen / en van Ghode hier en daar na toe ghe-zonden worden / waar van is *Angeloi*, dat is / Boöden, ghe-noemt worden. der-halven maghmen niet on-kennen / of den Engelen boeght eenighe Be-weeghing / welke met haar nature ober-een-komt / maar die schijnt nochtans niet te kunnen

konnen be-ghespen worden onder die uit-beelding / welke in 't be-ghin van dit Hoofd-stuk ghestelt is. Want Be-weeghing is een Be-dijff van dat welk in ver-moghen is : als te boozen ghe-zeit is : en der-halven / al / wat op die wijs be-woogghen wordt / ghaat boozt uit het ver-moghen tot de daadt. Maar de Engelen / als 3p in plaats be-woogghen worden / schijnen niet van 't ver-moghen tot de daadt ober te ghaan. Want om-dat 3p nocht plaats ver-bullen / nocht met de plaats af-ghe-meeten / nocht van de zelve om-schreeven oft vol-maakte worden / zo be-ghijp ik niet / wat tot de Engelen / als 3p be-woogghen worden / toe-komt / waar dooz 3p konnen ghe-zeit worden tot de daadt ober te ghaan. Maar de lichaamen / om dat 3p en met de plaats ghe-meeten / en van de zelve om-schreeven en oök vol-maakte worden / ont-fangen een nieuwe wijs van wezentlijkheid / die men oft een plaatslijke teghen-woozdigheid / oft een Waarte , ware 't ghe-Ubieras,
voosloft / noemen moght : en worden daer dooz ghe-zeit van 't ver-moghen tot de daadt ober te ghaan. En by zo bér men ver-ziert / dat de lichaamen in 't Jdel be-woogghen worden / zo weet ik niet of men de uit-beelding der Natuurlijke Be-weeghing hun méér toe-passen kan / als wanneer de Engelen be-woogghen worden. Want de lichaamen schijnen niet méér van 't ver-moghen tot de daadt ober te ghaan / als de Gheesten in 't volle.

X. De Be-weeghing / als wy te boozen ghe-zeit hebben / is een werking van den Be-weegher en 't Be-weeghlijk / oft liever des Be-weeghlijken van den Be-weegher. Waar uit volgt dat de Be-weeghing niet is in den Be-weegher ; maar in 't Be-weeghlijk. Doozts is de Be-weeghing in dat Onder-werp / daer het Paal-teken waar toe in is. Want de Be-weeghing is niets anders / als het Paal-teken oft de Dóym welke boozt-ghe-bracht wordt. Maar het Paal-teken waar toe / oft de Dóym / is zonder twiffel in 't Be-weeghlijk. Want zo 't in den Be-weegher was / zo zoud de Be-weegher oft zich zelf de Dóym in-drukken / oft van een ander ont-fangen. Zo by ze van een ander ont-fing / zo zoud by nu niet de Be-weegher /
maar

maar 't gheen be-woogghen wordt / zjn. Zo hy ze zich zelf in-drukte zo zoud hy van zich zelf be-woogghen worden / 't welk wy ghe-zelt hebben dat on-moogghlyk is. Daer-en-boven zo de Be-weeghing in den Be-weegher was / zo zoud alle Be-weegher be-wooggen worden / oft daar zoud het niet be-woogghen worden / daar nochtans Be-weeghing in was. Welk on-ghegint zjnde / zo moet men be-fluiten / dat de Be-weeghing in 't Be-weegghlyk is.

XI. De Be-weeghing / booz zo veel zy van den Be-weegher is / is een Doening ; booz zo veel zy in 't Be-weegghlyk is / een Ljding. En men moet niet meenen dat dit twee Werkingen in der daadt ver-scheiden zjn / maar alleen een ; welke zich al-zo heeft / als 't op-en neber-gaande in een berg ; welke niet in der daadt / maar alleen in op-zicht en uit-beelding ver-schillen. En booz-waar zo de Doening en Ljding in der daadt ver-schillen / zo zoud elk zjn sighe Paal-teken hebben. Maar dat twee Paal-tekenen / inder daadt ver-scheiden / zjn / is byemdt van de reden. Onder-tuffchen be-hoort het Be-weegghlyk meer tot het Wezen der Be-weeghing / als de Be-weegher. Hier-om is 't / dat in de uit-beelding der Be-weeghing ghe-wagb ghe-maakt werde van 't Be-weegghlyk / en niet van den Be-weegher / als wy te boozen ghe-zelt hebben / en dat tot de ghe-rallighe eenheid der Be-weeghing de eenheid van 't Be-weegghlyk ver-eischt werde.

XII. Het Paal-teken waar van wordt ghe-noemt / welk van 't Be-weegghlyk ver-laaten wordt ; het Paal-teken waar toe / welk ver-kreeghen wordt. Tuffchen deze twee Paal-tekenen komt Teghen-stelling / ende zelve oft be-roovdigh oft stellig. Want het Paal-teken waar van in de Be-weeghing is al-tijt een be-rooving van het Paal-teken waar toe. En dit Paal-teken wordt in-wendigh ghe-noemt / om-dat het der Be-weeghing Wezenlyk is / en in het wezen der zelve zo in-ghe-flooten wordt / dat zy zonder 't zelve nocht zjn nocht ver-staan kan worden. Deze be-rooving is by-na al-tijt 't zaam-ghe-boeght met eenighe stelbaare Dym : Welke zo zy met de be-rooving ver-laaten werde / en in de be-weeghing ver-gha / zo wordt zy recht-strjdbigh ghe-acht met het Paal-teken waar toe ; zo zy niet ver-laaten /

laaten/maar vol-maakt wordt/als in de An-ghoeping/
zo kan zy naauwlyc recht-strýdig ghe-noemt worden /
als in een ruime be-tekening. Alle Be-weeghing dan
is een dooyt-ghang van een be-robbing tot een Dóym /
óft / ghe-lyk wy te dooyen ghe-zett hebben / van 't ver-
moghen tot de daadt: zommighe oók van een Dóym
tot een Dóym; als de Ver-andering en plaatslyke Be-
weeghing. In de kring-ronde Be-weeghing nóchtans
is deze ver-scheidenheid en teghen-stelling der Paal-
tekenen niet van de Natuur/ maar van de reden. Want
overt-al is een Paal-teken waar van en een Paal-teken
waar toe.

XIII. Het Paal-teken waar toe moet deelbaar zyn
óft in deelen óft in trap. Want de Be-weeghing is een
on-vol-maakt Be-dyff / welk ten deele is / ten deele
niet is. Maar 't gheen on-deelbaar is / kan niet ten
deele zyn / ten deele niet zyn. Dies is de Be-weeghing
deelbaar. En dat heeft zy nergens van / als van 't
Paal-teken waar toe. Hier uit vólgt dat de Be-wee-
ghing niet oóghen-blikkigh / maar ver-vólghigh zy.
Want dat in een oóghen-blik ghe-schiedt kan niet ten
deel zyn / ten deel niet zyn.

XIV. De Be-weeghing is oók ver-knócht. En
daar-om be-staat zy niet uit oóghen-blikken dooy een
on-deelbare rust van een ghe-rukt / maar uit deelen
die ver-knócht en van haar ghe-slacht zyn. Zo dat
elk deel der Be-weeghing oók een Be-weeghing zy / en
de zelve weder-om deelbaar in haar deelen. Deze ver-
knóchtigheid nóchtans vólgt niet noodt-zaaklyk de
ver-vólghing (want 't is niet noodt-zaaklyk dat al /
wat ver-vólghigh is / oók ver-knócht zy) maar de
even-ghe-lyke kracht van den Be-weegher / en 't ver-
moghen van 't gheen be-wóoghen wordt. Want de
zelve ooy-zaak / als de zelve / doet al-tydt het zelve.
Die dan willen / dat al / wat be-wóoghen wordt / dooy
buertighe oóghen-blikken be-wóoghen wordt en rust /
moghen de ooy-zaak zegghen van deze ver-scheiden-
heid in 't gheen be-weeght / óft in 't gheen be-wóoghen
wordt.

XV. Teghen de Be-weeghing wordt ghe-stelt On-
be-weeghghykheid / Rust en Be-weeghing. On-be-
weeghghykheid is een be-neening der Be-weeghing in
de

de dingen / welke niet be-wooghen kunnen worden. En wordt der-halven der Be-weeghing teghen-zeghlyk teghen-ghe-stelt. Rust is een op-houding van de Be-weeghing / en heeft plaats in die dingen / welke be-wooghen kunnen worden. En zo 3p in een zaak 3p / welke een ghe-neghentheid heeft tot de Be-weeghing / en als 3p de zelve heeft / zo is 3p een be-rooßing der Be-weeghing : Zo 3p in een zaak 3p / als 3p die ghe-neghentheid af-ghe-leght heeft / hebbende naamlyk dat ver-kreeghen / waar toe 3p be-wooghen wierd / zo is 3p een vol-maaktheid der Be-weeghing. De Be-weeghing is der Be-weeghing teghen-strydigh / oft als de Daal-tekenen recht-strydigh sijn / als de ver-warming en ver-kouwing : oft als het Daal-reken waar van det eene Be-weeghing is het Daal-teken waar toe der andere / en in 't teghen-deel / als het neer-daalen en op-klimmen.

VIII. Hoófdt-stuk.

Van de Ghe-daanten der Be-weeghing.

I. **W**ij hebben ghe-bandelt van de Be-weeghing in 't ghe-meen ; nu volghen de ghe-daanten / en de andere schiftingen / waar doo; de ver-scheidenheid der Be-weeghing ver-klaart / en be-toont wordt / wat in elk naast en by-sonder sijn. Der-halven moet men vooz al stellen / dat 'er eenighe Natuur / an alle Be-weeghingen ghe-meen / is. Want dat niet een is / kan niet ghe-schift worden / maar is al-ré ghe-schift. De eenheidt der Be-weeghing nu wordt uit haar uit-beelding be-slooten. Want wyl de uit-beelding en 't ufe-ghe-beelde niet als in de reden ver-schillen / zo moet de Be-weeghing / zo 3p een eenighe uit-beelding heeft / ook een natuur hebben / welke in zich zelf eenigh 3p / en an haar ghe-daanten eben-beel mé-ghe-deelt wordt. Die / welke by *Aristoteles* Van een, (*Ziet de Reden-k. 1. bo. 26. Hoof.*) ghe-meenlyk Ghe-lyk-bó;mghe ghe-noemt worden / wyl 3p d'een van d'ander in eenigh ghe-

ghe-flacht van oöj-zaaklijkheidt hangen / en daac-om de ghe-meene natuur des ghe-flachts on-eben-ghe-lyk ont-fangen / konnen niet ghe-noegh-zaam met een uit-beelding uit-ghe-drukt worden. Hoe-wel nu de ghe-daanten der Be-weeghing zom-tydts zo t'zaam-ghe-becht zyn / dat de eene zonder d'andere niet be-flaan kan ; om-dat nochtans om deze af-hanging / hoe-daa-nigh zo ook zo / de ghe-meene Weezenheidt der Be-weeghing / welke dooz de uit-beelding ver-klaart is / niet an de ghe-daanten / oft ten minften an alle ghe-daanten / on-eben-ghe-lyklyk mede-ghe-deelt woÿdt : zoe zie ik gheen oöj-zaak / waar-om de Be-weeghing gheen ghe-flacht / ten minften gheen onder-buertigh / kan ghe-noemt woÿden.

II. Nu zo zo een ghe-flacht is / zo zal zo oft een hoögh-ſte ghe-flacht zyn / oft onder eenigh hoöghſte ghe-flacht ghe-ftelt woÿden. Zo kan gheen hoöghſte ghe-flacht zyn ; om-dat'er maar tien hoöghſte ghe-flachten zyn / onder welke de Be-weeghing niet pleeght ghe-ftelt te woÿden. In wat ghe-flacht zal de Be-weeghing dan ghe-ftelt woÿden ? My dunkt dat men zo ſtellen moet : zo de Be-weeghing an-ghe-merkt woÿdt / als zo van de Be-weegher is / zo be-hoöÿt zo töt Woening ; zo als zo in 't Be-weeghlyk / oft dat / welk be-woöghen woÿdt / is / zo moet zo töt Lyding be-trokken woÿden.

III. 't Ghe-flacht der Be-weeghing is Ver-wiffeling. Want alle Be-weeghing is een Ver-wiffeling / maar niet alle Ver-wiffeling is een Be-weeghing. Daar-om moeten wy / eer wy de ghe-daanten der Be-weeghing ver-haalen / eerſt zien welke Ver-wiffelingen onder de Be-weeghingen an te neemen zyn / en welke niet. 't Welk dooz deze ſchifting blyken zal. De Ver-wiffelingen zyn zommighe oöghen-blikkigh / als de Teeling en Ver-derbing ; zommighe ver-bölgghig : En deze alleen moghen Be-weeghingen ghe-noemt woÿden / als uit het dooz-ghaand Hoöfd-ftuk blykt. Want de Be-weeghing is een Be-dyſt in ver-mogen / dooz zo deel 't in ver-moghen is / dat is / Een Be-dyſt ten deele vol-bzaght en al-re in 't Be-weeghlyk in-ghe-boert ten deele te vol-bzengen en in te voeren. Maar dat oöghent-blikkigh is / heeft gheen deelen. Ver-halven kan een oöghen-blikkighe Ver-wiffeling geen Be-weeghing zyn.

IV. De

IV. De Teeling is oft der Zelf-standigheden / oft der Toe-ballen : ins-ghe-lijc ook de Ver-derbing. Want ook de Toe-ballen / als γ worden en ver-gaan / worden ghe-zeit ghe-teelt en ver-durven te worden / en wel eigentlijk. Dat de Teeling en Ver-derbing der Zelf-standigheden ooghen-blikkighe Ver-wisselingen zyn / blykt daar uit / dat de Dóymen der Zelf-standigheden / ieder in zyn ghe-daante / on-deelbaar zyn. Waar-om γ te ghe-lyc ghe-heel ont-spruiten en ver-gaan moeten : en dies volghens wordt de op-en onder-gang der Zelf-standigheden in een ooghen-blik vol-trokken. Daar na γ spuit de oóy-zaak van 't ver-toef en ver-bólgh/welk in de Be-weeghing is van de teghen-standt / welke in 't Be-weeghlyk is. Maar in de Stóf / welke het onder-werp der Teeling en Ver-derbing is / kan gheenighe teghen-standt zyn. Want alle teghen-standt is van een recht-strýdighe / oft van een on-ghe-schikte Stóf. Maar teghen de Zelf-standighe Dóym is niets recht-strýdig / en de Stóf is in 't ooghen-blik der Teeling ghe-noegh-zaam ghe-schikt tót een nieuwe Dóym. Dies kan 'er in de Teeling gheen ver-toef oft ver-bólgh ghe-schieden : en dies volghens ook niet in de Ver-derbing. Ver-halven zyn de Teeling en Ver-derbing ooghen-blikkighe Ver-wisselingen.

V. De Teeling der Toe-ballen is een be-ghinzel ; en der zelve Ver-derbing / een eindt der Be-weeghing. Want alle Be-weeghing heeft een be-ghin / daar γ an-bangt ; en een eindt / daar γ af-laet. Maar het be-ghin en 't eindt der Be-weeghing kan gheen Be-weeghing zyn. Dies moet het een ooghen-blikkighe Ver-wisseling zyn. En dies volghens oft Teeling oft Ver-derbing. Tót een booy-beeldt / als 't water ghe-warmt wordt / γ wordt het ghe-zeit ver-andert te worden / en die Ver-andering is een waare Be-weeghing. Maar het be-ghin van deze Ver-andering / waar dooy de warmte eerst be-ghint te zyn / kan niet even-ghe-lyc een Ver-andering oft Be-weeghing ghe-noemt worden / om-dat γ ooghen-blikkigh is / maar een Teelingh der warmte. Ins-ghe-lijc als 't water ver-koutwt wordt / γ kan 't wel-ghe-zeit worden be-wógghen te worden : want het wordt in de tydte ver-andert : maar het uiterst van deze Ver-andering / waar dooy de warmte in 't water op-

op-houdte zyn / is gheen **Be-weeghing** / maar eeni-
ghe **Der-derbing** / welke in een oogghen-blik ghe-schiedt.

VI. En hoe-wel deze **Teeligen** en **Der-derbingen**
der **Toe-ballen** gheen **Be-weeghingen** / oft deelen van
Be-weeghing zyn / zo zyn zo nochmans van die **Be-**
weeghing / welker be-ghin en eindt zo zyn / niet met der
daadt ber-scheiden : maar hebben zich al-zo tot die **Be-**
weeghing / ghe-lyk twe uiterste stippen zich hebben
tot een lyn : Maar dis twe stippen / schoon zo gheen
lynen / oft deelen van de lyn zyn / zo zyn zo nochmans
van de lyn niet met der daadt ber-scheiden / maar zo
wozden in de zelve in-ghe-slooten / eben als de **Paal-**
tekenen in de be-paalde dingen. Dies zyn de **Teeling**
en **Der-derbing** der **Toe-ballen** ook **Paal-tekenen** der
Be-weeghing / en wozden in de zelve weezentlijk in-
ghe-slooten / niet als deelen / maar ghe-lyk de uiterste
stippen in de lynen.

VII. Wyl blykt / welke **Der-wisselingen** gheen **Be-**
weeghingen zyn / zo laat ons zien / welke onder de **Be-**
weeghing / als ghe-daanten onder een ghe-slacht / be-
gheepen wozden. Dit nu is nergkens / als uit het
Paal-teken / waar toe de **Be-weeghing** strekt / te ha-
len. Want wyl niets zo veel tot de weezenheidt der **Be-**
weeghing doet / als 't **Paal-teken** waar toe / zo moet
de ghe-slachtighe en ghe-daantighe eenigheidt en on-
der-scheiding van des zelfs eenigheidt en onder-schei-
ding ghe-haalt wozden. Ber-halven zo de **Paal-teke-**
nen in ghe-slacht ber-scheiden zyn / zo zullen de **Be-wee-**
ghingen ook in ghe-slacht ber-schillen : zo de **Paal-te-**
kenen in ghe-slacht ober-een-komen en in ghe-daante
ber-schillen / zo zullen de **Be-weeghingen** zich ook op
ghe-lyk een wys hebben. Ber-halven wyl 't **Paal-teken**
der **Be-weeghing** in dyp **Zegh-woorzen** ghe-vonden
wozdt / in **Hoe-ghzoetheit** / **Hoe-daanigheidt** en **Daar** /
zo moet de **Be-weeghing** door de eerste schifring in dyp
ghe-daanten ber-deelt wozden. De **Be-weeghing** tot
Hoe-ghzoetheit derft een ghe-meene naam / en haar
on-benoemt ghe-slacht heeft twe ghe-daanten / **An-**
ghoeping en **Der-minderung** : tot **Hoe-daanigheidt** is
Der-andering ; tot **Daar** / **dzaaghing** oft **plaatlyke**
Be-weeghing. Tot **Doening** en **Lydning** wozdt gheen
Be-weeghing ghe-gheeben : om-dat zo zelve **Be-wee-**
ghingen

ghingen zijn / en de *Be-weeghing* strekt niet tot een *Be-weeghing*. De *Be-trekkingen* komen den dingen zonder *Be-weeghing* an/en/ de ghjondt en 't merk-teken ghe-stelt zijnde / ont-spruiten in 't onder-werp zonder *ber-wisseling*. Wanneer / oft *Tijot*/bólght de *Be-weeghing*. *Standt* en *Heblijckheit* worden dooz plaatstijke *Be-weeghing* *ber-wisselt*. Nochtans bólght de eene *Be-weeghing* *ter-stondt* op d'ander : ghe-lyk op de *Der-andering* in de eerste *Hoe-daanigheden* de *Der-andering* in de tweede *Hoe-daanigheden* en de *An-ghjoeping* bólght.

VIII. *An-ghjoeping* is een *Be-weeghing* tot meerder *Hoe-ghjoetheit* : en de selve ghe-schiedt oft dooz een uit-wendighe *op-stelling* van deelen / (zo worden de *ziel-looze* dingen *ber-meerdert*) oft dooz een in-wendighe *ont-fanging* van *Hoe-ghjoetheit* : zo ghjoepen de ghe-zielde lichaamen. *Der-minderung* is een *Be-weeghing* tot een minder *Hoe-ghjoetheit*. En de selve moet niet min booz een waareghe-daante der *Be-weeghing* ghe-acht worden / als de *An-ghjoeping*.

IX. De eigentijke ghe-noemde *Der-andering* *ber-keert* tusschen *recht-strjydighe* *Hoe-daanigheden* : en de selve oft eerste ; als de *ber-warming* / *ber-kou-ding* / etc. oft tweede ; als / *ber-pling* / *ber-dichting* / *stóling* / *smelting* / etc. Zo 'er eenighe *Der-wisselingen* zijn / die tot zo-daanighe *Hoe-daanigheden* strekken / teghen welke niets *recht-strjydig* is / als de *Der-lichting* / de selve kunnen niet onder de ghe-daanten van *Be-weeghing* ghe-rekent worden / om-dat *zp* in een ooghens-blik ghe-schieden. De ghe-daanten der *Der-andering* zijn *Der-stijbing* en *Der-slapping* : en baide zijn *zp* waare *Der-anderingen* en waare *Be-weeghingen*. *Hoe-wel* 'er / als de *Der-andering* tusschen *recht-strjydighe* *Hoe-daanigheden* *ber-keert* / gheenighe waare *Der-stijbing* zonder *Der-slapping* / nocht *Der-slapping* zonder *Der-stijbing* is. Want de *Der-stijbing* van 't een *Recht-strjydig* is de *Der-slapping* van 't ander. De *Der-stijbing* ghe-schiedt oft van een ghe-lyk oft van een *Recht-strjydig* dooz *Teghen-drang*. Want de eene *recht-strjydighe* *Hoe-daanigheit* drijft en *ber-zamat* : en *ber-stijft* dooz die *ber-zaamig* de andere *recht-strjydighe*.

X. *Plaatstijke* *Be-weeghing* strekt niet tot *Plaats* (want *Plaats* is een *Hoe-ghjoetheit* / oft ghe-wilgh *zp*

3p volgt de Hoe-ghzootheid) maar tót Waar / óft lie-
 ber / 3o men 3o fpreeken magh / tót de Waarte / dat is / tót
 die Bózm / óft wijs van wezenlijkheid / welke 't lich-
 aam van de Plaats ont-fangt. Want alle Be-weeghing
 is een be-drijf van 't Be-weeghlijk / en wel 3o / dat 3p in 't
 Be-weeghlijk is / als in haar onder-werp. En de Be-wee-
 ghing wordt van 't on-dol-maakte Paal-teken / óft booz
 3o veel 't noch in worden is / ghe-lijk men fpreekt / met
 der daadt niet onder-fcheiden. Dies moet het Paal-te-
 ken in 't Be-weeghlijk zijn / als in een onder-werp. Der-
 halven wyl de Plaats niet 3p in de ghe-plaatfte zaak /
 als in een onder-werp / (want 3p is een uit-wendighe
 Bp-boegh) 3o volgt / dat de Plaats niet / maar 't gheen
 het Be-weeghlijk ont-fangt / als 't in de Plaats in-
 ghaat / het Paal-teken der plaatslike Be-weeghing is.

XI. En dit zijn de eerste en naaste ghe-daanten van
 Be-weeghing: welke weder-om in andere ghe-daanten
 onder-deelt worden. Maar dit be-hoort niet tót deze
 plaats. De ghe-tallighe ber-scheidenheid nu komt niet
 alleen van 't Paal-teken / maar oók van 't onder-werp
 en van de ont-lófte ber-knochttheid. Der-halven 3o zul-
 len de Be-weeghingen / schoon 3p van de nedzighste ghe-
 daante zijn / nochtans in ghe-tal onder-fcheiden worden:
 3o óft 't Be-weeghlijk niet het zelfde in ghe-tal 3p / óft de
 ruffchen ghe-steide rust de Be-weeghing ber-deekt. Bp
 booz-beeldt / als het zelfde duur twe menschen te ghe-lijk
 ber-warmt / 3o zijn dat twe in ghe-tal onder-scheide ber-
 warmingen; óft 3o een wegh-ghe-wozpe kluut in de Be-
 weeghing zelf in twe deelen van een spzingt / 3o zal het
 tót die deeling toe een Be-weeghing zijn; maar na-dat
 de kluut ghe-deelt is / zullen 't twee in ghe-tal ber-schei-
 de Be-weeghingen zijn. Zo oók / in-dien iemandt onder
 't wandelen slechts een wainighstken rust / 3o zal die
 wandeling niet een / maar twe ber-scheide Be-weeghin-
 gen zijn. Als der-halven een bal / teghen den muur stui-
 rende / weder-om-spzingt / 3o kan dat / wyl 'er tuffchen
 't wegh-werpen en weér-om-stuuten rust ghe-stele
 wordt / gheen een Be-weeghing ghe-noemt worden.
 Want die rust neemt de ber-knochttheid wegh: welke
 wegh-ghe-nómen / de Be-weeghing niet een is. En dit
 ber-klaart en be-toeght *Aristoteles* van alle Be-wee-
 ghing. 5, 69, der Nat, 12. Hoof.

XII. En zo veel van de schifting der Be-weeghing in ghe-daanten : nu volgt een andere schifting der Be-weeghing / in Natuurlijke / Ghe-weldighe en Ghe-mengde : en de zelve is ghe-nomen van het beginsel / waar van de Be-weeghing ghe-schiedt. Natuurlijke Be-weeghing wordt ghe-noemt / welke van de natuut ghe-schiedt: Ghe-weldighe / welke van een uiterlijk be-ginsel ghe-schiedt / de natuut teghenstreebende / oft ten minsten niets tot de Be-weeghing by-bringende. Beide worden deze in alle ghe-daanten der Be-weeghing ghe-bonden. Want de An-ghroeping en Ver-minderung der ghe-zielden zijn natuurlijk ; der on-ghe-zielden / ten deel natuurlijk / ten deel ghe-weldigh. De Ver-andering / schoon zo ten ghyooten deele ghe-weldigh zo / zo is nochtans zommighe natuurlijk : ghelyk wanneer 't ghe-warmt water van zich zelf verhouwt wordt. De Be-weeghing / uit de natuurlyke en ghe-weldighe ghe-mengt / schijnt alleen in de ozaaghing oft plaatslyke Be-weeghing ghe-bonden te worden ; ghe-lyk wanneer een steen met ghyoot ghe-welc neder-waarts ghe-woopen wordt.

XIII. De natuurlyke Be-weeghing tot Plaats / boeght oft an ziel-looze / oft an ghe-zielde dingen ; die is een-vormigh en enkel ; deze veel-vormigh en t'zaam-ghe-zet. Enkele Be-weeghing wordt ghe-noemt / welke op een enkele lyn ghe-schiedt. En zo is oft kring-rondt oft recht. Kring-ronde Be-weeghing wordt ghe-noemt / die omtrent het midden van 't Al-ghe-meen (de Werldt) ghe-schiedt. Deze wordt ghe-zet an den Heemel te boegen. De rechte Be-weeghing is / die van het midden tot d'om-trek oft van d'om-trek na 't midden strekt ; die wordt op-baardt / deze neder-baardt ghe-noemt. Deze wordt ghe-bonden in de Hoofd-stoffen / en ook in de ghe-mengden / booz zo veel zo be-wooghen worden dooz de be-weeghing van een over-heerschende Hoofd-stof. Een veel-vormighe Be-weeghing wordt ghe-noemt / welke tot alle onder-scheiden der plaatsen strekt. En deze wordt alleenlyk in de vol-maakte dieren ghe-bonden. De planten en on-vol-maakte dieren / als de Mosschelen / worden niet natuurlyk be-wooghen / maar ghyoepen alleenlyk.

XIV. Die dooz een enkele Be-weeghing be-wooghen

Circumferentia,

ghen worden / hoe-wel die Be-weeghing van de natuur
 3p/ 3o worden 3p niet te min ghe-zeit van den Ceeler be-
 woogghen te worden. Want dat de oöj-zaak der oöj-
 zaak is / is oök de oöj-zaak van 't ber-oöj-zaakte /
 wanneer de oöj-zaaken doo; zich en weezertlyk onder-
 schikt sijn. Der-halven wyl de enkele Be-weeghing
 van de natuur / de be-letselen wegh-ghenomem sijnde /
 noödr-zaaklyk boo;rt-komt / en de natuur eenighe oöj-
 zaak en stichter van haar zelf er-kent / 3o moet oök de
 Be-weeghing ghe-zeit worden van die oöj-zaak boo;rt te
 komen. Welk van de dierlyke Be-weeghing niet ghe-
 zeit kan worden. Want die is 3o van de Natuur / dat 'er
 het oöj-deel der in-beelding en de be-gheerte ruffchen-
 kome. Der-halven wyl het oöj-deel en de begheerte der
 dieren niet kan ghe-zeit worden van den Ceeler te sijn / 3o
 moet oök de Be-weeghing / die de be-gheerte volghet / den
 Ceeler niet toe-ghe-schreeven worden. En niet alleen is
 de rechte Be-weeghing op die wys / als ghe-zeit is / van
 den Ceeler / maar oök de kring-ronde.

XV. Die natuurlyk doo; een rechte Be-weeghing
 be-woogghen worden / worden in 't be-ghin lang-zaa-
 mer / in 't boo;rt-ghaan sneller / in 't eindt aller-snelst
 be-woogghen ; en dat niet alleen 3o 'er een ghe-welbighe
 Be-weeghing / maar oök 3o 'er een lange rust boo;rt-ge-
 ghaan is. En dat leert de er-barentheid selve. Want
 een vallende steen treft 3o veel te bestelyker / als 3p uit
 een hooghert plaats komt. De oöj-zaak van deze zaak /
 op-dat ik anderet ghe-boelens na-laate / acht ik dat
 men het middel / waar doo; de Be-weeghing ghe-
 schiedt / wylten moet. Want dat is boo; de Be-wee-
 ghing on-be-weeghlyk : en der-halven staat het in 't be-
 ghin 't Be-weeghlyk meest teghen / en van aferen na-
 volghende om het ydel te be-letten / dzingt het meer
 boo;rt. Want 3o het Be-weeghlyk doo; sijn natuurlyke
 kracht de teghen standt van het rustend middel ober-
 wint / 3o zal het de selve lichter ober-winnen / wanneer
 nu 't middel be-ghoft heeft be-woogghen te worden. En
 al-3o wordt/ter-wyl de teghen-standt van 't boo;rt-ghaand
 middel allent af-nemt / en d'an-bal van 't after-vol-
 ghend middel an-neemt / de Be-weeghing oök allent
 sneller. De kring-ronde Be-weeghing / om-dat 3p 3o-daa-
 nighe teghen-standt niet be-bindt / is t'eens-maal ghe-
 lyk-maatigh.

XVI. De ghe-weldighe Be-weeghing is ofst Trekking / ofst Stooting. Trekking is een Be-weeghing / waar dooz 't Be-weeghlijk na den Be-weegher zelve toe be-wooghen wordt; Stooting / waar dooz 't Be-weeghlijk van den Be-weegher af be-wooghen wordt. De Doering en Rölling kunnen tot deze ghe-daanten betrokken worden. Want die ghe-boert wordt / als boerman / wordt hy toe-bal be-wooghen : en de waghen / daar hy in ghe-boert wordt / wordt ofst ghe-trokken / ofst ghe-stooren. De Rölling be-staat uit Trekking en Stooting. De Stooting is ofst An-stooting ofst Af-stooting. An-stooting wordt ghe-noemt / als de Be-weegher niet van 't Be-weeghlijk af-ghe-scheiden wordt; Af-stooting / als hy af-ghe-scheiden wordt. Hier toe be-hoort de Wegh-werping. Wyl nu de Be-weegher met het Be-weeghlijk t'zaam-ghe-boeght moet zijn / zo wordt op deze plaats ghe-byaaght / van wat oorz-zaak de Be-weeghing der wegh-ghe-worpe dingen ver-knoecht wordt. Eenighe meenen / dat het van de locht boort-komt : welke / van den Wegh-werper be-wooghen / de wegh-ghe-worpe zaak / neemt een steen / te ghe-lyk met zich boert / ter-wyl ook onder-tusschen die locht an-dyngt / die die steen / om 't Pdel te be-letten / after-bolghet. Maar dat dit valsch is / blykt daar uit / dat de boort-ghaande locht / dooz haar natuur rustende / van de wegh-ghe-worpe steen be-wooghen wordt : ofst zo zy van de steen niet boort-ghedreeben werde / zo is niet min moeplyk om te ver-staan / hoe de Be-weeghing der locht / ver-knoecht en vol-hart wordt / als hoe de steen van de niet raakende handt be-wooghen wordt / welke de zelve eerstlyk van zich zelf boort-ghedreeben heeft. De after-bolghende locht kan de steen niet boort-dryben / 't zy de boort-ghaande van de steen boort-ghedreeben werde. Want zy ver-bolghet alleen om 't Pdel te be-letten. Wyl de Be-weeghing dan van 't middel niet kan ver-knoecht en vol-hart worden / zo blyft over-nigh / dat an die lichaamen eenighe kracht ofst Hoe-daarigheidt in-ghe-dykt wordt / waar van die Be-weeghing vol-hart wordt / ghe-lyk de natuurlyke Be-weeghing van dezwaarheidt en lichtheid.

IX. Hoofdt.

IX. Hoófdt-ftuk.

Van de Tjdt.

I. **Z**o zeker als 't is / dat 'er Tjdt is : en dat de natuurlijke dingen in de Tjdt zijn / zo ver-bozghen en moepelijk is haar natuur te ver-klaaren. Hier van is onder anderen oók oótzak de ghe-lijk-naaming óft dubbel-zinnigheide van 't woorde ; welke / ver-zuint zijnde / ghe-leghentheide tót veel dwaalingen ghe-gheeben herfe. Want de Tjdt wordt óft ruimlijk óft be-knóptlijk ghe-nómen. Ruimlijk ghe-nóme Tjdt boeght gheanschlijk an alle dingen / welke niet oóghen-blikkigh zijn : Be-knópt-lijk ghe-noemde Tjdt wordt alleen ghe-bonden in de natuurlijke dingen / vooz zo veel zo natuurlijk zijn / dat is / vooz zo veel zo de be-weeghing onder-ghaan. En deze be-hóyt tót de an-merking der Natuur-weet. En hoe-wel de ruimlijk ghe-nóme Tjdt tót de Ober-natuur-weet be-hóyt ; om-dat zo náchtans eben als 't ghe-flachte der natuurlijke Tjdt is / zo moeten wy de natuur en ghe-daanten der zelve met wainigh woorde ont-werpen / op-dat wy de natuur der natuurlijke Tjdt te lichter en beter ver-staan mo-ghe.

II. De ruimlijk ghe-nóme Tjdt dan sehtjnt niets anders te zyn / als de duuring / óft de Hoe-ghe-óft-heid der duuring van leden ding. Want de Duuring is het ver-blijf van een zaak in haar Wezent-lijkheid. Welk ver-blijf / wyl 't op zyn wijs deelbaar zo / en 'teen deel buiten 't ander heeft / zo moet het oók op zyn wijs een Hoe-ghe-óft-heid ghe-noemt / óft een Hoe-ghe-óft-heid te hebben ghe-zeit worden. Maar die Hoe-ghe-óft-heid is nácht ghe-óft-heid / nácht deelheid. Dies is zo Tjdt. Hier úr vólght / dat de oóghen-blikkighe en tijdighe dingen on-midde-lijk elk-ander reghen-ghefelt worden. Want om-dat de oóghen-blikkighe dingen een on-deelbaare en gheen-

gheen-zins ver-blijvende weezentlijkheid hebben / zo konnen zp niet ghe-zeit worden, te duuren oft Tjdt te hebben. Ghe-lyk daar teghen al / wat niet ooghen-blikkigh is / wel ghe-zeit wordt te duuren oft eenighe tjde weezentlijk te zyn. Ik heb ghe-zeit dat de ruimlyk ghe-nóme Tjdt Een duuring oft Hoe-grootheid der duuring is, om te kennen te gheeven / dat de Tjdt niet met der daadt / maar doo; de reden alleen van de duuring ver-schilt. Want als eenighe zaak ver-staan wordt te zyn en in haar weezentlijkheid te ver-blijven / zo wordt zp ghe-zeit te duuren; en die duuring wordt Tjdt ghe-noemt / doo; zo veel zp ver-staan wordt deel-baar in haar deelen te zyn. Zo dat de Tjdt; tob niet anders tót de duuring schynt te hebben / als de ghyoótheldt tót de lichaamelijke Zelf-standigheide.

III. De ruimlyk ghe-nóme Tjdt is oft Eeuwigheid / oft Eeuw / oft be-knóptlyk ghe-noemde oft natuurlijke Tjdt. Eeuwigheid wordt van ~~Beeld~~ uit-ghe-beeld een ghe-heel te ghe-lyk en vol-máakt be-zit van een on-bé-paallyk leven. Welke uit-beelding ik niet weet of zeer naauw-kuerig; zp. Want wat is dat / een be-zit van een leven? Want hoe-wel al / wat eeuwig is / leeft; zo schynt nóchtrans daar-om het leven niet tót de uit-beelding der eeuwigheide te be-hoózen. Daar na is in deze uit-beelding niets ghe-stelt / welk als 't ghe-sacht zp / waar in de eeuwigheide met de andere ghe-daanten der duuring oft ruimlyk ghe-nóme Tjdt ver-staan werd over een te komen. Ver-halven wordt de Eeuwigheide mooghlyk opentlyker en naauw-kuerlyker uit-ghe-beeld; de Hoe-grootheid van een on-ver-anderlijke en be-ghinen einde-looze duuring. In welke uit-beelding de Hoe-grootheid der duuring, oft ruimlyk ghe-nóme Tjdt / de plaats van 't ghe-sacht be-houdt / welk ook der Eeuw en natuurlijke Tjdt voeght / en de ooghen-blikken uit-sluit, welke / om-dat zp on-deelbaar zyn / niet ghe-zeit konnen worden te duuren ghe-lyk te hoózen ghe-zeit is. En hoe-wel Ghóds duuring / welke alleen eeuwig is / zo zp in sich zelf an-ghe-merkt wordt / on-deelbaar zp; om-dat zp nóchtrans de ghanfche uit-strekking der Tjdt ver-bat / en met de zelve na alle onder-scheiden te ghe-lyk is / zo wordt zp van ons als deelbaar ghe-bat / wanneer zp met de be-knóptlyk ghe-nóme Tjdt ver-

ber-ghe-leeken wordt. Als 'er ghe-zeit wordt on-ver-ander-lijk, zo wordt de natuurlijke Tijd/ welke met de Be-weeghing t'zaam-ghe-boeght is / uit-ghe-foóten. Daar wordt by-ghe-boeght / be-ghin-en einde-joes, om de Eeuw uit te sluiten, welke een be-ghin heeft: of oók een einde / zullen wy nuzien.

IV. Eeuw / in 't Latijn *evum* in 't ghier *aión*, be-rekent anders óft een lange Tijd/ óft de Eeuwige-heidt zelve / als *aei ón*, dat is / al-tídt zjnde. Maar op deze plaats wordt *z* en van de natuurlijke Tijd/ en van de Eeuwige-heidt onder-scheiden / en is niets anders / als de Tijd óft hoe-ghjoórtheit van de eindighe duurting der ber-blijvende dingen / booz zo veel *z* ber-blijvend zjn. De Eeuw heeft óft een be-ghin en gheen einde / en de zelve boeght an d'Engelen en andere on-lichaamlyke Zelf-standigheden; óft *z* is van weér-zjden eindigh; en heeft plaats in de lichaamlyke Zelf-standigheden / booz zo veel als *z* als Zelf-standigheden an-ghe-merkt worden. Zo 'er eenighe lichaamen ghe-stelt werden in der eeuwigheidt te zullen duuren / der zelve duurting / zo *z* van de Be-weeghing af-ghe-trokken wordt / schjnt oók een eeuw ghe-noemt te moeten worden.

V. Nu volghet be-knóptlyk ghe-noemde óft natuurlyke Tijd/ welke wy ghe-zeit hebben dat hier an-ghe-merkt moet worden. En laet ons eerstlyk de uit-beelding van *Aristoteles* be-zien; daar na 'er by-boeghen / 't gheen tót ber-klaaring van de natuur der Tijd meer schjnt te be-hoózen. Aldus luidt *Aristoteles* uit-beelding: Tijd is een ghe-tal der Be-weeghing na eér en laater. 4. bo. der *Nat. 5. 101.* Al-waar booz eerst te letten staat / dat Tijd een Ghe-tal ghe-noemt wordt / niet om-dat *z* een ver-deelde natuur heeft / ghe-lyk 't ghe-tal; maar om-dat *z* een maat is / dooz welke / ber-meenigh-but-dicht zjnde / wy de Be-weeghing dooz deelen meeren / en die deelen tellen. Welke nóchtans niet in der daadt ber-scheiden zjn / maar alleen dooz de be-tekening van ons ver-standt onder-scheiden. Zo meeren wy het laken / en tellen des zelfs deelen / hoe-vel ber-knocht zjnde / dooz een dikwyls ber-meenighbuldighde elle.

VI. Daar wordt by-ghe-daan der Be-weeghing: naamlyk om-dat de natuurlyke Tijd de Be-weeghing

zo volghet / dat zo zonder de zelve nocht zijn / nocht be-
kent / nocht ver-klaart kan worden. Want als wy de
Be-weeghing nocht met ons ghe-boelen nocht met
ons ver-standt ver-neemen / zo dunkt ons gheenighe
Tijdt te ont-bloepen. Maar van men een be-wijs nee-
men magh uit de slaap. Want die slaapen/om-dat zo on-
der-tusschen de Be-weeghing niet waer-neemen / boe-
ghen dat ooghen-blik/ waar in zo ont-waaken/ met dat
ooghen-blik / waar in zo be-ghoft hebben te slaapen/ zo
t'aamen/ als of 'er gheenighe / oft een zeer kleene Tijdt
ver-loopen was. Hier uit moet men de oeg-zaak haalen/
waer-om den ellendighen de Tijdt veel langer schijnt te
zijn/ als hun/ die alles na haars harten wensch hebben.
Want deze / in't ghe-nieten van haar wel-lust met haar
ghansch ghe-moedt be-zigh zijnde / merken by na ghee-
nighe Be-weeghing : daar die in teghen-deel op ieder
Be-weeghing naerstkijft letten. Hier-om wordt ook in
de H. Schrift ghe-zeit/ dat 'er na 't laatste oog-deel gheen
Tijdt meer zijn zal. Om-dat / als wy Ghoot van an-zicht
tot an-zicht zullen an-schouwen/ en onze ghe-moederen
daar dooz met een on-uit-spreeklijke blijdschap ver-bult
worden / alle ver-wisseling onder-tusschen wegh-ghe-
nomen zijnde / Duyfendt jaaren even als een dagh zullen zijn.
Doozts heeft de Wys-ghier gheen ghe-wagh bande rust
ghe-maakt ; om-dat de Tijdt dooz de rust oft duuring
der ver-blijvende dingen niet ghe-meeten wordt / als
vooz zo veel zo. tot eenighe Be-weeghing be-trokken
worden.

VII. Ten laastten wordt 'er by-ghe-voeght Na eer en
laater. Want de Be-weeghing is een ver-bolghigh/ dat is/
zo-daanigh een Weezen / wiens deelen ghe-duurighlyk
bloepen / en elk-ander after-bolghen. In die ver-bolgh
zijn zommighe deelen eerder/ zommighe laater. Ver-hal-
ven be-tekenen eer en laater in deze uit-beelding niet het
ver-bolgh der Tijdt. (Want zo zoud het zelve dooz sich
zelf uit-ghe-beelt worden) maar het ver-bolgh oft de orde
der deelen in de Be-weeghing : welke orde eerder en be-
kender is als dat ver-bolgh / welk in de Tijdt is. En
al-zo ver-staat men hoe de natuurlyke Tijdt onder-
scheiden wordt van de eeuwigeit en eeuw : in welke
wy hier vooz ghe-zeit hebben gheenigh waarachtigh
ver-bolgh te zijn.

VIII. Wy

VIII. Wy hebben wainigh te boozen ghe-zelt / dat de tyd / na *Aristoteles* ghe-voelen / een maat is. Hoe dit te ver-staan zy / moet vol-komelijker ver-klaart worden. Meeten / op-dat ik daar van be-ghinne / is dooz een be-kende hoe-ghezochtheid / een on-be-kende hoe-ghezochtheid van eenighe zaak na-dozschen. En der-halven zal de maat niets anders zyn als een be-kende hoe-ghezochtheid / waar dooz een on-be-kende hoe-ghezochtheid na-ghe-bozscht en be-kent wordt. De hoe-ghezochtheid nu wordt be-kent / wanneer zy met de be-kende hoe-ghezochtheid ver-ghe-leeken wordt. Die met elk-ander ver-ghe-leeken worden/moeten van het zelfde ghe-flacht zyn : en die van een ver-scheidde ghe-flacht zyn / als ghe-tal / tyd / ghe-wicht / ghezochtheid / kunnen onder elk-ander niet ver-ghe-leeken worden. Dies is 't noodt-zaaklijk / dat de maat en 't ghe-meeten in het zelfde ghe-flacht zyn. Daar-om / wyl er niets van de Tydt ghe-meeten kan worden / als de be-weeghing / zo volghe dat de Tydt een be-weeghing is. Onder-tuffchen moet in de Tydt onder-scheiden worden het Stoflijk en Dozmlijk. het Stoflijk is de be-weeghing ; het Dozmlijk is de duuring der be-weeghing / booz zo veel zy be-kent is. En hier uit ghe-schiedt het / dat / hoe-wel de eene be-weeghing sneller oft traagher zy als de andere / deene Tydt nochtans niet ghe-zelt wordt sneller ofte traagher / maar alleen langer oft korter te zyn als de andere : naamlijk / om-dat de snelheid oft traagheid der be-weeghing niet be-boozt tot het weezen ofte de Dozm der Tydt/welke ghe-stelt is alleen in de duuring der be-weeghing.

IX. Daar en boven moet de maat niet alleen be-kent / maar ook even-ghe-lijk zyn. Daar-om / wyl 't gheen be-kender nocht even-ghe-lijker be-weeghing zy / als de be-weeghing des Heemels / zo is 't ghe-schiet / dat alle menschen met ghe-meene t'zaamen-stemming de Heemelsche be-weeghing ghe-bruiken om aller dingen duuring te meten. Want hier van zyn de naamen der tyden / uur / dagh / maandt / jaar / eeuw / etc. ghe-nomen. De Heemelsche be-weeghing dan is de maat / de andere be-weeghingen worden dooz des Heemels be-weeghing ghe-meeten. Want als wy de on-be-kende duuring / ofte de hoe-ghezochtheid der duuring

duuring van eenighe be-weeghing willen na-bóschén / zo ber-ghe-lyken wy de duuring der zelve met de Heemelsche be-weeghing / welker duuring ons be-kendst is / als met de maat. De loóp van 't zandt óft water / óft andere Uur-tuigghen / waar doo; wy de duuring der Be-weeghing pleegghen te meeten / zyn allen plaats-houdende maaten: welker Hoe-ghyóóthéidt ons al-zo on-bekent zoud zyn / t' z; p; na de Be-weeghing des Heemels ghe-dreeben wierd.

X. Uit het gheen ghe-zéit is / kan men ver-staan / dat in de tyd; zyn niets anders is / als met des Heemels Be-weeghing te ghe-lyk zyn / en van de zelve ghe-meeten worden. Der-halven / schoon 'er in de Wereld veel Be-weeghingen te ghe-lyk ghe-schieden / zo is 'er noéchrans maar een eenighe tyd; : maar welke in veel deelen deelbaar is. Hier uit kan men óók ver-staan / welke be-weeghingen te ghe-lyk óft niet te ghe-lyk in tyd; zyn ; en welke eben-ghe-lyk óft on-eben-ghe-lyk zyn : van welke dat be-hóóft tót de ghe-daante der tyd; / óft tót Wanneer; dit tót de Hoe-ghyóóthéid; / óft tót hoe-lang. De be-weeghingen worden te ghe-lyk in tyd; ghe-noemt / welke met het zelve deel der Heemelsche be-weeghing ghe-meeten worden : Eben-ghe-lyk / welke met een eben-ghe-lyke be-weeghing ghe-meeten worden ; on-eben-ghe-lyk / welke met een on-eben-ghe-lyke be-weeghing ghe-meeten worden.

XI. De deelen der Tyd; zyn Doo;-leeden en Toe-komstigh : welke ghe-kóppelt worden doo; het Nu-welk gheen Tyd; / maar iet on-deelbaar in de Tyd; / eben als de stip in de lyn; / is. De Tyd; be-staat der-halven niet na zich zélf ghe-heel / nócht na haar deelen / maar na de Nuw; , waar doo; het Doo;-leeden met het Toe-komstigh t'zaam-ghe-voeght word; / óft in welke de over-ghang ghe-schiedt van het Toe-komstigh tót het Doo;-leeden. En dit is de aart van een ver-bólgghigh Weezigh / dat het dan z; p; / als eenighe deelen des zélf; voo;- by-ghe-gaan / de andere toe-komstigh zyn. Gheenighe deelen der Tyd; kunnen teghen-woozdigh ghe-noemt worden ; om-dat het Teghen-woozdigh iet on-deelbaars is : Maar gheenigh deel der Tyd; is on-deelbaar / als op zyn plaats ghe-zéit is. Als 'er nóch gheenigh deel van de Tyd; voo;-leeden is / zo is de

de Tjdt noch niet; als 'er gheenigh toe-komftigh is / zo is 3p niet meer. En nu / wjl 't gheen booz-leeden is / in der daadt booz-leeden is / en 't gheen toe-komftigh is / in der daadt toe-komftigh is: zo zal de Tjdt ook ghe-zeit worden in der daadt te zjn / als 3p in der daadt bloept / dat is / wanneer eenighe deelen booz-leeden / eenighe toe-komftigh zjn. Want haar weezen is in de bloedt ghe-ftelt.

XII. De Tjdt heeft met de be-weeghing be-ghoft / en der-halven met de Werldt. En de Tjdt be-ghint niet in de Tjdt / maar in haar eerste Nu; ghe-lyk de be-weeghing be-ghint in haar eerste ooghen-blik. Want 't is ghansch valsch / 't gheen *Aristoteles* leert / dat in de Tjdt gheen eerste Nu ghe-gheeben wordt / zo men van de natuurlyke Tjdt spreekt / en dat in de be-weeghing gheen eerste ooghen-blik ghe-gheeben wordt.

XIII. En tot hier toe van de Tjdt na *Aristoteles* ghe-boelen. Maar om-dat de Tjdt / op dese wyjs uit-ghe-beelt / gheen on-scheidelyke eighen-schap der natuurlyke dingen is / zo moet men een wainigh van deze leer af-wyken. Want eerftlyk / dat de be-weeghing der onder-maanighe dingen dooz de Heemelsche be-weeghing ghe-meeten werde: is ghoedt-dunkigh. Daar na wjl in *Iofuas* tjd de Zon een ghe-heelen dagh in 't midden van den Heemel ftill ghe-ftaan heeft / en wjl 3p in *Ezechias* tjd tien ghyaaden te rug ghe-weeken is / onder-ruffchen is de Tjdt zonder twyfel boozt-ghe-bloept. Eindlyk zo kan de be-weeghing des Heemels niet ghe-zeit worden in de Tjdt te zjn; zo 3p zelf de Tjdt is. Want zo de Tjdt ghe-zeit wordt in de Tjdt te zjn / zo zal men tot het on-sindighe moeten boozt-ghaan. Der-halven zo zal men moeten onder-scheiden ruffchen de Tjdt / en ruffchen de maat der Tjdt. Want het weezen der Tjdt is daar in niet ghe-ftelt / dat 3p een maat der be-weeghing 3p / maar in de Hoe-ghzoótheit der bloepende duuring (ghe-lyk de eeuwigheid en eeuw in de Hoe-ghzoótheit van een ver-blijvende duuring) welke dooz de be-weeghing ghe-meeten kan worden. Der-halven zo waarlyk als de Heemelsche be-weeghing de maat der Tjdt ghe-noemt wordt / zo valschlyk wordt 3p de Tjdt zelbe der Natuurlyke dingen ghe-noemt.

XIV. De Tjdt zelbe schijnt met *Varro* te kunnen uighe-beelt worden De Tusschen-ruimte der be-weeghing, 6. bo. van de Lat. *Taal.* oft openelijker / De Hoe-ghrootheid der duuring, welke in de be-weeghing is. Welke uibeelding / op-dat ver-staan werde / zo moeten stellen dat Plaats en Tjdt ghe-lijk-böymigh zyn. Want ghe-lijk Plaats de ghrootheid volghet / zo volghet Tjdt de duuring der be weeghing: Der-halven / ghe-lijken om de natuur van Plaats te ver-staan / een on-eindighe plaatslijke ruimte be-ghyppen moet; zo moeten ook / om de natuur van Tjdt te ver-staan / een on-eindighe tijdljke tusschen-ruimte be-ghyppen. En ghe-lijk een lichaam ghe-zeit wordt in een Plaats te zyn / wanneer 't dooz zyn ghroote eenigh deel van die on-eindighe ruimte / zich eben-ghe-lijk / in-neemt: zo wordt ook de be-weeghing ghe-zeit in de Tjdt te zyn / wanneer 'z dooz eenigh deel van de on-eindighe tijdljke tusschen-ruimte volherdt. Daar-en-boven ghe-lijk de plaatslijke ruimte niet enighe waare zaak / van de ghroote des lichaams onder-scheiden / is: zo is ook de tijdljke tusschen-ruimte gheen zaak ver-scheiden van de duuring der be-weeghing.

XV. Deze Ghe-lijk-böymigheide van Plaats en Tjdt wijkt dooz een twe-boudighe reden af. Want eerstlijck zo is de plaatslijke ruimte zelf de Plaats / als 'z met een lichaam ver-bult is: Maar de tijdljke tusschen-ruimte / in welke de be-weeghingen en andere dingen ver-staan worden te duuren / is gheen Tjdt / maar de duuring zelf der be-weeghing / wel niet zo 'z in zich an-ghe-merkt wordt / maar zo 'z met eenigh deel der tijdljke tusschen-wijdte ver-ghe-leeken / en met het zelbe ver-staan werde 'z saamen uit-ghe-strekt te zyn. Daar na heeft ieder lichaam zyn plaats / en twee lichamen kunnen niet te ghe-lijk op de zelfde plaats zyn: Maar schoön ieder be-weeghing haar eijge duuring heeft / zo kunnen nochtans veel be-weeghingen te ghe-lijk gheschieden op een en de zelfde Tjdt.

X. Hoófdt-ftuk.

Vandes Heemels Natuur en Eighensenschappen.

I. **W**ij hebben ghe-handelt van het Natuurlijk Lichaam / en des zelfs Be-ghinselfen en An-doeningen óft Eighensenschappen in 't ghe-meen : Nu volghen de Ghe-daanten / welke uit de Schifping des zelfs spuiten. Het Natuurlijk Lichaam wordt bequaamlijck ghe-schift in Enkel / en t'zaam-ghe-zet. Een Enkel Lichaam wordt ghe-noemt / dat uit andere lichaamen niet t'zaam-ghe-stelt is. En 't zelve wordt uit de be-weeghing be-kent. Want wíjl de natuurlijke Be-weeghing de aart en Natuur van 't Be-weegblijk volghet / zo moet de Be-weeghing des Enkeligen Lichaams óók Enkel zyn ; En al / wat dooz een Enkele Be-weeghing be-wooghen wordt / het zelve moet Enkel zyn ; óft zo het t'zaam-ghe-zet is / zo moet die Be-weeghing boozt-spuiten van een Enkele Natuur / welke in 't zelve heerscht en d'ober-handt heeft. Een Enkele Be-weeghing wordt ghe-noemt / die op een Enkele Lijn ghe-schiedt. Een Enkele Lijn is óft Ronde óft Recht. Dies moet óók de Enkele Be-weeghing op die wijs ghe-deelt worden. En wíjl dan een lichaam niet als een Natuurlijke Be-weeghing kan hebben / zo volghet dat 'er twe ghe-flachten van Enkele Lichaamen zyn ; Heemelsche / welke dooz een ronde ; en hoófdt-stóffighe / welke dooz een rechte Be-weeghing natuurlijk be-wooghen worden : En hier van handelt *Aristoteles* in de boeken van den Heemel.

II. Onder de Enkele Lichaamen gheeben wy den Heemel de eerste plaats : en dat om-dat al de andere van den Heemel af-hangen / als wy na-maals zegghen zullen. De Twíff-reden van den Heemel ; al by ons twe-ledig ; zyn : In 't eerste deel zullen wy an-merken de Natuur vanden gbanfschen Heemel / en de An-doeningen welke den gbanfschen Heemel boegghen. in 't ander zullen wy spreek-

ken van de Sterren. En booz al willen wy / dat ons toe-
ghe-stermt werde / dat de Heemel een waarachtigh en
natuurlijk Lichaam zy. 't Welk uit al die dingen
blijkt / welcke ber-nomen worden den Heemel in te zyn.
Want dat met hoe-ghyostheid en Ghe-stalte be-
gbaaft is / dat Plaats be-staat / en al de andere licha-
men in zyn om-bang be-ghyopt / dat Dun- en Dik-
heid heeft / dat eindigk booz zyn licht schijnt / en in de
Zinnen loopt ; dat moet nootd-zaaklijk een Lichaam
zyn ; En dit heeft niemandt / dat ik weet / ooit in ver-
schil ghe-trokken.

III. Hier uit be-sluiten wy nu boozt teghen Aver-
rois en zyn na-bolghers / dat de Heemel / eben als ander-
re Lichaamen / uit Stof en Dóym / als uit t'zaamen-
stellende Be-ghinselen / t'zaam-ghe-zet is. Want wyl
de Lichaamlykheid uit de ver-eening van Stof en
Dóym spzuit / zo wordt de Lichaamlykheid booz de zel-
ve be-wijs-redenen / als de t'zaamen-stelling uit Stof
en Dóym be-wezen. Daar-om is de Heemel oft gheen
natuurlijk Lichaam / oft zo men toe-staat dat hy een
natuurlijk Lichaam is / zo moet hy uit Stof en Dóym
t'zaam-ghe-zet zyn. Want het enkel Lichaam is een
Der-dichtfel / dat zich zelf booz zyn eighe Teghen-zeg-
ging wegh-neemt. Boozts in-dien de Heemel een
enkele Zelf-standigheid was / zo zoud hy oft Stof /
oft Dóym zyn. Hy kan gheen bloote Stof zyn ; Om-
dat Stof nócht Wat / nócht hoe-daanigh / nócht hoe-
ghyost is / maar een louter ver-moghen / en kan der-
halven in der daadt niet zyn zonder Dóym. Maar het
Heemelsch Lichaam is in der daadt / en daar-en-boven
in Weezenheid / hoe-daanigheid en klont be-paalt.
Dies kan de Heemel gheen bloote Stof zyn. De Hee-
mel kan ook gheen loutere Dóym zyn : Cerstlyk / Om-
dat de Dóym booz zich niet kan be-wooghen worden :
Ten tweeden / Om-dat zy niet in de zinnen loopt : Ten
derden / Om-dat zy gheen hoe-ghyostheid / Dun-
heid / Dikheid / Licht en dier-ghe-lyke andere toe-laet :
Ten vierden / Om-dat de Dóym zonder Stof ver-
staat : Maar den Heemel ver-standigheid toe te eighe-
nen / zullen wy na-maals be-wyzen / dat zeer on-ge-
rymt is.

IV. Deze Be-bestigging wordt niet om-ghe-keert
van

van der Heemelsche Lichaamen standt-bastigheit en on-der-derflijke Natuur. Want schoon de Stof de wortel der Der-derflijkeit is / en niets zonder Stof be-vozen werdt : Zo moet men nochtans niet meenen / dat al / wat uit Stof en Wozm t'zaam-ghe-zet is / een ver-derflijke Natuur heeft. Want alle Der-derfing is van 't Teggen-strijdighe : de Teggen-strijdigheit / welke de kracht heeft om te ver-deroen / ver-keert on-der de eerste hoe-daanigheden. Dies moet men niets booz ver-derflijk achten / buiten dat / welk met de eerste hoe-daanigheden an-ghe-daan is. Om dan te be-slui-ten dat de Heemel ver-derflijk is / is 't niet ghe-noegh dat men op des zelfs t'zaamen-zetting d'inght / maar men moet ook be-wijzen / dat hem de eerste hoe-daanig-heden / welke in de Hoofdt-stoffen zijn voeghen. Waar van wy na-maals spreken zullen. Maar / zeght ghy / de t'zaamen-zetting uit Stof en Wozm is booz gheen ander ken-teken be-kent ghe-wozden / als uit de ver-derfing : en der-halven moet / dat niet be-vozen wordt / van die t'zaamen-zetting by zijn. Dit ghe-bolgh is zeer zwak. Want na-dat de t'zaamen-zetting uit Stof en Wozm in de Onder-maanighe dingen eens uit de ver-derfing ghe-dat is / zo hebben zij h veel andere be-wijs-redenen van die t'zaamen-zetting booz-ghe-d'zaaghen / welke den Heemel en Onder-heemelsche lichaamen ghe-meen zijn; als Be-weeghing / Ghyooscheit / Ghe-stal-te / dungheldt / dikheide / licht / etc.

V. Wyl 't dan blijkt dat de Heemel uit Stof en Wozm t'zaam-ghe-zet is / zo staat boozt te be-zien / hoe-daanighe die Stof en Wozm is. Van de Stof wordt ghe-twiffelt / of is een-zelvighe is met de Stof der Hoofdt-stoffighe lichaamen / of ver-schelden? In die Ghe-schil / zo wy Aristoteles hooren willen / zo schijnt / dat niet de zelfde Stof den Heemel en Onder-heemelsche lichaamen moet toe-ghe-eighen worden. Want hy on-der-scheidt openlijk de eene van de andere. 1. *Boe. der Teel. en ver-dero. §. 43. en in 's 8 boek der Over-nas. 4. Hoofdt-ft 12. bo. 2. Hoofdt-ft. en elders.* Dit ghe-boelen schijnt op gheen ver-achtelijke be-wijs-redenen te stuenen. Want eerstlijk / wyl alle Stof tot de Wozm be-trokken werdt / zo schijnt het niet moghelijk te zijn / dat een en de zelfde Stof op zo ver-scheiden wys op de Wozm ziet. Want de Heemel

sche Stóf wordt op een on-lóffelíjke wijs be-bóymt; de Onder-heemelsche op een lóffelíjke. Daar na zo schijnt men gheen be-quaame reden ghe-noegh te kunnen gheeben / waar-om de Heemel on-ver-derfíjck zo / in-dien hy uit de zelve Stóf is / daar de Onder-heemelsche lichaamen uit zijn. Want wyl de Onder-maanighe Stóf in zich be-ghíjpt het Ver-moghen tót niet zijn / zo schijnt booz-waar / dat al kan niet zijn / dat zo-daanighe Stóf heeft : En dit schijnt anders niet te zijn / als ver-derfíjck zijn.

VI. En deze Be-wijs-redenen schijnen de ver-scheidenheid der Heemelsche en Onder-heemelsche Stóf te bewíjzen : Maar gheen min ghe-wichtighe stríjden booz de Eenigheídt. Want eerfíjck / in ieder Ghe-sacht wordt eenighe eerste coz-zaak ghe-gheeben / dies schijnt 'er coz een eenighe eerste Stóf te moeten ghe-gheeben worden / in welke alle ghe stófte dingen over-een-komen. Daar na / wyl de Stóf een louter ver-moghen zo / zo schijnt de eene van d'andere niet te kunnen ver-schillen. Want zo zo ver-schílden / zo zouden zo beide moeten over-een-komen in de ghe-meene ghe-leghentheid der Stóf. Van waar zal dan het On-der-scheidt zijn / zo zo beide een louter ver-moghen zijn? Want waar booz de eene zaak met de andere over-een-komt / daar booz kan zo van de zelve niet ver-schillen. Hier voegh ik by 't gheen ghe-zeit wordt in 't 8. boek der Over-natuur-w. 2. Hoófté ff. De reden der Onder-scheiden schijnt van de Vórm en van 't Be-diíff te zijn. Maar in een louter ver-moghen wordt nácht Ghe-daante nácht Be-diíff ghe-bonden. En deze zijn van de booz-neemste redenen / welke van weér-zijden pleeghen by-ghe-braght te worden. Welke wyl zo be-quaamíjck ghe-noegh ghe-lóft kunnen worden / en daar-en-boven de kracht van be-luiten an weér-zijden eben ghíjcor schijnt / zo stemmen wy gheenigh van beide toe.

VII. 't Zo der-halven van de Stóf wat wil / laat ons de Dóym be-zien. En / wyl men niet zeggghen kan / welk des Heemels Dóym zo / dit alleen ver-handelen / dat men ver-sta / welke óft hoe-daanigh zo niet zo. Eerfíjck dan zo laat ons stellen / dat de Dóym des Heemels niet zo eenighe Hoofstóffighe Dóym / en

en der-halven dat de Heemel gheen Duur / nōcht
Locht / nōcht Water / nōcht Harde / nōch tet uit
de Hoofd-stoffen t'zaam-ghe-zet / maar eenighe
vijfde natuur / en een weezen van alle Onder-hee-
melsche lichaamen ver-scheiden is. Want was de
Heemel een hoofd-stoffighe natuur / zo kost niet
on-ber-derflijk zijn. Mits al / wat met de eerste
Hoe-daanigheden be-ghaast is / kan ver-dozven
worden / en wordt oók eindlijk ver-dozven / oft
na zich ghe-heel / oft na eenigh van zijn deelen. Maar
de Heemel kan niet ver-dozven worden / als wy in de
9 Stelling zeggben zullen.

VIII. Ten tweeden stellen wy dat de Dōym des
Heemels gheen Ziel oft leevendighe Dōym zo. Want
de Ziel is een be-dryf van een werk-tuigghich lichaam /
en een be-ghinsel der leevendighe werkingen. Maar
in den Heemel is gheen Cop-rusting van werk-tuis-
ghighe deelen nōcht eenighe leevendighe werkingen.
Dies is de Heemel niet ghe-zielt. Doozts wijl'er dyp
ghe-slachten van zielen zijn / welke zullen wy den
Heemel toe-schryven ? de ghzoepighe ? maar zo
wordt niet ghe-boet nōcht ver-meerdere / en ghzoept
oók niet. of de ghe-boelighe ? Maar een enkele natuur
kan met de maght van ghe-boelen niet an-ghe-daan
zijn. Of wel de redelike ? Maar oók dit komt met
de reden niet ober een. Want in 't ghe-slacht der lichaa-
men wordt gheen ver-stande zonder ghe-boelen ghe-
gheeben.

IX. En tót nōch toe hebben wy niets anders ghe-zeit/
dan dat de Heemele een enkel natuurlijk lichaam / on-
ghe-zielt en van de Hoofd-stoffen ver-icheiden is.
Dooz welke wozden hoe-wel de natuur des Heemels
niet ghe-noegh om-schreeven zo / zo konnen wy dooz
regben-woozdigh niet verder doozt-ghaan. Der-hal-
ven laat ons an-merken de An-doeningen / welke oft
den Heemel toe te schryven / oft van de zelve af te wee-
zen zijn. Wy weeren van den Heemel af dooz eerst
de eerste Hoe-daanigheden / en der-halven oók de ver-
derflijkheid. Want deze volghen elk-ander / als
wy te boozen ghe-zeit hebben. Dat de Heemel niet
ber-derflijk is / kan daar uit be-slōoten worden / dat

dat tót noch toe gheenighe ghe-daante van ver-derbing óft ver-andering / ghe-lyk van de eerste hoe-daanighe-den pleeght voort te spulten / ver-nómen is. Want dat de Heemelsche Staert-sterren schijnen be-wijs-re-denen van ver-andering te zyn / daar van zullen wy in het na-vólggend Hoofd-stuk ons ghe-boelen zegggen. Ten tweeden weeren wy van den Heemel af rechtsch en liny / voort en afzet. Want deze dingen boeghen den Dieren alleen.

X. Wy schryben den Heemel voort eerst een ghe-stal-te / en de zelve een ronde / toe. Want wyl de Heemel een bol-maakt / enkelst en be-ghyppigst lichaam zy / (want hy be-ghypt alles in zyn om-bang) zo was het zynner natuur ghe-boeghlyk / de bol-maakte / enkelste en be-ghyppigste ghe-stalte te hebben. Nu is 'er gheen bol-maaker / enkeleer, óft be-ghyppigher als de ronde. Dies is deze den Heemel ghe-boeghlykst te achten. Daar na moet de Heemel den Hoofd-stoffen ghe-raak-lyk zyn; Maar de Hoofd-stoffen zyn niet een ronde ghe-stalte rondt-om d'Hardt ghe-spreit. Dies moet óok de holle blakte des Heemels rondt zyn. Óok is 'er dun- en dikheidt in den Heemel: maar daar van zullen wy in het na-vólggend Hoofd-stuk spreken.

XI. Óok boeghen den Heemel hoe-daanigheden; en de zelve óft be-weeghende / óft ver-anderende. Of de gheganthe Heemel / dan óf alleen de deelen des zelfs be-wooghen werden / zullen wy in 't volghend Hoofd-stuk onder-zoeken. Op deze plaats stellen wy dit al-leen; dat de ronde be-weeghing / welke in den Heemel is / zo van des zelfs Dóym voort-komt / ghe-lyk de be-weeghende hoe-daanigheidt voort-komt / óft de natuurlyke be-weeghing der Hoofd-stoffen voort-komt van haar Dóym / voort middel der; waatre óft lichtigheidt. Dies achten wy ober-rólligh / dat 'er on-lichaamlyke Zelf-standigheden (die zy ver-standigheden noemen) be-dacht worden / welke de Heemelsche lichaa-men voort een ghe-duurigh rollen om-wentelen. Want waar-om zouden wy ont-kennen / dat een enkele en een-bóymighe beweeghing van een niet ver-standigh be-ghinsel voort-komen kan? Óok is 't niet wonder-baarlyker / dat de Heemelsche lichaa-men niet zo zeker en on-ver-anderlyk een wet haer om-keeren vol-byen-
gen/

Intelli-
gentia.

gen / als dat de zwaare al-zins reghel-recht ghe-dreeden worden na het middel-punt der Werldt. Die lichaamen zijn wel ghjoeter als de Hoofdt-stoffen ; maar hen is oök ghjoeter kracht in / welke eben met haar klont ober-een-komt / als de zwaarte en lichtheid met de Hoofdt-stoffen.

XII. Dat die be-weeghing niet ghe-eindigt wordt / ghe-schiedt daar-om / om-dat zp ten ghoeden van de ghe-heele Werldt is / waar in oök het ghoedt van den Heemel en d'andere lichaamen be-ghreepen wordt. En tot dit einde worden oök de Hoofdt-stoffen be-woogghen : maar om-dat het ten ghoede der Werldt strekt / dat de Hoofdt-stoffen erghens rusten / en daar de be-houdenis der Werldt be-schermt / zo moest haar be-weeghing eindigh / en de Plaats / daar zp in rusten / zeeker en be-paaldt zijn. Van waar zp nöchtans wijken / als'er der Werldt an ghe-leegghen is : en daar is der Werldt an ghe-leegghen / als het Ydel be-let moet worden. Maar de Heemel moest ghe-duurigh be-woogghen worden / om dat hy niet dooz rust / maar dooz zijn be-weeghing de be-houdenis der Werldt / en dies volghens oök zijn eighe / be-schermt.

XIII. De Ver-anderende Hoe-daanigheden zijn / waar dooz de Heemel op de be-nedener dingen werkt. En de Heemel hzengt buiten twyfel in de laeghere dingen de eerste Hoe-daanigheden (en in-zonderheid de warmte) en al / wat de eerste Hoe-daanigheden volght / voort. Daar en boven hzengt hy de on-ghe-zielde Zelf-standigheden / als de Hoofdt-stoffen / Ver-beestlingen / Steenen / Metaalen en dier-ghe-lyke / voort. Tot de Teeling der leebendighen meen ik dat de Heemel niet anders t'zaamen-loopt / als vooz zo veel hy de Stof be-hooflyk schikt. Op de menschlyke wil werkt hy niet rechts / maar ave-rechts / naamlyk vooz zo veel de wil de maatghing des lichaams volght. Tot derer dingen uit-werking ghe-hyukt hy niet alleen de be-weeghing en t'licht / maar oök ver-borghe Hoe-daanigheden. De be-weeghing en t'licht zijn d'obz-zaak der warmte en van al / wat de warmte volght : Maar de ver-borghe Hoe-daanigheden zijn oök obz-zaaken van d'andere dingen / welke dooz de ver-warming alleen niet konnen te weegh ghe-bragt worden. Ghe-lyk

lyk'er booz-waer zeer veele zyn. Want de be-weeghing der Zee is van de Maan / en schijne nochtans niet tot de be-weeghing oft 't licht der zelve te konnen be-roepen worden. Daar enboven worden ook de ghe-wydschten des Heemels in de binnenste deelen der Earde vernomen / waer heen nochtans nocht het licht nocht de be-weeghing dooz-dringt. Dies moerten den Heemel nootd-zaaklyk ver-bozgher hoe-daanigheden toe-schryben / waer dooz hy op het laeghere werkt.

XIV. Waer uit blykt wat men an de booz-zegghingen der Sterre-kijkers toe-schryben moet. Want al / wat boven de Hoofd-stoffighe Werldt (als der Sterren t'zaamen-boeggingen / reghen-stellingen / ver-duisteringen / etc.) is / wordt zeerlyk booz-zeit : om-dat naamlyk de Heemel eben-dyachtelyk be-wooghen wordt. Wat be-langt de ver-hebeling-kundighe veranderingen / de byucht-baarheid / oft on-byuchtbaarheid / de pest / en andere al-ghe-meene ziekten ; ins-gheleyt de natuurlyke ghaaben en zeden van die ghe-booren worden / booz zo veel zy van de maatiging des lichaams hangen ; die be-kennen wy dat eenig-zins booz-zeit konnen worden / maar zo dat men zo-daanighe booz-zegghingen niet te veel toe-schryben moet. Want oer-mits de kracht der Sterren van de Onder-maanighe dingen zeer ver-scheidelyk ont-fangen wordt / en 't zeer zwaar en boven de menschlyke ghe-leghentheid is / alle krachten der Sterren te deeghen te kennen / zo is 't nootd-zaaklyk / dat die booz-zegghers en Sterren-solken zeer dik-wyls dwaalen / en ook veel méer dan zy de waarheid zegghen. Welke van des menschen bye wil hangen / als houtwelyken / ver-bonden / ooz-lóghen / booz- en reghen-spoeden en dier-ghe-lyke andere dingen / konnen zo wainigh van de menschen booz-zeit worden / dat Ghódt dit zich zelven eighen maakt / en daar van een Harten-kenner ghe-noemt wordt.

XI. Hoófdt.

XI. Hoófdt-ftuk.

Van de Ghe-woóne en on-ghe-woóne Sterren.

I. **W**ij hebben van des Heemels natuur en eighens-
 chappen vol-streklíjk ghe-handelt; nu volghen
 de Sterren de welke / om-dat γ doo; haar liche-
 ban onze ooghen waar-ghe-nómen wo;den / ons ver-lee-
 nen al wat men van den Heemel weeten kan. Want al/
 wat 'er boven de Hoófdt-stóffighe Werlde lichaamlíjk
 is be-halven de Sterren; het zelve ont-bliedt onze zin-
 nen. Hoe-wel oók de Sterren zelbe / om de by-na on-
 meetelíjke vérheidt van ons ghe-zicht / niet γ vol-ko-
 melíjk be-kent kunnen wo;den. Want ons ghe-zicht
 ver-neemt niets in de zelbe als het licht en al / wat met
 het licht t'zaam-ghe-becht is; als de Be-weeghing /
 Ghe-stalte / etc. Dies moetmen niet ver-wachten / dat
 men met zekere en on-twífelíjk be-wíjs-redenen be-
 troóghen zal / welk de natuur en ghe legghenheidt der
 Sterren γ ; maar datmen alleen die dingen ver-haale /
 die moogblíjk / waar-schíjnlijk en ond:er elk-ander
 t'zaamen-stemmende sijn.

II. Een Ster / wíjl γ een luchtigh lichaam γ /
 schíjnt niets anders te sijn / als een Heemelsch deel /
 dikst van Zelf-standigheídt. Want de doo; -luchtighe
 lichaamen wo;den / als γ ver-díke wo;den / luchtigh :
 als blíjkt doo; het doo; -beeldt des buurs : het welk /
 als 't zuiver is / niet ghe-zien kan wo;den ; maar als 't /
 met eenighe aardsehe Zelf-standigheídt t'zaam-ghe-
 mengt / ver-díke wo;dt / γ be-ghínt het te schíjnen ;
 en dat γ veel méer / als het dikker en dichter wo;dt.
 Dies schíjnt het licht niets anders te sijn / dan eben als
 eenighe ver:w der doo; -luchtighe ver-díche lichaamen.
 De Heemel nu is an die kant / daar hy niet licht / doo;-
 luchtigh. Want ander-zins zouden de hoóghste Sterren
 niet ghe-zien wo;den. Ver-halven wíjl de Sterren lich-
 ten / γ is 't zeer waar-schíjnlijk dat γ niets anders
 sijn / als dikker óft tichter ghe-deelten der Heemelsche
 Zelf-standigheídt.

III. Het licht is de Wó;rn der Sterren / niet waar

door; zo natuurlijke lichaamen / maar waar door; zo Sterren; zijn. En der-halven wijl het licht een Toebal; zo (want een Zelf-standigheid loopt niet door; zich in-on; zinnen / en ont-fangt gheen meer en min) zo volght / dat de Sterren van de Zelf-standigheid des Heemelschen lichaams / daar; zo in; zijn / niet in ghe-daante / maar alleen door; meêder dikheid / en / t gheen de dikheid volght / door; t licht en de werkelijkheid ver-schillen. Want hoe-wel t ghe-looflijk; zo / dat ook de on-zichtbaare deelen des Heemels op de nebzigher dingen werken / zo werken de Sterren nochtans buiten twiffel veel krachteliker : en dat niet alleen door; t licht / maar ook door; ver-borghe hoe-daanigheden ; de welke men niet be-hoefte te twiffelen dat zo maghtigh; zijn in de dichte / als in de ple lichaamen.

IV. De eerste doening des lichts is ver-lichten ; de tweede / de warmte doort-bzengen. Ver-lichten is het licht in een door; zichtbaar lichaam doort-bzengen. Waar van het licht uit-ghe-beelt wordt een be-drijf van t door; zichtbaare door; zo veel als t door; zichtbaar is. Het licht is gheen lichaam / (want een lichaam wordt in een ooghen-blik nocht be-wooghen / nocht doort-ghe-bzagt / nocht be-staat met een ander lichaam onder de zelfde af-meeringen) maar een hoe-daanigheid / en de zelfde wel zo-daanigh / welke in een ooghen-blik ver-ghaat / t; zo; zo van het luchtigh lichaam ghe-duurighijk onder-houden werde. Het licht wordt ghe-trekt en door; rechte en door; weêr-ghe-boogde straalen. En hoe-wel het weêr-ghe-boogde licht door; zich; wakker; zo; als het rechte / zo ver-meert het nochtans de kracht van het rechte licht veel, en wel zo veel te meêr / als het met een scherper hoek weêr-ghe-booghen wordt. Als het licht van een glat lichaam weêr-ghe-booghen wordt; zo wordt het Gylans ghe-noemt. Hoe het licht door; t ver-lichten warmte teelt / weet ik niet of ver-klaart kan worden; door; my is die wijs door; waar ver-borggen.

V. Het licht van alle Sterren is van de zelfde ghe-daante. Want als t in t middel t; zaam-ghe-stort wordt / zo wordt het ver-eenight. Maar t is in uit-panning of ver-stijding ver-scheiden. Want in de Zon is t zeer ober-bloedigh ; in de Maan zeer slap en; wak. Want dat

dat licht / waar doo; zich de Maan in een bolle kring in 't ghe-zicht ver-toont / is van de Zon / en wordt van het lichaam der Maan / eben als van een spiegel / weer-ghe-booghen : en daar van is 't / dat het licht der zelve / na-dat ;p de Zon nabert / schijnt af te nemen ; oft na-dat ;p van de zelve af-wijkt / an te ghyopen. Dat 'er nochtans eenigh an-ghe-boogje licht in de Maan is / blykt ;o uit de Taaning oft Licht Eclipsis, ghe-breek , (want van is ;p doo; haar eigh licht / doch zeer zwak en schaduwachtigh / zicht-baar) als oök daar uit / dat ;p ho; na de nieuwe-maan niet alleen an die kant ghe-zien wordt / welke nu van de Zon be-scheenen is / maar oök met haar ghe-beel lichaam. De andere lichaa-men hebben buiten twiffel meer an-ghe-boog-re lights : want ander-zins zoud oök haar licht met ronde ghe-deelten / na haar ver-scheide standt an de Zon / ghyopen en ver-minderen / ghe-lyk in de Maan ghe-schiedt. Welk tot noech toe niet ghe-merkt is. Maar dat ;p / be-halven haar an-ghe-boogje licht / eenigh licht van de Zon ont-fangen / schoon 't doo; 't oög-deel der zinnen niet ver-nomen wordt / schijnt nochtans waar-schijnlyk. Want de Zon schijnt en doo; de klont van haar lichaam / en doo; de ghlans van haar licht / al de Sterren ;o te ver-winnen / dat ;p eben als een hjon het licht der zelve ver-meert.

VI. De oög-zaak deser ver-scheidenheit is van de on-ghe-lyke dikheid / en van de ghyoeter oft kleiner zuiverheit van de Zelf-standigheit der Heemelsche lichaa-men. Want ghe-lyk teder Ster schijnt van de zelve ghe-daante met de Zelf-standigheit der Heemelsche kring / uit welke ver-dikking en ver-dichting ;p ghe-teelt is : ;o houd ik voo; waar-schijnlyk / dat de Zweef-sterren onder elk-ander en van de vaste Sterren in ghe-daante ver-schillen. En dat schijnt be-vooren te konnen worden uit haar zeer ver-scheide werkingen / (welke tot de ver-scheide dikheid niet schijnen be-roepen te konnen worden) en uit de standt en o;de / die ;p stant-vastelyk be-houden. Want ghe-lyk de Hoofdstoffen in ghe-daante ver-schillen / en daar-om oök in standt en plaats : ;o schijnt oök de ver-scheide standt en o;de der Heemelsche lichaa-men een onder-scheidt der natuur te be-wyzen. Dat nochtans de vaste Sterren in

in ghe-daante onder-scheiden worden / zal ik niet zeg-
ghen: om dat het niet zeker is / of 3p een ver-scheide
standt hebben / en of 3p ver-scheidelyk op de onder-hee-
melsche dingen werken : ja het is waar-schynlyker /
mits 3p al-tijdt met de zelfderuimte van elk-ander staan /
dat 3p van elk-ander in ghe-daante niet ver-schillen.

VII. Eenighe deelen des Heemels zijn van de Scheps-
ping af van Ghódt ver-dikt ; en dit zijn de ghe-woone
en ghe-duurighe Sterren ; eenighe worden na-maals
ver dikt / en weder-om ver-dunt en ver-plt. En deze
stellen nieuwe Sterren en heemelsche Haer-sterren.
Want dooz der Sterre-wijzen on-ghe-twijfelde be-roes-
ghingen is nu al ober lang te weegh ghe-baght / dat men
niet méer onc-kennen kan / dat 'er nieuwe Sterren óft
Haer-sterren in den Heemel ghe-reelt worden. Endat
Parallaxis, wordt ober-tuight uit d'af-wijk óf af-dwaaling. Want
een Heemelsch schynsel is buiten twijfel zo veel hoogh-
er als het een minder af-dwaaling heeft. En nu zijn 'er veel
nieuwe Sterren en Haer-sterren ver-scheenen / die met
heel minder af-wyk ghe-zien wierden als de Maan.
Dies zijn 3p buiten twijfel boven de Maan ghe-weest.
Tót een dooz-beeldt 3p de nieuwe Ster van 't ghe-
sternte *Cassiopea*, welke in 't 1572. jaar ver-scheenen is :
En de Haer-ster van 't 1618. jaar / en beele andere / te
lang om te ver-haalen.

VIII. De ghe-woone Sterren zijn óft vaste / óft
dwaalende óft Zweef-sterren. Van welke wy die ghe-
duuriglyk zien van 't oosten tót het westen be-woos-
ghen worden / en in de tijdt van vier en twintigh uren
alle te ghe-lyk zonder eenighe ver-werring van haar
standt óft ózde den om-loop vol-eindighen. Dooz de
zelfde be-weeghing schynen oók de Zweef-sterren om-
ghe-dzeeben te worden / en in de zelfde ruimte van tijdt
den om-loop te vol-trekken ; En daar-en-boven dooz
Zodiak, een andere be-weeghing op de Teken-king de eerste en
ghe-meene be-weeghing dwerssch dooz-snydende / van 't
westen na 't oosten ghe-dzeeben te worden / en den om-
trek van die be-weeghing op ver-scheide wylen der tijdt
te vol-einden. Be-halven deze heeft men noch andere
Zweef-sterren / en de selve zerr veel dooz middel der
Derre-kykers be-bonden ; welke zonder zo-daanigh be-
hulp der ooghen niet ghe-zien kunnen worden.

IX. Om.

IX. Om de ghe-leghentheid der be-weeghing/welke men den Sterren ziet te voeghen / te lichtlijker te ver-klaaren / zo zijn de Heemelsche Kringen be-dacht / en de zelve niet bloepigh ghe-lijk de Locht / maar vast en be-ftendigh / als ps ; die ghe-duuriglijk om-ghe-dreeben worden / en de in zich in-ghe-hechte lichaamen der Sterren om-boeren. En alle vaste Sterren worden ghe-zeit in de zelve kring be-wooghen te worden ; maar de Zweef-sterren elk in haar righe. En om-dat de Zweef-sterren zom-tijds nader by de aarde / zom-tijds ver-der van de zelve af-zijn ; en zom-tijds sneller op de Teken-kring / zom-tijds lang-zaamer be-wooghen worden ; om-dat ook de af-dwaalingen ver-anderen : zo zijn de ander-puntighe kringen ghe-bonden / door welker be-hulp men schijnt reden van deze ver-scheidenheid te kunnen gheeben. Want men stelt dat de ghe-heele kring van ieder Zweef-ster in d'z kringen be-staat ; van welke de twe buitensten met d'eeneklakte alleen ander-puntigh zijn ; de middelste / waar in het lichaam der Zweef-ster ghe-hecht is / met beide. deze is on-even-wijd af van het middel-punt der Werldt / en wordt de plaats / welke het middel-punt naaft is / *Perigeum* ; (By-aardigh) de ver-schoovenste *Apogeeum* (Af-aardigh) ghe-noemt. Ghe-lijk dan de middelste kring het lichaam der Zweef-ster / zo drijven de buitenste het Bp-aardigh en Af-aardigh om. Daar en-boven wijl alle Zweef-sterren / uit-ghe-nómen de Zon / zelfs ook in 'c Bp- en Af-aardigh zom-tijds der aarde nader / zom-tijds ver-schoovenner zijn / en al-daar zom-tijds sneller / zom-tijds traaghet be-wooghen worden / en zom-tijds op de Teken-kring schijnen te staan / zom-tijds ook te rug te wijken / zo zijn 'er de Opper-kringen by-ghe-voeght om deze Ghe-lijk-bózmigheit te ver-klaaren / ins-ghe-lijc ook de Effen kringen , en dier-ghe-lijke andere. De welke zo zy als ver-dichte onder-stellingen/bande Sterre-wijzen by-ghe-bzaght worden / om de heemelsche schijnfelen te ver-klaaren / en de zelve tot een zekere reken-wet te brengen zo vyzzen wy haar ver-standighe instelling. Maar zo iemandt meent dat de zelve met der daadt in den Heemel zijn / die oóf-deelen wy dat van den ghan-schen Heemel af-dwaalt. Want dat de Maan niet in d'opper-kring be-wooghen wordt / blijkt klaar-lijk

Circuli
Eccen-
trici.

Epicycli,
Circuli
zquantos.

Igh uit haar blakken / die al-tijdt de zelfde plaats be-houden. Ook kan men gheen be-quaame reden gheeben / waar-om men an d'andere Zweef-sterren opperkringen gheeft / oft ook waar-om men ander-puncrige kringen stelt / zo de Maan gheen opper-kring heeft. Waar-en-boven schijnt ook dat ber-wulf der diebre kringen / ten minsten in de Zweef-sterren / een louter ber-dichtfel.

x. 't Is der-halven waar-schijnlijker / dat de Zweef-sterren dooz het bloepigh lichaam des Heemels van zelve / eben ghe-lyk de voghelen dooz de locht / oft de vischen dooz de Zee / be-woogghen worden. Nochtans zoud ik ook het heemelsch lichaam niet on-be-weeghlyk stellen. Want zo de Heemel ghe-heel on-be-weeghlyk was / zo zouden de Sterren in de zelfde dooz zich niet konnen be-woogghen worden. Welke nochtans de Wijs van die be-weeghing *z* / hoe snel oft traag *z* is / be-ken ik dat men niet ber-klaaren kan / mits men 't dooz de zinnen niet batten kan. De vaste Sterren sijn waar-schijnlijck oft ghe-heel on-be-weeghlyk / na *Kopernikus* ghe-boelen / oft / zo *z* na *Ptolomus* ghe-boelen / welk meest an-ghe-nomen wordt / be-woogghen worden / zo worden *z* be-woogghen dooz de be-weeghing van haar kring. Want waar-om zouden / daar elke Zweef-ster sijn eighe be-weeghing ber-ghunt is / al de vaste Sterren te ghe-lyk dooz een en de zelfde be-weeghing be-woogghen worden / zo *z* niet in eenigh lichaam / dooz welc be-weeghing *z* be-woogghen wierden / ghe-hecht waren / maar bypelijk dooz 's Heemels lichaam / eben als de Zweef-sterren / be-woogghen wierden.

x i. Of nu *Ptolomus* onder-stellingen / bybbende dat de aarde alleen on-be-weeghlyk is / oft die van *Kopernikus*, willende dat de aarde dooz de jaarlyke en daghlyke be-weeghing be-woogghen wordt en dat de vaste Sterren te ghe-lyc met de Zon rusten / waarachtiger sijn / is niet zo liebt te ber-klaaren. Want van weêr-zijden sijn dzingende redenen. Maar de andere ober-ghe-naaghen / zo wordt deze als de aller-kraechtighste van *Lansbergen* booz *Kopernikus* ghe-boelen by-ghe-braght: Zo men an de vaste Sterren / en niet der aarde / de daghlyc be-weeghing toe-schryft / zo zal Saturnus in een eenigh oogghen-blik oft een halve minuit van een

uit

tuit meer als 900 Duitſche miſſen / en de vaſte Sterren meer als 643000 moeten ten einde loopen. 't Welk nie- mandt lichtelyk booz mooghlyk toe-ſtaan zal. Wy zo bér nu de aarde dooz de da: blyke be-wegghing be-woog- ghen woꝝdt / zo magghmen lichtelyker ghe-loobden / dat zy dooz de jaarlyke be-woogghen werde. Zo dat / in-dien *Lansbergen* in de Heemel-meeting niet ghe-dwaalt heeft / men alleenlyk op de ont-loſſing van de be-wijs-redenen / die dooz *Ptolemaus* by-ghe-bꝝaght woꝝden / zal be-hoe- ven te denken.

XII. En dit zy van de ghe-woone en ghe-duurighe Sterren: volghen de nieuwe en on-ghe-woone Ster- ren. Welker *Teeling* dooz-waar zeer duifter is. Wy / anderet ghe-boelens na-laerende / zullen met wainigh woꝝden ont-dekken / niet wat zeker / maar wat waar- ſchynlyk ſchyn. De nieuwe Sterren ſchynen op twee wyzen te konnen ghe-woꝝden / naamlyk dooz ber-dik- king van de heemelsche Zelf-ſtandigheide / welke dun en pl ghe-weeft was / en dooz de t'zaamen-komſt van veel *Zweef-ſterren* / welke by-zonderlyk on-zienlyk zyn. Hoe-daanighe wy te boozen ghe-zeit hebben / dat dooz 't be hulp der *Ver-kykers* beele in den Heemel ber- nomen zyn. De Heemelsche Zelf-ſtandigheide woꝝde ber-dikt dooz de hevighe be-wegghing der ghe-woone en ghe-duurighe Sterren; waar dooz zy noode-zaak- ly: moet ber-ſcheidelyk ghe-dzeven en dooz een on-ghe- ſchikte be-wegghing ont-roert woꝝden. En 't is ghe- looflyk dat het al-ſo ghe-ſchiedt / dat eenighe deelen / dikker als de andere / t'zaamen-loopen / en / t'zaam-ghe- dzongen zynde / eben als de ghe-woone Sterren be- ginnen te ſchynen.

XIII Die Sterren nu ſchynen oft dooz haar ei- ghen / oft dooz een vzeemdt licht: dooz haar eigen / als de zuiverer; dooz een vzeemdt / als de on-zuiverer deelen des Heemels t'zaamen-ghzoepen. Want dat niet alle deelen des Heemels eben zuiver zyn / blykt uit der ghe-duurighe Sterren ber-ſcheidenheide in licht / en uit de vlekken der *Maan*. Want 't is zeer waar- ſchynlyk / dat de Zelf-ſtandigheide der *Maan* on-zui- verer is / als de Zelf-ſtandigheide der *Zon* en andere Sterren / en dat haar deelen niet eben zuiver; maar dat de ghe-blekte deelen on-zuiverer zyn als de andere.

Dier.

Dier-ghelĳk een ver-ſchil moeten den denken in de deelen van een dooꝝ-luchtrighe Zelf-ſtandigheidt. Ver-halven zo de zuiberet deelen t'zaamen-ghroepen / zo zal'er een Ster/ die dooꝝ haar eighe licht zĳcht-baar is / ont-ſpꝛuuten ; zo de on-zuiberet / en zo-daanighe / als de Zelf-ſtandigheidt der Maan is / t'zaamen-dzingen / zo zal'er een ont-ſtaan / die dooꝝ een bzeemdt licht ſchĳnt.

XIV. Die uit een zuiberet Zelf-ſtandigheidt worden / zĳn oft dikker oft min dik : van welke die zonder an-hanxel ghe-zien worden ; deze met een ſtaert / baert oft haer. Waar van zo ook haer-ſterren ghe-noemt worden. Want de ſtaert oft 't haer ſchĳnt niets anders te zĳn / als de ghlanz van de Zon oft eenighe andere Ster / dooꝝ de Zelf-ſtandigheidt der Staert-ſter / min t'zaam-ghe-dzongen / met een klaare dooꝝ-bzeeking heen dzingende. Waar dooꝝ 't ghe-ſchiedt / dat het haer oft de ſtaert der Staert-ſter van die Ster af-ghe-keert zo / welker licht dooꝝ haar Zelf-ſtandigheidt heen-dzingt. Die uit een on-zuivere Zelf-ſtandigheidt des Heemels worden / hebben gheen ſtaert oft haer : ghelĳk ook die niet / welke uit een zuivere zeer ghe-dikte Zelf-ſtandigheidt worden.

XV. Dooꝝ de t'zaamen-loop der on-zienlijke Zweef-ſterren worden nieuwe Sterren op de zelfde wijs / als de meenichte der ſpꝛink-haanen een wolk ſchĳnt te maaken / welke de toe-zieners het licht der Zonnen beneemt. Deze t'zaamen loop ſchĳnt op twee wijsen te konnen ghe-ſchieden. Eerſtlijk / Zo de dunne Sterren in de zelfde kring t'zaam-ghe-boeght worden. Ten tweeden / Zo de Sterren van ver-ſchelde kringen de eene zo onder de andere ghe-ſtelt worden / dat zo na de zelfde lijn tot het ghe-zicht ghe-bzaght een Ster ſchĳnen te ſtellen. De Sterren van de zelfde kring konnen t'zaam-ghe-boeght worden / niet dooꝝ de be-weeghing der kring / maar dooꝝ de opper-kringighe be-weeghing / der Zweef-ſter eighen.

XVI. An de nieuwe Sterren wordt een ghe-reghelde oft on-ghe-reghelde be-weeghing toe-ghe-ſchreeben. de ghe-reghelde be-weeghing is oft daghlijk / oft ghzoeter als de daghlijke. Zo men met *Kopernikus* de daghlijke be-weeghing ſtelt in de Harde te zĳn / zo be-hoefmen van de zelbe niet veel werx te maaken ; maar ſtelt

ftelmen ze in den Heemel / zo moerten zegghen / dat de nieuwe Sterren in-ghe-rukt worden door de be-weeghing van 't eerste Be-weeghlyk / even als de Zweeffterren. Zo de nieuwe Sterren een eighe be-weeghing / ghzoóter als de daghlyke / hebben / maar nóchtráns ghe-reghelt / die moerten stellen van haar eighe natuur te zyn. De on-ghe-reghelde be-weeghing is van de on-ghe-woóne boózt-ftouwing des Heemelschen lichaams / in welk de nieuwe Sterren be-staan.

XII. Hoófdt-ftuk.

Van de Hoófdt-stóffen , voor zo veel zy deelen der Werldt zijn .

I. **W**y hebben ghe-handelt van den Heemel ; nu bólghe de Hoófdt-stóffen. Hoófdt-stóf wordt in d'al-ghe-meene be-tekening uit-ghe-beelt / dat , waar uit eerstlyk en 't zelve in-zijnde , ict t'zaam-ghe-stelt wordt , en dat zelf door zyn natuur en ghe-daante on-deelbaar is in een andere ghe-daante. *in't 4. bo. der Over-nat. 3. Hoófdt-ft.* Maar deze be-tekening der Hoófdt-stóf is ghe-meener / a's dat zy ons op-zet voeghe. Want óók de letteren worden in dezen zin Hoófdt-stóffen der reden ghe-nemt / en alle eerste be-toóghingen / Hoófdt-stóffen der anderen / die uit de zelve be-stóóten worden. Maar wy zoeken op deze plaats de Hoófdt-stóffen der lichaamen / en al-zo van 't ghansch Al-ghe-meen. *In't 3. bo. van den Heem. 3. Hoóft.* wordt een naautwer uit-beelding door-ghe-stelt met deze woorde : Een Hoófdt-stóf zy dat in de lichaamen , in welk de andere lichaamen , daar het óf in vermoghen óf rinder daadt in-is , ghe-deelt worden , en zelf in gheen andere , die in ghe-daante ver-schillen , ghe-deelt kan worden. Uit deze twe uit-beeldingen zalmen een ghe-noegh vol-maakte op deze wyjs kunnen bóymen : Hoófdt-stóf is in de lichaamen dat , welk door zyn ghe-daante on-deelbaar is in die , welke in ghe-daante ver-schillen , en waar uit de andere lichaamen , daar het in-is , eerstlyk t'zaam-ghe-stelt worden , en waar in zy laatst ont-lóft worden.

II. De

II. De Hoofd-stoffen der lichaamen zijn waer lichaamen / en zij bestaan uit Stof en Doym. De Stof van alle Hoofd-stoffen is een en de zelve / maar de Doymen zijn ver-scheiden. En dat blijkt uit haar onder-linge Ver-wisseling. Want al / die in elk-ander ver-wisselt worden / die moeten noodt-zaaklijk uit eenighe ghe-meene Stof en ver-scheide Doym bestaan. De Doymen der Hoofd-stoffen zijn gheen Hoe-daanig-heden / maar eenighe Zelf-standighe Doymen / waer uit de eighe Hoe-daanigheden voort-bloeyen / en door haar ruffchen-koming / de natuurlijke be-wegging. Onder-ruffchen moet men be-kennen / dat de Doymen der Hoofd-stoffen onder alle Zelf-standighe Doymen de on-bol-maakste zijn / en naast an de Coe-ballen komen. Welke die nochtans zijn / blijkt niet : en daar-om pleegt men in plaats van de zelve in 't be-schryven en onder-scheiden der Hoofd-stoffen de eighe Hoe-daanig-heden by te brengen.

III. De Hoe-daanigheden der Hoofd-stoffen zijn tweerley / Be-weeghende en Ver-anderende. Hier uit is een twe-boudighe an-merking der Hoofd-stoffen ghe-spyoeten. Want zij kunnen oft als Hoofd-stoffen der t'zaamen-stelling / oft als Hoofd-stoffen der Menging an-ghe-merkt worden. Hoofd-stoffen der t'zaamen-zetting worden ghe-noemt / waer uit de lichaamen zonder eenighe voort-gaande ver-andering worden. Zo wordt een huis uit steenen. Hoofd-stoffen der Menging worden ghe-noemt / waer uit de lichaamen met een voort-gaande ver-andering t'zaam-ghe-stele worden. Zo wordt uit honigh en edik honigh-edik. Onze Hoofd-stoffen nu zijn Hoofd-stoffen en der t'zaamen-stelling en der Menging: Hoofd-stoffen der t'zaamen-stelling / voort zo veel zij heelende deelen der Werldt zijn ; der Menging / voort zo veel uit haar t'zaamen-groeying ver-scheide ghe-daanen van lichaamen ont-spyuiten. *Aristoteles* heeft in de eerste an-merking van de Hoofd-stoffen ghe-handelt in 's 3. en 4. boe. van den Heemel ; in de laatste in 's 2. boe. van d'op- en onder-gb. Wy zullen / *Aristoteles* volghende / in dit Hoofd-stuk de Hoofd-stoffen als deelen der Werldt an-merken ; in 't volghend Hoofd-stuk / van de zelve ten op-zicht der Menging. Tot de eerste an-merking be-hooren de

be-

be-weeghende Hoë-daanigheden/de Waarheidt naam-
lijk en de Lichtheid / de plaatslike be-weeghing en de
plaats: tot de volghende / de ver-anderende Hoë-daa-
nigheden/warmte/koude/bochtheid/dyoghte/en die
uit deze spuiten.

IV. De Hoofd-stoffen / an-ghe-merkt als deelen
der Werldt / zyn vier: Duur / Locht / Water / Harde.
Want deze stellen met het heemelsch lichaam / welk
daar-om van *Aristoteles* méér als eens de vyfde Hoofd-
stof ghe-noemt wordt de Werldt t'zaamen. Dit ghe-tal
heeft *Aristoteles* be-rooght uit de be-weeghing. De en-
kele be-weeghing moet an eenigh enkel lichaam natu-
rlyk zyn. Daar-om wylde rechte be-weeghing niet na-
tuurlyk zyn an den Heemel / zo moet zyn an de Hoofd-
stoffen natuurlyk zyn. De rechte be-weeghing is oft
van het midden; oft tot het midden. Dies moet 'er
een een-boudelyk lichte Hoofd-stof ghe-gheeben woz-
den / welke natuurlyk op-klime / als het Duur; en een
andere een-boudelyk zwaare / welke natuurlyk neder-
daalt / als de Harde. En nu is tot ver-eenigging der
Werldt noodt-zaaklyk / dat de uitersten dooz eenigh
middel t'zaam-ghe-bonden worden. En het middel
tusschen 't Duur en d'Harde kost niet eenigh zyn. Want
zo het eenigh was / zo kost an 't zelve gheenighe enkele
be-weeghing natuurlyk zyn. Want oft het zoud van
't midden oft tot het midden be-wooghen worden; mits
men gheenighe andere rechte be-weeghing be-denken
kan. Zo het nu oft van het midden oft tot het midden
be-wooghen wierd / zo zoud het met der daadt gheen
middel zyn. Daar-om moetmen twee middelen ghee-
ben / welke beide en licht en zwaar zyn; maar het een
méér licht als zwaar / als de Locht; het ander méér
zwaar als licht / als het Water.

V. Het Duur / om-dat het een-boudelyk en t'eene-
maal licht is / daar-om is 't ober al licht: en de Harde /
mits zyn een-boudelyk zwaaris / daar-om is zyn ober al
zwaar. De Locht is in de plaats van 't Water oft
d'Harde licht en strekt op-waarts; maar in de plaats
des Duurs is zyn zwaar en strekt neder-waarts. Het
Water daar teghen is in de plaats van 't Duur en de
Locht zwaar; en in de plaats van d'Harde licht. Alle
Hoofd-stoffen rusten in haar eigh plaats natuurlyk
van

van de rechte be-weeghing / zo dat zy nōcht op-waarts / nōcht neder-waarts pooghen / nōcht het eene deel van 't andere ghe-drukt werde. Want die ghe-lyk zyn / van die kan d'een op d'ander niet werken. En der-halven wyl de Hoofd-stoffen lichaamen zyn / die over-al ghe-lyk zyn / zo is 'er gheenighe reden / waar-om het eene deel van een Hoofd-stof het ander drukken oft dzingen zoud.

VJ. De Hoofd-stoffen worden dan natuurlyk dooz een rechte be-weeghing be-wooghen / en dat tōt dien einde / dat zy in plaatsen / welke an haar natuur ghe-boeghlyk zyn / rusten / en zo ghe-schiktelijk het Al-ghe-meen t'zaamen-stellen. Deze be-weeghing is naastelyk van der Hoofd-stoffen bōzmen / en van haar zwaarsheid en lichtheid. En van de bōzmen wel als van een eerste be-ghinsel ; van de zwaarheid en lichtheid als van een Werk-tuigh. Der-halven hoe de zwaarheid oft lichtheid ghoōter is / hoe de Hoofd-stoffen oōk sneller dooz het zelfde middel be-wooghen worden. Want wyl die beweeghing an de Hoofd-stoffen natuurlyk zy / zo moet de Natuur een be-ghinsel der zelve zyn. En de Natuur is een be-ghinsel der be-weeghing van dat/daar zy in-is. Dies worden de Hoofd-stoffen niet be-wooghen van een uit-wendigh be-ghinsel / maar van haar eighe bōzmen. Om-dat nōchtans de Hoofd-stoffen uit-zich zelve als 't haar lust / niet rusten kunnen / en het be-weeghend deel van 't be-wooghe in de zelve niet onder-scheiden kan worden / zo kunnen zy niet ghe-zett worden zo van zich zelve be-wooghen te worden / als de dieren. Want in de dieren is niet alleen de be-weeghing / maar oōk de neigging tōt de be-weeghing van een in-wendigh be-ghinsel. Die neigging is de be-gheerte/en vōlght de be-ghypping van 't ghoedt oft quaadte welke een eighe en in-wendighe Doening des diers is. Dies worden de dieren dooz eenigh by-;onder recht ghe-zett van zich zelve be-wooghen te worden ; om-dat zy niet alleen niet van een ander an-ghe-dzeeben worden / maar ook zich zelve een oōz-zaak van die neigging zyn. De neigging tōt de be-weeghing is in de Hoofd-stoffen de zwaarsheid en lichtheid : welke / mits 'er niets in de Hoofd-stoffen zy / welk oōz-zaak der zelve zyn kan / buiten twyfel van den Ceeler zyn / welke an de Hoofd-stoffen de bōzmen ver-leenende / ghe-acht moet worden haar al te gheeben /

gheeben / wat de boym na-bólght. Der-halven worden de Hoofdt-ftoffen ghe-zeit van den Ceeler be-wooghen te worden / niet dat 3p van den Ceeler an-ghe-dreeben worden / maar om-dat haer de zwaarheid en lichtheid in-ghe-gheeben is / welke haer neigging tot de natuurlyke plaats / daar 3p dooz haer be-weeghing na toe-ghe-dreeben worden / is.

VII. Het Vuur is van al de Hoofdt-ftoffighe lichaamen dunst en lichtst / en be-houdt der-halven natuurlyk de hooghste plaats / en is den Heemel naast. Om die hooghste dunheidt schijnt het in zyn plaats niet / en is daar-om ook niet zicht-baar. Want dat het Vuur by ons schijnt / is van de dikte der byemde Stof / de welke hoe 3p dunner is / hoe ook het Vuur min schijnt. Maar wyl de Locht / die nochtrans dikker is als het zuiber Vuur / wanneer 3p Vuur vat / welk zeer dik-wils ghe-schiedt / niet ghe-zien wordt / zo moerten niet meenen / dat het zuiber en enkel Vuur dooz zyn licht zicht-baar is. An die kant / daar het Vuur de Locht raakt / is het wel on-zuiber (want het wordt van de bochtheidt der Locht besmet en eenigh-zins ver-dikt en ver-zwaart) maar zo nochtrans niet / dat het ghe-zien kan worden. Als nochtrans ier van een bochtighe te dooz en ver-dikte Zelf-standigheidt tot daar toe op-klint en an-ghe-steeken wordt / zo lucht het niet anders als by ons een blam / welke niets anders is / als een an-ghe-steeke rook.

VIII. Hoe-wel het Vuur in zyn natuurlyke plaats van de rechte be-weeghing rust / zo wordt het nochtrans van den Heemel in 't rondt ghe-draaft. Welke be-weeghing het Vuur nochtrans niet ghe-byek heeft tot zynet be-houding / als welk in zyn natuurlyke plaats / in welke het van zyn Recht-striddigh niet be-bochten wordt / dooz zyn eigne natuur ghe-duurtigh is. Deze be-weeghing is niet een-boudigh en waarlyk natuurlyk / maar tzaam-ghe-stelt uit stooring en treking. Waar dooz 't ghe-schiedt / dat ver-scheide deelen van 't Vuur dooz een on-eben-ghe-lyke snelheidt om-ghe-dreeben / het een van 't andere be-stooren en bedikt en weder-om ver-stoort / zommighe ook uit-ghe-stooren worden tot de plaats der Locht / welke eerstlyk met de dikste deelen der Locht en daar na ook met de waterighe dampen / die de Locht be-zetten / tzaam-ghe-menge

mengt / alleny neder-daalen / en in deze be-nedenste plaats af-ghe-boert worden tót de teeling der ghemengde lichaamen.

IX. Naast het Vuur is de Locht / en de zelve gheheel on-zuiver. Want het bovenste deel wordt an-ghe-daan van 't Vuur / het onderste deel trekt van de koude Hoofdt-stoffen / van de uit-waasseringen / en van de weér-buigging der Zonne-sraalen de meeste be-smet-ring. De Locht wordt in dyp wijken onder-scheiden. de be-nedenste wijk ghe-raakt van de Earde tót die plaats / daar de weér-ghe-boogge Zonne-sraalen eindighen : de Middelfte van de weér-ghe-boogge sraalen tót de toppen der hoogge berggen : de derde van de toppen der berggen tót an de plaats des Vuurs. De be-nedenste wijk der Locht is 's Zomers ghrooter / 's Winters kleiner; de middelfte in teghen-deel : om-dat de sraalen der Zon des Zomers rechter en der halven oök hoogher weér-ghe-boogghen worden.

X. Des Waters natuurlijke plaats is tusschen de Locht en de Earde: Maar dooz Ghóds zónderlinge wel-daadt is 't ghe-schiet / dat de Earde een ghroot deel buiten 't Water-stond/waar op zich de aardtsche dieren ont-houden mochten / en 't Water zich daar teghen met gheen klein deel in een nedzigher plaats der Earde/welke de Zee ghe-noemt wordt / en in onder-aardtsche hólen be-ghaf/en met eenigh deel oök met de bovenste deelen der Earde en met de Locht dooz-mengt wierd. Dies stellen de Zee en Earde een kloót / en hebben het zelve middel-punt der ghrootheid : van waar de blakte der Locht niet verder af is / als de blakte der Earde.

XI. In de Zee is an te merken de zoutheid en be-weeghing. De oöz-saak der zoutheid is eenighe droog-ghe Zelf-standigheit / en de zelve aardtsch en raauw / welke met het zee-water ghe-mengt is. Want al / wat zout is / als asch / zweet / traanen / pis en andere uit-ghroepselen zyn raauw en on-ber-winlijk teghen de warmre. 't Is der-halven ghe-looslijk / dat oök de Zee om de ver-menging van een raauwe Zelf-standigheit zout is / in-zonderheit wylmen ghe-merks heeft / dat het Zee-water / zo 't dooz zandt ghe-spoelt wordt / zoer wordt. Ook twiffel ik niet of de zoutheid is van de schepping zelfs in de Zee ghe-weest. Hoe-wel onder-tusschen

tuffchen *Aristoteles* reden niet te ver-achten z p/ leerende/ dat in de Harde deel van een uit-gheboepighe Zelf-ftandigheid uit de kooking van het voetsel / waar doo; de ftrikken ghe-boet worden / oberigh is : welke / als z p te ghe-lyk met de uit-waaffemingen uit de Harde om hoogh ver-heben / en tót een wolk t;zaam-ghe-dreeben wordt / en met de reeghen neder-balt / een oot;zaak kan zyn / niet welke de Zee zout maakt (want waar-om zouden de blieten / meeren en beeken niet zout worden) maar zout houdt / fchoón de blieten ober-bloedighlyk foet water in de zee ftoeten.

XII. De Be-weeghing is in de Zee in-zonderheid tweer-ley. Want z p wordt ghe-duurigh van het ooften tót het weften be-wooghen : en daar-en-hoben bloept z p alle zes uren an de ftranden / en bloept weder van de zelve af. De eerfte be-weeghing / die min ghe-boeljk is / fchijnt eenighe na-bolghing der daghlyke be-weeghing te zyn; óft zo ghy *Kopernikus* onder-ftellingen lieber om-belzen wille / eenighe ver-traaghing der daghlyke be-weeghing. De Be-weeghing der eb en bloedt fchijnt niets anders te zyn / als een onder-linge ver-dunning en ver-dikking des Zee-waters. Want het Zee-water fchijnt te ver-dunnen / en te zwellen / als de Maan tót de Middagh-kring der plaats komt ; en weder-om te ver-dikken en neder te zinken / als de Maan na de Zicht-inder ftrekt. En dit fchijden zommighe alleen de laantwte der Maan toe / welke z p in 't ber-lichten haart : Maar buiten twiffel daar komt boven dit eenighe andere Noe-daantigheid des Heemels tót deze zaak by. Want wyl wy niet min in 't af / als by-zyn van de Maan deze be-weeghing ver-neemen / zo kan z p het licht der zelve niet toe-ghe-fchreeben worden.

Meridiaan;

Horizont,

XIII. De gheboorte blieten / die uit de berghen ontfpringen / worden aller-naaft ghe-teelt uit de Onder-aardtche damp ver-koelt en ver-dikt / en al-zo tót water ghe-keert. Want het water kan niet op-klommen tót de plaats der byon / 't z p 't eerst in damp ont-lóft werde. En het water wordt ont-lóft doo; de hitte der Zon / en van de onder-aardtche duuren. En de damp / tót de hooghste plaatfen der berghen ghe-boert / wordt eerst ghe-keert tót kleine dypellen / welke / daar na verzamelt en by een ver-ghaart / be-ginnen te bloepen in

de aderen der steenen óft aarde / en bzeeken dooz haer veelheid eindlijk uit / en maaken de bzonnen. Deze damp woꝛdt ghe-teelt uit het water / waar in de Locht dooz de werking der koude in de hólen der aarde ghe-keert woꝛdt / uit de reeghen / welke in 't aardt-ríjk bzingt / en uit het Zee-water / welk zich dooz de aderen en ghangen der aarde dooz zjn zwaarte / zo ver het kan / ver-spreidt.

XIV. De Aardt is de dikste en zwaarste der Hoóft-stóffen / en be-houdt der-halven de be-nedenste plaats onder de Hoóft-stóffen. de Zelf-standigheit der zelve is na het midden toe buiten twíffel zuiver en zeer in een ghe-bzongen ; maar na de blakte toe is zj dun / en van de straalen der Zon dooz-bzingbaar het zelve was noódt-zaaklijk om de bzucht-baarheid.

XV. Deze vier Hoóft-stóffen zjn eben-ghelijk ten op-zicht der Stóf. en der-halven zo veel als de eens ghzóoter als d'andere is / zo veel te dunner moet zj zjn / en in teghen-deel: De Zee is wel veel kleiner als de Aarde / maar de ghansche Hoóft-stóf des Waters woꝛdt in de zee niet be-ghzeepen / als in de II. Stelling ghe-zeit is. Maar zo al het water / dat onder den Heemel is / by een ver-ghaart wierd / zo zoud de klont des zelfs zo veel ghzóoter zjn / als zj dunner is als de Aarde. *Aristoteles* meent dat het ghe-deelte der Hoóft-stóffen ten op-zicht der ghzóotheid tien-boudigh is / zo dat de Aardt zj als een ; het Water / als 10 ; de Locht / als 100 ; het Vuur / als duizendr. Maar ik bzees óf dit waar zj. Want de Locht schijnt in ghzóoter onderscheid van dunheidt het Water te ver-winnen / als het Water de Aarde / óft het Vuur de Locht.

XIII. Hoóft-

XIII. Hoófdt-ftuk.

Van de *Hoófdt-ftoffen*, in Orde
tót de *Menging*.

I. **N**at dat wy de Hoófdt-ftoffen en al / wat den Hoófdt-ftoffen / booz zo veel zo deelen der Werldt zyn / boeght / ver-klaart hebben : zo staat ons van de zelve te handelen / booz zo veel zo menglyk óft de be-ghynfelen zyn der lichaamen / welke dooz de menging ont-fpruiten. En tót hier toe zyn in de Hoófdt-ftoffen booz-neemlyk an te merken de ver-anderende Hoe-daanigheden / waar dooz zo op elk-ander werken / en van elk-ander buert-wys lyden. Want de Menging kan niet be-quaatlyk ghe-fchieden / t zo de Menglyke dingen eerst ver-andert worden. Maar zo kunnen niet / als van elk-ander / ver-andert worden. Ver-halven moesten de Hoófdt-ftoffen der Menging met zo-daanighe Hoe-daanigheden be-ghaast zyn / waar dooz zo bant elk-ander koften ver-andert worden.

II. De Ver-anderende Hoe-daanigheden zyn óft eerfte óft tweede. Eerfte Hoe-daanigheden worden ghe-noemt / die uit gheen andere fpruiten / als Warmte / Koude / Dochte en Dzooghte : Tweede / welke uit de ghe-maatigheit van andere worden : als dun / dik / fymgh / doz / hardt / week / en dier-ghe-lyke andere. De eerfte Hoe-daanigheden ghaan booz de Menging / der-halven zyn zo als eigenschappen der Hoófdt-ftoffen an-te merken. Maar de tweede Hoe-daanigheden / omdat zo de Menging bølghen / zyn niet onder de eigenschappen der Hoófdt-ftoffen / maar onder d'an-doeningen óft eigenschappen der ghe-mengden te ver-handelen.

III. Alle Eerfte Hoe-daanigheden zyn waare en ftebbaare Hoe-daanigheden / en met der daadt van der Hoófdt-ftoffen Zelf-ftandingheit onder-fcheiden. Van de Warmte is niemandt ghe-bonden / die twyfelde / behalven de Be-vestighers der On-deelighen : Maar de Koude hebben veels ghe-meent gheen Hoe-daanigheit /

heidt/ maar een loutere be-robbing der Warmte te zyn :
 Zonnighe hebben ook be-neent / dat de Dzooghte en
 Dochtigheidt Hoe-daanigheden waren / ver-dichtende
 dat der Hoofd-stoffen Zelf-standigheit zelve dooz zich
 dzooght oft bochtig is / zonder bp-boeghing van eeni-
 ghe Hoe-daanigheit / welke van de Zelf-standigheit
 der zelve met der daadt onder-scheiden zyn. Doch dat
 de Koude gheen loutere Be-robbing der Warmte zp / is
 sphen-baar / zo uit de doeningen der zelve / als ook daer
 uit / dat zp dooz zich zelf het Ghe-boel an-doet. Want
 de Be-robbing is dooz zich gheen be-ghinsel van eenighe
 Doening / en doet dooz zich onze zinnen niet an : Want
 de zelve is dooz zich Gheen-Weezen. Maat de Koude
 ver-dyft de Warmte / en doet dikwils bestrighlyk ons
 Ghe-taft an. Zp is der-halven gheen loutere Be-roo-
 bing der Warmte. Dat Koude een Be-robbing van
 Warmte ghe-noemt werde/ *in's 1. Bo. van de Toel. en Ver. doro.*
3. Hoofd-st. en elders , ghe-schiedt daar-om / om-dat de
 Warmte een Edele en Vol-maakter Hoe-daanigheit
 is / als de Koude. Dat de Dochtigheit en Dzooghte
 Hoe-daanigheden zyn van der Hoofd-stoffen Zelf-
 standigheit onder-scheiden / blykt daar uit dat een
 bochtighe Hoofd-stof / in een dzooghte / als Locht in
 Vuur / lichtlyk ver-andert wordt. Welke ver-ande-
 ring niet ghe-schiedt / als met vooz-ghaande Ver-wisse-
 ling / waar dooz de bochtigheit der Locht alleny ver-
 hieright / en / na de alleny in-ghe-braghte Dzooghte /
 de Zelf-standigheit der zelve vooz-beret wordt tot de
 Dzym des Vuurs. Want wie zal ghe-looden / dat ofte
 de Dochtigheit der Locht te ghe-lyk ghe-heel wegh-
 ghe-nomen / oft de Dzym des Vuurs in de bochtighste
 Zelf-standigheit der Locht in-ghe-braght werde? zo
 dan de Dochtigheit der Locht alleny dooz Ver-wisse-
 ling wegh-ghe-nomen wordt / zo volght / dat de zelve
 een Hoe-daanigheit is van de Zelf-standigheit der
 Locht onder-scheiden. Al-zo wordt ook be-weezen/
 dat de Dzooghte een Hoe-daanigheit is / om-dat het
 Vuur in Locht / oft de Harde in Water / dooz vooz-
 ghaande ver-wisseling / ver-andert wordt.

I V. Onder deze Hoe-daanigheden worden Warmte
 en Koude be-dyftende Hoe-daanigheden ; Dochtigheit
 en Dzooghte / Lydende ghe-noemt : En dat niet daar-
 om

om/ om-dat de Dochtigheid en Djooghte ghanfch niet met al doen / (want 3p werken op elk-ander / als de Warmte op de Koude / en de Koude op de Warmte / hoe-viel niet zo krachtighlyk) Maar om-dat de Koude en Warmte in de Menging werken op de Dochtigheid en Djooghte / als op de Stof / en de zelve be-paalen / ver-eenighen / maaken en vormen / eben als een Konfiterer zyn Stof vormt en maakt. In welke Doening wyl zich het Dochtigh en Djoogh alleen Iydlyk hebben / zo worden 3p Iydende hoe-daanigheden ghe-noemt.

V. De Eerfte en Eigde doening der Warmte is warmen: de Tweede / dooz't warmen ver-dunnen en ver-pelen/ en al-zo de Ghe-lyk-aartighe ver-zaamen/ en de ander-aartighe van haar ver-werpen en uit-dryffen. De Eerfte en Eigde doening der Koude is koudt-maaken / de Tweede / met het koudt maaken ver-dichten en t'zaamen-dryngen / en al-zo Ghe-lyk-aartighen en Ander-aartighen ver-zaamelen. De doening der Dochtigheid is dochtigher; der Djooghte / uit-djooghen. En beide Doeningen worden oft eighenlyk zo ghe-noemt / oft on-eighenlyk. Eighenlyk ghe-noemde Dochtighing is / als een djooghte Zelf-standigheidt in een dochtighe ver-wisselt wordt / ghe-lyk wanneer het Duur ver-andert wordt in Loecht; uit-djooghing/ als een dochtighe ver-andert wordt in een djooghte/ als de Loecht in Duur. Said' is't een waare ver-andering. On-eighenlyk ghe-noemde Dochtighing is / als een djoogh lichaam / zonder zyn djooghte te ver-lyzen / met de dochtigheid van een ander lichaam an-ghe-daan wordt: en dat oft in de buitenfte blakte alleen; en dan wordt het Nat ghe-noemt: oft ook binnen de blakte; en dan wordt het door-nat ghe-noemt. Ins-ghe-lyk is on-eighenlyk ghe-noemde uit-djooghing/ wanneer een zaak van eens anders dochtigheid ver-loft wordt. Deze doening is gheen ver-andering / maar een plaatslike be-weghing/ en der zelve eerfte oorz-zaak is de Warmte oft Koude / welke het vocht oft nat zich trekken oft uit-dryffen. En de Warmte wordt ghe-zeit uit te djooghen / wanneer 3p het vocht / in de djooghte dingen in-hangende/ tot damp ont-loft / en al-zo dwinge uit te waassenen: te dochtighen; als 3p de waterighe deelen / welke t'zaam-ghe-

pzangt waren/ont-lóft. Op ghe-lyk een wiffz woꝝdt oók de koude ghe-zett uit te dꝛoóghen / wanneer ꝑ het bloepigh bocht t'zaamen-pzangt / ver-dꝛýbbende de warmte / welke in 't zelbe een oóꝝ-zaak der bloeping was / en daar-en-hoben / uit-ghaande / eenigh bocht met zich trekt : te bochtighen / wanneer ꝑ de damp tót water ber-keert.

VI. 't Dochtigh woꝝdt uit-ghe-beelt / welk lichtelyk an eens anders lichaams Paal-tekenen ghe-paft woꝝdt / en in zyn eighē niet be-ſtaan kan. Daar teghen woꝝdt 't Dꝛoógh ghe-noemt / dat dooꝝ zyn eighē Paal-tekenen be-gheeyen woꝝdt / en niet lichtelyk an eens anders toe-ghe-paft woꝝdt. Maar deze uit-beeldingen ſchýnen niet naauw-kuerigh ghe-noegh. Want het blykt niet / hoe het Vuur / welk dꝛoógh is / kan ghe-zett worden dooꝝ zyn eighē Paal-tekenen te be-ſtaan / wyl het dooꝝ zyn natuur dunſt en meeft bloepigh ꝑ. Het is der-halben beter / het bochtigh en dꝛoógh uit haar eighē doeningen te be-ſchýben. Zo náchtans iemandt de booꝝ-ghaande uit-beeldingen be-houden wil / zo zalmen zegghen moeten / dat de uit-beelding van 't dꝛoógh niet an alle dꝛoógh / maar alleen an 't aardtsche boeght ; om-dat dat alleen als het dꝛoógh in de Menging komt. Want het Vuur woꝝdt in de Menging niet als dꝛoógh / maar als warm an-ghe-zien.

VII. Onder de eerſte hoe-daanigheden na-dat ieder in de kracht van werken uit-munt ; zo wykt ꝑ de anderen in teghen-ſtandt / en in 't teghen-deel. En dat is met zeer ghoede reden zo uit-ghe-werkt / op-dat in de Hoóſdt-ſtoffen eenighe maatigheidt en ghe-lyk als een eben-wichtigheidt van krachten ware / ghe-lyk'er een eben-ghe-lykheidt der Stóf is. De Warmte is in 't be-dꝛýben aller maghtighſt / maar zwakſt in 't teghen-ſtaan. De Koude ber-twingt de Warmte in 't teghen-ſtaan / maar woꝝdt in 't werken weder-om van haar ber-wonnen. De Dochtighheidt is in 't teghen-ſtaan maghtigher als de Koude / maar zwakker in de kracht van werken. De Dꝛoóghte / ghe-lyk ꝑ on-be-quaamſt is om te werken / zo is ꝑ krachtighſt in 't weder-ſtaan. De Warmte nu is van zo ghꝛoóft een kracht / dat ꝑ niet alleen de eben-

eben-ghe-lyke Koude in 't werken ver-wint / maar oök haar teghen-standt te hoben ghaat : der-halben zal een warm lichaam als vier / krachtigher werken op het koude als vier / als het koude op het warme. De oö-zak van deze on-eben-ghe-lykheid schijnt te zyn / om-dat de teghen-standt van de Stof en Döym ghe-lyk is : en de werking alleen van de Döym. Der-halben wyl de warme lichaamen / als 't Vuur en de Locht / dun zyn / en wainigh Stöfs en veel Döyms hebben / de Koude daar teghen dik / en veel Stöfs en wainigh Döyms hebben / so moest het ghanfchlyk gheschieden / dat die de ober-handt in 't werken ; deze / in 't weder-staan hadden.

VIII. De Vochte ver-stompt de kracht der Warmte / en de Dyoöghte scherptze : en daar-om gheschiedt het / dat twe eben warme lichaamen / so 't eenevochtigh en 't andere dyoögh is / niet de zelve kracht in 't werken zullen hebben / maar dat dyoögh is zal veel krachtigher en haastigher werken. De Vochtigheidt maakt oök de Koude bot / maar dooz toe-val / naamlyk dooz so veel is de zelve dikker maakt / en min be-guaam om dooz te dzingen. Oök schijnt de Warmte de Dyoöghte te scherpen / dooz so veel is het waterigh Vocht / welk de kracht der Dyoöghte hinderde / töt damp ont-löst / en al-so de dyoöghte deelen te vyper maakt om uit te dyoöghen. De Koude schijnt in 't teghen-deel de kracht der Vochtigheidt te ver-meerderen / dooz so veel is de dampen töt Water ver-keert. Want het Water vochtigher meêr / als de damp / so men handelt van de on-eigeneljk ghe-noemde vochtiging / om-dat het meêr an-hangt : Maar de damp vochtigher meêr / so men spreekt van de eigeneljk ghe-noemde vochtiging / om-dat is lichteljk dooz-dzingt.

IX. In ieder Hoofdt-stof worden twe eerste Hoedaanigheden ghe-vonden / de eene be-dryvende / de andere lysdende. Want de be-dryvende Hoedaanigheden zyn recht-strydigh teghen elk-anderen / ghe-lyk oök de lysdende : en der-halben kunnen is niet te ghe-lyk tsaamen-ghe-voeght en ver-zelt worden. En wyl de be-dryvende Hoedaanigheden op vier

dier wijzen / met de liggende kunnen ghe-paart worden / (want de Warmte kan met de Voegte / oft met Djoeghte ghe-boeght worden / eben-ghe-lyk ook de Koude) zo zullen 'er ghanschlyk vier Hoofd-stoffen der Menging / en nocht meêr nocht min zyn.

Symbolica.
Alymbola.

X. Het Vuur is een warme en djoeghte Hoofd-stof : de Locht / een warme en bochtighe : het Water / een bochtighe en koude ; de Earde / een koude en djoeghte. Onder deze zyn eenighe ver-wante , eenighe on-ver-wante. Ver-wante worden ghe-noemt / welke alleen in een Hoe-daantigheid ver-scheiden zyn ; en in d'andere ober-een-komen : als 't Vuur en de Locht / de Locht en 't Water / 't Water en de Earde. Dit ver-wante worden ghe-noemt / welke in beide Hoe-daantigheden ver-schillen : als het Vuur en 't Water / de Locht en d'Earde .

XI. Deze Hoe-daantigheden boeghen an de Hoofd-stoffen / die zuiver en dooz gheenighe be-smetting van een andere Hoofd-stof ghe-schonden zyn / in de uiterste trappen. Want zo 'er eenighe ver-slapping was / de zelbe zoud ghe-schieden om de toe-menging der recht-strydighe Hoe-daantigheid / oft zonder toe-menging van 't Recht-strydigh. Zo men 't eerste toe-laet / zo zal de Hoofd-stof gheen enkel lichaam zyn : zo 't laatste / zo zal / (be-halven dat het on-ghe-rymt is / dat een Hoe-daantigheid / welke een recht-strydigh heeft / zonder toe-menging van het recht-strydigh ver-slapt zoud worden) ook volghen / dat de ver-slapte Hoe-daantigheid der Hoofd-stof / zo de styfste Hoe-daantigheid van een andere Hoofd-stof op de zelbe werkt / in een oogghen-blik ver-andert zal worden tot een styfver. By booz-b. In de zuivere en enkele Locht zy een slappe warmte / en het Vuur / wiens warmte styfft is / werke op de warmte der Locht : ik zegh dat volghen zal / dat de warmte der Locht / zo by de zelbe niets koudts toe-ghe-mengt zy / in een oogghen-blik moet ver-andert worden tot een styfste warmte. Want daer gheenighe teghen-standt is / moet een oogghen-blikkighe ver-wisseling zyn / als dooz 't booz-beeldt der Teeling en ver-luchting open-baar is. En zo in de zuivere Locht niets koudts zy / zo zal zy gheen-zins der warmte van 't Vuur kunnen teghen-staan: Ver-halven zal zy in een oogghen-

ooghen-blik tijds moeten van maatighlyk warm alle warmft worden. Maar dat de Locht veel minder warmt / als het Vuur / is van de koude Hoofd-ftoffen / waar mé de Locht be-zet wordt / en van haar natuurlyke vochttheit ; welke hoe-wel 3p de ftyfte der warmte niet mindert / zo ver-ftompt 3p náchtans zeer veel de kracht en werking der zelve / als te booren ghe-zelt is.

XII. Boor 't be-hulp van deze Hoe-daanigheden / kan ieder Hoofd-ftof in ieder ver-wisselt worden. Want alle Recht-strydighen kunnen onder elk-ander ver-keert worden. En alle Hoofd-ftoffen 3yn onder elk-ander recht-strydigh / oft in haide / oft een minften in een van haide Hoe-daanigheden. Der-halven kunnen 3p alle onder elk-ander ver-wisselt worden. Nochtans wordt lichtlyker een ver-wants in een ver-wante / als een on-ber-wante in een on-ber-wante ver-wisselt. Want in die moet alleen een ; in deze / haide Hoe-daanigheden ver-wisselt worden. Want om het Water in Vuur te ver-wisselen / zo moet de Koude in Warmte en de Vocht te in Drooghte ver-andert worden ; Maar de Locht ghaat over tot het Vuur / zo alleen de Vochte tot de Drooghte ver-wisselt wordt / be-houdens de Warmte. Want het is een ghyoote on-wetenheidt / te meenen dat de ghe-meene Hoe-daanigheid in de ver-wisseling der ver-wante Hoofd-ftoffen in de ver-gaande Hoofd-ftof ver-nieticht wordt / en in die / welke ghe-teelt wordt / weder-om ont-fpuit ; Want waar van zoud 3p ver-nieticht en weder-om boort-ghe-bragt worden ? en tot wat nut ?

XIII. Een ver-wante Hoofd-ftof kan uit een ver-wante en uit een on-ber-wante ghe-teelt worden ; een on-ber-wante niet als uit een on-ber-wante. Want als de on-ber-wante t'zaamen-loopen / zo wordt oft alleen een Hoe-daanigheidt toe de recht-strydighen ver-wisselt / oft alle haide. Zo het eerste ghe-schiedt / zo zal de on-ber-wante tot een ver-wante ver-andert worden. By boor-b. Zo in de t'zaamen-strydt van Water en Vuur / de Drooghte des Vuurs tot Vochtigheidt over-gaat / be-houdens de Warmte / oft zo de Koude des Waters / be-houdens de Vochtheit / ver-wisselt werde in Warmte / uit haide zal Locht worden : Maar

zo de Warmte des Vuurs ober-ghaat tót Koude / behoudens de Drogghe / óft de Dochtigheid des Waters tót Drogghe / met ver-blijf der Koude / uit beide zal Harde ghe-teelt worden. Zo in de t'zaamen-strýdt der On-ver-wante beide Hoe-daanigheden in haar recht-strýdighen ver-wisselt worden / zo zal de On-ver-wante in een On-ver-wante ver-keert worden / het Vuur in Water / de Locht in Harde / óft in 't tegghen-deel. En 'ris niet noódt-zaklyk / dat uit een on-ver-wante eerst een ver-wante ghe-teelt werde. Want baider on-eben-ghe-lykheid is zo ghroot / dat beide Hoe-daanigheden der zwakker Hoofd-stof te ghe-lyk tót haar recht-strýdighen ober-ghaan ; ghe-lyk / in-dien een water-droep in een krachtigh Vuur ghe-woopen. werde. Uie de t'zaamen-strýdt van twe ver-wante / wordt noopt een darde ghe-teelt.

XIV. De Harde is onder de Hoofd-stoffen minst be-quam om te doen ; maar om-dat ;p dik en t'zaam-ghe-drongen is / weder-staat ;p den recht-strýdighen maghtighlyk / en wordt zwaarlykst onder alle Hoofd-stoffen ver-wisselt. Maast de Harde is het Water / welk oók zelf krachtigh is in 't weder-staan / en zwaarlyk ver-wisselt wordt / maar nochtans / lichtlyker dan de Harde. De Locht is / zo veel dunner als ;p is dan 't Water / oók zo veel on-stant-bastiger en ver-wisselbaarer. Maar het Vuur wordt aller liefst be-dorven / en ghaat ober tót de natuur van een andere Hoofd-stof : als welk dunst is / en watnighste stof be-dac / waar toe / wy watnigh te boozen ghe-zelt hebben / dat het ver-moghen van weder-staan behoort. De zwakheidt nu van 't Vuur is zo ghroot / dat het / zo haast het buiten zyn plaats ghe-teelt is / van de Recht-strýdighen ver-dorven werde ; en al-zo eben als in zyn ghe-boozte ver-ghaat / zo 'er gheen be-quam boedsel by ;p / waar uit het eben als uit een ghe-duurige bron / dooz een ghe-duurige Teeling nieuw uit-broepe.

XV. Op-dat de Natuur deze on-standt-bastigheide en ver-derlykheidt des Vuurs boete / zo heeft ;p veel wysen ghe-gheeben om het Vuur te teelen. Want het Vuur wordt ghe-teelt van 't Vuur ; van de Zonne-stralen in een ver-zaamelt / en dooz ver-dunning en ver-spreyding

ding der Locht / door plaatfijke be-weeghing en t'zaamen-hoorting óft t'zaamen-worping der lichaamen ghe-wozeen.

XIV. Hoófdt-ftuk.

Van de Op- en Onder-ghang.

I. **E**n zo veel van de Hoófdt-ftoffen / welke om-dae zo ook zelve der Op- en Onder-ghang onder-bevigh zijn / ghe-lyk oók alles / wat uit dezelve beftaat / (want zo be-ghyppen de oó-zaaik der ver-berf-lykheid in zich / en ver-leenen de zelve oók an andere dingen) zo zullen wy / eer wy tót die dingen komen / welke uit de Hoófdt-ftoffen ont-fpruten / in dit Hoófdt-ftuk handelen van de natuur en oó-zaaiken der Op- en Onder-ghang óft der Teeling en Ver-berding / en van de ver-fcheide wyzen / waar op zo ghe-fchieden.

II. De Teeling en Ver-berding woꝛdt óft an de Zelf-ftandigheden óft an de Toe-ballen toe-ghe-fchreeven. Want oók de Toe-ballen woꝛden ghe-zeit ghe-reelt te woꝛden / als zo eerst woꝛden / en ver-doꝛven te woꝛden / als zo af-laaten te zijn / als wy in 't 9. Hoóft. ghe-zeit hebben. Maar teghen-woꝛdigh zullen wy alleen van de Teeling en Ver-berding der Zelf-ftandigheden fpreken. De Teeling en Ver-berding woꝛden door een ghe-meene uit-beelding ghe-zeit te ghe-fchieden / Als 't Heel ver-wiffelt woꝛdt, en niet eenigh ghe-voeljk, als een Onder-werp, het zelfde ver-blijft. *1. boe. van d'Op- en Onder-zb. 4. Hoófdt-ft.* Door deze uit-beelding woꝛdt de Teeling en Ver-berding onder-fcheiden van de Ver-andering. Want als iet ver-andert / en oók door een andere Be-weeghing be-woóghen woꝛdt / zo blijft het zelfde ghe-voeljk onder-werp / en 't zelfde woꝛdt ver-wiffelt na de Doe-daanigheden / Doe-ghwoótheid óft Plaats-ghe-lyk wanneer een dier van ghe-zonde ziek / óft van

van klein ghyoet wordt / oft dat het van de eene Plaats in d'andere ghaat / zo blijft het nochtans het zelfde dier. Maar als het ghe-teelt wordt oft ver-ghaat / dan oft ver-blijft 'er ghanfchlyk gheenigh ghe-boeljk Onder-werp ; ghe-lyk / wanneer 't Duur uit de Locht wordt : oft zo 'er eenigh ghe-boeljk Onder-werp blijft ; ghe-lyk wanneer een leebendigh ont-fpyt oft ver-ghaat : zo is het zelve niet een-zelvigh / dat is / van de zelfde Ghe-daante / in 't ghe-teelde en 't ver-durbens / maar 't ghaat ober tot een andere Ghe-daante / als na-maals blyken zal.

III. Om boozts het onder-scheidt der Teeling en Ver-derbing te ver-staan / zo moeten ze beide by-zonderlyk uit-beelden. Teeling is een Ver-wisseling van niet zijn tot zijn een-voudighlyk : Ver-derbing van zijn tot niet zijn een-voudighlyk. Deze uit-beeldingen worden op-genomen uit het 5. boe. der Nat. 1. en 2. Hoef. Ghe-lyk het zijn an de Zelf-standigheden dooz zich boeght / en van de zelve een-boudighlyk en vol-strektelyk ghe-zeit wordt ; en an de Coe-ballen niet boeght / als dooz zo beel zy in de Zelf-standigheden be-staan / en van de zelve af-hangen / en der-halven van de zelve niet een-boudighlyk / maar na het ghe-zeit wordt : (want haar zyn is in de Zelf-standigheden in-zyn) zo boeght ook de Ver-wisseling van niet zyn tot zyn een-boudighlyk / oft van zyn tot niet zyn een-boudighlyk / an de Zelf-standigheden om zich zelf ; de Ver-wisseling van niet zyn tot zyn na het / oft van zyn tot niet zyn na het / boeght an de Coe-ballen / oft liever an de Zelf-standigheden om de Coe-ballen. Al-zo tot een booz-beeldt / wanneer het Water ghe-teelt wordt / zo wordt het water ghe-zeit een-boudighlyk te worden : maar als in 't zelve de warmre ont-fpyt / zo wordt het niet ghe-zeit een-boudighlyk te worden / maar warm te worden. Ins-ghe-lyk als het Water ver-durben wordt / zo houdt het op een-boudighlyk te zyn : maar als de koude in 't zelve ver-durben wordt / zo houdt het niet op een-boudighlyk te zyn / maar het houdt op koudt te zyn.

IV. De Teeling en Ver-derbing hebben het zelfde Onder-werp en de zelfde Paal-tekenen. Nochtans worden zy daar in onder elk-ander onder-scheiden / dat het Paal-teken waar van der Teeling zy het Paal-teken

ken waar toe der Ver-derbing / en in teghen-deel. Want het Paal-teken waar van der Teeling / en het Paal-teken waar toe der Ver-derbing / is een-boudighlyk niet-zijn / oft de be-rooeping van het zelf-standigh Zijn van een zekere Ghe-daante : daar teghen het Paal-teken waar toe der Teeling / en het Paal-teken waar van der Ver-derbing / is een-boudighlyk zijn / oft het zelf-standigh Zijn van een zekere Ghe-daante.

V. Tuffchen deze Paal-tekenen ver-keert de Teeling en Ver-derbing zo / dat de eene nimmer zonder d'andere zo ; jae dat alle Teeling eenighe Ver-derbing / en alle Ver-derbing in teghen-deel eenighe Teeling zo : Ver-halven ghe-lyk de Teeling en Ver-derbing van het zelfde teghen elk-ander recht-strydigh zijn / wel niet dooz de recht-strydigheid der Paal-tekenen (want teghen de Zelf-standigheden is niets recht-strydigh) maar dooz de recht-strydigheid der toe- en weggang / als Thomas spreekt ; al zo wordt / als 'er tet ghe-teelt wordt / een ander dooz de zelfde doening ver-durben / en als tet ver-durben wordt / een ander dooz de zelfde doening ghe-teelt. Van deze zaak zijn twee oorzaken : de eerste oorzaak is de on-bol-maaktheid der Straf / welke wijl zo een louter ver-moghen zo / zonder welk de Dóym niet natuurlijk in weezen zijn kan ; en der-halven als zo / dooz d'onder-gang van eenighe zaak / een laatste Dóym ver-loozen heeft / zo moet zo een andere ont-fangen / en al zo is 't noodt-zaaklyk dat een nieuwe zaak ghe-teelt wordt dooz't an-komen van een nieuwe Dóym. Maar deze oorzaak is niet al-ghe-meen : om-dat niet alle Onder-gang de Straf van alle Dóym be-rooft. De tweede oorzaak is de Ghe-daantighe eenheid van ieder ding. Want om-dat al / wat ghe-teelt wordt / de weezenheid van een nieuwe ghe-daante an-doet / en al / wat ver-durben wordt de weezenheid van zijn Ghe-daante af-leght ; zo zoudt / in-dien 'er / als 'er tet ghe-teelt wordt / niets ver-ghing / de ghe-teelde zaak twee weezenheden hebben / en van twee ghe-daanten zijn : en zo 'er / wanneer 'er tet ver-durben wordt / niets ghe-teelt wierd / zo zoudt 'er oft een bloote Straf na de Teeling overiglyk zijn / welk wy te boozen ghe-zelt hebben on-ghe-rymdt te zijn / oft een lichaam van gheentighe weezenheid oft Ghe-daante.

VI. Het Onder-werp van ieder Teeling is niet alleen de eerste Stof / welke in ver-moggen is tot alle Dóymen / maar ook ieder Zelf-standigheid / welke uit de eene Ghe-daante tot de andere ver-wisselt kan worden. Want men moet niet meenen dat in ieder Ver-derwing al de zelf-standighe Dóymen ver-nietight worden / veel min dat al de Toe-ballighe Dóymen ver-nietight zouden worden. Want eerstlijk is 't zeker / dat de zelfde Hoe-gheschiedt in ghe-tal / welke in de ver-dozbe zaak gheweest was / in de ghe-teelde zaak oberigh is. Daaren-boven ver-blijven 'er ook gheen wainighe Hoe-daangheden. Want als de Locht tot het Duur overghaat / zo blijft buiten twóffel de warmte ; oft als het Water in de Locht ver-wisselt wordt / de bochtigheid oberigh. Ans-gheljk / als ghe-zieldde dingen ghe-teelt oft ver-dozben worden / zo ghaat 'er eenighe Dóym des lichaams van de ziel ver-scheiden / welke / uit de menging der Hoofdt-stóffen ghe-spyróten / dooz de zekerste ken-rekenen ghe-bat wordt / in 't ghe-meen Onder-werp der Teeling en Ver-derwing dooz de ziel / blijft met de selve / en is noch na 't ver-trek der selve oberigh. Want wie zoud ghe-loóben / dat zo dik-wijls / als 'er eenigh leebendigh ghe-reelt wordt / de boozighe Dóym des lichaams ver-nietight wordt / en met de ziel een nieuwe ontspruit ? oft dat zo dik-wijls / als 't leebendigh verghaat / de Dóym des lichaams met de ziel uit-ghelufcht / en een nieuwe in het lichaam op-ghewekt wordt ? Tot wat ghoedt zoud die buertigheid der Hoofdt-stóffighe Dóymen in de Stof / en van welken Doener boozt-ghelkomen zyn ?

VII. Dooz 't Onder-werp wordt de Teeling onderscheiden van de Scheypping / en de Ver-derwing van de Ver-nieting. Want de Scheypping is een boozt-bynging van een Zelf-standigheid uit niets / en de Ver-nieting een ver-keering tot niets. Waide zyn zo van een on-eindighe ; waar-doenslijkheid. Daar-om / wijl de kracht en werkljkheid der Natuur eindigh zo / zo moet men achten / dat 'er natuurlijk niets uit niet-met-al worden / oft tot niets ghe-bzaght worden kan.

VIII. En dit zo van de Natuur der Teeling en Ver-derwing : nu volghen de ooz-zaaken. Want ieder ding

ding kan niet van ieder ding ghe-teelt óft ver-dozen worden: maar al / wat ghe-teelt woꝝdt / woꝝdt van een ghe-lyk ghe-teelt / en al / wat ver-dozen woꝝdt / van een recht-strydigh ver-durben. Want wyflop ieder der Dóym haar eighē Stóf passen moet / zo kan niet ieder ding uit ieder ding ghe-teelt te woꝝden / maar alleen uit een be-guaame / en be-hoódyk booz-be-reide en ghe-schikte Stóf. Maar die schikkingen konnen niet boozt-ghe-bzaght woꝝden / als van die Doener / daar zo zelve / óft tet uit-stekens in is. Als nu een natuurlyke zaak op die wys ghe-teelt is / zo ver-blyfe zo zo lang in haar staat / als de Stóf haar Dóym en Ghe-daante be-houdt. De Stóf nu be-gheert noois een andere Dóym / als die / welke zo heeft. En deze werpt zo zo zeer niet wegh / als zo ze af-laet te behouden / als die schikkingen ver-gaan / dooz welker hulp en ruffchen-komst zo een be-guaame schuilplaats der Dóym was / en andere schikkingen van een ur-wendighen Doener ont-fangt / met welke haar Dóym niet be-staan kan. De schikkingen konnen niet ver-nietight / en de recht-strydighen in de Stóf niet in-ghe-boert woꝝden / als van een recht-strydigh: en der-halven / al / wat ver-dozen woꝝdt / moet van een recht-strydigh ver-dozen woꝝden.

IX. Boozts woꝝdt tet an een ander ghe-lyk óft recht-strydigh ghe-noemt óft bóymlyk / óft uit-stekighlyk. By booz-b. het warm is an 't warm ghe-lyk / en an 't koudt recht-strydigh bóymlyk: maar het licht is an 't warm ghe-lyk en an 't koudt on-ghe-lyk en recht-strydigh / uit-stekighlyk. Als tet ghe-teelt woꝝdt van dat / welk bóymlyk ghe-lyk is / als 't Duur van 't Duur / zo woꝝdt dat een een-naamighe Teeling ghe-noemt: en als tet ver-dozen woꝝdt van dat / welk bóymlyk recht-strydigh is / als 't Duur van 't Water / zo woꝝdt dat ook een een-naamighe Ver-derwing ghe-noemt. Maar als tet ghe-teelt woꝝdt van dat / welk uit-stekighlyk ghe-lyk / óft van dat ver-dozen woꝝdt / welk uit-stekighlyk recht-strydigh is / zo woꝝdt dat een ghe-lyk-naamighe Teeling en Ver-derwing ghe-noemt: ghe-lyk wanneer een luchtigh lichaam Duur teelt / óft Water óft Locht ver-derft.

x. Hier uit moet men nu de oof-zaak haalen / waer-om / daar de Heemel on-ber-derflijk 3p / de Hoofdstoffen en al / wat uit de Hoofdstoffen be-staat / der Ver-derbing onder-hebigh zijn. Want dat kan an de Stof niet ghe-weeten worden. Want hoe-wel ghaensch-lijk niet-met-al zonder Stof kan ver-dozen worden / zo moet nochtans niet al / wat uit Stof be-staat / ber-derf-lijk zijn. Want de Stof is uit zich zelf een louter ver-moghen / en ziet ver-halven zonder onder-scheide op alle Dóymen. Waar-om zou 3p dan door zich zelve de oof-zaak der Ver-derbing zijn? Ook is 'er niets an ghe-leghen / zo ghy zegt / dat de Stof der Heemelen een andere / als de Stof der Hoofdstoffen is. Want / be-halven dat dat on-zeker 3p / zo loft het de knoep niet. Want schoon men de Stof des Heemels ver-scheiden stelt van de Stof der Hoofdstoffen / zo zal die nochtans in ver-moghen tot veel Dóymen zijn / en ver-halven zal 3p zich niet anders tot de Ver-derbing kunnen hebben als de Stof der Hoofdstoffen. Ver-halven moet men an de ver-scheidenheid der Dóymen en de recht-strýdigheid der schikkingen toe-schýven / dat / daar de Heemel on-ber-derflijk is / de andere dingen an ghe-duurighe buertigheden van Teelingen en Ver-derbingen onder-hebigh zijn.

x I. Die schikkingen / welke de oof-zaak der Ver-derflijkheid en Ver-derbing in de Hoofdstoffen zijn / zijn eerste hoe-daanigheden / want die pleeghen van ghe-lyken in de Stof in-ghe-boert / en in teghen-deel van recht-strýdighen uit-ghe-dreeben te worden / en al zo door haar toe- en uit-ghang de Stof be-quaam en on-be-quaam nu tot dese nu tot die Dóymen te maaken. Die booz-be-reiding der Stof om de Dóym te ont-fan-gen oft te ver-liezen / is buiten twýffel een Ver-ander-ing. Ver-halven kan niets ghe-teelt oft ver-dozen worden zonder booz-ghaande Ver-andering. Ja die booz-ghaande Ver-andering loopt tot een Teeling oft Ver-derbing uit / en de Zelf-standighe Dóym wordt van de zelve Doener in-ghe-boert oft uit ghe-dreeben / van welke de Stof te boozen booz-be-reit en ghe-schike was. Nochtans is de in-boering oft ver-nietigging der Dóym een doening in 't ghe-heel Ghe-Nacht ver-scheiden van de booz-ghaande Ver-andering : en komt zo veel onder-scheid s

scheidts tusschen de zelve / als 'er komt tusschen een zelf-standighe Wozm en een Hoe-daanigheidr.

XII. Als een Hoofdt-stof oft een Hoofdt-stoffigh lichaam van een ander Hoofdt-stoffigh lichaam ver-andert woirdt / na de eerste Hoe-daanigheden / dat zelve woirdt in teghen-deel ook / zo het an 't ander na ghe-noegh byts / van dat na het zelfde deel en de zelfde recht-strijdigheidr ver-andert: en dat woirdt Weer-doening ghe-noemt. Welke die den Heemel toe-eighenen / oft willen dat de Hoofdt-stoffighe Doener na het eene deel oft recht-strijdigheidr doet en na een ander lijdt / die ver-keeren in een open-baare dwaaling ; welke de er-baarenheidr weder-leght. Want zo een handt sneeuw handelt / zo zal zo dooz haar warmte de koude van 't sneeuw ver-minderen en het zelve smelten / en zal van het sneeuw in teghen-deel ver-koutw woirden an dat deel / waar mē zo op 't sneeuw werkt.

XIII. De Teeling en Ver-derbing ghe-schieden in-zonderheidr op vier wijzen / welk het derde deel van die Hoofdt-stuk was. De eerste wijs is / als na de Wozm van 't ver-dozbe volght de Wozm der ghe-reelde zaak: en op deze wijs woirden de Hoofdt-stoffen ghe-teelt en ver-dozben. Ten tweeden / Als veel Wozmen / onder zich e'zaam-ghe-mengt / ver-eenight woirden / en ver-eenight ont-lost woirden. Op deze wijs woirden de ghe-mengde lichaamen / dooz zo veel zo ghe-mengt zjn / ghe-teelt en ver-dozben. Ten derden / Als een ghe-daanighe Wozm een schikkende Wozm woirdt dooz 't ont-fangen van een andere ghe-daanighe Wozm / waar toe zo in ver-moghen was. Zo ver-gaan de ziel-looze dingen / als uit de zelve leebendighe dingen ghe-teelt woirden. Want de Wozm van een ziel-looze zaak / hoe-wel zo niet ver-ghaat ten op-zichte van haar wezenlijkheidr / zo kan zo noch-tans zo vēr ghe-zett woirden te ver-gaan / als zo af-laat een ghe-daanighe Wozm te zjn. Ten vierden / Als / dooz 't ver-liezen en ver-nietighen van de ghe-daanighe Wozm / de Wozm / die te voozen in de Stof dooz de wijs der schikking was / het amt van een ghe-daanighe Wozm ont-fangt. En op deze wijs woirdt / als een leebendigh lichaam ver-ghaat / een doodt lichaam ghe-teelt. Want hoe-wel in het doodt lichaam ghe-nighe Wozm zo / welke niet in 't leebendigh ghe-weet

weest was / zo kan zo nochtans ghe-zeit worden ghe-
teelt te worden / om-dat die Woym / welke in het lees-
vendigh een schikking der Stof tot de ziel was / dooz
't ver-lies der ziel / een booz-neemie en ghe-daantighe
Woym wordte.

XV. Hoófdt-stuk.

Van de *Vuurighe* en *Lochtighe* *Ver-beevelingen.*

I. **V**An de Hoófdt-stoffen / en van d'op-en onder-
gang / an welke de Hoófdt-stoffen / en d'andere
onder-heemelsche lichaamen om de Hoófdt-stof-
fen onder-hebigh zijn / hebben wy ghe-handelt ; Nu vo-
gen die dingen / welke uit de Hoófdt-stoffen worden. En
deze zijn óft Ver-hebelingen / óft ghe-mengde lichaamen.
De Ver-hebelingen zijn niets anders als eenighe uit-
waasseringen met ghe-boelghe Woymen an-ghe-daan :
welke om-dat zo meest ghe-teelt worden in die plaats , wel-
ke der sterren draagging (óft plaatsghe be-weeghing)
na-buurigh is , zo worden zo Meteora , als ófmen zeld Ver-
hevene , ghe-noemt. Deze / wyl zo niets anders zijn / als
ont-zuiberde en van haar natuurlijke staat ver-woyde
Hoófdt-stoffen zo moghen zo naauwlijx en wel naauw-
lijx niet / onder de ghe-mengde lichaamen ghe-rekent
worden. Om welk te ver-staan / zo moeten waar-nee-
men / dat 'er twe ghe-slachten van An-doeningen in de
Hoófdt-stoffen ghe-bonden worden : eenighe zijn haar
van natuur in / als de be-weeghende en ver-anderende
Hoe-daantigheden : eenighe worden haar van een uit-
wendighen Doener in-ghe-drukt. Dooz die zijn de
Hoófdt-stoffen Hoófdt-stoffen der Werldt en der ghe-
mengde lichaamen / als wy in t. II. Hoófdt-stuk
ghe-zeit hebben : dooz deze worden de Ver-hebelingen.
Zo nu iemandt meent / dat de Ver-hebelingen daar-om
onder de ghe-mengde lichaamen ghe-rekt moeten wor-
den / om-dat tot de Teeling der zelve ghe-meenlijk meêr
Hoófdt-

Hoofdst-stoffen t'zaamen-loopen / die moet ook noodzaaklijk de Aarde en d'andere by ons zijnde Hoofdst-stoffen onder de ghe-mengde lichaamen reekenen / omdat zo door de besmetting en 't ghe-zelschap der andere Hoofdst-stoffen gheschonden zijn: 't welk bér en byeemdt van de waarheidt is. Want niet alle t'zaamen-boeghing en ver-andering der Hoofdst-stoffen is een Menging / maar de zelf-standighe t'zaamen-boeghing en ver-andering. Doozts / om-dat de Ver-hebelingen enkelere en den Hoofdst-stoffen nader zijn / als de ghemengde lichaamen / zo staat van de zelve op de eerste plaats te handelen. Want ghe-lijk de Natuur / zo moet ook de natuurlijcke weerenschap doozt-ghaan van d'onvol-maakter' en enkelere tot de vol-maakter' en t'zaam-ghe-zette.

II. In de Ver-hebelingen zijn an te merken de Stof / de Dym / en de Werkende oorzaken / van welke en de Stof be-reit / en de Dym met haar Stof ver-eenight wordt. De Stof der Ver-hebelingen is oft ver-schoobe oft naast. De ver-schoobe Stof zijn Aard' en Water: de naaste Stof is de uit-waassening / welke uit de aard' en 't water uit-ghe-lókt wordt. uit-waassening wordt oft ruimlijk oft be-knóptlijk ghe-nómen. Als zo ruimlijk ghe-nómen wordt / zo wordt zo ghe-deelt in Róok en Damp: als zo be-knóptlijk ghe-bjuikt wordt / zo betekent zo niets anders als de Róok / en wordt teghen Damp ghe-stelt. En hoe-wel nooit Róok zonder Damp ghe-bonden wordt / en naauwlijc Damp zonder Róok / zo zijn zo náchtans door haar natuur onderscheiden: en ieder wordt Róok oft Damp ghe-noeme na 't gheen/welk ober-heerscht. De Róok wordt uit de Aard' en aardsehe dingen uit-ghe-lókt; en der-halven is zo droogh: de Damp uit Water en waterighe dingen; en is daar-om bochtigh. Het Vuur en de Locht ver-leenen gheen uit-waasseningen / om-dat zo te dun zijn: maar ook niet de steenen / welke een aardsehe / nácht de metaalen/welke een waterighe natuur hebben: om-dat de bochtighe deelen met de drooghe zo naauw in de zelve t'zaam-ghe-becht zijn / dat zo van een uit-wendighen Doener niet kunnen ghe-scheiden en af-ghe-zondert worden. Zo de Róok uit dooze dingen uit-ghe-lókt wordt.

wojdt / als uit hout / been / haer en dier-ghe-lyke andere
dingen / zo wojdt 3p met de ghe-meene naam **Rook**
ghe-heeten / en / zo 3p in de langte bloept / Ghe-blaas oft
Adem ; wojdt 3p uit vette dingen ghe-lokt / zo wojdt 3p
Roet ; zo uit oly-achtighe dingen / Ghuer ghe-noemt.
4. be. der Ver-hev. 13. Hoof. Hoe-wel 't onder-scheidt dezer
wojden dik-wijls ver-mengt wojdt.

III. De uit-waassening is in de Zelf-standighe
Wozm een-zelbiggh met de Hoofd-stof / daar 3p uit-spruit.
Want **Rook** is niets anders / als **Harde** / en **Damp**
niets anders / als **Water** / ver-dunt oft ver-plet 3ynde.
Maar zo men de toe-ballen an-merkt / zo schijnt de
Rook van een middel-haare natuur te zyn tusschen de
Harde en 't **Duur** ; en de **Damp** tusschen 't **Water** en
de **Locht**. Want beide wojden 3p in beide naamlyk
de **Rook** in **Duur** en **Harde** / en de **Damp** in **Locht** en
Water / zeer lichtlyk ver-keert. Want de **Rook** is
djoogh / en de **Damp** bochrygh / beide **Hoe-daanighe-**
den zyn ghe-meen ; die / an **Duur** en **Harde** ; deze / an
Locht en **Water**. Hier by komt de pleydt / waar
dooz beide uit-waasseningen van haar natuur af- en
toe-wyken ; de **Rook** / tot de natuur des **Duurs** / en de
Damp / tot de natuur der **Locht** / booz zo veel naamlyk
het zelve ghe-schieden kan be-houdens de Zelf-standi-
ghe Wozm van **Hard** en **Water**.

IV. De Werkende ooz-zaak van d' **Harde** en 't **Wa-**
ter / tot **Waassem** ver-andert / is de **Warmte** : en de zelve
oft der **Sterren** / en in-zonderheid der **Zon** / oft der on-
der-aardtsche vuuren. Want die byngen ook iet by tot
de teeling van die dingen. De **warmte** is de ooz-zaak der
uit-waassening / booz zo veel 3p eenighe deelen van
d' **Harde** en 't **Water** met ver-warmen ver-dunt / en de
zelve de lichtigheid in-stoxt / waar booz 3p / zo veel 3p
konnen op-waarts ver-heeben wozden / ter-wyl de an-
dere dingen dooz haar waarte nieder-zakken. Wyl
nochtans de Wozm van d' **Harde** en 't **Water** in de uit-
waassening niet ver-nietigt was / zo ver-ghaat / de
ooz-zaak der **warmte** wegh-ghe-nomen 3ynde / alleny de
warmte der uit-waassening / en met de zelve de dun-
heid en lichtheid : En daar booz ghe-schiedt het / dat 3p
alleny weder tot de staat en plaats / welke haer natuur
voeght / keeren / eben ghe-lyk ghe-warmt **Water** / zo 't
van

van 't Dwar ghe-nómen wordt / weder tót zjn boozighe staat keert.

V. De ver-hebelingſche Dóymen zjn berwo / licht / ghe-ſtake / ſtandt / be-wegging / ruſt / en wat ghe-boelſke Toe-ballen de uit-waaffemingen vanden uitwendighen Dómer méér ont-fangen. Dezer ver-ſcheidenheid is zo veel-boudigh / dat haar werkende oóy-zaaken in 't ghe-meen niet ver-klaart konnen worden. Ver-balben zo moeten tót de ſchifring komen / op dat men / de Ver-hebelingen en der zelve Dóymen tót zekere ſchókken be-trokken / de oóy-zaaken en teel-wijs der zelve ghe-makſcher ver-ſtaan magh.

VI. De Ver-hebelingen zjn óft waare óft ſchijnende. Waare worden ghe-noemt / die dat zelve dat zj zjn / ghe-zien worden te zjn : Schijnende / niet die ghe-heel niet zjn / maar die niet dat zjn / dat zj ſchijnen te zjn. De waare Ver-hebelingen worden óft uit Rook / óft uit Damp / óft uit beide ; de Rook wordt óft be-blamt óft be-woóghen : als zj be-blamt wordt / zo worden 't buurighe Ver-hebelingen ghe-noemt : zo zj be-woóghen wordt / windighe : Naamlíjk om-dat de blam buur is / en de Rook een be-wegging / zo wordt zj ghe-blaas ghe-noemt. Die uit Damp worden waare terighe ghe-noemt. Die uit beide waaffemen ghe-teelk worden / zullen wy tót onder-ſcheidt 'tzaam-ghe-ſelde heeten. Van de buurighe en windighe Ver-hebelingen zullen wy in dit Hoofdſtuk handelen ; van de anderen in het na-bólghende.

VII. Een buurighe Ver-hebeling is óft ſtandt-baſtig en lang-duurigh ; als de Hoofdſtúffighe Sterren en Staert-ſterren ; (Want van de heemelſche is in 't II. Hoofdſtúk ghe-ſproken) óft ver-dwijnend / als de Dlam / Coóyſen / etc. De Onder-heemelſche Sterren en Staert-ſterren zjn luchtighe lichaarmen / en na zj van 't ghe-zicht ghe-bar worden / den heemelſche Sterren en Staert-ſterren niet on-ghe-líjk. Welker Teeling op-datmen ver-ſta / zo moeten de Stóf waar uit / en de Merkende oóy-zaaken / waar van zj worden / onder-zoeken. De Stóf is een warme en djoóghe uit-waaffeming / met wainigh damps ver-mengt / welke in de middelſte loche ver-díkt / en náchtans tót de hoogſte wíjk / óft óók tót de plaats des duurs ver-heben /

ben / an-ghe-steeken woꝝdt / en al-ſo licht. Een droog-
ghe uit-waaffeming woꝝdt nooit ver-heben / als
met een bochtighe ver-mengt en in-ghe-wikkelt: wel-
ke 3p / als 3p dooꝝ haar liechtheid op-klime / te
ghe-lijk met zich voert: en als 3p tót de middel-
ſte wiĵk der locht ghe-komen is / allen; af-leght /
ſo náchtans / dat 3p tót de hoogſte wiĵk eenighe
damp mede-bꝝengt / 't welk nácht haar duuring be-
letten kan / en onder-tuffchen ghe-noegh is om de
hoogſte be-dꝝijfſſigheide des ont-fange buurs te
ver-hinderen. Een drooghe uit-waaffeming woꝝdt
ver-dikt / als 3p dooꝝ de middelſte wiĵk over-ghe-
ghaan is / van de koude der plaats: 3p woꝝdt
ont-steeken in de plaats des buurs / van het Hoofd-
ſtöffighe buur zelve; in de hoogſte locht van het
buur / óft uit zyn eighe plaats neder-daalende /
óft uit de middelſte wiĵk der locht op-klimmen-
de. Het buur daalt niet dooꝝ zyn natuur / maar
dooꝝ die be-weeghing / waar dooꝝ het van den
Heemel mé-ghe-nómen woꝝdt / (welke wy niet juſt
rondt te zyn in 't 12. Hoofd-ſtuk ghe-zeit hebben)
uit-ghe-smecten op de onder-woꝝpe locht: Het klime
op / als 't dooꝝ de ſlag des blixems met ghoót
ghe-weldt op-waarts ghe-dꝝeben woꝝdt / als uit
het na-bólghend Hoofd-ſtuk ver-ſtaan zal woꝝ-
den. *Ariſtoteles* ghe-denke nách een ander ghe-ſlacht
alleen in de ver-ſchijning ghe-ſtelt / maar dit be-
hoort niet tót deze plaats / maar tót het na-bólghend
Hoofd-ſtuk.

VIII. An deze ſchijnſels boeghen beel by-boe-
ghen: Maar wy / de andere na-laatzende / zullen
alleen an-merken de tijdt / plaats / ghe-ſtalt / be-
weeghing en ghe-woꝝchten. Eerſtlich / de ruimee
der tijdt en duuring is on-be-paakt. Want zom-tijds
zyn 3p zeer lang-duurigh / zom-tijds woꝝden 3p
binnen wainigh tijds uit-ghe-bluscht. Lang-duur-
rich zyn 3p / Eerſtlich / als de uit-waaffeming over-
bloedigh / raapen dik is. Ten tweeden / Als 3p ghe-
teelt woꝝden niet ſo ver van de middelſte wiĵk der
locht / óf de koude van die plaats kan de Staer-
kerighe Stof t'zaamen-pꝝangen / en de kracht des
buurs maatighen. Ten derden / Als 3p ghe-duurigh
an-

an-ghe-queekt worden van ghe-lyke waaffem tot de zelfde uit der aarde ghe-duurighlyk op-klimmende. Ten vierden / Als 3p van een kleen / lang-zaam en zwak vuur / en alleen op het buitenfte ghe-bat worden. Ten vyfden / Als een drooghe uit-waaffeming van een dampighe waaffem zo ghe-boeghlyk gemaacticht wordt / dat 3p het vuur hert-neklyk wederftaat. Waar in die zich in 't teghen-deel hebben / kunnen niet lang-duurigh 3yn. Ten tweden / Wat de plaats be-langt / 3p kunnen in den ghanfchen Heemel ghe-teelt worden: 3p worden nochtans min dikwyls binnen de Zonne-keeren ghe-zien / als elders / mits de warmte der Zon / die daar heftigher is / de t'zaamen-ghoeying der uit-waaffemingen be-let / ofc ber-ftroopt. Ten derden / De Ghe-ftalte is zeer ver-fcheiden. Want zom-tydts worden 3p lang ghe-zien / eben als een ftyl / zom-tydts van een andere ghe-ftalte: maar zeer dik-wyls rondt. De oof-zaak van deze ver-fcheidenheid is de on-ftant-vastighe t'zaamen-ftelling der Stof / welke zeer lichtlyk ieder ghe-ftalte an-neemt. Daar-en-boven worden 3p zom-tydts ghe-zien ghe-lyk de Heemelsche Sterren zonder an-hangfel / zom-tydts ver-fchynen 3p ghe-baert / (waar van zo ook haer-sterren ghe-noemt worden) ghe-baert ofc gheftaert. Zonder an-hangfel worden 3p ghe-zien / als de Stof op een eben-ghe-lyke wys ghe-dikt is: Maar 3p schynen haer te hebben / als een dunner Stof het ronde lichaam der Onder-heemelsche Ster ober al om-ghaat / waar op de ftraalen / van des zelfs lichaam uit-ghaande / de ghe-daante van korte haeren vertoonen. En dik-wyls is deze an-hangende Stof zo zelde / dat 3p / na dat deel / daer 3p der Zon teghen-ghe-ftelt is / om de kracht der Zonne-ftraalen niet kan ghe-zien worden / en wordt nochtans in de fchaduw en het deel / van de Zon af-ghe-keert / ghe-zien; en dan worden 3p Baert-sterren ghe noemt / ofc als het af-hangfel van afteren langer af-hangt / Staert-sterren. En om die oof-zaak is de staert ofc baerde dan van de Zon af-ghe-keert. Zom-tydts is het an-hangfel wel zeldener als het lichaam zelde dooz zich / maar nochtans zo dik / dat het dooz zich zelf luchten

Tropici.

luchten en ghesken kan worden: en het zelve / waar
 heen 't ook uit-ghe-strekt wordt / ver-toegne de ghe-stal-
 te van een staert. Ten vierden / De be-wegging der
 Haer-sterren is twe-voudigh. Want zy worden oft
 door de daghlyke be-wegging be-wooghen (dikwyls
 nochtans een wainigh traagher) oft door een dwaalen-
 de be-wegging / en dat oft van de op-klimmende uit-
 waaffemingen het liebaam der Haer-sterren eben als een
 windt an-dryvende / oft van het eighen vuur het ghe-
 leide van zyn voetsel volghende. Ten vyfden / De ghe-
 woechten der Staert-sterren zyn on-waeren / aarde-bee-
 bingen / water-bloeden / on-drychtbaarheid / pest / en
 andere be-smetelyke ziekten / en dier-ghe-lyke andere
 dingen. Van welke alle men al-zins natuurlyke reden-
 nen gheeben kan. Dat de ziekten oft onder-ghangen
 der Dofsen / obz-logghen / uit-roepingen van Ghe-
 meens besten van de Staert-sterren te weegh-ghe-
 braght oft vooz-ghe-booder worden / ghe-loof ik niet.
 En dit zy van de Staert-sterren.

IX. De ver-dwynende vuurighe Ver-hebelingen
 zyn van de zelve natuur als de Staert-sterren: daar
 in allen on-ghe-lyk / dat zy / ghe-lyk zy (mits zy uit
 wainigher / dunner en zeldener Stof be-staan) het vuur
 haastlyk vatten / al-zo ook haastlyk ver-byant worden.
 Deze zyn zeer ver-scheiden / na de ver-scheidenheid der
 Stof in ober-bloedt / ghe-stalte en stande. Want zo de
 Stof in de langte en breedte eben-ghe-lyklyk uit-ghe-
 strekt is / zo wordt 'er een blam ghe-teelt / niet on-ghe-
 lyk an die blammen / welke op de akkers uit de an-ghe-
 stecke stoppels ont-spruiten. Zo de Stof meer in 't
 lang uit-ghe-strekt wordt / zo worden de oberighe vuu-
 righe schynselen ghe-teelt / als de Gheiten / Toofsen
 en zwerbende Sterren. Een Gheit / als de ghanische
 langte der Stof ver-knocht / en door gheenighe ruf-
 schen-wyden ver-deelt / an de zynen an-hangselen / onder
 elk-ander onder-scheiden / heeft: de welke / als zy te
 ghe-lyk met de ghe-heele Stof ont-steeken worden / zo
 hangen zy eben als haer-blokken van een langer Stof
 af. oft / als andere willen / als de deelen der Stof door
 heel ruffchen-wyden onder-scheiden / door een dunne
 uit-waaffeming t'zaam-ghe-hecht worden: de welke /
 als zy de een na d'ander an-ghe-steeken worden / het
 vuur

buur langs zeer dunne t'zaamen-boeghingen op een on-
 zienlijke wijs ober-gbaande/ de ghe-skalte van spzingen-
 de gheiten ver-toonen. Zo de lange Stof gheen an-
 hangfels heeft / en al te ghe-lyk byandt/ zo wordt zp een
 balk en buur-pfil ghe-noemt ; zo alleen an een kant / zo
 wordt zp een tochts ghe-beeten. Als de Stof lang en
 ver-knocht is / en de zelve zo an-ghe-steeken wordt / dat
 het buur in 't eene deel uit-ghe-bluscht / wyl in 't vol-
 ghende ont-steeken wordt / zo wordt zp een zwerbende
 Ster ghe-noemt. Ook wordt een zwerbende Stee
 ghe-zett te worden / wanneer een djooghe en warme
 uit-waasseming in een dikke locht be-dooren en t'zaam-
 ghe-drukt uit-ghe-stobten wordt / en door die uit-druk-
 king ont-steeken snelkijk door de locht ghe-dreeven
 wordt. En deze worden ghe-teelt in de hoochste of
 middelste wijk der locht : Ins-ghe-lyks worden 'er
 eenighe buurighe Ver-hebelingen in de benedenste wijk
 ghe-teelt als de bliegghende Djaak / het Dwaas-licht /
 Likkend buur/ Kastor en Helena / etc.

X. De buurighe Ver-hebelingen zyn ten einde ghe-
 byaght ; nu volghen die / welke / om-dat zp uit-ghe-
 blaas ghe-teelt worden / wy-lieber windighe als locht-
 ghe ghe-noemt hebben. 't Ghe-blaas is een ghe-daan-
 te van een djooghe uit-waasseming / de warmte / van
 de Zon oft onder-aardsche buuren in-ghe-drukt / lich-
 telijk an-neemende en standt-bastelkijk be-houdende / en
 der-halven dun / en om de al te ghooft dunheid en
 't ghe-bzek van bocht / niet licht te be-blammen / en
 daar-en boven zeer be-quaam tot be-weeghing.

XI. Uit het ghe-blaas worden Windt en Hardt-bee-
 ding. De Windt is gheen be-wooghe locht / als veele
 ghe-wilt hebben / (want de locht wordt meenighmaal
 beftigkijk be-wooghen / zonder dat 'er eenighe Windt
 waapt / en daar-en-boven zietmen gheen zo ghooft ver-
 mooghen der be-wooghe locht / als men van de Win-
 den ver-neemt) maar een ghe-blaas dwarfsch door de
 locht loopende eben als de vreten. Want ghe-lyk als
 veel beekens / uit ver-scheide byonnen ont-spzuitende/
 zo zp by een t'zaamen-bloepen / een vliet maaken ; zo
 komen de blaazingen niet ghe-zaamentlijk uit eenigh
 ghe-meen ver-trek / maar worden uit de aarde uit ver-
 scheide plaatsen ver-stroopdelijk uit-ghe-lokt : van
 welke

welke als beele te zaamen by een blaazett / en dooz de locht loopen / zo worden zo Winden ghe-noemt; En wyl de blaazingen dooz haar lichtheid op-waarts ghe-dreeben worden / zo worden zo / tot de middelste wijk der locht ghe-komen zjnde / van de dikke en koude locht van die plaats weder te rug ghe-dreeben (Aristoteles meent dat zo dooz de kring-ronde be-weeghing der locht / andere dat zo van de Sterren te rug ghe-dreeben worden; gheen van beide waar-schijnlijk.) en wyl zo dooz haar lichtheid op-waarts strekken / zo worden zo / de t'zaamen-poeghing ghe-lyk als ver-deelt zjnde / over d'warfch ghe-dreeben. De Werkende ooz-zaak der Winden zeggt Vitruvius te zjn de ver-dunning en ver-dikking: Bodinus de Engelen: Keplerus de longen der aarde: Wy achten dat de uit-waaffeming te rug ghe-dreeben wordt / niet ghe-lyk als een bal / maar dooz de ver-dikking en zwaarte. Maar waar-om eerflijk / over d'warfch? Ten tweden / zo lang? Ten derden / met zo ghooft een ghe-weldt? Ten vierden / zo lang-duurigh? Ten vyfden / Waar-om worden dan de Winden licht ghe-noemt? Erflijk / De d'warfcheidt spuit van 't ghe-moeten der lichte uit-waaffemingen. Ten tweden / De Windt stuit weder op van de aarde / wordt boozt-ghe-dreeben van de volghende uit-waaffeming / en volght de bliedende locht. Ten derden / 't ghe-weldt is ghe-meenlijk van de Stozmen: maar nochtans dik-wyls van de ghe-woonlijke Winden / om de ober-bloedt der Stof en be-weeghlykheidt. Maar 't waater is zwaarer? 't is zo / maar 't is niet t'zaam-ghe-drongen in de reeghen. Ten vierden / De lang-duurigheidt is van de ober-bloedt en by-koming der Stof. Ten vyfden / zo zjn licht / om-dat zo snel zjn.

XII. De Harde-beebing ghe-schiedt van de ont-roerde blaazingen binnen in de Harde. Want als de blaazingen dooz de kracht der warmte / uit de be-bochte Harde uit-ghe-lokt worden / zo breeken zo zom-tijds uit tot de locht / zom-tijds binnen-waarts tot de bollen der Harde. de welke / wyl zo op-waarts strekken / zo zo gheen dooz-ghangen binden mits het buitenste der Harde te dieht is / zo worden zo van de reghen-staande Harde te rug ghe-dreeben / en dat dikwyls met ghe-luidt en een heesch ghe-loep / en ghe-lyk zo zeer be-weegh-

weeglijk zijn / zo bloepen zo hier en daar / en weder tot elk-ander keerende / en met elk-ander ghe-lyk als woestelende / schudden de Aarde. En gheen wonder; Want ghe-lyk 't ghe-blaas een zeer be-weeglijk lichaam is / zo is 't ook / zo het dooxt-ghe-dreeden wordt / dooxt zijn snelheid zeer heftigh / en als *Aristoteles* zegt / zeer be-weeghend. En dik-wyls ont-stecke het zich zelf dooxt zijn eighe an-wyffing van gheest en locht / en de Aarde dooxt de be-weeghing splytende / werpt buur uit. Zom-tydts barst 'er ook / de Aarde ghe-braeken zijnde / water uit / en 't zelbe zeer schaadtlyk.

XVI. Hoofd-stuk.

Van de Waterighe, t'Zaam-ghe-zette en Schijnende Ver-bevelingen.

I. **W**ij hebben ghe-twist-reed van de buurighe en lochtighe Ver-bevelingen / welke wy ghe-zeit hebben dat haar oorsprong uit Rook hebben; nu volgen de waterighe / welke uit Damp worden / en die / welke wy / om-dat zo uit haider-sepe waasseming ghe-teelt worden / t'zaam-ghe-zette ghe-noemt hebben / en eindlyk de schijnende. Van alle welke wy nu reghen-wooygh spreken zullen. De waterighe Ver-bevelingen zijn of de Wolk of de Douw. Een Wolk is een ober-bloedighe Damp in de middelste wyk der Locht t'zaam-ghe-groeyt en op-ghe-sehoxt. Want om-dat de Damp dooxt hulp der Zonne-stralen en andere hopenste warmte ver-wekt wordt / zo kan zo niet verder op-klimmen / als tot daar de Zonne-stralen weerghe-bogghen worden. Tot welke plaats als zo ghe-komen is / zo wordt zo / mits zo nocht dooxt des Heemels omloep / nocht dooxt de weerguighing der Zonne-stralen ghe-queekt / en onder-tusschen ver-laaten wordt van de dooghe uit-waasseming / welke met haar hebben

heben was / (welke / om-dat zy dunner is / en de inghe-dykte warmte herdt-nekligher be-houdt / verder tot de hooghste wyk der Locht / oft oock tot de plaats des huurs op-klimt) allenz ver-kouwt en ghzoeyt tot een wolk t'zaamen. Een wolk nu woꝛdt op-ghe-schoꝛt en daalt niet ter-stondt; zo om-dat zy uit zeer kleine deelen be-staat / (ghe-lyk 't Stof en 't bysel van ghoudt op 't water drijven) als oock om-dat zy zo veel van de drooghe en warme deelen be-houdt / als tot de ghe-lyk-wichtigheyt van d'andere deelen ghe-noegh is.

II. Een Wolk is oft doꝛ oft byucht-baat. Een doꝛre Wolk woꝛdt ghe-noemt welke / om-dat zy dunner en min bochrygh is / van de Winden en warmte der Zon ver-dreeben woꝛdt / en tot locht ver-ghaat. Uit een byucht-baare Wolk woꝛdt Reeghen / Mist / Sneeuw en Haghel ghe-teelt. Reeghen woꝛdt ghe-teelt / als de deelen der Wolk / allenz dooꝛ de werking van haar e-ghe Dym ver-kouwt en ver-dikt / tot d'oppels t'zaamen-ghzoeven / en al-za dooꝛ haar ghe-wicht neder-ballen. De Reeghen valt zom-tijds met zeer kleine d'oppelen neder; (by *Aristoteles Psekas*, by ons Stof-reeghen ghe-noemt) zom-tijds met ghrooter / maar nochtans dichte; en de zelve woꝛdt by *Aristoteles* met een gemeene naam *Huetos*, by de Latijnen *Imber*, by ons een Stort-reeghen ghe-noemt: zom-tijds met zeldenemaar nochtans zeer ghroote / en met ghoot ghe-weldt nederballende; en die noemmen in 't Laetyn *Nimbus*, by ons een Slagh-reeghen. Deze onder-scheiden zyn ten deel van de on-eben-ghe-lyke koude/ten deel van de ruimte langs welke de reeghen op der aarde valt. Want hoe een wolk dooꝛ ghrooter koude ver-dikt woꝛdt / hoe de d'oppelen ghrooter woꝛden / en der-halven; oock wainigher / om het ghoot ghe-deelte der wolk in elk by-sonderlyk af-ghe-nomen. En die van de hooghte ballen/woꝛden onder-weghen dikwyls ghe-deelt: maar die van na-by komen / lyden deze deeling niet. De Stof-reeghenen en wolken woꝛden op alle tijdt ghe-teelt / en dat op een ver-schoobener plaats en van de uit-wendighe koude; De Slagh-reeghen niet als in de zomersche en warme tijdt / en in een andere plaats / dooꝛ de uit-wendighe warmte / de koude ons dooꝛ teghen-diang schielijk en bestelyk ver-dichende.

III. De Damp en worden zom-tijds uit wit-achtighe / zom-tijds uit roode plaatsen / als uit de ber-mil-lien-berghen van Armenien ghe-lokt: en dan wordt ghe-zeit melk oft bloedt te reeghenen. Want dat het natuurlijk melk oft bloedt zoud reeghenen / zoud ik niet ghe-lobben. Want deze dingen kunnen noch in de lucht ghe-teelt worden / wijl 't ghe-wochten van een leevendighe Dym zijn / noch uit de aardtsche plaatsen ver-heben worden: om-dat melk en bloedt / zo zp toe Damp ver-ghaan / haar warmte en al-zo haar natuur ver-liezen. Want dat uit bloet oft melk uit-waaffent / is waterigh / daar het aardtsch ghe-deelte neder-zakt. Ver-halven kan die Damp als zp ver-dicht en t'zaam-ghe-drongen wordt / de natuur van melk oft bloedt niet weder-kriggen. Dat het nochtans dik-wijls Rik-bózsch en reeghent / wordt zo standt-bastelikh ver-zekert / dat men 't niet be-neenen kan. Waar-om men schijnt te moeten zegghen / dat het zaadt der Rik-bózsch en uit de poelen te ghe-lyk met de Damp van de Zon oft een dyaap-windt ver-heben wordt / en dat de Rik-bózsch en / uit het zelve in de hoogher plaats ghe-teelt / oft niet reeghen / oft ook zonder reeghen af-balen.

IV. De Mist is een deel van een Wolk / niet pler en dunner / als zommighe willen / maar dikker en aardtscher: welk / om-dat het om zijn drooghte niet tot water heeft kunnen ghe-keert worden / dooz zijn zwaarte na de be-nedenste wijk der locht trekt / en de zelve duister en donker maakt. De Mist wordt ook niet ghrove Dampen: de welke / als zp om de aardtsche dikheide en ghe-biek van warmte niet kunnen tot de middelste wijk der Locht ver-heben worden / in de be-nedenste wijk hangen blijven. en dan / in-dien de Mist op d'aarde valt / dooz-boode'zp moop weder; zo zp bay de krachtich wordende warmte der Zon op-ghe-heben wordt / zo booz-be-diedt zp reeghen.

V. Sneeuw wordt ghe-teelt / wanneer een wainigh droogher Wolk / eer zp tot water t'zaam-ghe-dreeden is / van de heftighe koude be-broden; in blokken ghe-deelt wordt / en zo neder-daalt. Want een heftigher koude / als zp een droogher Wolk bindt / be-brieft de zelve eer / als zp toe Reeghen ghe-keert kan worden.

Be-halven de aardische en drooghe en de zelve warme waaffem / wordt in een sneeuwige Wolk wat lochts ver-dat / en die t'zaamen-boeghing is oog-zaak der witheide. ghe-lyk ook in 't schuim / waar van de Sneeuw een ghe-daante schijnt te zyn. En de zelve Menging is oog-zaak / dat het water van 't ghe-smolte Sneeuw niet zuibet zj / en dat het de akkers vrucht-baar maakt. Dat nu in een sneeuwige Wolk eenighe warme aaffeming ver-dat wordt / is tót een be-wijs / dat zj niet als van een heftighe koude ghe-teelt kan worden. En booz-waar zj wordt nimmer ghe-teelt / als in een zeer koude landt en tyd.

VI. Haghel is een be-drooge Reeghen. De Reeghen wordt be-droogen / niet van de uit-wendighe koude / maar van de warmte dooz teghen-drang / en om die oog-zaak wordt de Haghel niet in een zeer koude / maar in een warmet tyd en landt. Want de koude der Wolken dooz de warmte der om-staande locht ghe-drukt en ver-eenicht / ont-fangt kracht / zo dat 'er zom-tijds een slaghe-reeghen / zom-tijds Haghel uit de zelve ghe-teelt werde : een Slaghe-reeghen / zo de om-staande warmte maatigh zj ; Haghel / zo zj ghooster zj. Der-halven wordt de Haghel ghe-teelt niet in de middelste wijk der Locht / maar in het bovenste deel der be-nedenste wijk / al-waar wy ghe-zeit hebben dat ook de Slaghe-reeghens ghe-teelt worden. Want een Wolk / in de hoogste plaats t'zaamghe-ghoopt / en met haar innigste deel al-ré tót Reeghen ghe-keert / daalt in de nedrigste wijk / en wordt al-daar dooz teghen-drang kouder / zo dat de Reeghen / in 't innigste deel der Wolk ghe-teelt / be-droogen wordt. De innigste deelen van een Wolk worden eer tót water ghe-keert / als de uiterlijke / omdat de warmte der Locht dezer t'zaamen-ghooeping méer ver hindert. De Reeghen / in een Wolk ghe-teelt / wordt tót Haghel ghe-keert / eer zj uit de zelve uit-komt. En nochtans moet men niet meenen / dat de droppels in de Wolk op-ghe-schoyt ghe-bouden worden / maar dat zj / zo haast als zj ghe-teelt zyn / ter-stondt neder-daalen : dóch dat de Wolken zo woest zyn / dat de droppels / eer zj daar uit ghe-komen zyn / tót ps ghe-keert kunnen worden : in-zonder-heide

heidt wyl 't blykt / dat het ghe-warmt water lichtst be-vroozen woꝝdt. De Hagdel / uit de Wolken ghe-komen / woꝝdt onder 't vallen niet ghe-smolten / omdat ʒp en sneller dooz de Locht / als dooz de Wolk / en uit gheen zeer hooghde plaats daalt.

VII. Doutw is een Damp / welke / van een zwakke warmte tot de naaste locht ghe-trokken / dooz de maatighe koude van een ghe-matighde / schoone en stille nacht tot kleene dꝛoppelkens ver-zaame woꝝdt. In-dien die douwighe Damp be-vroezen ghe-woꝝden is / eer ʒp tot water kost ver-andert woꝝben / zo woꝝdt ʒp Rym ghe-noemt. Want de Rym heeft zich zo tot de Doutw / als de Sneeuw tot de Reeghen. De Doutw en Rym woꝝden dicht by de aarde ghe-teelt / de Reeghen en Sneeuw in de middelste wylk der Locht. Want op de toppen der hooghste berghe woꝝdt de Doutw en Rym niet ghe-bonden ; op welke het nochtrans sneeuw oft reeghen. De Hagdel woꝝdt op een middel-baare plaats ghe-teelt / tusschen de plaats van de Sneeuw / en van den Doutw en Rym. De Doutw en Rym woꝝdt uit wainigh Damps en maar van een dagh ghe-teelt, Sneeuw en Reeghen uit een over-bloedighe Damp / welke allent uit de aarde heeft kunnen ghe-trokken woꝝden. De Doutw woꝝdt van een maatighe koude / hoe-daanigh de Uchrend-koude des Somers pleeght te zyn / ghe-lyk ook de Reeghen: de Rym / als ook de Sneeuw / niet als van een heftighe: en woꝝdt der-halven niet als in de Winter-tijd en op koude plaatsen.

VIII. Na-dat wy de enkele Ver-hebelingen ver-klaart hebben / zo volghen die / welke wy daar-om t'zaam-ghe-zette ghe-noemt hebben / om-dat ʒp uit een dꝛooghe en bochtighe uit-waaffeming be-staan / oft lieber om-dat ʒp woꝝden uit een dꝛooghe en warme waaffem / in een Wolk onder-schept / en dooz eenigh ghe-weldt uit de selve uit-byeekende. Van dit ghe-lachte zyn: Eerstlyk / Weer-licht oft Blixem / en Donder; Ten tweeden / Val-windt / Dꝛaap-windt / Duur-windt: van welke die uit een dunner ; deze uit een dikker Waaffem be-staan.

IX. Het Weer-licht oft de Blixem en de Donder woꝝden op deze wys: Als in een ghꝛoote / dikke en holle Wolk

Wolk de Rook oft Waassem / van alle kanten be-sloo-
 ren / op-ghe-houden woꝝdt / en / dooꝝ de hólte om-
 dwaalende en teghen de zyden dik-wyls an-stoóttende/
 ber-warmt en ber-dunt woꝝdt / zo zoekt 3p / midts de
 Wolk onder-ruffchen t'zaam-ghe-djongen woꝝdt / een
 ghzoóter plaats / en maakt zich met ghe-weldt een
 wegh / en / de Wolk dooꝝ-bzeekende / barst met een
 ghe-slagh en ghe-luidt uit / en woꝝdt dooꝝ die schielfyke
 uit-barsting en de snelle be-weeghing / waar dooꝝ 3p
 ghe-dzeeden woꝝdt / an-ghe-steeken. dat met ghe-weldt
 uit-bzeekend ghe-blaas woꝝdt Blixem ghe-noemt / en
 des zelfs gblinftering oft ghe-slikker / Weér-licht : en
 het ghe-luidt van die ghe-bjóke wolk oft ghe-slaaghe
 locht / woꝝdt Wonder ghe-beeten / hoe-wel *Aristoteles*
 de Blixem een wainigh anders van de Wonder schijnt
 te onder-scheiden. Deze Ceeling van Blixem en Won-
 der ; ult ghy niet lichtlyker ber-staan / dan als men an-
 merkt op wat wyls het oóꝝ-lóghsch ghe-schut dooꝝ't an-
 ghe-steeke bos-kruidt met zo ghzoót een kracht en ghe-
 weldt uit-barst. Zom-tijds ghe-schiedt nochtans de
 Wonder van een ghe-blaas dooꝝ de Wolk om-dwaalen-
 de en teghen de kanten met ghzoót ghe-weldt an-boꝝ-
 rende / zonder uit-barsting oft be-blammung : Zom-
 tijds is de Wolk oók niet zo dik / dat 3p / als 3p van 't
 uit-ghaande ghe-blaas ghe-bjóken woꝝdt / eenigh ghe-
 luidt uit-gheven kan.

X. De Wonder kan in dzy ghe-slachten ver-deele
 woꝝden. Het eerste ghe-slacht der Wonder is on-ghe-
 stuwigh / heesch en 't ghe-loep ghe-lyk / maar nocht-
 ans eben-djachtigh en ghe-duurigh : en ghe-schiedt
 als 't ghe-blaas teghen de kanten der Wolk met ghzoót
 ghe-weldt an-stoót / zo nochtans niet / dat het de Wolk
 ber-bzeekt en uit-berst. Het tweede en derde ghe-slacht
 ghe-schiedt / als de Wolk ghe-bjóken woꝝdt. De Wolk
 nu woꝝdt ghe-bjóken oft dooꝝ een / oft dooꝝ meer her-
 haalde slaghen : zo 3p dooꝝ een slagh ghe-bjóken woꝝdt/
 zo woꝝdt daar uit het tweede ghe-slacht der Wonder/ ghe-
 lyk met het ghe-luidt / welk een op-ghe-blaaze blaas
 gheeft/als 3p met ghe-weldt ghe-bjóken woꝝdt. Het der-
 de ghe-slacht van Wonder is/als de Wolk dooꝝ veel sla-
 ghen ghe-bjóken : en 't selve dik-wyls ber-haalt woꝝdt.
 Eben zo veeler-lepe ghe-slachten ; yn 'er oók van Blixem
 men :

men: Want zommighe ghaan dooz / zommighe ver-
 bzeeken / zommighe ont-steeken. Welke dooz-bzeekt /
 be-staat uit een dun en zeer snel ghe-blaas / waar dooz
 3p dooz de zweet-ghatighe lichaamen eer dooz-dzingt /
 als 3p die handen kan : de zeer herde en t'zaam-ghe-
 dzongelichaamen nochtans / om-dat 3p teghent-staan/
 ver-bzeekt 3p. Hier uit ghe-schiedt het / dat hun / die
 van de Blixem ghe-raakt sijn / de beenen dik-wijls in-
 twendig ver-nielt sijn / daar in de uiterlijke deelen ghe-
 nigh teken van eenigh ver-let blijft. De ver-bzeeken
 de Blixem is t'zaam-ghe-rólt / en heeft de kracht van
 een t'zaam-ghe-dzeeben ghe-blaas / waar dooz 3p al /
 wat haar ghe-moet neder-belt / en met een slag ver-
 bzeekt. De handende Blixem be-staat uit een traagh/
 maar nochtans vuurigh / ghe-blaas : welk / wyl 't niet
 dun ghe-noegh 3p om dooz te bzeeken / en niet krach-
 rig ghe-noegh om te bzeeken óft neder te bellen / het
 ghe-moetende óft dooz een vuurighe an-blaazing quetst/
 óft om-bzandt / óft an-steekt.

XI. De Val-windt óft Stort-windt woirdt ghe-
 zelt te ghe-schieden / als een dikker en dichter ghe-
 blaas / als waar uit de Blixemen be-staan / t'zaam-ghe-
 dzongen / en met ghzóft ghe-weldt uit een dikke Wolk
 neder-waerts valt / en woirdt in 't Ghyer Ekneffas ghe-
 noemt / als een Windt-bup ek toón nefoón (uit de
 Wolken) komende. De Bup-winden sijn heftigh en
 strang / om-dat 3p niet ghe-ghoóten / als Seneca spzeekt/
 nócht dooz 't open komen / maar zich zelf met ghe-weldt
 en strydt dooz 't naauw een wegh maaken. 3p vallen
 by-na van hoven op ons neder : om-dat de Wolk an al-
 le kanten in de uiterlijke deelen wel dik is (zo dat de
 Warmte daar liebelijker uit ver-huift / als uit het mid-
 den) dóch meest in de hovenste / daar haar warmte van
 natuuren op-waerts strekt. En zo ghe-schiedt het / dat
 de warme en dzóoghe / en daar-om ook lichte / uit-waasse-
 ming óft de be-nedenste plaats uit-bzeekt / zjnde naam-
 lijk van de dikheid van 't bovenste der Wolk uit-ghe-
 stoóten : even-ghe-lijk de kerffe-steenen / hoe wel ; waar/
 nochtans op-klimmen / als 3p dooz de t'zaamen-druk-
 king der vingeren uit-ghe-dzeeben woirden. Als de
 Val-windt uit haar Wolk komende in een andere Wolk
 valt / van welker dikheid 3p ver-hindert woirdt om
 rechte

recht neder te daalen / en in 't rondt neder-waarts ghe-
dreeben woꝝdt / zo woꝝdt zo een Djaap-windt ghe-hee-
ten. Als 't ghe-blaas zich om de teggen-streebing van
't ghe-djaap niet van de Wolk ont-slaan kan / zo daalt
zo / als een werbel t'zaam-ghe-dzongen / met de Wolk
zelbe : en zo zo / in de Zee ghe-stoꝝt / weder-ghe-dreeben
woꝝdt / zo ber-heft zo een ghzoote maght van water met
zich op / en die zaak woꝝdt een Hoos (in 't Ghylex Sifoon)
ghe-noemt. En niet alleen het water / maar zo vele /
bzeekt / rukt wegh en ber-boert ook zeer vaste dingen.
Zo 't ghe-blaas dunner zo / zo zal de Djaap-windt dik-
wyls blam batten / en woꝝdt een Duur-windt (by de
Ghyeken Prester) ghe-naemt.

XII. De schijnende Ver-bevelingen / oft Schynse-
len / waar van wy op de laatste plaats te zeggghen had-
den / ghe-woꝝden dooꝝ de dwaaling van 't ghe-zicht. En
van die dwaaling is oof-zaak oft de weer-buigging / oft
de ver-bzeeking des lichts van een Wolk. Want zo een
Wolk zeer dik is / zo zendt zo 't lucht niet ober / maar
weer buight het met een eben-ghe-lyke hoek eben als
een spieghel : zo zo niet zo dik is / dat zo weer-buighen
kan / zo zendt zo 't lucht wel ober / maar ghe-kromt en
ver-bzoeken. Want alle Ziening / welke dooꝝ middelen
van ver-scheide dikte ghe-schiedt / zo zo buiten de water-
pas-lyen is / ghe-schiedt dooꝝ een straal in de t'zaamen-
ghyening der ver-scheide middelen ghe-boogghen : oft
tot de water-pas-lyen / zo de weer-buigging van een
dikker middel ghe-schiedt ; oft van de water-pas-lyen /
zo zo van een dunner middel ghe-schiedt. En deze din-
gen zyn open-baar in de Zicht-kunde.

Optica

XIII. Uit de weer-buigging des lichts woꝝdt de
Reggen-booggh / Maan-ring / Sp-zon en Sp-maan. De
Reggen-booggh is een schynsel en ghe-daante van het
Zonne-licht (som-tijds ook van 't Maane-licht / maar
zelden) van een douw-achtighe Wolk tot rechte hoeken
weder-ghe-boogghen / ver-toonende een kring-ronde ghe-
stalte met een schar-laken-roode / ghzoene en purpure
verw. Want elke dzoppel van de douw-achtighe Wolk
zyn by-zondere spieghels : welke om de al te ghzoote
kleenheidt / niet de ghe-stalte der Zon / maar het liehe
alleen ver-toonen kunnen. Dat liehe nu woꝝdt ons niet
zuiver ghe-gheeben / maar ghe-verwt / om-dat het met
de

de zwarte berw der Wolk t'zaam-ghe-mengt woꝝdt. De ver-scheidenheid der berwen is uit de veel-boudighe weer-buigging des lichts in de by-zondere doppelikens: de Kring-ronde ghe-stalte uit de eben-ghe-lyke weer-buigging des lichts. Het middel-punt der Zon / des ooghs en der Keeghen-booggh moeten een rechte lijn stellen. Waar uit volght: Eerstlyk / dat / als de Zon de Zicht-einder in-neemt / de Keeghen-booggh een ghe-heel half-rondt is / en hoe zy hoogher boven den Zicht-einder is / hoe de zelve kleiner als een half-rondt is. Ten twe-den / dat'er on-eindighe Keeghen-boogghen zyn / en uit ver-scheide plaatsen ver-scheide Keeghen-boogghen ghe-zien woꝝden. De Maan-ring is een Kring om de Maan / zelden om de Zon. En de zelve woꝝdt by-na op de zelve wyjs als de Keeghen-booggh / be-halven dat de Spieghel-wolk hier min dik zy / en der-halven een min ghe-schonden licht weer-buiggt / en dat Nechts met een berw: en om-dat zy tusschen 't ghe-zicht en de Maan in-ghe-stelt woꝝdt / zo ver-schynst de ghe-heele ghe-stalte van een Kring. Wp-zon is een beeldsel der Zon van een ins-ghe-lyx dikke locht tot het ghe-zicht weer-ghe-boogghen. Het beeldsel der Maan woꝝdt Wp-maan ghe-noemt / welke nochtans zeldener ver-schynst.

XIV. Uit de ver-bzeeking woꝝden de Klooben of ghzaften / en de ver-scheide berwen / en in-zonderheide de scharlaaken-roode / purpure en bloedt-roode. Want als het licht der ont-stecke uit-waasseming / ofst een ander / ghe-zien woꝝdt dooꝝ den niet zeer dikke Wolk / zo zal zy een purpere / ghzoene / scharlaaken-roode ofst gheele berw ber-toonen na de ver-scheide dikheidt der Wolk. In-dien tusschen 't lucht en 't ghe-zicht een Wolk ghe-stelt zy / in 't midden zeer dik en dicht en an de buitenste kanten dunner en pler / zo zal zy de ghe-daante van een kloof / ghzaft ofst kolk ber-toonen. Want het dikke deel / het lucht an 't ghe-zicht be-neemende / zal niets als een zwarte berw booꝝ-dzaaghen: de andere zullen ofst scharlaaken-roode / ofst bleek schynen. Nu al / wat zwart is / schynst der te zyn / in-zonderheide zo 't van alle kanten met een lichte berw om-ringt woꝝdt.

XVII.º Hoófdt-ftuk.

Van de Menging en Ver-róttling.

1. **W**ij hebben dat deel der Natuurlijke Weetenſchap / welk van de Ver-hebelingen is / ghe-eindigt: nu volghen de liſchaamen / welke eighentlijk ghe-mengdt ghe-noemt worden. Want dat de Ver-hebelingen onder de eighentlijk ghe-noemde ghe-mengde liſchaamen kunnen ghe-reekt worden/hebben wy hier doo; be-neent. In de ghe-mengde liſchaamen zijn voorts d'z dingen an te merken: de oó;ſpiong en onder-gbang / de an-doeningen en ghe-daanten. Welke wy elk in by-zondere Hoófdt-ftukken zullen ver-bat-ten.

II. De Oó;ſpiong der Ghe-mengden wordt Menging ghe-noemt: en de zelve wordt uit-ghe-beelt / de ver-zenigging der ver-anderde Mengliken. Maar deze uit-beelding ſtrekt zich byeeder uit / als dat yn ons op-zet toe-ghe-paft kan worden. Want daar is tweer-ley Menging / een eerſte en een tweede. De eerſte Menging is / als de enkele liſchaamen / en die zonder alle Menging zijn / ghe-lyk de Hoófdt-ſtoffen / ghe-menge worden. De tweede / waar doo; ver-ſceide liſchaamen onder elk-ander ghe-mengt worden / die ook zelve uit de Menging der Hoófdt-ſtoffen t'zaam-ghe-ſtelt zijn: als de ghe-nees-dranken / Souffen / etc. Deze Menging be-hoó;ft niet tót deze plaats / en daar-en-boven zal niet zwaar te ver-ſtaan zijn op wat wijs de zelve vol-braght wordt / zo men de wijs der eerſte Menging ver-ſtaat: Welke niets anders is / als de Ceeling der ghe-mengde liſchaamen uit de ver-anderde Hoófdt-ſtoffen.

III. Deze Ceeling der ghe-mengde liſchaamen beeldt *Ariſtoteles* uit / een Ver-wiffeling uit ieder natuur onder-woppe Stóf van de be-drijvende eben-maati-geheid hebbende ver-moghens. 4. boe. der Ver-lev. 1. Hoóf. Doo; de be-drijvende ver-moghens ver-ſtaat Warmte en Koude; doo; de Stóf, de lybende Hoe-daanigheden / t' Dochtrigh en Droogh. Want deze zijn in ieder natuur / dat

dat is/in ieder ghe-mengde lichaam in plaats van d'on-der-worpe Stóf : en dat twee-zins : want 3p worden en an de be-drybbende Hoe-daanigheden / en an de Dóymen / waar door de ghe-mengde lichaaamen t'zaam-ghe-stele worden / onder-wojpen. Doozts moeten de be-drybbende de ber-moghens een even-maatigheid hebben , zo 3p zelbe onder elk-anderen / als met de llydende ber-moghens. Deze laatste even-maatigheidt is daar in ghe-leggen / dat de be-drybbende Hoe-daanigheden de Stóf / óft llydende ber-moghens ber-winnen.

IV. Deze Ceeling der ghe-mengde lichaaamen uit de Hoofd-stóffen is niets anders als een Menging der Hoofd-stóffen. Want door de zelfde ber-andering worden en de Hoofd-stóffen ghe-zeit ghe-mengt te worden / en de ghe-mengde lichaaamen ghe-reelt te worden. Doozts op-dat de zelbe te onder-scheidlyker ber-staan werde / zo moet men stellen dat d'3p dingen tót de zelbe meest ber-eischt worden. Want eerstlyk is noodt-zaaklyk / dat de Hoofd-stóffen in een plaatse t'zaamen-komen. Want zonder t'zaamen-raaking kan gheen Menging ghe-schieden. Die plaats is het bovenste deel der Earde. / waar mé 3p 't Water onder-stut / en ook de ber-trek-plaatzen der Wateren zelbe. Want het is niet ghe-loófelyk dat de Menging by 't middel-punt ghe-schiede : ghe-lyk ook niet in de wyk des Vuurs óft der Lochr. Maar in 't bovenst deel der Earde en des Waters wordt ook zo veel vuurs en lochts be-ghreepen / als ghe-noegh is : ghe-lyk ook in de ber-blyf-plaatzen der Wateren / en in-sonderheidt in de Zee. Van de t'zaamen-boeghing der Earde en des Waters kan gheenighe twyfel zyn. Het Vuur óft daalt uit 3p plaats (de wyjs hebben wy in 't 12. Hoofd-stuk ghe-zeit) óft wordt in de onder-aardtsche plaatzen / óft ook in de locht / uit roók ghe-teelt. De locht kan ook onder de boóze earde ghaan / óft in de hólten der zelbe uit damp ghe-teelt worden. Doozts moeten de Hoofd-stóffen t'zaamen-bloeyen met een zekere reden der klont: op-dat zo de sene Hoofd-stóf de anderen in te ghjoot een ober-bloedt ber-winne / 3p de zelbe zich niet ghe-heel ghe-lyk-maake / en in haar eighe zelf-standigheidt ber-andere. En om-dat de vuurighe kracht aller ghjootst is / zo moet het ghe-deelte dezer Hoofd-stóf
 A 5
 aller

aller kleinſt zijn ; en der locht niet veel ghyóóter . In de vafte lichaamen is de ghyóóſte klont van aarde ; in de bloepighe en ſmelt-baare is meêr waters .

V. Ten tweeden woꝛdt in de Menging ver-eiſcht / dat de Hoóſdt-ſtoffen tót de kleinſte deelkens ghe-deelt werden . Want ieder deel van 't deel-baar ghe-mengde moet deel-baar zijn : en der-halben moeten alle Hoóſdt-ſtoffen in ieder zo-daanigh deel be-ghreepen woꝛden . 't Welk niet zoud konnen ghe-ſchieden / 't zo de Hoóſdt-ſtoffen tót kleine deelkens ghe-ſchuert / elk-ander van alle kanten ghe-raakten . Daar-om is 'et bocht van noóden / dooꝛ welk wel-baade de menglijke licht deel-baar woꝛden . Ten derden is noódt-zaaklijk / dat de Hoóſdt-ſtoffen dooꝛ onder-linge Doening en lýding elk-ander be-ſtrýden / en na alle deelen ver-anderen en ver-zwakken . Want zo de Hoóſdt-ſtoffen dooꝛ deze ſtrýdt niet van elk-ander ghe-býóken woꝛden / zo zoud 'er gheen Menging ghe-ſchieden / maar een-ghe op-hóóping der Hoóſdt-ſtoffen / eben als van 't kooꝛn tót een hoóp . In deze ſtrýdt / werke eerk het recht-ſtrýdiggh op het recht-ſtrýdighe / het warm op 't koude / en het bochtigh op 't dýóóghe / en in teghen-deel : En om-dat de warmte en koude krach-tyghſt zijn in 't werken / en zwakſt in 't lýden / zo woꝛdt dezer Hoó-daanigheden Maatighing (waar dooꝛ uit de uiterſte warmte en koude een ghe-maatigh-de warmte woꝛdt) eer vol-býaght / als van 't bochtigh en dýóóghe / welke ſaplijk werken en krachtlyk te-gghen-ſtaan . Deze ghe-maatighde warmte werke daar na op 't bochtigh en dýóóghe als op de Stóf / en ſtuurt / be-paalt / ver-eenight en heerſcht de zelve al-zo / dat daar van de Dýóó van 't ghe-mengde ont-ſpyngt / waar onder de vier Hoóſdt-ſtoffen zo ver-eenight woꝛden / dat zo een Zelf-ſtandighdeit t'aa-men-ſtellen .

VI. Hier uit blykde dat het bochtigh en 't dýóó-ghe de Stóf is in de Menging ; de warmte en koude / de werkende oóꝛ-zaaken . En de warmte / welke eben als een heblýkheide is / is een oóꝛ-zaak dooꝛ zich ; de koude / welke eben als de be-roóbbing der warmte is / is een oóꝛ-zaak dooꝛ toe-val . Want de

de warmte ver-zaamelt in 't mengen de ghe-lyk-aar-
 tighen en ver-stroopt de ander-aartighen / en ver-
 eenicht de Hoofd-stoffen / tot de kleenfte deelkens ghe-
 scheiden / doo; eenighe t'zaamen-koeking ; zo dat de
 vochtighe deelen met de drooghe be-quaaamlyk t'zaa-
 men-hangen / mits de vochtigheide de drooghe deelen
 t'zaamen-kleeft / en de drooghe de bloedt der vocht-
 ighen deelen be-let / en de zelve be-paalt. Maar de
 koude loopt niet anders tot de Menging t'zaamen /
 als doo; zo veel; de warmte maaticht / oft de klont /
 doo; de kracht der warmte ver-zaamelt / t'zaamen-
 dzingt en vol-maakt / of de warmte / doo; haer teghen-
 dzang binnen- waerts ghe-dreuen / ver-meerdert.
 Doo; het drooghen 't vochtigh wordt het water en de
 aarde ver-staan. Want het vuur en de locht loopen als
 warme Hoofd-stoffen / niet als drooghe oft vocht-
 ighen / tot de Menging t'zaamen: en zijn der halven
 't Werkende Oo;zaaken als de Stof der Menging /
 't zo dat zo / als zo 't vochtigh en drooghe ver-eenighen /
 in dezelfde klont in-ghe-wikkelt werden / en al-zo by
 ghe-volgh de Stof werden.

VII. Welk de Zelf-standighe Oo;zm der ghe-mengde
 de lichaamen zo / en hoe zo ont-spruit / is een zaak
 van gheen kleen ver-schil. Want Thomas en die hem vol-
 ghen willen dat de Zelf-standighe Oo;zen der Hoofd-
 stoffen ghe-schlyk ver-nieticht / en in de Stof der
 vier Hoofd-stoffen een nieuwe Oo;zm in-ghe-boert wer-
 de / waar doo; het ghe-mengde lichaam dat is dat
 het is. Zo dit ghe-boelen toe-ghe-laaten wordt /
 zo kan de Menging niet uit-ghe-beelt worden /
 een ver-eenichting der ver-anderde Mengeliken.
 Want die ghe-heel ver-gaan zijn / worden niet
 ghe-zett ver-eenicht te worden. Daar na kan men
 niet ver-klaren / van wat Werker de Oo;zen
 der Hoofd-stoffen ver-nieticht werden. Van elk-
 anderen ? Maar dat ver-derse / kan niet te ghe-
 lyk met de ver-durbe zaak ver-gaan. Daar-en-
 boven / hat wien zal de nieuwe Oo;zm van 't
 ghe-mengde te weegh ghe-braght worden ? Van
 den Heemel ? Maar de Heemel is een al-ghe-
 meene oo;zaak / die noopt het te weegh bringe
 zonder hulp en tusschen-komen van een by-
 zondere

zondere oöj-zaak. Voorts hoe wordt het ghe-mengde ghe-zeit uit de Hoofdt-stoffen t'zaam-ghe-zet / en tot de Hoofdt-stoffen ont-loft te worden / zo in 't ghe-mengde niets ghe-weeft is als de Stof en Toe-ballen?

VIII. *Averroës* heeft ghe-wilt dat de Döjmen der Hoofdt-stoffen in 't Ghe-mengde ghe-heel ober-blijven / en dat de zelve onder elk-ander t'zaamen-ghzoepen / en al-zo na eenighe deelen ver-eenicht worden : En dat dit mengel-moes der vier Hoofdt-stoffighe Döjmen de Döjm van ieder ghe-mengdt lichaam is. Welke / mits zo na de ver-scheide ghe-lyk-maatigheid der Hoofdt-stoffen veel-boudighlyk ver-andert / de oöj-zaak is van zo ghzoöt een ver-scheidenheid in de ghe-mengde dingen. Deze meening / hoe-wel waar-schynlyker als de boozighe / is nöchtans oök vzeemdt van de waarheid. Want dit ghe-boelen toe-ghe-laaten zünde zo zal völs ghen / dat het ghe-mengde lichaam niet dooz zich ernas zuurlyk een zal zyn / maar alleen een by Toe-bal / oft ten op-zicht der Stof en Hoe-ghzoöghheid. Want de natuurlyke eenheid is van de eenheid der Döjm. Daar na zo schyn het niet mooghyk / dat de eerste Hoe-daantigheden zo veel ver-slapt worden / als ghe-noegh is tot de t'zaamen-stelling der maatigging / zo de Zelf-standighe Döjmen ieder in haar Stof ghe-heel ver-blijven.

IX. Deze ghe-boelens der-halven ver-werpende zo achten wy met *Averroës*, dat de zelf-standighe Döjmen nöcht t'eene-maal ver-nieticht worden ; nöcht ghe-heel ober-blijven : maar dat zp ver-bzöken / en ver-slapt worden / en dat al-zo de Döjm van 't ghe-mengde t'zaam-ghe-stelt wordt uit de vier ver-slapte en ver-bzöke Döjmen der Hoofdt-stoffen. Op deze wys achten wy dat de natuur der Menging / de eenheid des ghe-mengden lichaams en al het oberlyghe be-schermt kan worden. Nöchtans moet men nitre meenen / dat de zelf-standighe Döjmen op de zelfde wys ver-slapt worden / als de Hoe-daantigheden. Want de Hoe-daantigheden worden ver-slapt oft ver-stijft / zonder ver-andering der ghe-daante : maar de zelf-standighe Döjmen / zo haast als zp ver-slapt worden / zo ghaan zp ober tot een andere ghe-daante even als de ghe-tallen ; welke zelfs dooz gheen eenighe eenheid konnen

konnen ver-mindert ofte ver-meerdert worden / be-houdens haar ghe-daants.

X. Wyl de Hoofdt-ftoffen in de Menging tot de kleinste deeltkens moeten van een ghe-trokken worden / zo is in twyffel / of in ieder kleinste deel der Stof / de ver-lapte Dóymen der vier Hoofdt-ftoffen t'zaam-ghe-boeght werden / dan of 3p elk in ieder deel alleen en zonder eenigh ghe-zelschap der andere Dóymen hangen. Want een van beiden schijnt men te moeten stellen : en gheen van beiden derst zwaartigheid. Want zo men het eerste stelt zo is moeplijk om te ver-klaren : Eerstlyk / hoe in een ghe-deelte van eenighe Hoofdt-stof / neem de aarde / de Dóymen der andere Hoofdt-ftoffen ober-gaan / wyl de zelf-standighe Dóym niet ver-huift van onder-werp in onder-werp : Ten tweden / hoe dat veel Dóymen in 't zelfde ghe-deelte der Stof ver-eenighe kunnen worden / dat uit de zelve de eene Dóym van 't Ghe-meengde t'zaam-ghe-stelt werde. Stelt men 't laaste / zo blykt niet / hoe ieder deel van 't Ghe-mengde kan ghe-mengt zyn.

XI. Doch hoe-wel het eerste waar-schijnlijkst schijnt te zyn / zo acht ik nochtans dat het beide beschermt en van on-ghe-makken be-dyft kan worden. Want van de eerste wys zou ik zegghe / dat de Dóymen van de andere Hoofdt-ftoffen niet ober-gaan tot de Stof van de eene Hoofdt-stof / neem de Aarde / maar dat 3p van de andere Hoofdt-ftoffen voor-ghe-braght / en der aardtsche ver-bóke Dóym (want ghe heel konnen 3p niet) by-ghe-boeght worden / en dat uit allen / onder elk-ander onder-schikt / de eene Dóym van 't Ghe-meengde vol-eindicht wordt. In welke Onder-schikking de Dóym / welke in haar eighe Stof is / an d'aanderen onder-spreit wordt / ghe-lyk een ver-moghen an zyn be-dyft. En de andere Dóymen worden 'er niet te ghe-lyk by-ghe-boeght / maar de eene voor de andere na ; en eerstlyk die / welke met die Hoofdt-stof en haar Dóym en hoe-daanigheden meerder ver-wantschap heeft / en zo voort. Hier uit blyke nu / waar-om in de ont-lóssing van 't ghe-mengde / elk ghe-deelte der Hoofdt-stof lichtlyker tot zyn voorighe Natuur keert / als tot de natuur van een andere Hoofdt-stof / welke Dóym het ook ont-fangen heeft / ver-andert werde : Naam

Naamlijk / om-dat ieder Dóym baster in 't ghe-deelte der Stóf / daar 3p in-ghe-hecht is / in-hangt / als in 't ghe-deelte der ghe-zellige Hoofst-stóffen. Wat de tweede wijs be-langt / hoe-wel de 3p-sonder Dóymen der Hoofst-stóffen in ieder ghe-deelte der Stóf alleen hangen / nóchtans zoud ieder deel van 't ghe-mengde ghe-zeit konnen worden ghe-mengt te zyn / om-dat het ghe-mengde niet ghe-deelt kan worden in 30 kleene deelen / waar in alle Hoofst-stóffen niet be-ghrepen werden.

XII. En dit 3p van de oóy-sprong des ghe-mengden lichaams. nu volgt de onder-gbang : en de zelve óft natuurlíkh óft ghe-weldigh. De natuurlíkh onder-gbang woýdt Ver-róttíng ghe-noemt : de ghe-weldigh / Ver-bzándíng ; 3p welke van zommighen de Ver-steening ghe-boeght woýdt. De Doodt is gheen onder-gbang van 't ghe-mengde / booz 30 veel het ghe-mengt is / maar booz 30 veel het leeft. De Ver-róttíng is (na d'uit-beeldíng van *Aristoteles*) een ver-derbíng van de eighe en natuurlíkh warmte in ieder bochtigh van de warmte des om-ghaanden.

3. *Boo. der Ver-brv. 1. Hoof.* Deze uit-beeldíng is gheen bol-maakte uit-beeldíng / wat 'er oókh andere overtwisten / maar een ooy-zaaklíkh uit-beeldíng. Want in een bol-maakte uit-beeldíng moet be-ghrepen woýden het Gheslacht / Onder-werp en d'Ooy-zaak : Maar in deze uit-beeldíng woýden 't Ghe-slacht en Onder-werp niet be-ghrepen. Want het ghe-slacht der bol-maakte Ver-róttíng is een af-scheiding des bochtighen van het dzoogh ; waar in de onder-gbang des ghe-mengden lichaams ghe-stelt is : Het Onder-werp is het ghe-mengde lichaam / het welk / als 't ver-rót / ghe-zeit woýdt te ver-ghaan. De Ooy-zaak / waar-om het bochtigh in 't ghe-mengde lichaam van 't dzoogh af-ghe-scheiden woýdt / be-staat in d'3p dingen / welke in deze uit-beeldíng be-ghrepen woýden / in het vocht / de natuurlíkh en eighe warmte / en de uit-wendigh warmte / welke de warmte des om-ghaanden lichaams is. Dat het vocht ver-eíschte werde blíft daar uit / dat die dingen / welke ver-róten / bochtigh ghe-maakt woýden ; en dat die dingen / welke van alle vocht ver-steeken zyn / als buur / asch /

afsch/ etc. niet ver-róttten. *Aristoteles* heeft ghe-zeit/ in ieder vochtigh , om te kennen te gheeben / dat zo wel het natuurlyk bocht / welk het lym der djooghde deelen is / als het an-komftigh / welk de ghe-mengde lichaamen dik-wyls in haar ;weer-gbaten be-ghyppen / tót de Ver-róttting t;zaamen-zweeren. Ook woꝝdt de eighe en natuurlyke warmte ver-eifcht / die het djoogh met het vochtigh ghe-maatighe en ver-eenighe behoudt. En daar-om konnen die dingen / die van warmte ver-steeken zyn / als 't ys / niet ver-róttten. Eindiglyk woꝝdt 'er ook ver-eifcht de warmte van 't om-ghaande / dat is / de locht / het water / oft eenigh ander lichaam. Deze warmte van 't om-ghaande woꝝdt ghe-zeit de natuurlyke warmte te ver-derben / niet omdat zo de zelve ver-nielt / maar om-dat zo ze zo ver-meert / dat zo an 't ghe-mengde niet meer natuurlyk zo. Het welk ghe-schiedende : zo dampt het vochtigh allent uit / en de warmte met het zelve / en al-zo woꝝdt het vochtigh van het djoogh ghe-scheiden / in welke scheiding d'onder-gbang van 't ghemengde be-staat.

XIII. Dooꝝts zyn 'er ver-scheide eer trappen als ghe-daanten der Ver-róttting / Want zom-tijds woꝝdt dat / welk ghe-zeit woꝝdt te ver-róttten / alleen na de Hoer-daanigheden ghe-schonden / behoudens de zelfstandighe Dórm. Deze woꝝdt een be-ghofte Ver-róttting ghe-noemt / en heeft plaats in de on-zuivere Hoofdstoffen/de Locht/het Water en d'Harde. Want het Duur ver-rót niet by-ghe-bzek van bocht. Deze ver-róttting heeft zich al-zo tót de vol-maakte Ver-róttting / als de Ver-andering der Hoofdstoffen zich heeft tót de Menging. Zom-tijds woꝝdt de zelfstandighe Dórm der ver-rótttende zaak ver-nieright / en de ghe-mengde zaak ver-ghaate t'eme-maal. En dit weder-om op tweerley wys. Want zom-tijds woꝝdt al het vochtigh van het djoogh af-ghe-scheiden / en de ghemengde zaak tót de Hoofdstoffen ont-loft : ghe-lyk want neer de doode lichaamen in de gzbaten zo gheheel ver-teert zyn / dat van de zelve niets oberigh zo / als het Stóf / dat is / de Harde. Deze Ver-róttting heeft plaats in die dingen / welke niet bloepen / maar dooꝝ haar Paal- oft Werk-tekenen be-staan.

staan. Maar in de bloepighen / als in Wijn / Melk / Bloedt/ etc. is de ober-bloedt van 't bochtigh ghoeter / als dat het alles van 't djoogh kan af-ghe-scheiden worden. Deze dingen worden der-halven ghe-zeit te ver-róttten en dooz Der-róttting te ver-derben / als in die selve zo veel van 't natuurlyk bocht ver-teert is / als ghe-noegh is om de ghe-daanrige Dóym te ver-nietighen. Der-halven zo ghaan die lichaamen / als zo ver-róttten / niet ter-stondt ober tot de Hoóft-stóffen / maar tot een andere ghe-daante des ghe-mengden lichaams : hoe-wel men niet segghen kan / in welk oóghen-blik der tydt deze ver-andering ghe-schiedt. Onder de ghe-mengde lichaamen ver-róttten eenighe lichtlyk / eenighe niet zo lichtlyk. Lichtlyk ver-róttten die / welke maatlyk warm sijn / en een ober-bloedigh / dóch min taap / bocht hebben : als vleesch / bloedt / etc. Die zeer heet sijn / als de Kruiderven / óft djoogh / als 't zout ; óft een taap bocht hebben / als d'olp ; sijn der ver-róttting min on-der-hebigh. Ins-ghe-lyk zo de warmte van 't om-gaans-de zeer sterk is / zo doet zo niet róttten / maar zo ver-djooght. Daar-en-boven doet de warmte van een bochtigh en dampigh lichaam meér róttten / als van een djoogh / óft van een wel bochtigh / maar dicht ghe-lyk 't water. En der-halven ver-róttten de dingen lichtlyker in de locht / als in 't water : en haastigher in een bochtighen / als djooghe locht.

XIV. Ver-bzanding is een ver-wisseling des ghe-heelen Ghe-mengden van de heftighe warmte tot vuur en affchen. Want de affchen / die oberigh blijven / sijn aardt-achtigher deelen / welke / om de raauwheidt en al te ghoete kracht van weder-staan / van 't vuur niet kunnen ober-wonnen worden. Ver-steening is een ver-wisseling des ghe-heelen Ghe-mengden van de heftighe houde tot een steenighe óft aardische Zelf-standigheidt.

XVIII. Hoóft-

XVIII. Hoofdt-ftuk.

Van de Maatighingen, en andere An-
doeningen ofc Eigenschappen des ghe-
mengden Lichaams.

I. **V**An de Op- en Onder-ghang des ghe-mengden lichaams is ghe-handelt: nu volgt / dat wy ook van de An-doeningen handelen / welke het ghe-
gansche ghe-flacht der ghe-mengde lichaamen in-zijn om de Menging. Welke tot twe ghe-flachten be-roepen kunnen worden: Want zy zijn ofc hoe-daanighe-den / ofc Der-wisselingen / dooz welke de ghe-mengde lichaamen na die hoe-daanighe-den ber-andert worden. De hoe-daanighe-den des ghe-mengden lichaams zijn ofc de Maatighing / ofc de hoe daanigheide uit de Maatighing ghe-sproeten: en deze is ofc ijdelijke hoe-daanigheide / ofc natuurlijk Der-moghen. De ijdelijke hoe-daanigheide / welke de Maatighing volgt / is ofc Smaak / ofc Ruck / ofc Derw ofc tastlike hoe-daanigheide. Want het Ghe-luide volgt de Menging niet / maar de plaatlike be-weeghing en t'zaamen-hozing der dichte lichaamen. Het natuurlijk ber-moghen is ofc be-dijvend (waar toe de M^e. en Teghen-lijdingen / en de andere krachten om te werken / welke in de ghe-mengde dingen ghe-bonden worden / be-hooren) ofc lijvend / als zeer veel dooz-ghe-stelt worden in t' 4. bo. der Verbev. 13. Hoof. In die Hoofdt-ftuk nu zullen wy alleen handelen van de Maatighingen / van de Smaak / Ruck en Derw / en van sommige ghe-meenste Der-wisselingen. Want de tastlike hoe-daanighe-den be-hooren ofc tot de Hoofdt-stoffen / als de eerste hoe-daanighe-den / en sommige van de tweede, ofc zy zijn Onder-scheiden / als ook lijvende Der-moghens der ghe-mengde lichaamen. De krachten van be-dijven zijn niet in 't ghe-
flacht / maar worden in de by-zondere ghe-daanten ber-scheiden ghe-bonden: en der-halven zijn zy eer tot het
ber-

ver-haal en de ghe-schiedenis der natuurlyke dingen/
als tot de onder-wydingen te bynggen.

11. Op-dat men ver-sta / wat de Maatigging 3p/30
moet men weder-om in 't ghe-hueggen haalen / hoe wy
ghe-zeit hebben dat de Dōymen der Hoofd-stoffen in de
Menging ver-ghaan sst ober-blyven. En dit 3p de
ghzondt van deze Twi-reden. Want na-dat ieder van
deze zaak anders en anders ghe-boelt / 30 sprekht by oōk
anders en anders van de Maatighingen. En Thomas
wel wyl by ghe-leert had / dat de Dōymen der Hoofd-
stoffen in de Menging t'eene-maal ver-nietight worden
en dat een andere Dōym in haar plaats quam / welke de
Dōym van 't Ghe-mengde is ; en ghe-stelt / dat de eerste
Hoe-daanigheden / 't welk by daar uit meende (doch te
ver-gheeffsch) te volghen / in 't Ghe-mengde t'eene-
maal ver-ghaan / en andere / in ghe-tal van de boozighe
ver-scheiden / in haar plaats ont-spruiten ; en daar-en-
hoben ghe-meent / (doch oōk dit te ver-gheeffsch) dat het
zelfde Coe-bal in ghe-tal / welk in 't ver-durbe lichaam
ghe-weest was / in 't ghe-teelde niet kan oberigb 3jn :
30 heeft by ghe-wilt / dat de Maatigging van de Hoe-
daanigheden der Hoofd-stoffen in ghe-tal ver-schilde.
Dit ghe-boelen is buiten twyfel valsch. Want het is on-
ghe-rigmdt / de onder-ghang van die zaak te ver-dichten /
welke de zelfde / niet in ghe-tal / maar in ghe-daante /
ter-stondt weder-om ont-spruiten moet. *Aviforma*, wyl
by ghe-stelt had / dat de Dōymen der Hoofd-stoffen
ghe-heel in de Ghe-mengden ober-blyven / 30 heeft
by nōchtans ghe-wilt dat de Maatigging een enkele
Hoe-daanigheide is / ghe-sprōoten uit de onderlinge doe-
ning der eerste Hoe-daanigheden / en ver-scheide van de
zelve / welke alleen in 't Ghe-mengde oberigb / de eerste
Hoe-daanigheden in de t'zaamen-strijde ver-ghaande / de
krachten van alle in ver-moghen be-houdt. Welk ghe-
boelen nōcht met zich zelf / nōcht met de rechte reden /
nōcht met de tr-baarenheide ober-een-stemt. Want die
meent / dat uit de Dōymen der Hoofd-stoffen de Dōym
van 't Ghe-mengde t'zaam-ghe-stelt wordt / die moet oōk
noōdt-zaaklyk zeggghen / dat de Maatigging uit de eer-
ste Hoe-daanigheden der Hoofd-stoffen t'zaam-ghe-stelt
is. En op-dat dit niet noōdt-zaaklyk 3p / van wien zullen
de eerste Hoe-daanigheden ver-nietight worden? van
wien

wien zal de vijfde Hoe-daanigheid voort-ghe-teelt worden: en hoe zal 't ghe-mengde lichaam weder-om tot een Hoofst-stof kunnen ver-keert worden? Nu oordeelt het Ghe-tast / welk men hier dooz-waar ghe-lofben moet / dat de eerste Hoe-daanigheden niet ver-nieright / maar ver-stompt zijn. Maar ook *Fernelius* ghe-boelen is niet dooz gheoedt te kueren / stellende in 't 1. Hoof. van de Hoofst-stof. dat de Dóymen der Hoofst-stoffen na de Menging oberigh zijn / en dat alleen de Hoe-daanigheden ghe-mengt / en eben-ghe-lyklyk dooz de klont van 't ghe-mengde t'zaamen-stel ver-spreit worden; en in 't 2. Hoof. van de Maatigh. leerende / dat de hoogste Hoe-daanigheden tot de Menging en Maatighing t'zaamen-loopen / en by-na zodaanigh in 't Ghe-mengde ver-blijven / als zy in de zuivere en enkele Hoofst-stoffen in-zaten / met dit onderscheidt allen / dat zy / nu t'zaam-ghe-stoort / dezelve en ghe-meene Stof be-zetten. Want het kan niet ver-dicht werden / op-dat ik niet zegghe dat het on-mooglyk zy / dat de recht-strýdighg Hoe-daanigheden / in de zelfde Stof t'zaam-ghe-stoort / niet ver-stompt en ver-býoken worden. Deze ghe-boelens der-halven ver-werpende / zo oordeelen wy dat / ghe-lyk uit de vier ver-býokene Dóymen der Hoofst-stoffen de Dóym van 't Ghe-mengde / al-zo ook uit de vier eerste Hoe-daanigheden / dooz onder-linge doening ver-zwakt / de Maatighing ont-springt / en dat der-halven de Maatighing niets anders is / als een t'zaamen-menging en t'zaam-be-ghýp der eerste Hoe-daanigheden / op een zekere wyfs en maat ghe-maatigh.

III. De Wyfs der Maatighing is der natuur van 't ghe-mengd lichaam en des zelfs be-dieningen óft ghe-boeghlyk / óft teghen-strýdigh: zo zy ghe-boeghlyk is / zo wordt zy Ghe-maatightheit / in 't Ghyeksch / *Eukrasia*, ghe-noemt; zo teghen-strýdigh / On-ghe-maatightheit / in 't Ghyeksch *Duskrasia*: en de zelve is de wegh tot d'onder-ghang. En nóchtans moet men niet meenen dat de Ghe-maatightheit / óft eben-rendheid der eerste Hoe-daanigheden / ghe-heel on-deelbaar is / zo dat / in-dien 'er 't minst van de zelve af-ghe-weeken was / het Ghe-mengde ter-stondt ver-ghaant zoud. Want zy heeft in ieder ghe-daante haar býedte en ruimte / binnen welke zy bývellyk zwerben magh; zo nóchtans / dat zy zekere paalen heeft / buiten welke het Ghe-mengde niet be-staan kan. In de

eben-redeheidt dan der eerste Hoe-daanigheden be-
staat de vol-maaktheidt van 't Ghe-mengde/ en de ghe-
zondtheit der Dieren : van welke in dien af-ghe-wee-
ken woÿdt / zo woÿdt het Ghe-mengde eerstlÿk ont-zul-
bert / en eindlÿk ont-lôst / en in de Dieren Quÿpt uit
d'On-ghe-maatightheitt eerstlÿk de ziekte/ en zo de zels
de niet ghe-betert werde / eindlÿk de doôdt.

IV. De Maatighing woÿdt van de Ghe-nees-mee-
sters in eben-ghe-lÿk en on-eben-ghe-lÿk ghe-schift.
Een eben-ghe-lÿke Maatighing woÿdt ghe-noemt /
waar in de eerste Hoe-daanigheden elk-ander op een
djaadt eben-ghe-lÿk zÿn. Ghe-meenlÿk woÿdt zÿ
Maatighing tót ghe-wicht ghe-noemt. Deze Maatighing
zoud ik niet ghe-loôben / dat in de natuur der dingen
ghe-bonden woÿdt. Want zo de eerste Hoe-daanighe-
den eben zeer ver-stÿft zÿn / zo zullen zÿ niet eben-ghe-lÿk
zÿn in 't teghen-staan / en / zo zÿ in teghen-standt ober-
een-komen / zo zullen zÿ ver-schillen in ver-stÿging / óft
oók in be-dÿfflÿkheit. Want ik meen niet dat het
mooghÿk is / dat de eerste Hoe-daanigheden in ver-stÿ-
ging / teghen-standt en be-dÿfflÿkheit ober-een-ko-
men / welk nôchtrans in een eben-ghe-lÿke Maatighing
noôdt-zaaklÿk is. De on-eben-ghe-lÿke Maatighing
(welke oók Maatighing tót recht-vaerdigheit pleeght ghe-
noemt te woÿden / om-dat zÿ de eerste Hoe-daanighe-
den/ eben als de ver-deelende recht-vaerdigheit/ an de
ghe-mengde lichaamen op die wijs ver-leent / welk an
ieder natuur toe-ghe-past is) wÿkt van deze eben-wicht
der Hoe-daanigheden af / en dat óft dooz een / óft dooz
baide Hoe-daanigheden: van welke die een enkele Maat-
righing ; deze een t'zaam-ghe-zette ghe-noemt woÿdt.
Een enkele Maatighing is óft warm / óft koudt / óft
vochtigh óft droôgh : en woÿdt zo ghe-noemt na de
ober-heerschende Hoe-daanigheit. Een t'zaam-ghe-
zette Maatighing is óft duurigh / óft lochtigh / óft
waterigh óft aardtsch : in de Dieren woÿden zÿ Gheel-
ghaligh, Bloedigh , Snóttigh , en Zwart-ghaligh ghe-noemt/
de naam ghe-nómen zÿnde van de uit-wÿk der ghe-lÿke
vochtigheden. In een duurighe óft gheel-ghallighe
Maatighing wÿkt de warmte en droôghthe uit : in de
lochtighe óft bloedighe/ de warmte en vochtigheit : in
de waterighe óft snóttighe/ de vochtigheit en koude :
in de

Tempera-
mentum ad
pondus.

Tempera-
mentum ad
justitiam.

Choleri-
cum , San-
guineum ,
Phlegmati-
cum , Me-
lancolicum.

in de aardtsche oft Zwart-gballighe / de koude en d'oochte.

V. In de Menging worden de eerste Hoe-daanigheden niet eben-ghe-lyklyk ver-slapt in de ghansche eben-redeheid van haar Hoofd-stof / maar op een verscheide en veel-voymighe wyse. Want in 't eene deelken van een ver-bjcke Hoofd-stof kan een zeer stybe Hoe-daanigheid ober-blyven / en in een ander / het selve naast om-staande / een slapper / en zo boozt-an. En zo konnen in zommighe Ghe-mengden eenighe deelkens warmst zyn / in andere koudst / nochtans van elk-ander af-ghe-scheiden / en binnen andere ver-bat / zo dat zo dooz 't ghe-boelen niet ver-nomen kunnen worden : welke / als zo dooz de uit-mendighe warmte (wien 't toekomt de ghe-lyk-aartighen te ver-ghaderen) oft dooz teghen-d'ang in een t'zaam-ghe-dreeben worden / zeer ver-warmen oft ver-kouden : som-tijds ook ont-steecken worden / en d'oberighe klont van 't Ghe-mengde tot buur ver-keeren.

VI. De Smaak is een Hoe-daanigheid van 't ghemengde lichaam / ghe-sproeten uit de dooz-kleinzing oft zuivering van 't aardtsch d'oocht dooz het waterigh bochtigh / ghe-daan van de warmte / welke het ghesmaak kan an-doen. Haar booz-neemste ghe-slachten zyn zeben / Zoet / Scherp / Zout / Bitter / Zuur / Sarp en W'ang : welke / uit de verscheidenheid der warmte / d'oochte en bochtighheid ghe-sproeten / elk onder zich on-talijke onder-scheiden be-ghyppen. Tot de zoetheid wordt be-trokken de vette Smaak / ghe-lyk in de botter en oly is : de t'zaamen-trekkende tot de tweede. De w'pnighe Smaak is oft zoet / oft scherp / oft w'ang. Het boosch oft on-smaaklyk is gheen Smaak / maar een be-roo'ving der Smaak.

VII. De Zoetheid is een Smaak ghe-sproeten uit de toe-menging van een aardtsch ghe-deelte met een dun bocht dooz 't zaamen-kooking en dooz-kleinzing ghe-daan van een wainigh meer als middel-maartighe warmte. Der-halben zyn de zoete dingen / ver-gheleeken by den mensch / w'ens Maartiging maatelijck warm is / warm. De vette Smaak heeft meer Lochts als de ghe-meene zoetheid / en be-staat dooz een ver-stompter warmte. De scherpe Smaak is van een

Drooghe en dunne warmte / en heeft wainigh vochts en niet zeer dik. Zo-daanigh een Smaak wordt ghe-vonden in de kruiden en andere dingen / welke een drooghe en warmer Maatighing hebben als de zoete. Met zoute wordt van een drooghe niet zeer dunne en de selve een ver-byande warmte / en een wainigh dik vocht by-ghe-mengt hebbende / waar dooz dat ghe-byande dooz-kleinfti wordt. Zo-daanigh is dat / daar de zoutheid eerftigh in is : van welk een klein ghe-deelte een ghyoeten hoop waters zoutmaakt. Der-halven zyn de zoute dingen warm en droogh : en hebben niet zo ghyoet en dun een warmte / als de scherpe. Het Bitter is droogher als het zoute / en meer aardtsch / maar niet zo ghe-byandt / en wordt ghe-feelt oft van warmte / oft van koude. Van warmte / als de bitterheid een vol-maakte Smaak en an de dingen nauwurlijk is / als in Alfem / Aloë / etc. Van de koude / als zyn een be-ghofte Smaak is / als in de raauwe byuchten / die om 't ghe-byek der warmte eerft bitter en droogh zyn / daar na als 'er 't vocht by-komt / farp / daar na wjang en eindlijk zoet worden. Het zuur wordt van een ver-minderde warmte / welke niet wel t'zaam-ghe-koekt / en het vocht met eenigh aardtsch droogh ghe-mengt heeft. De warmte wordt ver-mindert / als het lochtrigh deel / en het selve warm zynde / welk te boozen zafter en zuiverer was / uit-ghe-waassemt is. Deze Smaak is nauhuurigh an de wynnighe zoetheit. Want de Druiben / Moer-hezpen / en andere wynnighe byuchten / zyn eerft zuur / en zo de lochtighe warmte dooz eenighe kracht uit-waassemt / als in de edik ghe-schiedt / zo worden zy weder-om zuur. Der-halven zyn de bittere dingen koudt / nochtans dooz kracht van eenighe ver-byande aardtsche deelen zuiveren / byten en ver-drooghen zy. De Sarpheidt en Wjangheidt spzuiten van een zwakke warmte / en een wainigh waterigh vocht / en 't selve dik / het aardtsch droogh af-spoelende. En der-halven zyn die dingen koudt / nochtans meest de sarpe. En al deze dingen zyn wel zo-daanigh dooz zich : dooz Toebal hebben zy zich dik-wyls anders.

VIII. De Smaaken kunnen twe-zins onder elkan-der ver-ghe-leeken worden / naamlijk oft ten op-zichte van

van de eerste Hoo-daanigheden / dooz welker kracht
 zy ont-fpyuten / oft dooz zo veel zy 't ghe-fmaak an-
 doen. op de eerste wyfs zyn de fcherpe en fcarpe din-
 gen rechte-ftydigh en ver-fchillen meest : om-dat
 die warmft / deze koudft zyn. Op de tweede wyfs
 zyn 't zoet en bitter rechte-ftydighe en ver-fchillen
 meest : om-dat zy 't Ghe-fmaak de ver-fcheidenftelg-
 dingen an-doen.

IX. De Ruck is een Hoo-daanigheid des ghe-
 mengden lichaams ghe-fpyoben van de ver-douwing
 van 't aardtsch fmaaklyk dzoogb in het lochtigh oft
 waterigh bochtigh / ghe-maakt van de warmte/
 be-guaam om 't Ghe-ruck an te doen. Want de
 Ruck volght de Smaak / en daar is niets riekend /
 dat ook niet fmaaklyk is. Dies is zy o6: niet zom-
 der dzooghte (want de Ruck / die zommighe bocht-
 ighen dingen hebben / die hebben zy van 't dzooghe /
 waar van zy an-ghe-daan en ver-andert zyn) noch
 zonder bocht : schoon zy tot de dzooghe meer be-
 hoort. Waar in zy van de Smaak ver-fchilt / die
 meer tot de bochtigheid be-hoort. Daar-en-boven
 maakt ieder aardtsch dzoogb / en waterigh bocht-
 igh de Smaak ; de Ruck / alleen het fmaaklyk
 dzoogb / en ieder bochtigh / 't zy het waterigh oft
 lochtigh / oft van een middel-baare natuur zy. Wate-
 de woorden zy nochtans dooz de ver-douwing van
 't dzooghe in het bochtigh ghe-daan van de warmte :
 der-halven gheeben de riekende eben als de fmakelyke
 dingen/maatelyk ver-warmt / veel heerlyker Smaaken
 en Rucken.

X. De ghe-daanten der Rucken zyn on-ghe-
 noemt / en haar onder-fcheiden on-be-kent / om-dat
 wy dezen zin zeer on-vol-maakte hebben. En daar-
 om ghe-bzuiken wy naamen van Smaaken om eenig-
 ghe onder-fcheiden der Rucken uit te drukken / en zeg-
 ghen een zoete / een lieflyke Ruck / etc. Daar zyn twee
 ghe-flachten der Rucken op deze plaats te onder-fchei-
 den. Van welke het ene dooz zich het voedsel volght/
 als de Ghuet / welke den hongerighen an-ghe-naamt
 is; den ver-zadighden on-an-ghe-naam en walghelyk.
 Het ander ghe-flacht volght dooz zich het voedsel niet :
 welk / schoon 't niet zonder Smaak zy / dooz zich zelf
 noch

nóchtans den mensch wel-lust en d'zoesheidt an-bzengt zonder eenigh op-zicht tot de Smaaken / ghe-lyk de Kuek uit de bloemen. beide ghe-slachten ont-fangen zo wel de beesten als de menschen : Maar de beesten ont-fangen nóchtans uit die laatste ghe-slacht nócht wel-lust nócht d'zoesheidt ghe-lyk de menschen. De Kueken van 't eerste ghe-slacht schijnen nader te komen tot de natuur van de waterighe Hoofdt-stof / de andere hebben een dunner / lochtigher en veel-tydts droogher Stof.

XI. De Dertw volgt niet zo zeer de Menging der eerste Hoe-daanigheden / als die van 't luchtigh / dooz-zichtigh / en duister. Want Dertw schijnt niets anders te zyn / als een Hoe-daanigheid van een ghe-mengde lichaam / ghe-sprooten uit de Menging van het licht en dooz-luchtigh met het duister / hebbende de kracht om te be-weghen / 't gheen in der daade dooz-zichtigh is. In welke uit-beelding de ooz-sprong en het arm der Dertw be-schreeven wordt. De Dertw spuit uit de Menging van d'z lichaamen / luchtigh / dooz-luchtigh en duister. Want een luchtigh lichaam wordt d'z middel van 't lucht ghe-zien ; een dooz-luchtigh wordt niet / als ver-licht / ghe-zien ; maar ook een duister lichaam wordt niet / als ghe-vertw / ghe-zien. Het lucht is oft in-wendig oft uit-wendig. Zo de Dertw van het in-wendig licht spuit / zo is 't een waare Dertw : en de zelve wordt niet alleen in de blakte / maar ook in het midden der lichaamen be-gheepen : Maar zo het uit-wendig licht met een duister lichaam t'zaam-ghe-mengt wordt / als in de Reeghen-hoogh ghe-schiedt / zo wordt het een schijnende Dertw ghe-noemt. Ja het wordt ook een schijnende Dertw ghe-noemt / als twe waare Dertwen op de zelve lyn tot het ghe-zicht ghe-boert worden : zo-daanigh is de Dertw / die 'er schijnt te zyn in de halzen der duiven.

XII. De Dertw-wisselingen des ghe-mengden lichaams zyn de Dertw-teering oft Dertw-dontwing / en der zelve ghe-daanten Ryping / Kooking / Waading / en die hier tegen-strijden. De Dertw-teering is een vol-maaking des ghe-mengden lichaams na de lydende Hoe-daanigheden van de waare : en de zelve oft in-wendig oft uit-wendig. De Ryping is eigentlijk een Dertw-teering

teering van 't voedsel in de byuchten der boomten, door Over-dragt worden veel andere dingen ghe-zeit rýp te worden. teghen de Rýpheidt wordt de On-rýpheidt ghe-stelt / welke een raauwheidt is in de byuchten der boomten. De Zieding is een Ver-teering van dat / welk in dochtheidt on-be-paalt is ; hier teghen strýdt de Ver-siening / dat is / een raauwheidt van die dingen welke in 't bochtighe ghe-koekt worden. De Bjaading is een Ver-teering van de djooghe warmte. An de zelve is naast de strýting, teghen de Bjaading strýdt de Ver-djoogging / dat is / de raauwheidt om 't ghe-bjek der djooghe warmte.

Metapho-
ra.

XIX. Hoóft-stuk.

Van de ghe-daanten en Onder-scheiden der Ghe-mengde Lichaamen.

I. **H**et Ghe-mengde lichaam is óft Ghe-lyk-aartigh / óft on-ghe-lyk-aartigh. Een ghe-lyk-aartigh lichaam wordt ghe-noemt / van welk alle deelen de zelve natuur en maatigging be-houden : on-ghe-lyk-aartigh / welk uit ver-scheide ghe-lyk-aartighe lichaamen / als uit deelen / t'zaam-ghe-stelt is : eben ghe-lyk als alle leebendighen zyn.

II. De ghe-lyk-aartighe lichaamen zyn óft vol-maaktlyk ghe-mengt en ghe-maatight / óft on-vol-maaktlyk. Vol-maaktlyk ghe-maatighte zyn al / die óft met der daadt ghe-zeit zyn / óft lichtlyk ghe-zeit kunnen worden. Het der daadt ghe-zeit zyn de deelen der struiken en leebendighe dieren / en mooghlyk óok baider Zaaden : maar van deze zaak in de leer van de Ziel. De ghe-lyk-aartighe deelen der Planten zyn / hout / bast / beezelen / etc. Der dieren / het been / kraak-been / de been-banden / blyzen / beezelen / aderen / Nagbader / zenuwen / 't gheel-haer / en eindlyk : 't vleesch : en 't zelve óft spierigh / óft klierigh / óft der in-ghe-wan-

den / oft der by-zondere deelen eigheit. Onder die / welke / on-ghe-zieldt zijnde / lichlijk ghe-zieldt kunnen worden / zijn eerstlijk de deelen der struiken en doode dieren / booz de ver-rötting: daar na de boedende vochtigheden; als bloede / sijn / melk: ins-ghe-lijc de rraanen en sappen der planten; als wijn / olp en dier-ghe-lijke andere: en eindlijk eenighe uit-gboepselen / oft der struiken / als de bladen; oft der dieren / als de hoornen; ins-ghe-lijc stont / pis / zweet / rraanen / etc. te tellen. Want al deze dingen worden dooz een lieche ver-wisseling ghe-zieldt; en dat oft als zp tot woedsel wijkken / oft als zp dooz een zelf-willighe teeling haar eighen leben ver-kriggen.

III. Ten op-zicht van al deze woerden on-bol-maaktlijk ghe-mengde ghe-noemt / die noch ghe-zieldt zijn / noch ghe-zieldt / oft tot de zelf-standigheit van een ghe-zieldezaak ver-keert kunnen worden. In dit ghe-tal zijn de steenen / metaalen / en ghe-daanten der sappen en t'zaam-ghe-gboepde aarde / die noch tot de steenen / noch tot de metaalen be-trokken kunnen worden.

IV. De ghe-daanten der Metaalen zijn ghoudt / zilber / loot / tin / koper en pzer. 't Latoen is / na *Plinius* ghe-tuighnis / eer-tijds een ghe-daante van Metaal ghe-woest: maar 't gheen men heben bindt / is een ghe-daante van ghe-boeft koper. 't staal is niets anders als uit-ghe-koekt pzer.

V. De steenen zijn oft ghe-meen / oft kosteljk. de ghe-meene zijn / Kots-steenen / key-steen / wet-steen (van welke de toets-steen een ghe-daante is) Ameril / buur-steen / zell-steen / marmer / tuf-steen / pulm-steen / etc. kosteljke oft edele ghe-steenen zijn / diamant / Zaffier / Smaragh / Jaspint / Amethist / Barn-steen / Koobijn / Agbaat / Jasp / Ghlad-beek / Turkois / en veel anderen. Van de steenen worden sommighe van het buur ver-bzandt / en tot asch ghe-bzagt / welke kalk ghe-noemt wordt. Andere smelten / als de buur-steenen / en andere. Andere worden noch ver-bzant / noch smelten: als de Marmer.

VI. De aardesche sappen zijn oft magher; als zout / bergzout / aluin / schoen-swartsel / bergz-gboen / Spaansch-gboen / pzer-roest / etc. oft vet; als Zwavel / Jooden-

Woodsen-lym / ratten-kruidt / etc. De ghe-daaften van 't Stof en t'zaam-ghe-ghzoepde aarde zyn / Pleifter / Krijt / bergg-geel / bergg-roodt / Lemmische en Armenische aarde / klep / etc.

VII. En al deze be-staan booz-neemlijk uit het bochtigh en drooggh oft uit water en aarde. Want de locht en 't vuur hebben / in de t'zaamen-stelling des ghemengden lichaams eer het op-zicht der werkende oorzak / als der Stof. en der-halben kan gheenigh ghemengdt lichaam van de ober-herschende Hoofd-stof vuurtigh oft lochtigh ghe-noemt worden. Want die lochtigh ghe-noemt worden / als oly / schuim : oft vuurtigh / als bertram / etc. worden zo ghe-beeten door ver-beijking met andere lichaamen / in welke min vuurs en lochts be-ghreepen wordt. In de leebendigben noch-tans / en welke daar van boozt-ghe-komen zyn ('t zyn 't deelen / oft bochtigheden / oft vruchten / oft uighe-zoepfels; zyn) wordt meêr lochts oft vuurs be-ghreepen. als in de andere : en om die oorzak zyn de zelve / met deze ver-ghe-leeken / watnigh teboozen vol-komen ghemengde ghe-noemt ghe-weest. Hoe-wel men onder-tuffchen niet be-rekenen magh of deze konnen ook vol-maakteljk ghemengde ghe-noemt worden / zo zyn met de Ver-hebelingen ver-ghe-leeken worden.

VIII. Dezer dingen oorzpiong / natuur / en ghemaahticheit in 't by-sonder te ver-klaaren / behoort tot deze plaats niet : 't zal ghe-noegh zyn / zo wy eenighe ghe-meene onder-secheiden zullen boozt-ghe-stelt hebben / waar uit de natuur en ghemaahticheit van sedet in 't by-sonder kan af-ghe-nomen worden. En eerstijk moet men booz vast stellen / dat eenighe der ghemengde lichaamen on-bepaaldt / oft bloepigh zyn / eenighe in haar paalen be-staan : van welke die waterigh; deze aardesch zyn. Want het water / 't zyn 't be-let wordt / ver-leent door zyn bochticheit een bloeping an de dingen ; de aarde door haar drooghte / een be-stendicheit. Van de bloepighe lichaamen worden zommighe dik / zommighe worden niet dik / maar ver-ghaan tot damp. De dikte wordt de bloepighe dingen in-ghe-stoxt oft van de warmte / oft van de koude / oft van beide. De warmte stoxt

stort de dikte in/ booz zo beel zp 't water / tót damp ghekeert / uit-dijft: de koude/ booz zo beel zp de dampen en dampighe locht tót water keert. Die dooz de warmte ver-dikt worden/ zijn te ghe-lyk waterigh en aardtsch/ als melk; die dooz de koude / zijn meer aardtsch; die halve dooz warmte en koude zonder onder-scheidt / zijn waterigh en lochtigh/ als olp; oft aardtsch en loechtigh/ als honigh. Die niet ver-dikt worden / maar tót damp ver-gaan / zijn zeer waterigh; als wey / af-ghe-ghefte wijn. Want de most wordt dooz de warmte ver-dikt/ derhalven is zp waterigh en aardtsch. Al deze dingen worden zo-daanigh ghe-noemt dooz ver-ghe-lyking onder elk-ander. Want zo zp tót die dingen be-trokken worden / welke be-staan en be-paalt zijn / zo kunnen zp alle waterigh ghe-noemt worden.

IX. De be-paalde lichaamen zijn oft herde oft week. Herde worden ghe-noemt / welker blakte / als zp ghe-drukt worden / niet na de diepte in-wijkt: Weeke / welker blakte / als zp ghe-drukt worden / na de diepte in-wijkt / maar zo / dat zp den drukker niet om-grooten worden. Waar in zp van de bloepighe onder-schelden worden / als die den drukker om-grooten worden. Herde en week worden oft vol-strektlyk / oft ver-gheleeke zo-daanigh ghe-noemt. Vol-strektlyk herde wordt ghe-noemt / welk het ghe-rast teghen-staat. Week / welk booz 't ghe-raak wijkt. Want het Werk-ruigh van 't ghe-rast be-zit middel-baare rastlyke hoe-daanigheden; en is der-halven het richt-snoer/ waar an de zelve be-pooft moeten worden. Ver-ghe-leeke week oft herde wordt ghe-noemt / welk zo-daanigh is ten op-zicht van een ander / naamlyk oft ten op-zicht van dat / welk in zijn ghe-flachte een ghe-lyk-maatigheide heeft; (zo wordt het vleesch van eenigh mensch week oft harde ghe-noemt ten op-zicht van 't vleesch van een wel-ghe-maatighde mensch) oft ten op-zicht van ieder ding: zo is het loot/ by wachs ver-ghe-leeken/ herde/ by pzer/ week. Der-halven is het week middel-baar tusschen de bloepighe en herde / en als de bloepighe ver-dikt / en de herde ver-dunt worden / zo worden zp week.

X. De bloepighe en weeke lichaamen worden / als zp t'zaamen-ghzoepen/ ver-herd. Want de t'zaamen-ghzoeping oft stremming is niets anders / als de ver-herding

berding van een bloepighe oft weeke zaak. En de zelve gheschiedt oft van de koude/oft van de dooghe warmte. Zo 3p van de koude gheschiedt / zo wordt de warmte / die oof-zaak der bloepigheidt was / ber-dreeven ; is 3p van de dooghe warmte / zo wordt de bochtigheidt ber-jaaght. Die doo3 koude t'zaamen-stremmen / 3jn ghanfch waterigh : als water / pis / wep / etc. die van de dooghe warmte / 3jn te ghe-lijk waterigh en aardfch / als melk / Aijh / 't beezeligh bloedt / zout / bergh-zout / etc. De olp stremt niet t'zaamen / om-dat 3p lochtigh is / of t'3p 3p by ghe-bal doo3 de toe-menging van eenighe aardfche Zelf-ftandigheidt ont-zu-vert / de t'zaamen-ftremming niet ber-sputot / als de olp der olphen. Doo3ts zo gheschiedt de t'zaamen-ftremming oft van de uiterlijke koude/ als in 't water / pis / Wep ; oft van de innerlijke / als in de metaalen ; welke ook zelve t'zaam-ghe-stremt 3jn. Teghen de t'zaamen-ftremming is de Smelting recht-strijdigh / en spjut van recht-strijdighe oof-zaaken : en der-halven worden die dingen / welke doo3 de koude t'zaamen-stremmen / doo3 de warmte ont-loft ; als ps / sneeuw / baghel : die doo3 dooghe warmte stremmen / worden doo3 bochtighe koude ghe-smolten ; als zout / bergh-zout. Zommighe van die dingen / welke doo3 de warmte t'zaamen-stremmen/als aardi-werk/ bak-ftenen/etc. kunnen niet ghe-smolten worden : naamlijk / om-dat 3p doo3 de kracht der warmte by-na al haar bocht ber-loo-ren hebben / en daar-en-boven zo ghe-dicht 3jn / dat in de zelve alleen kleene 3weet-ghaatkens ober-ghe-laaten 3jn / waar doo3 het waterigh bocht niet in-komen kan : Maar die dingen / welke / na uit-ghe-doo3ght en t'zaam-ghe-stremt / boofsch ghe-bleeven 3jn / als zout / bergh-zout / etc. de zelve worden doo3 het water / in de 3weet-ghaatkens in-ghe-laaten / ghe-smolten.

XI. Onder de herde lichaamen kunnen zommighe ghe-weekt worden / zommighe niet. De weekheidt is van herbocht ; boeght nochtans niet an 't water / oft an boven-maaten waterighe dingen / maar an die alleen / in welke eenighe aardfche Zelf-ftandigheidt is ; en de zelve naauw-kuerighlijk met bocht ghe-mengt / op-dat het niet lichtlijk van de zelve kan af-ghe-scheiden worden : zo-daanigh 3jn / zenuw / leër pik / honigh / wachs

wachs / pzer. / hoozn / etc. En al deze dingen woorden week dooz de warmte / welk het t'zaam-ghe-stremde bocht ont-lóft. Maar ps / zout / óft bak-stemen kunnen niet ghe-weekt worden: Ps niet / om-dat het gheen aardtsche dzooghts heeft; óók zout óft bak-stemen niet / om-dat alle bocht uit de zelve uit-ghe-waafst is.

XII. Doozts worden eenighe in 't water nat / maar smelten niet: naamlijk die aardtsche deelen / dooz een raap sijn t'zaam-ghe-boeght / en zo ghzoote; weet-ghaten hebben / dat zp het water zonder sijnghing toe-laaten; als / Wol / Spongie / Erwtten / Appelen / etc. Zommighe smelten / en worden niet nat: naamlijk / die aardtsche deelen / dooz gheenigh sijnmachtigh bocht t'zaamen-hangende / en zweet-ghaten hebben / welke nócht zo klein zyn / dat zp 't water niet toe-laaten / nócht zo wjdt / dat het water zonder hinderen dooz de zelve kan dooz-ghaan: als zout / bergzout. Eenighe smelten en worden nat: naamlijk / die zo wjde zweet-ghaten hebben / dat zp het water toe-laaten / en een bocht zo sijnigh en raap niet / dat het de aardtsche deelen / met elk-ander ber-cenight / t'zaamen-houden kan.

XIII. Óók kunnen zommighe lichaamen ghe-booghen worden / zommighe niet. Buigting is op deze plaats een be-weeghing des lichaams van de rechte tót de kromte / be-houdens de langte. De ooz-zaak vandeze eigenschap is het bocht. Der-halven kunnen die / welke gheen bocht hebben / niet ghe-booghen / en ghe-recht worden / als de stenen en dzooghe houten. Maar het rjs en de Metaalen kunnen ghe-booghen worden / om-dat zp bocht hebben. Onder die welke ghe-booghen worden keeren zommighe van zich zelfs tót de rechte / naamlijk die wel een sijnigh / maar nóchtans gheen dik bocht / en 't zelve dooz de ghantsche langte ghe-stoet / hebben / als het rjs: de anderen welke een raap en dik bocht hebben / krijgen haar boozighe ghe-stalte van zelfs niet weder / als 't pzer. De reden hier van is / dat het dunne bocht / in 't hólle deel des ghe-booghe lichaams t'zaam-ghe-dzongen / en als uit zyn eighe plaats in 't ghe-boghte deel ghe-dzeeben / na 't ghe-weerde ghe-weldt / met der haast weer tót zyn boozighe plaats keert. Want zo moet een ghe-booghe zaak noódt-zaaklijk ghe-recht

recht worden / de dooſte / welke in 't ghe-boghte deel is / de rechting helpende. Het dikke vocht kan dit niet doen / om-dat het zo be-weeghlyk niet is / dat het van zelfs tót zyn boozighe plaats keeren kan.

XIV. Zommighe kunnen ghe-bzoeken / zommighe ghe-mozzelt / zommighe ghe-klooben / zommighe ghe-sneeden worden; Zommighe lyden niets van deze dingen. De dingen worden ghe-zeit ghe-bzoeken te worden / die in ghyoote; ghe-mozzelt te worden / die in kleine deelen ghe-deelt worden. Nu wordt de deeling meest dooz-de dooz-ghangen oft zweet-ghaten te weegh ghe-bzaght. Want die gheen; zweet-ghaten hebben/konnen niet ghe-deelt worden: als het water. Die zweet-ghaten hebben/ dooz 't heel ghe-leit / en dat niet op een en de zelfde wys / maar zommighe in de langte / zommighe in de breedte / zommighe recht / zommighe krom / worden ghe-zeit ghe-mozzelt te worden; als de steenen en 't ys. Maar die de zweet-ghaten Parallax ghe-stelt / dat is / alleen na een kant en niet na alle zyden uit-ghe-strekt hebben / die worden ghe-bzoeken: als 't hout. En zo zy herdt zyn / en de dooz-ghangen alleen in de langte loopen / zo worden zy ghe-zeit ghe-klooft / dat is / zo ghe-deelt te worden / dat de deeling de kracht des deelaers dooz-kome. Zo de deeling de kracht des deelaers niet dooz-kome / en nochtans niet ghe-zeit wordt ghe-bzoeken oft ghe-mozzelt te worden / als die dingen ghe-deelt worden / zo wordt het snijding ghe-noemt. De welke dingen kunnen niet ghe-klooft / ghe-bzoeken oft ghe-mozzelt nochtans wel ghe-sneeden worden.

XV. Hier-en-hoben kunnen zommighe dooz ghe-trek uit-ghe-rekt worden / zommighe niet. Treklyk zyn / die een lymigh en raap vocht hebben: als pik / snor / haer / leer / zenuw / etc. Die van dit vocht ver-steeken zyn / kunnen dooz ghe-trek niet uit-ghe-strekt worden. Van welke zommighe bloeygh zyn / als water / wijn / pis; andere aardisch / als steen.

XVI. Daar-en-hoben zyn zommighe smijdig / zommighe kunnen niet uit-ghe-kloopt worden. Die dingen worden ghe-zeit uit-ghe-kloopt te worden / welker blakte dooz de zelfde slag in de breedte te ghe-lyk en in de diepte dooz deelen over-ghe-dreeven wordt. De blakte wordt ghe-zeit door deelen over-ghe-dreeven te worden om-

om-dat dat deel alleen / welk den haamer voert binnen-
waarts wijkt. De oer-zaak van deze smijdigheid / is
een dun en taan bocht / en 't selve met de drooghe deel-
len zo vast ghe-maatigt / dat het van de selve niet licht-
lijk af-ghe scheiden kan worden. Waar door 't ghe-
schiedt / dat de Metaalen smijdigh zijn / en in-zonder-
heid 't ghoudt ; en de steenen niet. Want het bocht /
welk in de Metaalen is / ver-laet het deel / waar mé het
aller-naast t'zaam-ghe-boeght is / om 't ghe-klop niet /
maar trekt het selve ghe-duurig met zich / en wordt al-
zo / met ghe-duurig te wijken / méér en méér ver-
bjeedt. Doch het pzer is niet zo be-quam om uit-ghe-
klopt te worden / om-dat het een dikker bocht en meer-
der ober-bloedt van aarde heeft ; ghe-lijk oók het loot en
tin / om-dat het bocht met het aardich ghe-deelte niet
zo vast in de selve t'zaamen-hangt / als in 't ghoudt en
zilber / oft oók in 't koper.

XVII. Verder / zommighe ont-fangen een in-druk /
zommighe ver-werpenze. In-druk is een ober-ghang
van de vlakke na een deel / door ghe-sloot ghe-slagh / oft
ghanschlijk door ghe-raak / na de diepte. In-druk
ont-fangen al / die week zijn / niet vol-strekteljk ; maar
op aller-ley wijs ; als wachs / koper. In-druk ver-wer-
pen zo die herdt / als die bloepigh zijn : de herde / om-
dat zp niet kunnen na de diepte wijken ; de bloepighe /
om-dat zp niet na een deel wijken / maar den drukker
om-ghooren worden. Onder die / welke in-druk toe-
laaten / be-houden zommighe de selve / als klep / wachs /
koper / loot ; zommighe ver-leezenze ter-stondt / als de
spongie. Die de in-druk be-houden / worden / zo zp zo
week zijn / dat zp met de handt ghe-handelt kunnen
worden / *Plast*, dat is / Leemigh ghe-noemt : zo zp zo
herdt zijn / dat zp gheen in-druk toe-laaten als door
ghe-klop / die zijn meest ten deel smijdigh : eenighe kon-
nen nochtans niet uit-ghe-klopt worden. Die in-druk
niet be-houden / worden *Plast*, dat is / druklijk ghe-
heeten. Deze moeten en voesch zijn : en Tweet-gha-
ren / (ver-bult met een bloepigh en week lichaam / dat
uit-blieten kan) en de selve na alle af-meetingen heb-
ben. Want die ghen tweet-gharen hebben / als het
water / oft gheen ghooft / als de streen / zijn niet druk-
lijk. Dat eenighe dingen den in-druk be-houden / an-
dere

here niet / komt toe zo by de taapigheidt van 't bocht / en des zelfs zeer ghoede maattgging met de dooóghte / als door de zwaarte der aardtsche deelen. Door welke dingen te weegh ghe-braght wordt / dat het neer-ghe-brukte deel niet weder in zyn plaats keert. Het wachst heeft een taap bocht ; de Metaalen een wel ghe-maactigt met het dooóghte : de slyk en klep hebben zwaare deelen. Die boóge / lichte en be-weeghlyke deelen hebben / keeren in haar plaats / als zo af-laaten ghe-brukt te worden.

XVIII. Eindlyk kunnen eenighe an byandt ghe-steeken worden / eenighe niet. Die kunnen ont-steeken worden / die en door-ghangen / booz het buur door-komelyk / en de zelve met zo-daanigh bocht ver-bult hebben / welk van het buur / in de zweet-ghaten komende / ovet-wonnen kan worden. Dit bocht moet niet waterigh zyn / maar lochtigh ; als in 't hout. Die gheru zweet-ghaten / óft de zelve vol waterigh bocht hebben / kunnen niet byanden : als steenen / metaalen / ps / ghzoen hout / etc. hier kon men meér onder-scheiden der ghemengde lichaamen by-boeghen : maar dere zyn ghenoegh. de andere moghen uit het 4. Bo. der Ver-bru. 13 Hoóf. ghe-trokken worden.

XX. Hoófdt-stuk.

Van het Weezen des ghe-zielden lichaams en der Ziel.

I. **E**n tót hier toe is ghe-handelt van 't on-ghe-zield de lichaam. dólghet het ghe-zield. Een Ghe-zieldt óft leebendigh lichaam wordt ghe-noemt / welk uit de Ziel als uit de Dórm / en uit het lichaam als uit de Stóft e'zaam-ghe-boeght is. Welc natuur dan eerst te beggen booz-ghe-stelt zal zyn / als men naauw-kuerlyghlyk in 't by-sonder ver-klaart zal hebben / wat de Ziel / en wat het lichaam zo.

I

II. Door

II. Dooz de naam van Ziel woꝛdt by allen verstaan eenighe natuur / waar dooz de lichaamen ghroepen/ghe-boelen / en van zich zelf / niet dooz een en een een-boudighe / maar dooz een ver-scheide en beeboudighe be-weeghing ber-roert woꝛden. welke natuur zich dooz zo open-baare ken-rekenen ver-toont / dat het wonder-ꝛ / dat men *Difaarchus* ghe-bonden heeft / die / na 't ghe-tuighnis van *Sisero* in 's 1. boek der *Tuskulaansche Vraaghen* , ghe-leert heeft / Dar de Ziel ghanich niet, met 1) , en deze ghe-heele naam ydel is , en dat de Dieren te vergeeffsch ghe-zielt ghe-noemt worden ; dat oók in den Mensch gheen ghe-moedt nócht Ziel is , nócht in het beest , en dat al de kracht, waar door wy iet doen , óft ghe-voelen , in alle leevendighe lichaamen even-ghe-lijk in-ghe-stort is : dat zy oók van 't lichaam niet af-scheidelijk is , mits zy niet met al is : en niets anders , als een en een Een-voudigh lichaam , zo ghe-vórm , dat het door maatighing der Natuur ghroeye en ghe-voele. Want booz-waar / óft daar is gheen Onder-scheidt tusschen de leevendighe dingen en die niet leeben / en gheenighe onder-ghang der leevendighe dingen ; óft de ziel (waar dooz de leevendighe van alle andere dingen onder-scheiden woꝛden / en dooz welker Óf-sprong de Leevendighe dingen ghe-zet woꝛden te ont-spruiten / en dooz haar onder-ghang te ber-ghaan) zal gheen ydele naam zyn. Wóch wat de ziel is / en welk haar weezen en hoe-daanigheidt 3) / is van de oude Wijs-ghieren met ghóóte ver-scheidenheid van ghe-boelens be-twist. Waar van / op-dat blijke / wat men te ghe-boelen heeft / wy eerst leeren zullen / wat de Ziel niet 3) ; daar na zullen wy zegghe wat 3) is / en ver-klaaren / welk haar weezen en Utebeelding 3).

III. En op-dat wy met ózde boozt-ghaan / 't is noódt-zaaklijk dat de ziel óft een Zelf-standigheidt óft een Toe-dal 3). En / zo 3) een Zelf-standigheidt is / dat 3) óft een (*Dunamis*) Ver-moghen / óft een (*Entelecheia*) Be-drijf / óft tet uit halde rzaam-ghezet is. En wyl een (*Entelecheia*) Be-drijf óft dooz zich zelven be-staat / óft eenigh ver-moghen en Dróf be-bóymt. (dis pleeght men een by-staande / deezze een be-bóymende te noemen) zo moet men noódt-zaaklijk

lijk de ziel oft tot deze oft tot die be-roepen. En in deze Schifting ſchijnt niets na-ghe-laaten te zijn / waar dooz de Natuur der Ziel ver-klaart kant worden.

IV. Dooz eerst ſtellen wy dan / dat de Ziel gheen Coe-bal is / hoe-daanigh een Coe-bal dat men ook ver-dicht. Want waar dooz de ghe-zielde lichaamen zijn / dat zelve / dat zp zijn / en waar dooz zp van de on-ghe-zielde Zelf-ſtandigheden onder-ſcheiden worden / dat zelve kan gheen Coe-bal zijn : 't zp men alle Ghe-daanighe Doozen der Zelf-ſtandigheden acht Coe-ballen te zijn / het welk wy in 't 3. Hoofdt-ſtuk be-roont hebben on-ghe-rhmt te zijn : oft 't zp wy toe-laaten willen / dat de leebendighe Zelf-ſtandigheden van de On-ghe-zielde niet in Ghe-daanite onder-ſcheiden worden / 't welk noch veel on-ghe-rhmdert is. Want oft gheenighe lichaamighe Zelf-ſtandigheden worden in ghe-daanite onder-ſcheiden / oft de leebendighe zullen in Ghe-daanite van de niet-leebendighe ver-ſchillen. Maar de ziel is dat / waar dooz de lichaamen ghe-zelt zijn / en waar dooz / etc. Daar na wordt de Ziel ghe-noemt het eerste be-ghinſel van alle leebendighe be-weeghingen : en dat veel billiker dan dat de Dooz der zwaare en lichte dingen ghe-noemt wordt het eerste be-ghinſel van 't op-klimmen en neder-daalen. Maar gheenigh Coe-bal kan het eerste be-ghinſel van be-weeghing zijn / ik laat ſtaan / het eerste be-ghinſel der leebendighe be-weeghingen. Want een Coe-bal be-weeght niet / ja doet niets / als in de kracht van eenighe Zelf-ſtandigheid. Dies moet de Ziel een Zelf-ſtandigh be-ghinſel zijn / waar van de leebendighe be-weeghingen / dooz tuſſchen-koming der warmte en andere Coe-ballen / eerst boozt-komen. Waar uit volgt / dat de ziel niet in het lichaam is / als in een Onder-werp / maar op eenighe andere wys / die ik ter-ſtond ver-klaaren zal. En die wil ik niet alleen van de Menſchighe ziel / maar ook van de zielen der Beesten en Planten ver-ſtaan hebben.

V. Hier uit volgt boozt / dat de Ziel gheen Maatigging is ; want de Maatigging is / oft een ver-eenigging oft Menging der vier eerste hoe-daanigheden

nigheden / dooz onder-linge doening en lijding ver-
 zwakt / als wy in 't 18. Hoofd-stuk ghe-leert hebben/
 oft eenighe hoe-daanigheid van die eerste hoe-daanig-
 heden ver-scheiden / nochtans uit de Maatigging der
 zelve ont-staande. Ver-halven zo de ziel gheen Coe-bal
 is / zo zal zy gheen Maatigging zyn. Daar na woꝛdt de
 Maatigging / dooz 't ver-anderen van de wijs des Ou-
 derdoms oft der kōst / ver-scheidelĳk ver-andert.
 Maar 't is on-ghe-rijmt / dat oōk de Ziel / dat is / het
 weezen zelf der leevendighen / dooz zo licht-baerdighe
 oōz-zaaken ver-andert zoud woꝛden. Eindlĳk dat de ze-
 den des ghe-moedts de Maatigging des lichaams vol-
 ghen (waar dooz zy zich meest ver-weeren / dien de Ziel
 de Maatigging des lichaams schijnt) weder-leght dat
 ghe-voelen aller meest. Want zo de Maatigging de
 Ziel zelf was / zo zouden de zeden des ghe-moedts niet
 ver-andert kunnen woꝛden / als met ver-andering der
 Maatigging. Maar nu is 't in 't reggen-deel. Want
 hoe-wel de Maatigging des lichaams het ghe-moede
 eēz tōt deze oft die zeden schikt / als tōt andere ; zo is zy
 nochtans niet zo de oōz-zaak der zeden / of zy konnen
 ver-andert woꝛden / en woꝛden dikwĳls ver-andert /
 zonder ver-andering der Maatigging. Oōk is 't niet
 noodt-zaaklĳk / dat / de Maatigging ver-andert zynde/
 de zeden zelve / oft de zedighe heblĳkheden oōk ver-an-
 dert werden. Ver-halven is die Ziel gheen Maatigging/
 welke de zeetel der dueghden en ghe-braken in den
 mensch is : en deze is niet alleen die Ziel / waar dooz de
 Mensch redeneert / maar oōk waar dooz hy ghe-boelt : de
 welke / wyl zy eben als de Zielen der Beesten / lichaams-
 lĳk en nochtans gheen Maatigging zy / zo zal 'er gheen
 oōz-zaak zyn / waar-om men de Zielen der Beesten en
 Planten dooz een Maatigging houde.

V I. Doozts stellen wy dat de Ziel nocht een (doomis)
 Ver-moghen oft Stof / nocht een lichaam zy. Gheen
 Stof / om-dat Stof de natuur heeft / dat zy op een on-
 ver-schillende wijs zich heeft tōt alle Ghe-daanten der
 Natuurlĳke lichaamen / en tōt alle An-doeningen en
 werkingen der ghe-daanten. Maar de Ziel is dat /
 waar dooz / als wy hōben ghe-zeit hebben / de ghe-zielde
 Zelf-standigheden van de On-ghe-zielde onder-schieden
 woꝛden / en waar van alle leevendighe werking boozt-
 spuit.

spzuit. Maar de Ziel is ook gheen lichaam. Want een lichaam kan niet tot plaatslyk be-weeghen / 't zy het van een ander be-woghen werde. Maar de Ziel is het be-ghinsel der plaatslyke be-weeghing in de Dieren / en wordt nochtans van een ander niet eerst be-wooghen. Want daar de waare en lichte dingen ghe-zeit worden al-zins van den Ceeler be-wooghen te worden / zo is nochtans niemand ghe-bonden / die ont-kent heeft / dat de Dieren van zich zelf / dat is / van haar Ziel be-wooghen worden. Daar na moet alle lichaam / hoe-daanigh men 't ook ver-ziert / met hoe-ghysoetheit be-ghaaft zyn: maar de Ziel kan niet gheen hoe-ghysoetheit an-ghe-daan zyn. Want wijl zy dooz 't gheganse lichaam ghaan moet / zo zouder een dooz-dynging der Af-meetingen zyn / in-dien de Ziel haar eighe af-meetingen had.

VII. Zo is dan oberigh dat de Ziel een (Entelechia) Be-dyff zy / en dat niet een by-stand maar be-dygnend. Want een by-stand be-dyff worde niet t'zaam-ghe-boeght als met dat / dat al-ré met der daadt in zyn Geslacht be-staat / en vol-maakte is / en maakte het der halven dooz zyn by-komst een dooz Ver-zaameling. Maar de Zielen worden by zo-daanighe dingen ghe-boeght / de welke om-dat zy niet in der daadt zyn / oft ten minsten de uiterste vol-maaktheid / waar toe zy van de natuur bestemt waren / niet ver-kreeghen hebben / nochtans be-quaan zyn om zo van de Zielen ghe-dreeben te worden / dat uit beide de ghe-zielde Zelf-standigheden / niet dooz ver-zaameling / maar dooz zich zelf een / werden. Daar na gheeft het by-stand Be-dyff niets anders an 't gheen / daar 't by-staat / als een plaatslyke be-weeghing: Maar de Ziel is het be-ghin van des leebendighen wyzen / en de byon van alle leebendighe werkingen. Eindlyk kan het by-stand Be-dyff af-ghe-scheiden worden / en by-zonderlyk be-staan buiten dat / daar 't by-staat: Maar de ghyoepende en ghe-boelende Ziel (want de redelyke is van een andere natuur / als op haar plaats blyken zal) zyn zo in 't lichaam ghe-dompelt / dat zy van 't zelve niet meer af-ghe-scheiden en by-zonderlyk be-staan konnen / als de krom-nuezigheid van de Mus. En dit heeft *Aristoteles* ghe-wilt / daar hy ghe-zeit heeft / dat de Ziel de Dyzm des lichaams en 't be-ghinsel der Dieren is.

VIII. Doozt is het Be-dijff oft eerste / oft tweede : van welke dat even als de weetenschap / oft 't ghesicht is ; dit / als de beschouwing oft ziening : dat is / het eerste is het be-ghinsel / waar van de werking doozt-spuit. En als wy de Ziel een (Entelechia) Be-dijff noemen / zo ver-staan wy nu niet het tweede Be-dijff oft de leebendighe werking / maar het eerste / oft het be-ghinsel waar uit de leebendighe werkingen doozt-spuiten. Want alle werking is een Coe-val des Werkers ; Maar dat de Ziel des Leebendighen Coe-val niet is / hebben wy hier booz be-toont. Daar na konnen de leebendighe doeningen booz een tijdt op-houden / ten minsten in de Planten en on-hol-maakte Dieren / zonder wegg-neeming der Ziel. Dies schijnt *Sifero* de uit-beelding der Ziel / van *Aristoteles* booz-ghe-stelt / niet wel ghe-bat te hebben / als hy Entelechia ver-taalt. een on-ver-gbanklike en ghe-duurighe be-weegging. Ook is van gheen ghe-wicht al wat van *Polifanus* toe *Sifero's* be-scherming by-ghe-braght is.

IX. Wyl nu blijkt / dat de Ziel een be-bóymende Be-dijff is / zo staat ons nu boozt te be-zien / wat dat zy / dat van de Ziel be-bóymt wozyt. En van de Naam is gheen ghe-schl. Want alle stemmen zy / daar in over een / dat de Leebendighen uit ziel en lichaam be-staan : Het lichaam de staat der Stóf / de ziel der Dóym be-kleedende. Doch wat men met de naam van Lichaam ver-staan moet / daar in is gheen een-zinnigheidt. Want *Thomas* heeft ghemeeent / dat de ziel in de eerste Stóf / met gheenighe booz-gbaande Dóym be-kleet en an-ghe-daan / inghe-gheeben wozyt. En dat deze het tweede deel van een ghe-zieldt t'zaamen-stel is. Werpt ghy teghen / dat de eerste Stóf niet wel een lichaam ghe-noemt wozyt / wyl de lichaamlikeit / ten minsten na 't ghe-boelen van *Thomas* , niet de Stóf / maar de Dóym met de Stóf ver-eenicht / oft / zo ghy liever wilt / de ver-eenigging der Dóym met de Stóf volght ; zo zullen zyn Na-bólghers ant-woozden / dat de eerste Stóf een lichaam ghe-noemt wozyt / om-dat zy booz de in-komst der ziel / booz middel van haer eighe Dóym / een lichaam was ; de welke ver-nietight zynde / zo wozyt zy weder-om een lichaam ghe-

ghe-noemt doo; middel van de Ziel / welke in die Stóf in-gbaat. En om-dat ruffchen de ver-nietigging der eerste Dó;rn / en de Dó;-fprong der ziel / ghanfch gheen rjdt tuffchen-komt / dat het nimmer ghe-fchieden kan / dat de Stóf ghren lichaam zoud konnen ghe-noemt worden. Dit ghe-boelen is / mijns cō;-deels zeer on-ghe-rjmdt en teghen 't ver-stande van *Aristoteles*. Want die heeft in de uit-beelding der Ziel uit-ghe-drukt / wat het gheene 3p / dat de ziel ontfangt / en doo; dezelve / ontfangen / be-dó;mt wo;rdt: Dus luidt de uit-beelding : De Ziel is een Eerfte Be-drijf. (want zo ver-taalen 3p het wo;rdt Entelechia) eens Natuurlijken lichaams , welk door ver-moghen 't leven heeft , dat is / als hy zelf ver-taalt / eens Werk-tuighighen lichaams. In deze uit-beelding heeft *Aristoteles* doo; een Natuurlijk lichaam , welk door ver-moghen , &c. buiten twiffel willen be-fchjffen der Zielen eighe / zal ik ver-reek-plaats zegghe / óft Onder-werp / waar uit en uit de Ziel het Leebendig 3o t'zaam-ghe-felt wo;rdt / ghe-lyk ieder lichaam uit de Stóf en Dó;rn. Maar de eerste Stóf is gheen natuurlyk lichaam / veel min een Werk-tuighigh lichaam . Der-halven is der Zielen eerste en naaste schuil-plaats niet de eerste Stóf / maar een lichaam met 3jn eighe Dó;rn be-ghaaft / en zo ghe-maacht / dat het ghe-ziet kan worden van dat / welk met der daadt ghe-ziet is. Dit ghe-boelen van *Aristoteles* ftuente op een open-baare reden . Want wyl het lichaam / welk te be-zielen is / 3jn eighe Dó;rn heeft / waar doo; het zo-daanigh een lichaam is / neem zaadt / óft bloedt / óft eenighe on-ghe-noemde Zelf-standigheidt / zo weet ik niet waarom die Dó;rn doo; d'an-komft der Ziel zoud moeten ver-nietighe worden. Want zo dik-wjls als de boozighe Dó;rn ver-nietighe wo;rdt / als 'er een nieuwe Dó;rn in de Stóf komt / dat ghe-fchiedt daarom / om-dat de nieuwe Dó;rn zo-daanighe fchikkingen in de Stóf ver-eifcht / met welke de boozighe niet be-ftaan kan. Maar de Ziel ver-eifcht dus-daanighe fchikkingen niet / welke der boozighe Dó;rn te ghen-ftrijden. Der-halven moet de boozighe Dó;rn niet ver-gaan.

X. Op be-Sluiten dan / dat het lichaam / welk de Stof des leebendighen is en het Onder-werp der Ziel / met der daadt een natuurlijk lichaam / dat is / uit Stof en zijn eighe Vorm t'zaam-ghe-stelt is. Deze Vorm ont-springt uit de Menging der Hoofdt-stoffen / en is niets anders / als de Vormen der vier Hoofdt-stoffen / ver-bjoken en ver-reenight. En de zelve wordt zo uit veel andere dingen / als oök in-zonderheid uit het natuurlijk neder-daalen der Leebendighen ghe-bat. Want een leebendigh lichaam daalt niet booz zo veel 't leebendigh / maar booz zo veel 't;waar is : en der-halven is die be-weeghing niet van de Ziel / maar van de Vorm der ober-heerschende Hoofdt-stof / welke met de andere Vormen der Hoofdt-stoffen de Vorm is / waar dooz dat lichaam een-ghe-mengdt lichaam is. Deze Vorm heeft zich al-zo tot de Ziel / ghe-lyk eenighe schikkingen tot de Vorm / om welke te ont-fangen zp de Stof booz-be-reiden / en in het naaste ver-moghen t'zaamen-stellen. En wordt der-halven der Ziel onder-schikt / niet ghe-lyk de Ghe-daante an het Ghelacht onder-schikt wordt (want zo-daanigh een Onder-schikking er-ken ik niet in de Vormen) maar ghe-lyk een on-bol-maakte Vorm onder-schikt wordt an een bol-maakter. Een on-bol-maakte Vorm noem-ik / de welke / schoon zp de Stof in een zekere ghe-daante des lichaams stelt / de zelve nochtans in ver-moghen laat tot een edeler Vorm en ghe-daante. Want de Vormen en ghe-daanten der dingen zjn als de ghe-tallen. En der-halven / ghe-lyk de laatste eenheid de ghe-daante des ghe-tals dooz haar an-komft ver-andert / zonder nochtans het boozighe ghe-tal te ver-nietighen / maar alleen de ghe-daant-maaking ver-nielende : al-zo moet men oök ghe-looben / dat als een bol-maakter Vorm ober-komt / de on-bol-maakter niet ver-nietight wordt / maar op-houdt een ghe-daante-maakende Vorm te zjn / en een schikking te worden. En om-dat zp tot een bol-maakter Vorm ghe-oident / en be quaaam was om de zelve te ont-fangen / zo maakt die loutere Vorm / met de on-bol-maakter ver-zelt / gheen een dooz op-hooping / maar een een dooz zich. Want schoon ieder Vorm der :aak het wee : en gheeft / zo wordt nochtans het weezen niet ver-dobbelt / wanteer de eene Vorm by de andere ghe-boeght wordt / ver-mits het weezen /

zen / welk van de laater en heerlijker Dóym spzuit / het
 doozighe weezen ber-zwelght en in-fluit / eben op de zelfde
 wijs / als het ghyofter ghe-tal het kleiner in-fluit.

X I. Der zielen schuil-plaats moet niet alleen een
 lichaam zyn / maar oók een Werk-tuighigh lichaam/
 dat is / een met veel-boudighe ber-scheidenheid van dees-
 len booz-zien. Want hoe de Dóym vol-maakter / en
 een be-ghinsel van meerder en vol-maakter werkingen
 is / hoe de Stóf vol-maakter zyn moet. En de Ziel is
 de vol-maakste Dóym / en de bron en 't be-ghinsel der
 ber-scheidenste en vol-maakste werkingen. Der-hal-
 ven / ghe-lyk an de Dóymen der niet leebendighe licha-
 men / mits zj elk in 't by-zonder be-ghinselen van enke-
 le en by-zondere doeningen zyn / een ghe-lyk-aartighe
 en een-bóymighe Stóf ghe-noegh is ; al-zo ber-eischt de
 Ziel een Stóf met een veel-boudighe ber-scheidenheid
 van deelen booz-zien op-dat elk deel in 't by-zonder een
 werk-tuigh zj / om elk werk in 't by-zonder an te
 ghaan. Zo-daanigh een lichaam wordt werk-tuighigh
 ghe-noemt / en ghe-zeit in ver-moghen het leven te heb-
 ben / om-dat het een be-guaam werk-tuigh is / der Ziel
 be-dienende / om de leebendighe doeningen te pleeghen.

X II. De deelen des leebendighen lichaams zyn óft
 ghe-lyk-aartig / óft on-ghe-lyk-aartig. En deeze
 be-staan uit die. De on-ghe-lyk-aartighe deelen zyn niet
 alleen in Maartighing / maar oók in zelf-standighe Dóym-
 men ber-scheiden. Want het is niet ghe-looflijk /
 dat / daar zo ghyoof een ber-scheidenheid van hor-daa-
 nigheden en eighe werkingen is / al-daar maar een
 zelf-standighe Dóym / op een ghe-lyke wijs dooz alle
 deelen ber-stroopt / zoud zyn. Want wyl de zelf-standi-
 ghe Dóymen uit de Toe-ballen moeten be-kent en on-
 der-scheiden worden / zo moet men óft hier een ber-schil
 der Dóymen stellen / óft nergkens. Want veel open-
 baarer ken-tekenen van een ghe-daant-maakend on-
 der-scheidt komen 'er tusschen het been en 't bleesch /
 een ader en zenuw / etc. als tusschen de metaalen en
 steenen / op-dat ik niet zegge tusschen ghout en pzer /
 óft tusschen een slyp-steen en een key-steen. Daar-en-
 boven / wyl die deelen werk-tuighen der Ziel zyn / zo
 moerten oók achten / dat / ghe-lyk de Werk-tuighen in
 ghe-bruik en plicht onder-scheiden worden / deeze deelen /

ten / om-dat 3p in plicht en ghe-bruik ver-scheiden zjn / in ghe-daante / natuur en Uit-beelding ver-schillen.
4. bo. der Ver-beevel. 't laatste b.

XIII. Doozts / in-dien de Ziel een be-bóymend Be-dryf 3p / en de waare Dóym des Leebendighen / 3o is 't noódt-zaaklyk / dat 3p niet in eenigh deel des lichaams / neem de Herffens oft 't hart-be-sloóten / maar dooz het ghanfche lichaam en alle deelen ver-spreit is. Want alle deelen van een dier zjn ghe-zielt. Tót die zaak is niet ghe-noegh ; dat de Ziel / in eenigh dooz-neem deel be-sloóten / haar ver-moghens tót alle deelen ver-zendt . Want ghe-zielt woýdt ghe-noemt / niet dat dooz een ver-moghén van de Ziel / maar dat dooz de Ziel zelf be-bóymt is. Ja dat méris / de ver-moghens der Ziel können dooz 't ghanfche lichaam niet ver-spreit woýden / 3o de Zelf-standigheid der Ziel dooz het ghanfche lichaam niet ver-spreit 3p. Want wyl de ver-moghens van de Ziel uit-bloepen / 3o is het noódt-zaaklyk / dat / waar de ver-moghens zjn / daar oók de Ziel is.

XXI. Hoófdt-stuk.

Vande Ghe-flachten der Zielen en Ghe-zielden.

I. **N**A-dat wy de uit-beelding en 't Wezen der Ziel onder-zócht hebben / 3o moeten wy nu tót de Schifing en als hoóghste ghe-flachten der Zielen en Ghe-zielden komen. De Ghe-flachten der Zielen moeten uit de werkingen be-sloóten woýden. Want de leebendige werkingen spzuiten van de Ziel / als van haar eerste en hoóghste bron. Waar in 3p van de niet-leebedige werkingen (ghe-lyk de be-weeghing der Hoófdstóffen is) ver-schillen / welks 3o ghe-zeit woýden van de Natuur te zjn / dat 3p niet te min den Ceeler toe-ghe-schreeben können woýden ; daar die / welke leebendige werkingen uit-gheeben / niet können ghe-zeit woýden van den Ceeler be-woóghen te woýden.

II. De

II. De leebendighe werkingen kunnen tót dyp Ghe-flachten be-trokken worden: want zommighe worden Fudkai (Ghyoenighe) ghe-nómt / als de Doeding / An-ghevoeping en Teeling: zommighe Aifhetikai. (Ghe-boelighe) als de Ghe-boeling / ghe-boelighe Be-gheerte / en dooyt-gbaande Be-weeghing: zommighe Logikai, (Redelijke) als de Ver-ftaaning en Willing. En deze werkingen zijn zo ver-fcheiden / dat zy van 't zelfde be-gheinfel niet kunnen dooyt-komen. Waar uit volgt dat 'er dyp hoogfte Ghe-flachten van Zielen zijn / de Ghyoepighe / Ghe-boelighe en Redelijke / en de zelfde zijn zo onder elk-andre an-ghe-baan / dat de Ghe-boelighe de Ghyoepighe / en de Redelijke óft Ver-ftandighe die alle beide dooyt-onder-ftelt; (óf zy ze in-fluit / zullen wy na-maals onder-zoeken) de Ghe-boelighe zonder de Ver-ftandighe / en de Ghyoepighe zonder beide be-ftaan kan / en in beelen óók be-ftaat.

III. Deze Zielen worden ghe-bonden in de Planten / in de Beesten en in den Menfch / en in deze alleen. Want die den metaalen óft fteenen óók een Ziel en leebendighe werkingen toe-fchryben / worden dooyt de erbarentheid weder-leght. Want de fteenen óft metaalen be-gheypen in zich dat werkend be-gheinfel niet / waar dooyt zy 't an-ghe-boode boedfel na zich trekken / en binnen in haar lichaam ont-fangen / ver-anderen / kóoken / dooyt alle deelen ver-fpreiden / ghe-lyk-maaken / en na zo veel ver-wiffelingen tót haar Zelf-ftandigheide ver-keeren. Óók maghmen den Heemel gheen Leben óft be-dóymende Ziel toe-fchryben. Want een ghyoepighe en ghe-boestighe Ziel eigent niemandt den Heemel toe; en de Ver-ftandighe kan zonder de ghyoepighe en ghe-boelighe niet gheen lichaam ver-zelt worden. Óók moet men uit de Heemelsche be-weeghing den Heemel gheen leven ver-zekeren. Want daar hindert niets / waar-om men min zoud ftellen dat de Heemel dooyt zijn eighe natuur be-wooghen worde / als de zwaaren en lichten: en zo men meent dat 'er niet teghen-ftaat / zo moetmen veel eer ftellen / dat de Heemel van zijn by-ftaande Dóym be-wooghen wordt / als van een ver-ftandighe Ziel / het Heemelsch lichaam be-dóymende en 't zelfde het Leben mé-deelende.

IV. Van

IV. Van de Planten 3p twee ghe-slachten. Eenighe zijn zeer on-bol-maakt/ als de Padde-stoelen en Zwammen : zommighe bol-maakter / als Appel-boomen / Weer-boomen / etc. En dat in al deze een ghoepighe Ziel ghe-bonden wordt / is meer als zeker. Van de bol-maakte Stammen twiffelt niemandt. Dat ook de Padde-stoelen en Zwammen met een Ziel en leven beghaast zijn / blijkt daar uit / om-dat 3p werk-truigdighe lichaamen zijn / en dat 3p ghoepen / niet alleen na de blakte/ maar na alle af-meetingen. En wy willen dat de ghoepighe Ziel niet alleen in de bol-wasse Stammen/ maar ook in haar zaaden be-ghoeven wordt/ en achten dat de zaaden niets anders zijn / als eerste be-ghinselen van de Planten van haar ghe-slacht. En dit konnen de zinnen zelfs ont-deelen. Want zomen een Kastanje/ Amandel oft Aker van een klieft / zo zal men in de top van 't zaadt een spuitsel vinden : welk niets anders is/ als een nieuwe teelsel der Plant / ja eenighe nieuwe Plant : welke in de boozighe Plant / als in haar moeder ont-fangen en ghe-boort / in de aarde op-ghoeft. Dat nu de zaaden van sich zelf alleer / en zonder hulp van eenighe andere Zelf-standigheit niet boort-spuiten / dat moet men achten / dat niet by ghe-byek der Ziel / maar der Stof oft dooz al te ghoote drooghte gheschiedt. Want ook in de Locht spuiten veel zaaden boort/ zo 3p slechts ghe-boeghlyk be-bochticht worden. En hoe-wel de ghoepighe Ziel in de bol-maakte Stammen bol-maakter / en de byen van bol-maakter werkingen 3p / als in de Zwammen en Padde-stoelen / zo moet men nochtans achten / dat gheenighe Plant zo bol-maakt is / dat 3p een ghe-boelighe Ziel heeft oft hebben kan. Want die den Planten het ver-moghen van ghe-boelen toe-schryben / wijs-gherren teghen de open-baare er-baarenheit.

V. Van de Beesten zijn / eben als van de Planten / ins-ghe-lyc twee ghe-slachten / oft veel eer crappen ; want zommighe hebben alleen 't ver-moghen van ghe-boelen/ andere hebben / be-balven het ghe-boelen / ook het ver-moghen om sich van plaats te be-weghen / oft dooz ghaan / oft dooz zwenmen/ oft dooz blicghen / oft dooz kruipen / oft op eenighe andere wijs. De eerste worden Zoofuta, (Plant-dieren) dat is / Dieren van mid-

del-

del-baare natuur tuffchen de Planten en bol-maakte Dieren / ghe-noemt. Want dat 3p ghe-boelen / dat hebben 3p met de Dieren ghe-meen: dat 3p niet be-woogden worden / daar in komen 3p niet de Planten over een. Want 3p 3ijn zo ont-bol-maakt / dat 3p / eben als de Planten / ter plaats / daar 3p ont-fp-zuiten / zo beel ghe-boeghlyk vordrefel binden / als haer ghe-noegh is : zo dat 3p de be-wegging niet noedigh hebben / ghe-lyke de bol-maakte Dieren / om be-quam vordrefel te zoeken. In dit ghe-flachte 3ijn de Zee-netelen / Spongien / en eenighe andere van die aart ; ins-ghe-lyk de Oeffers en de andere ghe-flachten van Schelp-biffchen / be-halven die / welke haer fchelpen om-boeren. Ja men zal niet zonder reden achten dat ook de Molen hier toe behoort. De Zaaden der Dieren / hoe-wel 3p niet zo open-baare ken-tekenen van leven als de zaden der Planten ber-toonen / 3ijn nochtans niet min ghe-zieldt te achten. Want van waar ont-fangen 3p de ziel en die ghe-fchikre en konftighe toe-ruffing ? van de Vader ? maar die is dik-wyls uit het leven ghe-fcheiden / als het wyffken ont-fangt. Of van de vöymende kracht ? maar wyff die een Cor-bal 3p hoe zal 3p kunnen de oorzak van een Zelf-ftandigheidt 3ijn ? Want dat men zeght dat 3p het werk-ruigh van de vaderlyke Ziel is / en dooxt de kracht der zelve werkt / als 3p de Ziel in de byucht te weegh byengt / kan niet ver-ftaan worden. Want wat zal die kracht der ver-merighde Ziel 3ijn / in welke de vöymende kracht ghe-zet wordt het lichaam te vöymen / en een Ziel voozt te byengen / zo 3p dit niet uit zich zelf doen kan ? Men kan ook niet zegghen / dat de Ziel van de Moeder der byucht in-ghe-ftoort wordt ; Want wyff het wyffken min tot de Ceeling by-byengt / als het manneken / zo kan het wyffken gheen ftichtter der Ziel ghe-acht worden / zo het manneken daar voozt niet kan ghe-houden worden. En niet alleen de ghyzoepighe / maar ook de ghe-boelighde Ziel is in 't zaadt der Dieren. Want zo die in 't zaadt niet was / men zoud niet meer ver-ftaan konnen / van wien 3p voozt-ghe-byaght wordt / als van wien de ghyzoepighe Ziel / zo men ze buiten 't zaadt ftelde / voozt-quam. Voozts ghe-lyk wy achten / dat in de Plant-dieren een ghe-boelighde Ziel is / welke in 't ghanfch ghe-flachte ver-fchilt van de Ziel der Planten ;

30 schijnt wy gheenigh Dier een redelijke Ziel oft de kracht van redeneren toe / als an den Mensch.

VI. Wyl uit de werkingen blijkt / dat in de Beesten een ghevoelighe en ghe-boelighe Ziel / in den Mensch be-halven deze ook een ver-standighe in-is: 30 pleeght men te bjaaghen / of die twee zielen in de Beesten / en de dyp in den Mensch in zelf-standigheidt / oft alleen in de ver-moghens ver-schillen: dat is / of des Menschen Ziel t'zaam-ghe-stelt 3p uit dyp met der daadt ver-scheyde Zielen / ghe-lyk een dyp-tal uit dyp eenigheden; en der Beesten Ziel uit twee / ghe-lyk een twee-tal uit twee eenigheden: dan of in teggen-deel in den Mensch alleen de redelijke Ziel / na de Zelf-standigheidt / de ver-moghens der andere Zielen in-sluit; en in de Beesten alleen de ghe-boelighe Ziel de ver-moghens der ghevoelighe ziel.

VII. Op-dat wy nu / wat ons dunkt dat men van dit ghe-schil moet ghe-boelen / onderscheidelyk ver-klaren / 30 stellen wy voor eerst / dat men met zeer baste redenen be-roeven kan / dat in den Mensch be-halvert de redelijke Ziel / waar door hy ver-staat / ook een andere Ziel is / waar door hy ghe-boelt / en waar door hy ghe-boedt en ver-meert wordt. En dit blijkt eerstlyk uit de ver-moghens en werkingen. Want de ver-moghens en werkingen der redelijke Ziel / als 't Ver-standt en de Wil / sijn on-schaamlyk en on-stoflyk: al d'andere sijn stoflyk en werk-tuighigh. Maar 30 on-ghe-lyke ver-moghens kunnen niet van een en de zelfde Ziel sijn. Want 30 de ver-moghens van de wezenheidt der Ziel niet met der daadt ver-schillen / 30 is de zaak vol-bjaght. Want die met der daadt van elk-ander ver-scheyden sijn / die kunnen niet een-zelvigh sijn met een by-sonder derde. Zo de ver-moghens der Ziel hoe-daanigheden sijn / van de wezenheidt der Ziel met der daadt onderscheiden / 30 is het be-wijs daar-om niet te on-ba-ster. Want van een stoflyke Ziel kunnen gheen on-stoflyke ver-moghens uit-bloeyen. Want dat van eenighe zaak uit-bloeyt / volghet de wezenlykheidt van die zaak on-middelgh: en daar-om wyl de redelijke Zielen na haar wezenlykheidt niet van de Stof af-hangen / 30 zullen ook haar ver-moghens niet van de Stof konnen af-hangen. Maar het ghe-boelen en de andere stoflyke ver-moghens hangen niet anders van de Stof af / als

als de krom-nuezigheid van de neus. Ber-halven zo bloepen die ber-moghens niet uit van de redelyke Ziel / welke on-stofflyk is : en dies volghens zal men den Mensch noch een andere Ziel / be-halven de redelyke / moeten toe-staan. Zo zp / die anders ghe-boelen / antwoozden / dat de stofflyke ber-moghens gheen ber-moghens van de Ziel / maar van den ghanschen Mensch zyn / en dat zp derhalven niet van de Ziel alleen / maar van de ghansche Zelf-standigheid af-bloepen ; ik zal byaaghen / waar-om eenighe ber-moghens van des Menschen ghe-heele Zelf-standigheid af-bloepen / eensghe van de Ziel alleen / in-dien maar een / en de zelve een een-boudighe / ziel met het lichaam ghe-boeght / des Menschen Zelf-standigheid t'zaamen-stelt. Daar-toe kunnen gheenighe ber-moghens oft leevendighe werkingen ghe-zeit worden van de Ziel en van het lichaam / als van deelighe be-ghinselen / af te bloepen / maar zp zyn alle te achten van de Ziel / welke het lichaam be-bóymt / af te bloeven ; oft af-hangelijk van 't lichaam / oft on-af-hanglyk : en zo de ber-moghens / ter-wyl zp van de 't lichaam be-bóymende Ziel voort-bloeven / van het lichaam af-hangen / zo moet oók de Ziel zelf noódt-zaaklyk zo an 't lichaam in-gewikkelt zyn / dat het van de zelve niet kan af-ghe-scheiden worden : maar zo zp / als zp van de 't lichaam be-bóymende Ziel voort-bloepen / niet van 't lichaam af-hangen / zo zal oók de Ziel na haar wezentlykheid niet van het lichaam af-hangen.

VIII. Daar na zal de Mensch gheen Mensch teelen / zo 'er in den Mensch gheenighe Ziel be-halven de redelyke zp. Want al wie teelt / is een stichter van een Dóym / en haalt de zelve uit het ber-moghen der Stóf uit. Ber-halven zo de redelyke ziel niet uit het ber-moghen der Stóf uit-ghe-haalt wordt / zo moetmen / op-dat de Mensch een Mensch teele / den Mensch eenighe stofflyke Dóym toe-schryven / welke met der daadt van de redelyke ziel ber-scheiden zp. Die anders ghe-boelen / zeggben / dat de Mensch ghe-zeit wordt van een Mensch ghe-teelt te worden / om-dat de Mensch de Stóf ver-leent en schikt / en daar-en-boven de van buiten in-ghe-stozte Ziel met het lichaam ber-eenight. Maar dit is niet-met-
al

al. Want de Stóf is 't Onder-werp der Teeling / en ghaat booz de zelbe : en der-halven kan hy niet ghe-zeit worden te teelen / die de Stóf ver-leent. De Stóf schik-ken is / de zelbe met ghe-boeghlyke hoe-daantigheden an-doen ; en die Voening moet men gheen Teeling / maar een Ver-andering noemen. Die de Dóym met de Stóf ver-eenight / wordt ghe-zeit te teelen / niet om-dat hy ze een-boudighlyk ver-eenight / maar om-dat hy de uit het ver-moghen der Stóf uit-ghe-haalde Dóym ver-zeenight / en dat dooz de zelfde Voening / waar dooz hy de zelbe uit het ver-moghen der Stóf uit-haalt.

IX. Of de ghe-boelighe en ghzoepighe Ziel in den Mensch en de Beesten oók met der daadt ver-scheiden zyn / schoon niet zo blyklyk zy / zo acht ik nóchtans dat men oók hier onder-scheidt toe-laaten moet. *Aristoteles* booz-waar ooz-deelt zo / als hy in 't 2. boe, van de Teel. der Dier. zeght / dat *ráte Spérmata kai kuémata* , dat is / de Zaa-den en Vruchten der Dieren niet min leeden / als de Struik-ken ; en dat in de zelbe de ghzoepighe Ziel booz-ghaac / en de ghe-boelighe daar na volgt / en dat in den Mensch de redelyke de anderen over-komt. Want een Dier en een Mensch worden zyn niet te ghe-lyk. Dus *Aristoteles* : al-waar nóchtans waar te neemen is / dat de redelyke Ziel der ghe-boelighe in de baar-moeder over-komt : de ghe-boelighe der ghzoepighe niet in de baar-moeder maar in 't zaadt / als in de 5. Stell. ghe-toont is. Nóchtans moet men hier uit oók niet be-sluiten / dat een Drouw / zo zy een mis-dyacht baarde booz d'inkomst der redelyke ziel / een Beest baaren zoud. Want al / wat met een ghe-boelighe Ziel be-ghaaft is en een redelyke derft / is ter-stonde gheen beest : maar al / wat met een ghe-boelighe Ziel be-ghaaft / een redelyke niet ont-fangen kan / en tot de zelbe niet ghe-schikt is. Maar waar-om wordt de ghe-boelighe Ziel niet ver-nieright booz de ghzoepighe / en wordt de redelyke niet ghe-scheiden booz de ver-nierighting der ghe-boelighe ? Om-dat de ooz-zaaken der Doodt niet rechts op de ghe-boelighe en redelyke Ziel werken / maar op de ghzoepighe : welke ver-nieright zynde de ghe-boelighe oók noode-zaaklyk moet ver-ghaan / en de redelyke ghe-scheiden worden.

X. Die twe Zielen in de Beesten / en dyp in den Mensch /

Mensch / zyn onder-schikte Dóymen / en de eerste be-
 vómt de Stóf / en stelt een ghe-daante van 't Leven-
 digh maar een on-bol-maakte en tót een bol-maakte
 ghe-daante ghe-schikt. En om deze óf-zaak is de
 Mensch niet iet dyp-boudighs / als *Schalgber* meent/
 hoe-wel zyn wezenheidt uit dyp Dóymen t'zaam-ghe-
 zet-is. Want om-dat de on-bol-maakte Ziel inde Stóf
 een ver-moghen tót een bol-maakter Ziel laat / zo is 't
 niet wonderlijker / dat de eente wezenheidt des Men-
 schen uit dyp Zielen t'zaam-ghe-zet werde / als de wee-
 zenheidt van een enkel lichaam uit Stóf en de enkelste
 Dóym.

XI. In 't boózighe Hoóft-stuk is be-slooten / dat de
 Ziel niet in eenigh deel des lichaams / neem het hart
 óf de hersenen / be-sloóten / maar dooz het ghan-
 sche lichaam en des zelfs deelen ver-spreit is. En de
 ghwoesighe en ghe-boelighe Ziel zyn met het lichaam
 t'zaamen uit-ghe-strekt / niet dooz haar eighe / maar
 dooz 's lichaams hoe-ghwoorheidt / naamlijk eben als
 de wisheidt uit-ghe-strekt is dooz de hoe-ghwoorheidt
 der Muur / daar zj in is. Maar de redelijke Ziel
 is weezentlijk met het lichaam te ghe-lijk / en met
 het selve t'zaamen uit-ghe-strekt / niet dooz 's lich-
 aams / maar dooz eenighe eighe hoe-ghwoorheidt/
 met haar natuur ober-zen-komende. Hier uit ghe-schiedt
 het / dat / het lichaam ghe-deelt zynde / de ghwoesighe
 en ghe-boelighe Ziel / ook ghe-deelt werden ; de redelijke
 Ziel / wpl zj niet lichaamlijk zj / kan nócht met / nócht
 van het lichaam ghe-deelt worden. En in dezen zjn
 woýdt zj ghe-zelt ghe-heel in teder deel te zyn : welk zeg-
 ghen nóchtans zert on-eighentlijk is.

XXII. Hoóft-stuk.

Van 't Leven en de Doodt.

I. **N**A-dat wy de hoóghste ghe-sachten der Zielen
 en ghe-zielden ver-klaart hebben / zo vólgt dat
 wy eerst van 't Leven en de Doodt / daar na van de ver-
 moghens en werkingen spreekken. En van 't Leven staet
 ons

M

ons

ons op de eerste plaats te spzeeken / als welke de ghe-meene ghzondt is van alle ver-moghens en lebendighe werkinghen : en om-dat de Dooht het eindt / oft lieber de be-rooving / des Lebens is / zo moeten wy ook te ghe-lyk van de Dooht spzeeken / en ver-klaaren / dooz wat ooz-zaaken en het Leven be-houden / en de Dooht eindlyk allen Lebendighen an-ghe-daan werde.

II. Van deze Twist-reden zal dit de ghzondt zyn / waar in alle t'zaamen-stemmen / dat het Leven en de Ziel onder elk-ander om-ghe-keert worden ; en dat al / wat leeft / ghe-zielt is ; en al / wat ghe-zielt is / leeft. Der-halven / wyl wy in 't booz-ghaand Hoofst-stuk ghe-zeit hebben / dat men de Ziel an de Planten en Dieren / en haar zaaden toe-schryven moet / en ont-kent hebben / dat zy an de andere lichaamen / metaalen / steenen en an den Heemel zelbe boeght / zo zalmen ook het Leven an de Planten / Dieren en haar zaaden mogten toe-eighnen / en an de andere weigheren. Waar uit volghet / dat het Leven zo-daanigh ter is / waar dooz het ghe-zielde van 't on-ghe-zielde ver-scheiden is. *in 't 2. Bo. van de Ziel. §. 13.* Maar wyl dit onder-scheidt oft in de Zelf-standigheide oft in 't ver-moghen van de Ziel ghe-stelt kan worden / oft in de boeding / an-ghzoeping / ghe-boelen / be-weeghing oft alle andere lebendighe werkingen / oft in des Lebendighen ghe-beele Zelf-standigheide / booz zo veel zy uit lichaam en ziel t'zaam-ghe-stelt is / (want dooz al deze dingen ver-schillen de Lebendighen van de ziel-looze dingen) zo is 't on-zeker / wat men van deze moet stellen dat het Leven is. En zo wy *Aristoteles* raadt bzaaghen / de zelbe heeft zo ont-stant-bastelyk van het Leven ghesproken / dat men van zyn ghe-boelen niets zeeikers schijnt te kon-nen stellen. Want als hy zeght / Dat de Ziel dat is, waar door wy eerstlyk leeven , *in 't 2. Bo. van de Ziel. §. 24.* zo schijnt hy die ghunstigh te zyn / die zegghen / dat het Leven de Zelf-standigheide der Ziel is : ghe-lyk ook wan-neer hy zeght / dat het Leven in de Ziel is. *in 't 9. Bo. der Over-nat. §. 17.* ander-zins schijnt hy ook het Leven dooz Doening uit te beelden / als hy *in 't 2. Bo. van de Ziel. §. 3.* zeght / dat het Leven een voeding , an-ghroeying en ver-min-dering is, welke door zich ghe-schiedt. Zom-tijds zeght hy uit-druklyk / dat het Leven an de Leevendighen het weezen is.

in 't Zelfd. boe. §. 37. en dies volghens / dat het Leven de weezenheid der Leebendighen is. Elders ver-bindt hy het Leven an de weezenheid der Leebendighen / welke spruit uit de deelachtigheid der ghroeyende Ziel : ghe-lyk / wanneer hy zegt / dat de Teeling, der Leebendighen naamlyk / is de eerste deelachtigheid der ghroeyende Ziel met de warmte : en dat het ver-blijf der zelve het Leven is.

III. In deze ver-scheidenheid van ghe-boelens ; zul-
len wy eerstlyk ver-toonen wat het leven niet is / daar
na wat het is. En eerstlyk / het Leven is niet de Zelf-
standigheid der Ziel / doo; zo veel de Ziel an-ghe-
merkt wordt / als het tweede deel des Leebendighen van
het lichaam onder-scheiden. Want de Ziel is een oó-
zaak en be-ghinsel der Leebendighen in 't 2. boe van de
Ziel §. 37. en der-halven ghaat zy na de 6de der Na-
tuur doo; het Leven en de weezenheid der Leebendi-
ghen. Daar na heeft het lichaam des Leebendighen de
Ziel met der daadt / het Leven in ver-moghen. Want
de Ziel wordt uit-ghe-beeldt. Een be-drijf des lichaams,
welk in ver-moghen 't Leven heeft. in 't Zelfd. boe. §. 6. Der-hal-
ven zo het Leven de Ziel zelve was / zo zoud het lichaam
des Leebendighen het Leven met der daadt en in ver-
moghen te ghe-lyk hebben. Ten tweden / het Leven is
gheen ver-moghen der Ziel. Want zo de ver-mogghens
der Ziel niet met der daadt van de Zelf-standigheid
der Ziel onder-scheiden worden / zo is doo; de zelve be-
woys-reden / waar doo; be-weezen is / dat het Leven
niet de Ziel is / ook be-weezen / dat het gheen ver-mo-
ghen der Ziel is. Zo de ver-mogghens der Ziel met
der daadt van de Ziel ver-schillen / zo zullen zy buiten
twiffel Toe-ballen zyn : maar het Leven is gheen Toe-
bal des Leebendighen / maar iet Zelf-standighs / naam-
lyk dat / waar doo; de Leebendighen eerstlyk van de
niet-leebendighen onder-scheiden worden. Want hoe-
wel de Leebendighen van de Leven-loozen ook doo;
Toe-ballen ver-schillen ; dat nochtans / waar doo; zy
eerstlyk ver-schillen / moet zo-daanigh iet zyn / dat tot
haar weezenheid be-hoort / en dies volghens / dat een
Zelf-standigheid / oft iet Zelf-standighs zy. Ten
derden / het Leven is gheen boeding / an-ghroeying / ghe-
doelen / be-wegging / oft eenighe leebendighe werking ;

en al-ſo / ook niet de ghanſche hoop van al de leebendighe werkingen. Want de Zaaden der Struiken en de ronde ſchil-woxtelen kunnen lang buiten de aarde be-houden worden zonder centighe leebendighe werking ; en eenighe boomen laaten een ghanſche winter de leebendighe werkingen na : en nochtans laaten daar-om de zaaden / ronde ſchil-woxtelen / oft boomen niet na te leeben. Daar na zyn de leebendighe werkingen Toe-ballen der Leebendighen : maar 't is al-re be-roont / dat het Leven ſet Zelf-ſtandighs is.

IV. Maar wijl de Zelf-ſtandigheidt oft de Stof / oft de Dóym / oft het t'zaamen-ſtel zyn ; en de Stof der Leebendighen zyn het werk-tuighighe lichaam ; de Dóym / de Ziel : wat zullen wy eindigh zegghe dat van deze het Leven is ; het werk-tuighighe lichaam / de Ziel / oft dat / welk uit Ziel en lichaam t'zaam-ghe-ſtelt is ? Niemandt heeft booz-waar ghe-zeit dat het Leven een lichaam is / wijl 't alleen in ver-moghen het Leven heeft / zo 't als het tweede deel des Leebendighen / van de Ziel onder-ſcheiden / an-ghe-merke wojdt. Maar dat ook het Leven niet de Ziel is / is be-weezen. Zal dan het Leven dat zyn / welk uit Ziel en lichaam be-ſtaet ? maar dat is het Leebendigh zelf : 't welk ghe-zeit wojdt / te leeben / het Leven te hebben / ghe-zielt te zyn. Maar niemandt heeft ghe-zeit / dat het Leven leeft / dat het Leven Leven heeft / oft ghe-zielt is. Dies ſchijnt men te moeten zegghe / dat het Leven nocht het lichaam / nocht de Ziel is / nocht dat / welk uit beiden t'zaam-ghe-ſtelt is ; maar de weezenheid des Leebendighen in 't af-ghe-trokken : welke niet met der daadt maar in de reden en uit-beelding van het Leebendigh zelf ver-ſcheiden is. En als *Ariſtoteles in 's 2. boe. van de Ziel §. 2.* de Zelf-ſtandigheidt deelt in de Stof / de Dóym en het t'zaamen-ſtel / zo ver-ſtaet hy buiten twijfel die Zelf-ſtandigheden alleen / welke onder elk-ander daadlijk ver-ſchillen. Want anderszins twijfelt hy niet de weezenheid der t'zaam-ghe-zette Zelf-ſtandigheidt in 't af-ghe-trokke / oft de waarheid / van de Zelf-ſtandigheidt ſelve te onder-ſcheiden : ghe-lijck / wannere hy in 't 3. boe. van de Ziel

Ziel. § 9. onder-scheidt tuffchen het zjn van't vleefch/
 (dooz welck zegghen hy de werzenheidt des vleefchs
 in't af-ghe-trokken be-rekent) en tuffchen het vleefch
 in't zaam-ghe-ghoepde. Der-halven als hy dooz een
 ghe-lyke fpreek-wijs zegbt / dat het Leben is het
 weezen an de Leevendighen , veel eer als der Leevendighen;
 zo gheeft hy te kennen / dat het Leben niet is het Lee-
 vendigh zelf / maar de weezenheidt en warheidt des
 Leevendighen.

V. De be-ghinfelen van de Weezenheidt der Leeben-
 dighen zjn Ziel en lichaam ; maar de weezenheidt zelve
 is ghe-ftelt in de natuurlyke ghe-meenfchap van Ziel en
 lichaam. Waar uit volghet / dat het lichaam en de Ziel
 ook be-ghinfelen des Lebens zjn / en de Ziel wel meer
 als het lichaam : en dat het Leben zelve be-ftaat in de
 ver-eenigging / waar dooz de Ziel / als de Dóym / met het
 lichaam / als met de be-quaame en ghe-boeghlyke
 Stóf / ver-zelt woꝝdt. Der-halven is het Leben niet in
 het lichaam / nócht in de Ziel hy-zonderlyk / (ik ver-fta
 het natuurlyk Leben ; op dat niet iemandt meene / dat
 wy on-vooz-zichtelyk de on-fterfelykheidt der reder-
 lyke Ziel loochenen) maar in't ghanfche Leevendigh.
 Ook kan het Leben niet anders ghe-zeit woꝝden in de
 Zielte zjn / als ghe-lyk een ghe-woꝝcht ghe-zeit woꝝdt
 re zjn in zjn oꝝ-zaak. Hier uit volghet voozts / dat het
 Leben de zelfde ghe-daanten / werkingen en ghe-
 woꝝchten / als de Zielen heeft : van welke zaak ten deel
 in't vooz-ghaande / ten deel in't volghend Hoofd-ft.
 reden valt.

VI. De Ziel woꝝdt met het lichaam t'zaam-ghe-
 boeght dooz hulp der warmte : de welke / om dat
 zy van d'eerfte ooghen-blik der ont-fanging af in
 het lichaam in-is / in-ghe-boꝝte ghe-noemt woꝝdt.
 Deze warmte is de naafte oꝝ-zaak des Lebens ; en
 zo lang / als die oberigh is / is oók het Leben oberigh ;
 als die uit-ghe-blufcht is woꝝdt oók het Leben uit
 ghe-blufcht / en volghet ter-ftondt de Doꝝdt. Waar
 van 't ghe-fchiedt is / dat zy oók de Leevendighen
 warmte ghe-noemt woꝝdt. De hjon en winkel van
 deze warmte is in de hol-maakte en bloedighe Die-
 ren het hart : in de andere / als oók in de Planten
 dat / welk an 't hart ghe-lyk-bóymigh is. Nic
 het

het hart woꝝdt die warmte dooꝝ de slaggh-aderen ver-
spꝛeit dooꝝ alle deelen des lichaams / en boedt en be-
houdt dooꝝ haar toe-komst de warmte der zelve. Van
welke zaak een be-wijs is / dat gheenigh deel deze warmte
langer be-waart / als het hart / en dat eenighe slaggh-ader
naauw ghe-bonden oft af-ghe-sneden / het lidt / welk
berder van 't hart af is / eerst van 't gheboelen en de be-
weeghing / daar na ook van 't Leben be-rooꝝft werde.
Van welke zaak gheen andere reden is / als dat de le-
bendighe warmte in dat deel uit-ghe-bluscht woꝝdt: na
welke uit-blussching eerst de on-be-weeghlykheid /
daar-na de Dooꝝt volght; en na de Dooꝝt het koude
buur en ver-röcting; welke / 't; p; p dooꝝ buur oft p;er
be-dwongen werde / töt de andere deelen booꝝt-kruipt/
en an 't ghansehe Leebendig den onder-ghang an-
bꝛengt.

VII. De warmte / wyl z; em Coe-bal is / eischt
nooꝝt-zaaklyk een onder-werp. Haar onder-werp is
niet des harten Zelf-standigheit zelve / uit de hier
Hoofst-stoffen dooꝝ Menging t;zaam-ghe-zet / (want
deze warmte woꝝdt in de Dooꝝt uit-ghe-bluscht / be-
houdens nöchtans des harten Zelf-standigheit / en die
ghe-maatigheit / welke uit de Menging is) maar
eenigh enkel lichaam / welk in het hart be-gheepen
woꝝdt / by-na op de zelve wijs / als het water be-gheee-
pen woꝝdt in een spons / oft het buur in heet p;er. Dat
lichaam is niet van een Heemelsche natuur (want
Aristoteles ont-kent / dat de Heemel bözmljk warm is ;
booꝝ-waar in deze nedzigher Werlde daalt z; niet) gheen
Water oft Arde (want deze Hoofst-stoffen z;in dooꝝ
haar natuur koude) gheen Locht (want die heeft gheen
boedtsel van doen / wyl z; in haar natuurlyks plaats
z;) maar Vuur oft eben als Vuur. Want de in-ghe-
booꝝte warmte ber-eischt boedtsel / en woꝝdt by ghe-brek
des zelfs van der om-ghe-worpe lichaamen koude uit-
ghe-bluscht. Zo dat in-dien z; be-quame Stöf ver-
kreeghen heeft / z; wel ver-blyft / maar dooꝝ de ghe-duu-
rige Teeling van nieuwe warmte / en het an-bloepend
boedtsel töt haar natuur ghe-keert. Want z; is al-tijt
in woꝝden / en ter-wyl z; na eenigh van haar deel ver-
doꝝben woꝝdt / zo woꝝdt z; na een ander deel ghe-teelt.
Waar in z; ghansehlyk de natuur van ons Vuur na-
bölght.

volgt. Voeght hier by / dat deze warmte dik-wijls van *Aristoteles* Vuur ghe-noemt wordt / ja de Ziel zelve ghe-zelt wordt even als ont-steeken te zijn in 't hart / oft in dat/welk met het hart ghe-lyk-bózwigh is. s. Hoofdt-ft. van 's Leven en de Doót.

VIII. Het voedsel van het leebendigh-maakend Vuur is niet de Zelf-standigheit des harten / (want dat die dooz d'ouder-dom ber-byant oft ver-teert wordt / is tót noch toe niet be-bonden) maareenighe bochte / vette en olpachtighe Zelf-standigheit / welke in 't hart be-gheepen wordt. Want deze is meest be-quam om het vuur te boeden. Der-halven zijn het warm en des zels voedsel twe Zelf-standigheden in der daadt ver-scheiden : en het in-ghe-boozen warm wordt in zijn voedsel be-gheepen / niet als een Coe-bal in een Onder-werp / maar als het vuur in een kool. Want die willen dat het warm in het bocht in-hangt / eben als een Coe-bal in een Onder-werp / en dat des niet te min het bocht van de warmte ver-teert wordt / loopen leelyk teghen de eerste be-ghtinselen der Wys-gheerte. Want daar kan niets minder ghe-schieden / als dat een Coe-bal werke op zijn eighen zels Onder-werp / en het zelve ver-niele. Die olpachtighe Zelf-standigheit / waar dooz wy ghe-zelt hebben dat het in-ghe-booze vuur ghe-boet wordt / is niets anders als 't bloedt / welk van de leber dooz de hólle ader tót in de rechte hólte des harten uit-ghe-stoxt wordt / oft dooz het middelste harten-blies / waar dooz de twe hólten des harten van een ghe-slooten worden / en / al-daar be-reidt / wordt ober-ghe-stoxt in de linker-hólte des harten / oft wordt dooz de slagh-aderlyke ader tót de longen ghe-boert / en van daar wordt dooz eenighe om-zwerwing een deel des zels / welk tót de Zelf-standigheit der Longen niet ver-keert wordt / dooz de aderlyke slagh-ader weder-om in de linker hólte des harten ghe-stoxt / en ten ghzoóten deele tót het leebendigh-maakend vuur ghe-keert. Want dat / welk in 't zelve bet en dun is / wijkt tót voedsel van 't in-ghe-boozen warm ? het oberighe dient om 't hart te boeden.

IX. Tót de Teeling van het leebendigh-maakend vuur is zeer noódighe de her-aaffeming en de be-weging des harten en der slagh-aderen. De her-aaffeming

ming is noodigh om het leebendig-maakend bloede te ver-koelen (want het buur wordt by ghe-bjek van ver-koeling ver-slikt en ver-smoet) en om het hart van 't roet te ver-lossen / welk dooz de werking van 't leebendig-maakend buur / sijn vocht her-reerende / in 't hart ver-wekt wordt. De be-weeghing des harten is van de ghroepighe Ziel / als van de booz-neemste ooz-zaak ; van de bezelen / zo rechte / welke van de ghzondt tot het spits uighe-strekt worden / als dwarsche / welke het hart in de bjeedt om-bangen / als van de Werk-tuighen. De Ziel be-weeght deze bezelen dooz hulp van haar warmte / en die be-weeghing is ins-ghe-lyks ook an 't hart de ooz-zaak der hitte : zo dat de warmte des harten in de ooz-zaak/ten minsten de helpende / en het ghe-wijscht van deze be-weeghing ghe-noemt kan worden.

X. De be-weeghing des harten nu be-staat in uighe-bieding en t'zaamen-trekking. Het hart wordt ver-bjeedt / als dooz hulp der rechte bezelen het spits tot de ghzondt ghe-trokken wordt. Want zo gheschiedt het / dat / de sijden van elk-ander af-wijckende / het selve ronder / en der-halven ook be-ghroepgher werde. Het wordt in teghen-deel t'zaam-ghe-trokken / als dooz hulp der dwersche bezelen de sijden weder-om t'zaamen-loppen / en al-zo wordt het wel langer / maar min be-ghroepig. Als het hart ver-bjeedt wordt / zo trekt het / als het t'zaam-ghe-trokken wordt / zo ver-dijft het. De rechter holte trekt het bloedt uit de holle ader / en dijft het selve weder-om uit dooz de slag-aderlijke aders in de longen. Van dit bloedt / zo veel als 'er na 't boeden der longen oberigh is / trekt de linker-holte / te ghe-lyk met de locht / weder-om dooz de aderlijke slag-ader / en de zelfde dijft de ghe-warmde locht te ghe-lyk met het roet in de longen. Maar het naautwer uighe-koocht en tot gheeft ver-andert bloedt zendt het in de ghzoote slag-ader : van waar het dooz de andere slag-aderen tot alle deelen des lichaams verspreit wordt / op-dat het dooz sijn warmte de warmte der by-zondere deelen an-boede / en een Werk-tuigh der Ziel zo om de leebendighe werkingen te pleeghen.

ghen. En deze gheeft be-dient der gbroeflighe Ziel om haar werkingen uit te voeren zonder eenighe haarer ver-andering / oft zo als zy in't hart ghe-teelt wordt : Maar op-dat zy een werk-ruigh der ghe-boelighe Ziel / tot het ghe-boelen en de be-weging zy / zo moet zy ver-wisselt worden tot een dierlijke gheeft. Die ver-wisseling ghe-schiedt in de hersenen. Der-halven ghe-lyk het hart de winkel der leebendighe gheesten is ; zo moet men stellen / dat de hersenen de winkel der Dierlijke gheesten zijn. Want hier is de oorsprong der Zenuwen / waar dooz de dierlijke gheesten tot de Werk-ruighen der Zinnen en be-wegingen ghe-boert worden / ghe-lyk wy ghe-zeit hebben dat de Leebendighe gheesten van het hart dooz de slagh-aderen in't ghe-heele lichaam verspreit worden.

XI. Het Leven is zom langer / zom korter. En het selve onder-scheidt wordt niet alleen onder ver-scheide ghe-daanten der Leebendighen ghe-zien / maar ook onder ver-scheide on-deelighen van de zelve ghe-daante. Van die zaak zijn de oorspraken ten deel in-wendig ; ten deel uit-wendig. De in-wendighe oorspraken is de ver-scheide ghe-maatigheide der eerste hoe-daanigheden / welke 't onder-scheidt van 't leebendig warm en boght volghet. Want die zijn lang-leebighst / in welke de warmte ghe-maatigt is en 't boght bet en ovsachtigh ; in teghendeel zijn die kortst van Leven / in welke de warmte ver-slindend oft klein is / oft het boght dun en waterigh. Dies zijn de bloedighe leebendigst : de gheel-ghallighe / min leebendig / om-dat zy een scherpe en ver-teerende warmte hebben. Zy ver-winnen nochtans de snottighe / in welke en een zwakke warmte en een waterigh boght is. Aller kortst van Leven zijn nochtans de zwart-ghallighe / in de welke en een zwakke warmte / en walsingh boghts / en 't selve niet zeer bet is. De uit-wendighe oorspraken van een korter oft langer Leven zijn die dingen / welke de Artsen niet natuurlijke dingen noemen : naamlijk de locht / kost / be-weging / rust / slaap / waak / het af-zetten en op-houden der uit-werpselen / waar onder en het by-slaapen / en de ont-roernissen der ghe-moedts ver-staan worden.

XII. **G**heenigh **L**eben kan al-tijde duren. **O**nt-
 dat de wercklykheit en kracht der warmte / en de re-
 ghen-stande van 't bocht / oft niet eben kunnen zyn /
 oft die ebenheid is niet zeer lang-duurigh. **E**n hoe-
 wel het bocht dooz wel-daadt der boeding her-
 stelt woꝛdt / om-dat nochtans dat / welk 'er toe-komt / Rech-
 ter is als 't boozighe / zo moet noode-zaaklyk het leebens-
 digh-maakend warm eindlyk ver-doꝛben woꝛden / en
 al-zo de **D**oodt volghen. **V**er-halven is de **D**oodt niets
 anders / als d'**O**nder-ghang van 't **L**ebendighe / om de
 uit-ghe-bluschte in-ghe-boꝛge warmte in 't hart / oft in
 dat / welk an 't hart ghe-lyk-boꝛmigh is. **D**e **D**oodt
 is zom natuurllyk / zom ghe-weldighe. **N**atuurllyke
Doodt woꝛdt ghe-noemt / als de warmte het bocht al-
 lenx ver-reert / en al-zo ver-slaaut. **G**he-weldighe
Doodt woꝛdt ghe-noemt / oft wanneer der warmte
 gheen voedsel ver-schaft woꝛdt / als in hongers-noode :
 oft als zꝛ / dooz uit-wendighe oꝛg-zaaken ver-meert /
 het voedsel haastelyk ver-simdt : oft als zꝛ by ghe-bꝛek
 van adem-toꝛghe ghe-smoort woꝛdt als in 't ver-wur-
 gen : oft als zꝛ van de uit-wendighe koude uit-ghe-
 bluscht woꝛdt.

XXIII. Hoóft-stuk.

Van de *Voeding* en *An-ghroeying*.

I. **W**y hebben ghe-handelt van 't **L**eben en de
Doodt / en van baider oꝛg-zaaken : nu volghet /
 dat wy van de ver-moghens en werkingen der
Ziel handelen. **I**n welke **T**wiſt-reden wy booz-**o**nder-
 stellen zullen / dat de ver-moghens der **Z**iel niet met der
 daadt van de **Z**elf-standigheit der **Z**iel onder-scheiden
 zyn / maar dat de **Z**iel zelf dooz zich het be-ghinsel ha-
 rer werkingen is. **W**ant tot de leebendighe werkingen
 schijnt niets anders noedigh te zyn / als de **Z**elf-**s**tan-
 digheit der **Z**iel / en een ghe-boeghlyk ghe-bouw en
 ghe-maatigheit van 't werk-tuigh / met een wel ghe-
 maatighe

maatighde gheeft. Maar de ghe-maatightheit van 't Werk-tuigh is gheen ver-moghen der Ziel / nōcht 't ghe-bouw nōcht de gheeft. Der-halven zo 't ver-moghen noōdigh zo tot de leevendighde werkingen / zo zal zo de Zelf-standigheide der Ziel zelf zyn. Zo ghy teghen-werpt / dat de ver-moghens van ieder Ziel zo ver-scheiden zyn / dat zo an een Ziel niet alleen-zelbigh konnen zyn: zo zalmen konnen ant-woorden / dat alle ver-moghens van de zelve Ziel met der daadt de Zelf-standigheide der Ziel zyn / dat zo nōchtans ieder van d'andere onder-scheiden worden dooz eenigh op-zicht tōt ver-scheide werkingen/welke zo dooz 't be-hulp der ver-scheide werk-tuighen pleeght: en dat de Ziel in een wel-ghe-stelt en tōt zien be-quaam oōgh het ghe-zicht / niet 't ghe-hoōz ghe-noemt wordt; in 't oōz / niet het ghe-zicht / maar 't ghe-hoōz. En dat het hier uit ghe-schiedt / dat het een ver-moghen / be-houdens 't ander / ghe-quest oft ver-nietigh kan worden. Zo wordt / als 't oōgh ghe-schonden wordt / het ghe-zicht ghe-quest oft ver-loōzen; als de tong / 't ghe-smaak: niet dat de ghe-boelighe Ziel het oōgh oft de tong ver-laāt / maar omdat de ghe-maatightheit oft 't ghe-bouw oft de gheeft ghe-schonden wordt / oft zo 'er iet mēer in 't werk-tuigh des ghe-zichts oft ghe-smaaks om te zien oft te smaaken noōdigh is.

II. Dit ghe-boelen vast ghe-stelt / zo vōlgt / dat 'er zo veel met der daadt ver-scheide ghe-sachten van ver-moghens als van Zielen zyn. De vooz-neemste ver-moghens der ghyroepighe Ziel zyn dyn / het Doed- / Ver-meer- en Ceel-ver-moghen: welke het an-trekkend / be-houdend / ver-anderend en uit-drijvend ver-moghen be-dienen. De ver-moghens der ghe-boelighe Ziel zyn Ghe-boelen / Be-gheerten Plaats- he-weeghigheide: der redelijke Ziel / Ver-standt en Wil. En van deze ver-moghens worden die / welke van 't eerste en tweede ghe-sacht zyn / stōdijke en werk-tuighighe ghe-noemt / om-dat zo van de Stōf af-hangen / en an zekere Werk-tuighen en na haar wezenlijkhede en na haar werkingen ver-bonden zyn: maar de ver-moghens van 't derde ghe-sacht hangen nōcht van de Stōf af / nōcht zyn eenigh-zins an de Werk-tuighen ver-bonden: en zyn der-halven dooz 't ghansehe lichaam even-ghe-lijkhik

Iykglyk met de Zelf-standigheide der redelyke Ziel zelve ver-ſpreit / daar de Stofflyke ver-moghens alleen in haar werk-ruigh be-ſtaan / ſchoon de Ziel dooz 't ganſche lichaam ver-ſpreit zp. Doozts ver-ſchillen de ver-moghens der ghyoepighe Ziel van de ghe-boelighe daar in / om dat zp op haar Dooz-werp werken ; daar deze van haar Dooz-werp lydm.

III. De ghyoepighe ver-moghens ver-keeren alle om-trent het boedſel / maar met een on-ghe-lyke wijs en eind. Want het Goed-en Ceel-ver-moghen verkeeren om-trent het boedſel / dooz zo veel 't een Zelf-ſtandigheide is ; het Ver-meer-ver-moghen / dooz zo veel 't ghyoot is. Het Goed-ver-moghen ver-keert het boedſel tot de Zelf-ſtandigheide des Leebendighen ; het Ceel-ver-moghen maakt uit het zelve een nieuw on-deelig. Het eind van 't Goed-ver-moghen is de wezentlykheide van 't on-deelig / zo veel als mooghlyk is te ver-lengen ; van 't Ver-meer-ver-moghen / de be-hooylyke ghyoetheide an 't Leebendigh toe te paſſen ; van 't Ceel-ver-moghen / de ghe-daante dooz een ghe-duurig ghe-bolgh der on-deelighen / welker elk in 't by-zonder niet konnen ghe-duurig ghe-maakt worden / te ver-eeuwighen. Maar van de Ceeling na-maals : laat ons nu van de Doeding en An-ghyoeffing ſpreken.

IV. De Doeding / om daar van te be-ghinnen / is een ver-keering van 't dooz-be-reide boedſel tot de Zelf-ſtandigheide des Leebendighen / tot be-houding van 't in-ghe-booze warm en ver-nieuwing van de deelen / welke dooz 't Leebendigh warm ver-teert zyn. Welke uit-beelding op-dat ver-ſtaan werde / zo moeten dyp dingen byeeder ver-klart worden : eerſtlyk / wat en hoe-daanigh het boedſel wezen moet : ten tweeden / hoe het boedſel dooz-bereit / en tot de Zelf-ſtandigheide des Leebendighen ghe-keert-wydt : ten derden / welk het eind van deze ver-wiffeling zp.

V. Het boedſel is een lichaam an 't Leebendigh zo ghe-lyk en ghe-boeghlyk / dat het van des zelfs natuur t'onder-lyghe / ver-wiffelt en tot zyn Zelf-ſtandigheide ver-keert kan worden. Zo-daanigh zyn de ghe-zelde Zelf-ſtandigheden / als Vleesch / kruiden / Druchten en Zaaden ; en die van de ghe-zelde

zelve boozt-komen ; als Melk / Wijn / etc. De Hoofd-ftoffen / Metaalen / Steenen boeden niet. Want om de al te ghoote on-ghe-lykheidt kan 't niet ghe-schieden / dat zy van de warmte des Leebendighen over-wonnen / en tot des zelfs Zelf-ftandigheidt ver-keert werden. Maar men moet oök niet achten / dat eenighe Leebendighen dooz ruck oft uit-waaffeming ghe-boet werden. Want alle boedsel moet ghe-koekt en van de uit-werpfelen ber-loft / en al-fo an 't Leebendigh ghe-lyk-ghe-maakt worden : maar de ruck en andere uit-waaffemingen kunnen deze dingen niet liden. Dies zyn zy gheen boedsel.

VI. Hier uit is 't niet moeplijk het onder-scheidt te stellen tuffchen Boedsel / Ghe-nees-middelen / en Ver-ghift. Want de Ghe-nees-middelen / booz zo veel als zy Ghe-nees-middelen zyn / ver-nieuwen dooz haar Zelf-ftandigheidt niet des Leebendighen Zelf-ftandigheidt ; maar dooz haar kracht van werken / waar dooz zy ver-moghende zyn / oft ver-stellen zy des Leebendighen ver-zwakte ver-moghens / oft ver-beteren de ghe-schondene / oft maaken de ver-hinderde vaerdigh. Ik heb ghe-zeit / voor zo veel als zy Ghe-nees-middelen zyn. Want zo 't ghe-schiedt / dat een Ghe-nees-middel tot des Leebendighen Zelf-ftandigheidt ver-keert werde / zo moet het tot / daar toe boedsel ghe-noemt worden : ghe-lyk oök het boedsel een ghe-nees-middel ghe-noemt kan worden / zo 't dooz eenighe eighe kracht de leebendighe ver-moghens en ghe-maatigheidt des Lichaams ver-betert. De Ver-ghiften zyn krachtigher als de ghe-nees-middelen : en der-halven kunnen zy niet alleen tot des Leebendighen Zelf-ftandigheidt niet ghe-keert worden / maar oök om-dat zy krachtigh zyn dooz het ghoofte ver-moghen van werken / zo bluf-schen oft quetsen zy de natuur des Leebendighen. Teghen de kracht van 't ver-ghift kan de natuur allenz ghe-sterkt worden / dat zy niet ghe-quetft werde / ghe-lyk in *Mithridates* ghe-schiedt is : maar dat het Leebendigh dooz ver-ghif zoud ghe-boet worden / dat kan dooz gheenighe ghe-woonte te weegh ghe-braght worden. Zo nochtans eenighe dooz ver-ghif fchynen ghe-boet te worden / zo moet men stellen / dat met de ver-ghifte Zelf-ftandigheidt eenighe deelen t;zaam-

t'zaam-ghe-mengt zijn / welke an 't Leebendigh ghe-lyk zijn / en in des zelfs zelf-standigheidt ber-keert konnen worden.

VII. Het voedsel wordt ghe-meenlijk ver-deelt in Spijs en Drank: en de Spijs wordt ghe-zet een warm en droogh; de Drank een vochtigh en houdt voedsel te zijn. Maar alleen de Spijs schijnt tot des Leebendighen Zelf-standigheidt ber-keert te worden. Want zuivere drank / ghe-lyk als louter Water is; en dit alleen / wordt niet ghe-keert tot des Leebendighen Zelf-standigheids: Maar nochtans doet het by d'ingen / nocht-zaaklijk tot de boeding en onder-houding des Leebens. Eerstlijk / vochtighet het de Spijs in de maagh / op-dat zy te lichtliker ghe-kookt werde. Want deze t'zaamen-kooking is eenighe Zieding / welke in 't vochtigh ghe-schieden moet. Daar na weekt het de Spijs / op-dat zy te lichtliker door de enge door-ghangen der Vaten door-gha / en door 't ghanische lichaam ver-stroopt werde. Eindlijk be-vochtighet en ber-koelt het de deelen / die door de in-ghe-booze warmte ver-drooght zijn. Zo de Drank daar-en-boven voedt / ghe-lyk Bier / Wijn / etc. zo is zy vooy zo veek gheen Drank / maar een drinklike Spijs / oft een eetlike Drank. Want wyl in zo-daanigh een Drank zommighe deelen warm en droogh / zommighe koudt en vochtigh zijn: zo konnen de eerste Spijs zijn / daar deze met des daade Drank zijn. Doozts by ghe-drek van Spijs wordt Honger: by ghe-drek van Drank / Dozst. Honger is een be-gheerte van Spijs; Dozst / een be-gheerte van Drank. Want als de ledighe maagh door eenigh droevigh ghe-voelen an-ghe-daan wordt / zo be-ghrijpt de In-beelding de Spijs / als de hulp-middel teghen die droefheid / en daar uit spuit de be-gheerte tot Spijs oft de Honger. Op ghe-lyk een wijs spuit de Dozst uit het ghe-voelen van droefheid in de slok / welke spuit uit de drooghte der Koutwen.

VIII. Hoe-wel het voedsel an het lichaam des Leebendighen ghe-lyk zijn moet / wyl 't nochtans uit zeer ber-scheide deelen t'zaam-ghe-zet is / zo be-ghrijpt het buiten twiffel deel in zich; welk / om-dat het an 't Leebendigh on-ghe-lyk is / in des zelfs Zelf-standigheidt niet ber-wisselt kan worden. Der-halven moeten deze deelen

deelen af-ghe-scheiden worden. Het welk ter-wijl gheschiedt / zo wordt het voedsel ghe-zeit booz-be-reidt te worden. Die deelen nu worden af-ghe-zondert / als het voedsel t'zaam-ghe-kookt en ver-reert wordt. Want het t'zaamen-kooking is een vol-maaking der Zelf-standigheid van de warmte. De warmte nu vol-maakt de Zelf-standigheid door t'kookken / als het de ander-aarrighen (welke liir-werpsels ghe-noemt worden) uit-dryft / en de ghe-lyk-aarrighen ver-zaamelt / de zelbe ver-dikt / en maakt dat zy be-staan blijven. Deze booz-be-reiding van t'voedsel wordt in de vol-maakes dierent door d'p t'zaamen-kookingen oft ver-teeringen vol-bryght. De eerste t'zaamen-kooking wordt ghe-noemt / als de maagh het voedsel / door de mond (zo t'noedig is) kleen ghe-maakt / door haar en der by-liggende deelen warmte tot maagh-sap / dat is / tot een sap den byp niet on-ghe-lyk / ver-keert. Welk daar-na uit de maagh in de darmen ghe-trokken wordt: al-waar de dikke en ghestachtighe deelen / welke tot de Zelf-standigheid des Leebendighen niet kunnen over-gaan / tot de be-nedenste darmen door een rond-om-ghe-drukte be-weeghing boozt-ghe-dreeven / en t'ynner sijdt uit-ghe-zift worden. De tweede t'zaamen-kooking wordt ghe-noemt / als het beter deel van t' maagh-sap tot de lever ghe-bryght / door des zelfs kracht tot bloede en andere vochtigheden / die met het bloedt ghe-teelt worden / over-ghaat. Want uit het d'roogh / dik en aardtsch ghe-deelte van t' maagh-sap / wordt het zwart-ghalligh vocht ghe-teelt: uit het warm / d'roogh en dun ghe-deelte / de ghal: uit het koudt / vochtigh en raauw / het snót: uit het maarighlyk warm en vochtigh ghe-deelte / en het zelbe niet al te dun noch al te raauw / het bloedt. En om-dat de zwarte ghal en ghal min be-quam sijn om het lichaam te voeden / zo worden zy ten gh'ooten deele van het bloedt af-ghe-zondert / en tot haar eighen plaatsen ver-zonden; de zwarte ghal tot de milt / en de ghal tot haar eighen blaasken. Het snót halt met het bloedt in de aderen. En nochtans is die bloede niet byp van alle zwarte ghal en ghal; echter wordt het bloedt ghe-noemt / om-dat het bloedt de andere vochtigheden door een gh'ootte over-bloedt verwint. Met het bloedt en snót is een wepachtigh vocht t'zaam-

t' zaam-ghe-boeght : welk dooz zyn dinnhepdt het bloedt raf-spoelt en weekt / en eben als een krup-wa-ggen des zelfs is. Wat tót dit eindt niet dient / woordt uit de lever / en als 't zyn amt ghe-baan heeft / ten ghyonten deele ook uit de aderen uit-ghe-lókt / en in de blaas ghe-stoxt. De derde ver-teering óft t' zaamen-kooking is / als het bloedt / dooxt 't be-hulp van het wep-igh bocht dooz de aderen verspreit / dooz de eighe kracht der aderen meér uit-ghe-kookt woordt / en dooz de mondekens en zweet-ghaathens der aderen / eben als een douts / tót alle deelen in-bloept / en ieder der selve ghe-lyk ghe-maakt woxt. 't Gheen nu ieder deel zich zelven ghe-lyk ghe-maakt heeft / dat heeft het tót zyn Zelf-standigheidt ghe-keert. En in deze Ver-wisseling / welke gheen Ver-andering / maar een Zelf-standighe ver-keering van 't boedsel tót de deekens van 't Lebendigh is / be-staat de boeding. 't Gheen in de Zelf standighepdt des Lebendighen niet ver-keert kan woorden / waassent eben als een damp / zonder ghe voelen dooz de tócht-gaathens der huidt uit. Hier uit spjuten de bufligheden der huidt / hier uit komen de tranen / en het zweet / welke ober-blyffselen zyn van het wepigh bocht dooz een dunne ghal uit-ghe-stoxt. En al-so heeft zich de zaak in de vol-maakte Dieren. De Planten en on vol-maakte Dieren hebben zo ghyoót een toe-rusting niet van nooden. Want om dat het boedsel / waar dooz zp ghe-boet woorden / haar wei-nigh on-ghe-lyk is / zo kan 't dooz een t' zamen-kooking dooz-bereit woorden. Ja ook de vuchten ter vol-maakte Dieren / welke dooz het moederlyk bloedt / na zich ghe-trokken dooz de nabel-baten / ghe-boet woorden / hebben alleene de derde ver-teering óft t' zaamen kooking van doen. Want de eerste en tweede heeft het moederlyk bloedt in de maagh en lever der Moeder ghe-leeden

I x. De leebendighe Warmte maakt de Boeding an het Lebendigh noódt-zaaklyk. De welke / als in 't dooz-ghaand Hoofdt-stuk ghe-zeit is / ghe-duurigh op het bochtigh werkt / en 't selve allenz af-teert / bp na op de zelfde wyjs als de blam van een lamp de olp ver-teert. Het bochtigh ver-teert zynde / zo is 't noódt-zaaklyk dat de warmte / die dooz het bochtigh an-ghe-boet woordt / ver-gha. Het-welk / op-dat niet ghe-schiede / zo moet het bochtigh en al / wat de warmte ver teert heeft / ver-nutwt

nieuwt woorden. Het zelve ghe-schiedende / zo wordt daar dooz ook de leevendighe warmte ver-zaft. Want hoe-wel het voetsel warm zijn moet / zo 't nochtans by 't in-ghe-booze Warm ver-ghe-leeken werde / zo is het koel. En dooz deze zijn koude / zo klein als zp is / ver-zaft het de hitte van het na-tuurlijk warm. waat toe ook de Her-ademing dient / als wy in 't booz-ghaand Hoofd-stuk ghe-zeit hebben. Zo lang dan de Warmte werke op het Dochtigh / en het zelve ver-teert / zo lang is de boeding nootd zaaklijk. Waar om-dat het zom-tijds ghe-schiet / dat de krachten van het in-ghe-booze warm en vochtigh tot eenighe even-ghe-lijkheid ghe-braght worden / en dat het Dochtigh de Warmte ghe-noegh-zaam teghen-staat om daar van niet ver-teert te worden / oft ten minsten niet te ghelijc. zo be-staan de Leevendighen lang zonder voetsel / zo zijn de Planten / en ook veele dieren / zonder voetsel den ghe-heelen winter overigh / en leeven nochtans. Ja daar zijn ook menschen ghe-bonden / die zonder voetsel lang ghe-leeft hebben. Want de booz beelden die ver-haalt worden / zijn nocht alle buezen lachtigh oft be-driegblijk / nocht men be-hoeft ober-al een wonder-werk / oft iet ober-natuurlijk te bekenmen : maar ik acht dat men 't de even-naaring van 't in-ghe-booze warm en vochtigh wijten moet.

X Na de boedingh volghet de An-groeping. Want als het booz-be-reide en in de Zweet-ghaten der deelen ont-fange en ver-stroopde voetsel tot de Zelf-standigheit des Leevendighen ver-andert wordt / zo worden alle deelen te ghe-lijk / wel niet d' eene van d' andere boozt-ghe-dreeben / (want zo ghroepen de naghels en haren / en 't zelve is gheen eigentlijk ghe-noemde An-ghroeping) maar dooz eenighe ver-dunning / en teeling van nieuwe zweet-ghaten upt ghe-strekt. der-halven be staat het weesen der An-ghroeping in een twe-boudighe Ver-wisseling / in de toe-koming van 't Hoe-grooste voetsel tot ieder deel in't by-sonder (en dooz zo veel verschildt zp niet van de boeding) en in de uit-strekking der deelen. Waar uit volghet / dat de An-ghroeping niet zonder boeding zijn kan (want de Hoe-ghroetheit des voetsels kan niet tot de Hoe-ghroetheit des Leevendighen ghe-boeght worden / 't zp de eene Zelf-standigheit by d' andere ghe-boeght werde) hoe-wel de boeding zonder An-ghroeping zijn kan.

Want de Leevendighen worden tot het uiterst eindt van haar leven toe ghe-boet / (de voeding nochtans dik-wijls af-ghe-broken zijnde) maar zy ghyoepen niet langer / als de beenen en andere deelen uit-ghe-strekt kunnen worden. Maar als de beenen / oft 't gheen ghelyk-bóymigh is met de beenen / doo; de uit-werking der warmte zo ver-broeght worden / dat zy niet meer uit-ghe-strekt kunnen worden / zo houden de Leevendighen op te ghyoepen / daar zy echter noch ghe-boet moeten worden.

X I. De An-ghyoening is doo; zich der ghe-lyk-aartighe deelen : en de on-ghelyke deelen ghyoepen / om dat de ghe-lyk-aartighe ghyoepen (daar zy uit 't zaam-ghe-stelt zyn. En het leevendigh ghyoepet na alle af-meetingen / en na alle deelen ; oft ten minsten / als de Wys-ghier spreekt / Na ieder ghe-voeligh teken oft stip : behoudens nochtans de ghe-lyk-maatigheid der natuurlijke ghe-stalte. Waar in het voedend ver-moghen de wet van de bóymende kracht volgt.

XII. Ghe-lyk niet alleen het lichaam / maar ook de stoffijke Ziel (want de redelijke Ziel heeft een andere ghelegghentheid) daaghljx na eenigh deel af-neemt / en van de in-ghe-hoóze warmte ver-teert wordt : al-zo is 't ook noódt-zaaklijck / dat dezelve te ghe-lyk met het lichaam herstelt en ver-meert werde. Want men kan gheen-zins ver-staan / hoe de stoffijke Wóym de nieuwe deelen der Stóf be-ghint te be-bóymen / wyl zy niet meer van 't eene Onder-werp in 't ander ver-hulzen kan / als de Toe-ballen. Hoe nochtans het Leevendigh de ghansche tyde des levens het zelfde on-deeligh in 't ghe-tal blijft / kan men in het Ruigh-be-werp der Nat. 18. Hoóft. st. 13. st. nu zien.

XXIV. Hoóft-stuk.

Van de Teeling der Leevendighen uit het zaadt.

I. Daar is van de Voeding en An-ghyoeping ghehandelt ; nu volgt de Teeling. Welke / dat zy niet allen leevendighen boeght / (want in ieder ghe-daante worden by na on-bzychtbare on-deelighen

liggen ghe-bonden; en an veel ghe-daanten schijnt de maght van teelen ghe-weigbert) 'tzelve is niet van de Ziel/ maar van't ghe-bjek der werk-tuighen/ óft van de on-deughdt der zelve. Want de Teeling van zijns ghebjk is het natuurlijcke werk der Leevendighen. Want hier dooz ghe-schiedt het / dat 3p / 3o veel mooglijk is / het eeuwigh en der ghódkheidt deelachtigh zijn. **Der-halven** zijn die/ welke niet teelen kunnen/on-bol-maake/en/ als *Aristoteles* spzeekt/ Peromata, dat is / Verminkfelen. Maar wijl de Leevendighen op ver-scheide wyzen boozt-ghe-teelt-werden / (want zommighe woorden ghe-teelt dooz af-rukking; als de Planten en zommighe on-bol-maakte Dieren: zommighe dooz boozt-spruiting; als de ajuins / mosschelen / en Ze-mosschelen: zommighe komen van zich zelf boozt; als de Aekken / aalen / muszen / etc. zommighe woorden uit zaadt) zo hebben wy boozt-ghe-nomen / de andere teel-wyzen na-laattende/ van die Teeling alleen te spzeeken / welke uit Zaadt is. En de zelve zullen wy alleen in die dingen an-merken/ in welke een onder-scheidt der kunne is / en boozt-neemlijk in den Mensch. Want der Menschen Teeling verstaan zijnde / zo zalmen al verstaan / wat in't ghe-meen noódt-zaaklijk is om de Teeling van d'andere Leevendighen te be-kennen: Want een by-zondere kennis der by-zondere ghe-daanten moet men uit het Der-haal der Dieren haalen.

II. De Be-ghinfelen der menschlijke Teeling zijn 't Zaadt en de Maandt-stonden. Der-halven als blijkt / welke de oóz-sprong en natuur van deze Zelfstandigheden zijn / en hoe veel elk tot der Menschen Teeling by-bzengt / zo zal'er niet veel an-scheyren om de vol-maakte kennis der Teeling te ver-krýghen. Het Zaadt kan an-ghe-merkt worden / óft als het woórd / óft als 't ghe-woórd is / en zijn krachten heeft. In de eerste an-merking woórd het uit-ghe-beelt *Perittoma Chresimees trofeès kai tès eichatees*, dat is / een uit-werpsel van het nut en laatste voedsel. in 's 1. Boek van de Teel. der Dier. 18. Hoofd-stuk, óft een warnigh bol-komelijker / *Perittoma tès hairanikeès trofeès*, tès epì tà méree diadidoménees teleutajas, dat is / Een uit-werpsel van het bloedigh voedsel, en het zelve wel van 't laatste, 't welk door de leden ver-voert woórd, in 's Zelfde 19. Hoofd. In de laatste an-merking

merking wordt het uit-ghebeelt/ Tò apòd tu genioóntos añt on tò próton, échon archeen teés genéseos, dat is / welk van den Teeler voort-komende, een oór-zaak is, welke eerst het be-ghinself der Teeling be-ghrijpt, in't 2. *oef. 18. Hoof.* Waar uit een vol-maakte uit-beelding in dezen zin ghe-bómt kan worden: Het Zaadt is een nut uit-werpsel van de derde rzaamen kóoking, óft een over-tólligh ghe-deelte van het ver-ghe-leeke voedsel, welk van alle-deelen des lichaams voort-vloeyende, tót de kloóren en zaadt-vaten ghe-voert wordt, en al-daar an-ghedaan met het ver-moghen om een werk-tuighigh lichaam te be-vóormen.

III. 't Gheen in deze uit-beelding kóztlyk ghe-zeit is / moet een wainigh vol-komelyker her-haalt worden. En eerstlyk staat te letten op 't gheen wy in't boózighe Hoóft-stuk ghe-zeit hebben / dat het ver-moghen van Teelen omtrent het voedsel ver-keert: en der-halven moet het Zaadt / wyl 't een werk van dit ver-moghen zy / uit het voedsel worden: nóchtans niet uit ieder zonder onder-scheidt / maar alleen uit dat / welk dooz de derde teering uit-ghe-werkt / dooz het ghan-sche lichaam ver-spreit / en an ieder deel ghelyk ghe-maakt is. Welk by *Aristoteles* 't nut en laatste voedsel ghe-noemt wierd. Want als de Dieren een eindt van ghzoepen maaken / óft ten minsten niet zo haast-lyk méer ghzoepen / als in't be-ghin van haar oóz-sprong / zo wordt de ghan-sche Zelf-standigheide van het ghelyk-ghe-maakt óft laatste voedsel niet tót de Zelf-standigheide des Leebendighen ghe-keert. Dat ghe-deelte dan / welk in de by-zondere deelen oberigh is / is de Stóf des Zaadts. En om die oóz-zaak wordt het zaadt een uit-werpsel ghe-noemt; niet een on-nut / als front / pis / Zweet, maar een nut / en der natuur dienstigh om de eeuwig-heide van haar ghe-daante te be-houden / het welk zy meest be-tracht. De by-zondere ghe-deelten van het laatste voedsel worden an-ghe-daan met eenighe ghelykheide en ghe-maatigheide van dat deel / óm welk te voeden zy rzaam-ghe-bloeyt-waren. En die ober-tólligh zyn / en tót de Zelf-standigheide der deelen niet ghe-keert kunnen worden / keeren wederom in de aderen / en worden tót de kloóren ghe-voert / óft lie-ber van de kloóren tót zich ghe-trokken: ghelyk het Maagh-sap uit de Warmen dooz de zuigh-aderen van

ban de leber na zich ghe-trokken wordt. En dit ont-
kent ook *Aristoteles* niet in't 1. Boe, van de Teel. der Dier, 18.
Hoef. Want op die plaats leert hy dat de ouden ghe-
dwaalt hebben / en dat twee-zins: 1. Dat zy ghe-acht
hebben dat de af-zondering des Zaads van't ghan-
sche lichaam alleen in 't by-llaapen ghe-schiedt: 2. om-
dat zy ghe-meent hebben dat het Zaad een t'zaamen-
bloedt der deelen was / dooz be-wegging en be roering
af-ghe-zondert. Want als hy zeght / dat het Zaad
een uit-werfel tot hetghe-heel door zijn e ghe natuur dienstigh is,
zo gheeft hy niets anders te kennen / als dat het Zaad
van 't voetsel af-bloeyt / welk om alle deelen te boeden
t' zaam-ghe-bloeyt was. 't Welk zo waarachtigh is/
dat hy deze af-zondering des Zaads van het lichaam
zeght de oorzak te zyn / dat het ghe-teelde an den
Teeler ghe-lyk zy. in't 2. elf. 10. Hoef, en in't 4. Boe 1. Hoef.

IV. Als nu de ober-tollighe ghe-deelten van 't laats-
te voetsel / ban alle deelen af-ghe-zondert / tot de kloos-
ten ghe-braght en Dym van 't Zaadt. 't Welk daar na
in de Zaadt-baten tot het ghe-bruik der Teeling be-waart
wordt. Want eer de Stof van 't Zaadt tot de klooten komt/
zo is het dun en bloedigh: maar in de klooten wordt het
ver-dikt en wit ghe-maakt. Het zaadt nu schijnt dooz
tweerlyc doening van de klooten vol-maakt te worden.
Want eerstlyk / wyl die ghe-deelten van 't laats-
te voetsel / elk in 't by-zonder / de maatighing hebben van die de-
len / van welke zy booyt-ghe-komen zyn / zo komen zy
dooz de kracht der klooten alle by een / en worden dooz
een volkome Menging tot eenighe ghemeene natuur
en ghe-maachticheit ghe-braght / welke de ghe-maa-
tichtheid van 't ghansehe lichaam met die ebenredens-
heid booyt-draaght / als ieder ghe-deelte de ghe-maachtich-
heid van dat deel booyt-draaght / om welk het te boe-
den be-stemt was. Die Menging is zo volkomen /
dat elk ghe-boelyk ghe-deelte van 't ghe-mengde ins-
ghelyk ghe-menght zy en in zich de ghe-deelten be-ghypt/
die van de by-zondere ledert af-ghe-bloeyt zyn: zo dat
Aristoteles zeght / dat het zaadt van de handt / het an-
ghe-zicht / oft den ghe-heelen Mensch / de on-be-paalde
handt / oft an-ghe-zicht / oft ghe-heelen Mensch is in't 1. boe,
van de Teel. der Dier, 13. Hoef. Daar na als al die ghe-deel-
ten

een tót een natuur t' zaam-ghe-gbroept zijn / zo maaken de kloóten die natuur dooz wel-daadt haarer Ziel lebendig / en gheeben der zelve een gbroepighe en ghe-boelighe Ziel / eben ghe-lijk als de Ziel der deelen het ontfange en ghe-lijk ghe-maakte voedsel leebendig maakt / als zp het zelve tót de Zelf-standigheyt des Leebendighen ver-keert. Want wyl de Ziel in t' Zaadt der Planten is / (als men uit het spuitsel be-sluiten kan ; welk niets anders als eenighe nieuwe Plant is) Waar-om zal zp niet in t' Zaadt der Dieren zijn ? Daar-na zijn de werkingen des Zaads in de haar moeder / waar van in 10. stel. zo open-baar een kenteken der Ziel / dat het niet magh ont-kent worden. Wat de ver-standighe Ziel anghaat / die wordt van een uit-wendighen Doener / naam-lijk van Ghódt in de al-ré ghe-bóymde bycht in-ghe-boert als op zijn Plaats ghe-zeit zal worden. Op deze wijs dan wordt het Zaadt / in alle deelen dooz-be-reit / in de kloóten ghe-vooyderi. Ver-halven maghmen *Aristoteles* niet toe-stemmen / die meent dat het Zaadt in de Zaadt-zweet-ghaten vol-maakt wordt / en dat de kloóten alleenlijk ghe-geeben zijn om de Zaadt-zweet-ghaten dooz haar zwaarte te be letten / dat zp niet weder te rug ghe-trokken werden. En dat der halven zp / die de kloóten uit-ghe-snerden zijn / daar-om niet teelen / om-dat zich de Zaadt-zweet-ghaten te rug trekken in 's 1. Boe van de Teel, der Dier. 4. Hoef. en in 's 5. boe. 7. Hoef.

V. Wat het Zaadt alleen van de Mannen / en niet oók van de Vrouwen / tót de Teeling ver-leent werde / leert *Aristoteles* zo openlijk / dat het te ver-wonderen zp / dat er ghe-bonden zijn / die t' zelve durfden ont-kennen / Want in 's 1. Boe van de Teel, der Dier. 19. Hoef. zeght hy uit-by-lyk / dat de Maandt-flonden in de Vrouwen zijn / 'tgheen in de Mannen het teel-zaadt is. En dat het niet ghe-schieden kan / dat tweesaadighe af-zonderingen te ghelyk ghe-bueren : en dat der-halven gheen zaadt van de Vrouwen tót de Teeling by-ghe-bragt wordt. En hy voeght er by / dat zo het Zaadt was (in de Vrouwen) het zouden gheen Maandt-flonden zijn : nu ont-breekt dat daar-om / om dat deze dit zijn. in 's volgh. Hoef. zeght hy : Wat van de Vrouw gheen Zaadt by-ghe-bragt wordt ; dat nóchtans set by-ghe-bragt wordt / en dat het zelve de t'zaamen-stelling der Maandt-flonden is, Verhalven als hy in 's 1. B.

van 't Verhaal der Dier. 3. Hoofd. zegt / dat de Vrouw het zaad in zich zelf nit-schiet; en in 't 4. Boek van de Teel. der Dier. 1. Hoofd. dat het zaad des Mans in zich begrijpt het be-ginsel der be-wee-ging, dat der Vrouwen zaad alleen de Stóf is, zo ver-staat hy dooz 't zaad niet anders / als de Maan-stonden. Dit ghe-boelen strydt met de Er-baarentheid en met de reden. Want daar is niets rekerer / als dat van de Vrouwen ook zaad uit-gheschóten word. Dat nu Aristoteles zegt / dat het vocht / welk de Vrouwen uit-werpen / gheen zaad-vocht / maar van de plaats oft Baar-moeder is / is valsch. Want het blyke uit de Be-toóghingen der Ont-leders / dat der Vrouwen kloóten en andere baten dooz wit en vol-maake zaad ghe-zwollen sijn. En booz-waar waarom sijn de zaad-baten an de Vrouwen verghunt / zo sijn gheen zaad hebben? Hoe-wel men onder-ruffehen niet be-neenen moet / dat der Vrouwen zaad meest on vol-maakter en min krachtigh sijn om te teelen.

Vl. Het ander be-ghinsel is het Maan-bloedt oft de Maandt-stonden. En het selve wordt alleen van de Vrouw ver-leent. Want om dat de Vrouwen van kouder natuur en niet zo krachtigh om 't voedsel te ver-teeren sijn / zo is in de vol-wassene eenigh ober-rólligh ghe-deelte van bloedt / en het selve bloept tót de Baar-moeder t' zaamen / en wordt alle Maanden uit-ghe-wojpen / en daar van het Maan-bloedt oft Maandt-stonden ghe-noemt. Dit ver-schilt veel van 't zaad. Want het zaad / als wy ghe-zeit hebben / bloept van het laatste voedsel der by-zondere deelen af / en wordt in de kloóten leevendigh ghe-maakt: maar dit bloedt heeft sijn óf-spyng uit de aderen / en is veel raauwer en on-vol-maakter als het zaad / en t'eene-maal ziel-loós / en van alle leevendigh ver-moghen ver-seecken.

VII. Op-dat wy nu boozts ver-staan / hoe uit deze twee Zelf-standigheden de byucht boozt-ghe-teelt word / zo moet-men eerstlijk merken / dat in 't zaad be-halven de dikke en lyybighe Zelf-standighede (welke de Wijs-ghier leert van een waterighe en aardische t'zaamen-ghroeping te sijn / dóch méer van een waterighe) ook eenighe dunne en warme

Zelf-standigheid is, welke nócht Duur / nócht tet van de Hoóft-stóffen 3p / maar Gheeft / welker natuur Ghe-lijk-vórmigh zy met de Hoóft-stóf der Sterren. Dooz waf-daadt van deze gheeft is het Zaadt niet alleen wit en schuilmachtigh / maar oók byucht-baar. Dit gheestigh ghe-deelte bloept niet min van alle deelen dooz de Nagb-aderen en Zenuwen tót de kloóten t'zaamen / als het lÿbigh ghe-deelte dooz de aderen. Ook woꝛdt dit gheestigh ghe-deelte niet alleen in't manlyk Zaadt / maar oók in't byouwlyk / hoe-wel zo veel niet / be-gheeyen.

VIII. Het gheestigh ghe-deelte van balderlep Zaadt heeft de ghe-leghentheid van een be-dypbend be-ghinsel; het dik en lÿbigh deel is / te ghe-lyk met de maan-stonden / de Stóf / waar uit de byucht ghe-bóꝛmt woꝛdt. Want de dikheid des Zaadts is de Stóf der zaadighe en witte deelen; het Maan-bloedt der bleischighe en roode. En daarom ver-blyben de Maand-stonden meest in de zwangere Vrouwen / het ober-tólligh bloedt eerst tót Stóf der byucht / daar na tót boed-sel ghe-keert 3nde: óft zo 3p by zommighe bloepen / dat ghe-schiedt zeer zelden en schaars / en in die alleen / welke niet ghe-zondt 3jn. Ver-halven zie ik niet / hoe *Aristoteles* ont-schuldicht kan woꝛden / als by in't 2. Boe. van de Teel. der Dier. 4. Hoof. leert / dat de byucht alleen uit het Maan-bloedt ghe-bóꝛmt woꝛdt / en dat de ghansehe lichaamlykheid van t manlyk Zaadt tót de blyzen en na-ghe-boóꝛen / daar de byucht in-ghe-wikkelt woꝛdt / ver-keeren. Ik zoud niet ont-kennen / dat dat / welk ghestachtigh in't Zaadt is / wit-ghe-woꝛpen woꝛdt / en tót de in-windsels der byucht ver-gheet : Maar dat oók het zuivere deel der lichaamslykheid uit-ghe-zondert werde / acht ik niet dat met de reden ober-een-komt. Want de erf-ziekten / en dat de kinderen den vaders dik-wpls ghe-lyk 3jn / na de be-paalde deelen / be-wyzen ghe-noegzaam / dat niet alleen het ver-moghen van werken / maar oók eenighe Stóf van den Vader ver-leent woꝛdt.

IX. Op de zelve plaats / en elders dik-wpls / leert *Aristoteles* , dat het dunner deel des Zaadts / welk het ver-moghen van be-bóꝛmer be-ghypt / als het 3jn amt vol-byacht heeft / ont-lóft en tó: gheeft ghe-keert word.

En

En be-roönt het zelve dooz het booz-beeldt van het Melk-rinsel : welk / als het dooz zyn leebendighe warmte de dikker deelen der melk t'zaam-ghe-dreben en tot kaes ghe-keert heeft / uit-waassent en ber-dwint. Maar ook dit schijnt niet waar te zyn. Want nocht het rinsel ber-dwint in de t'zaam-ghe-drebe melk / (want des zelfs smaak wordt in de kaes be-nomen) nocht de bozmente gheeft in de bzuucht. Want de zelve is noodigh tot de voeding en an-ghzoeping der Bzuucht. 't Welk hy zelf niet ont-kent / als hy in 't zelve Hoofst-stuk zegt / dat het de zelve Stof is , waar door de vrucht ver-meert , en eerflijk t'zaam-ghe-Itelt wordt , en daer halven ook het zelve be-drijvend ver-moghen is in de an-ghzoeping / welkin't be-ghin , hoe-wel ghröter. Der halven zo het ver-moghen van be-dzypen ghe-leggen zy in het gheestigh ghe-deelte / waar dooz de Zaaden bzuuchtbaar zyn ; zo kan't niet ghe-schieden / dat de gheest ber-dwint. En in 4. Boe. 3. Hoof. zegt hy / En daar is niets an-ghe-leghen , of wy 't een ver-meërende be-weeghing noemen , waar door de man op de Maan-sondighe Stof werkt , of een pit de be-ghinselen t'zaam-ghe-ghroeyde. Want het is de zelve reden van be-weeghing.

X. Als de gheest des Zaads ghe-zelt wordt een be-dzypend be-ghinsel te zyn / waar van de bzuucht uit-ghe-bozmt wordt / zo moet men gheen booz-neem be-ghinsel (want dit is de Ziel des Zaads) maar een werk-tuighigh ver-staan , Want de Ziel ghe-bzuikt dezen gheest / houdt dooz den zelve het lichaam / en booz-ziet het met werk-tuighen / waar mē zy na-maals werken zal. Het welk wel dooz hier onder-scheide werkingen vol-braght wordt. d' Eerste werking is de ontfanging : welke van hy Aristoteles in 't 2. Boe. 3. Hoof. ghe-zelt wordt te ghe-schieden / als het manlijk Zaadt in de baar-moeder ontfangen (laat ons 'er hy-boeghen / en met het bzuoutlijk Zaadt ver-eenight) het uit-werpsel der Vrouw (dat is / het Maent-bloed) doet be-staan en be-weeght door de zelve be-weeghing , waar door 't zelf ook be-wooghen wordr. 't Welk ghe-schiedt / als 't het zelve leebendig maakt / en met die Ziel an-doet / waar dooz 't zelf ghe-zielt is. Want het uit-werpsel der Bzuout / zegt hy / derft een be-ghinsel waar-om het ghe-zielt is. Want dat is van het Zaadt des Mans. (ik wenschte dat hy 'er het Zaadt der Bzuouts

Wontw ook by-ghe-boeght had) het welk als 't het uiter-werpsel der Wontw / dat is / het Maan-bloedt / ontfangen heeft / zo wordt de ontfange byzucht. Eerstlijk nu wordt de ghyzoepighe ziel in het Maand-stondigh bloedt booyt-ghe-byzacht / daar na de ghe-boelighe. De tweede werking is de onder-scheiding / waar dooy de ziel / met hulp des gheests / het dikke ghe-deelte des zaadts en het Maan-bloedt onder-scheide / en de ander-aartighe deelen van elk ander af-zondert / en de ghe-lyk-aartighe verzamelt / op dat uit de zelbe de by-zondere ghe-lyk-aartighe deelen der byzucht t' zaam-ghe-stelt werden. Welke onder-scheiding vol-byzacht zynde / zo volghet de derde werking / welke is de schikking / waar dooy de by-zondere onder-scheide deelen op haar plaetsen t' zaam-ghe-stelt / en na de ghe-boeghlyke ojde der natuur gheschikt worden / op-dat de beendighe deelkens niet in-neemen de plaats van een; enuw/erc. De vierde werking is de be-quame ghe-stalt-maaking der by-zondere leden. Als de Natuur in deze werkingen zondighet / zo worden de Wan-schepfels ghe-teelt.

XI. Deze vier doeningen zyn zo t' zaam-ghe-hecht / dat de volghende be-ghint / eer de booy-ghaande vol-eindighet zy. De Natuur nu beghint van de edelste en noodd-zaaklykste deelen / en eerstlijk van 't hart / en ghaat hart daar booyt tot de andere. En zo haast als de t' zaamert-boyming aller deelen vol-eindighet is / zo komt 'er de rebedlyke Ziel van buiten by : en al-zo wordt de Teering van een menschlyke byzucht vol-eindighet. Maar op wat tijdt ieder van die doeningen be-ghint en ghe-eindighet wordt / is niet licht te zegghe : doch de rebedlyke Ziel meentmen dat op de veertichste dagh na de ont-fanging in de knechtkens / en in de meisken een wainigh laater / toekomt. Onder-tusschen wordt een byzucht ghe-woonlyk niet booy de riende maandt in 't licht ghe-gheeben maar blyft in haar moeder en in de haar-moeder / om spys te scheppen tot dat zy vol-maakt werde / en een dier zy / dat in ver-moghen ghaan kan. Du scheidt zy de spys niet dooy de mond / maar dooy de nabel-baten. Want dooy deze baten trekt zy het bloedt van de moederlyke haarmoeder / en wordt daar dooy ghe-boeyt even als de Planten / welke haar voedsel dooy de wortels uit de aarde trekken / en tot hun Zelf-standigheit ver-keeren / zynde dooy een ver-teering alles ver-wisselt.

XII.

XII. Deze twee be-ghinselen / ik zegh het Zaadt en Maan-bloedt / en de krachten der selve / worden veel ghe-holpen van de baar-moeder. Die niet alleen booz de plaats der Teeling is / maar oók het amt van een oó-zaaik / ten minsten van een helpende / be-kleedt. Want en β trekt de zaaden tót zich / en be-stoortze / de mondekens der aderen ghe-opent β inde / met de Maan-stonden. Daar-en-boven ver-eenicht β booz haar naauwe t'zaamen-pranging de Zaaden met de Maan-stonden / en wekt de verslaauwde krachten der Zaaden op / en boozdert zetót de doeningen / waar van wy in de 10 Stell. ghe-sproken hebben. Ja β trekt in de eerste tÿdt oók het bloedt na zich om de vÿucht te boeden : van welke doening β af laat / als de vÿucht / nu ghrooter β inde / het bloedt zelf trekt. Eindlijk / haar beide monden slanken-de / Quir de rÿpe vÿucht uit. Tót het boozderen óft beletten der Teeling / doet oók de Inbeelding veel ; maar óit be-boort tót deze plaats niet.

XXV. Hoófdt-stuk.

Van die dingen, welke van zelf ghe-teelt worden.

I. **O**p twee wijsen booz-neemlijk / om de andere na te laaren / komen de leebendighen boozt / naamlijk óft uit zaadt / óft van zich zelf. Daaren-boven is de Teeling der Leebendighen / in-zonderheide die / welk uit zaadt ghe-schiedt / óft ghe-schikt en natuurlijk / óft on-ghe-schikt en wan-schapeu. Der-halven / wÿl wy van de Teeling der Leebendighen uit het zaadt / en de selve ghe-schikte / in 't 24. Hoófdt-st. ghe-sproken hebben / so zal 't niet buiten de zaak β in / so wy tót vol-komener kennis der Teeling / eerst van de eigen-willighe óft eigen-zelbighe / daar na van de wan-schape Teeling der Leebendighen / en al-so van de Wan-schepselgen wainigh handelen.

Sexus.

II. Van zels worden ghe-zeit ghe-booren te worden / die van ver-bozge ooz-zaaken worden ; ghe-lyk wanneer de woymen en andere dieren in de ver-róttende pyffen ont-spytten. Want die uit het zaadt ghe-teelt worden / die hebben open-baare ooz-zaaken van haar ooz-spyng. Want de *Wym* is de ziel : de *Stof* / het zaadt uit het ober-tólligh ghe-deelte van 't laarste boedtsel / waar uit het Zaadt woijt ; de werkende ooz-zaak het *Manneken* en *Wysken* : en dat oft met een onder-scheide kun ; als in de dieren : oft zonder onder-scheiding der kun ; als in de planten / welke de plicht van 't manneken en wysken be-dienen / ieder in een en de zelve *Zelf-standigheid*. 't *Eind* is / haar ghe-daante dooz boozt-bzenging van ghe-lyke on-deelighen boozder uitte strekken. Dit is alleen duister in deze zaak / hoe het *Manneken* en 't *Wysken* uit het ober-tólligh ghe-deelte van 't vol-maakt boedtsel het zaadt / en uit het zaadte en byucht teelen van haar-ghe-daante. Maar in de eighen-zelvighe *Teeling* is niet dat alleen moosplyk te ver-klaaren / hoe zy worden / die van zich zelf ghe-zeit worden boozt te komen ; maar ook dit is duister / uit wat *Stof* zy worden / van welke ooz-zaaken / en tot wat einde. En hier is niet met allen open-baar / als dat de *Ziel* zo wel de *Wym* is van die welke van zich zelf / als welke uit zaadt ghe-teelt worden. Dies moeten tot vol-maakte kennis der eighen-zelvighe *Teeling* ver-klaart worden de *Stof* / *Werker* en 't *Eind* ; na welker ver-klaaring licha-lyk blyken zal / hoe de *Ziel* / die wy ghe-zeit hebben de *Wym* te zyn / van de werkende ooz-zaak met de *Stof* ver-eenicht werde.

III. De *Stof* van die van zelf ghe-teelt worden is eenighe *Zelf-standigheid* / welke met het zaadt en de *Maandt-stonden* ober-een-komt. En met het zaadt komt ober een / gheen *Hoofdt-stof* / gheen uit-waef-seming / oft on-volmaaktlyk ghe-mengde lichaam / gheen steen / metaal / oft ander wel vol-maaktlyck ghe-mengde lichaam / dóch in welk eenighe *Hoofdt-stof* dooz haar ghyoote uit-wyck ober-heerscht / (Want de *Ziel* is een *Be-dryf* van een werk-tuighigh met ghe-lyk-aartig lichaam / maar zo-daanigh een lichaam / in welk de *Hoofdt-stoffen* naast komen tot de middel-maat /

maat / en welk in zich zo-daanighe ſchikkingen heeft / waar dooz 't in ver-moghen is om't leven en de Ziel te ont-fangen.

IV. Dus-daanighe ſchikkingen worden nergens ghe-bonden / als in de Zelf-ſtandigheid / welke ofte zelf te boozen ghe-ziet ghe-weet is / ofte ten minſten van een ghe-ziede Zelf-ſtandigheid uit-ghe-ghroeyt is. De Stof dan van de eiggen-zelvighe Teeling zijn de Dijen ofte doode lichaamen ; ins-gbelix de byuehten / zaaden / traanen en uit-werpfels der Leebendighen. Want deze dingen / ſchoon zo tot kleene ghe-deelten / tot de minſte snuppelingen / ja tot ſtof zelfs ghe-sneeden zijn / zo be-houden zo nochtans de voetſtappen van haar Ziel en Leven / de ghe-maatigheheid / naamlijk zo-daanigh als zo zo / en eenighe over-blijffelen der leebendighe warmte : welke wy in het 22. Hoof. ghe-zeit hebben in den gheest te be-ſtaan en van de warmte der Maatigging te ver-ſchillen.

V. Deze Stof is langs 't water en d' aarde wijde en breekt ver-ſpreit / en wordt ook dik-wijls in die dingen be-ſlooten / die uit water en aarde t'zaam ghe-zet worden. Hier om is 't dat de Leebendighen van zich zelfs boozt-komen / zommighe in't water ofte d' aarde / zommighe in metaalen en ſteenen. Ja ook in sneeuw ont-ſpuiten worden / en de buur-muggen in't buur / als *Aristoteles* ver-haalt in's 5. boe. van't ver-b. der Dier. 19. Hoof. 't welk niet zoud kunnen ghe-ſchieden / indien 'er gheen be-quaame Stof booz die te teelene dieren langs 't water / de aarde / en andere lichaamen / die ik nu ver-haalt heb / ver-ſpreit was. Want het sneeuw en buur zelf zijn dooz zich zelven on-be-quaam tot de Teeling der Leebendighen. Want het sneeuw / van de ghe-weldighe koude ghe-ſprooten / heeft gheenighe warmte : en het buur is ver-ſteeken van alle bochtigheid ; maar zonder warmte en bochtigheid kan in't ghe-flacht der Leebendighen niets ont-ſpuiten.

VI. Ook be-houdt de leebendighe Zelf-ſtandigheid / lang na dat zo op-ghe-bouden heeft te leven / zeer ſtand-baſtigk niet alleen de Warmte / maar ook de gheest : dooz welker hulp zo de toe-bloepende bochtigheid en andere ghe-boeghlijke Stof met zich ver-zelt / dezelbe onder-ghaat / be-dwingt / en met die

bc

be-wegging be-werght / waar door het Zaadt de Maandt-stonden en d' andere Stof der ont-fange byucht be-weght / als *Aristoteles* leert in 't 6 Boek der *Over-nat. 9. Hoofd.* En al-zó wordt uit die gheestighe en leebendighe *Zelf-standigheit* (want zó noem ik de byokken der doode lichaamen en uit-werpselen) en uit de ghevoeghlyke bochtigheid / een byucht óft ruigh-be-werp van een eighen-zelvig leebendig / ghe-lyk uit het Zaad en de Maandt-stonden een byucht van die wordt / welke uit Zaad voort-komen.

VII. Ook let niet / dat de *Pijpen/ins-gheleyt* de byuchten / zaaden en uit-werpsels der Leebendighen zeer lichtlyk ver-róten / en al-zó eerstlyk een on-ghe-maactigheit batten / waar van de stank / en zó de ver-róting niet ghe-stuit wordt / ghe-heel ver-ghaan / en tót de Hoofd-stoffen ont-lost worden. Want in de *Pijpen* / en andere vol-maactelyk ghe-mengde lichaamen / zyn eenighe on-zuivere deelen / en die door gheen ghe-noegh naauwe ver-zelling van 't bochtigh en droogh be-staan. Sommighe zuiverer / en die het bochtigh vol-maactelyker in 't droogh in-ghe-zooden hebben. Als der-halven een *Pijpe* óft andere *Zelf-standigheit* van de uit-wendighe warmte ghe-dat wordt / zó worden de on-zuiverer deelen mer kleine moepte ober-wonnen en ver-rót : de oberighe / van de on-zuivere af-ghe-scheiden / worden door de kracht der zelve warmte mer ver-kocht / en kryghen be-stendigheit / en worden be-quaamer / om een nieuwe *Ziel* en *Leben* te ver-werven. En na dat deze *Zelf-standigheit* ver-scheidelyk an-gedaan is / zó spytten uit de zelve ook ver-scheide ghe-slachten van Leebendighen. Zó ziet-men dat uit het Zaad der honden bloopen ghe-booren worden / uit een Paerde-pijp wesp-pen / uit een ezels-kreng de paerds-blieghen / uit dat van een kalf de byen / en uit anderen de woymen van een zekker be-paalt ghe-slacht. Der-halven is hier gheboelen ghanstch valsch / die meenen dat de dieren uit de ver-róting zelve óft uit het vocht / welk in 't ver-róten wegh-bloeyt / ghe-reede worden. Die deelen / welke een-maal de kracht der ver-róting ont-bloeden zyn / staan daar na haar Reche-strijdighen en ver-ders herdt-naklyk tegden / en be-houden de leebend-maakende kracht.

VIII. De

VIII. De Werkende oö;zaak / niet de ver-schoobe
 oft al-ghe-meene (want die doet wainigh oft niets tot
 de kennis der Zelf-willighe Teeling) maar de eighe en
 naaste / is niet Ghódt / oft eenighe eindighe Zelf-stan-
 digheid / niet de Ziel der Werlde / niet de Heemel / oft eenig
 by-zonder an-zien der sterren / maar eenighe ver-bojghe
 natuur / welke in de Stóf ver-bojgghen is. En Ghódt
 loept niet anders t' zaamen tot de Teeling van die van
 zelfs / als van die uit zaadt voort-komen. Nu is Ghódt
 niet / maar de ouders de naaste oö;zaak van die welke
 uit zaadt ghe-teelt worden. Ver-halven veel min van
 die / welke van zich zelfs ont-spruiten. Doo; de zelfde
 redeneering kan men be-sluiten / dat de oö;zaak der zelf-
 willighe Teeling gheen eindighe ver-standigheid is.
 Want waarom zouden wy hier onze toe-blucht tot een
 on-lichaamlyke oö;zaak neemen / daar die / welke haar
 oö;sprong an 't zaadt te weeten hebben / en buiten twyfel
 vol-maakter zyn / tot een lichaamlyke oö;zaak be-trok-
 ken worden? Daar na zó een Ver-standigheid de oö;-
 zaak der van zelfs ghe-teelde dieren zy / zó zal zy de vórm
 der zelve oft uit het ver-mogghen der Stóf uit-haalen /
 oft uit niet te weegh bzingen. Men kan gheen derde
 be-denken. Zy haalt ze niet uit het ver-mogghen der stóf:
 om dat dit ghe-schieden moet doo; ver-andering / welke
 an een Ver-standigheid niet boeght. Mocht zy bzingt
 ze oök niet uit niets voort: om dat dat van een on-ein-
 dighe; waar-doenlykheid is. Dies zyn de Ver-standig-
 heden niet de eighe en naaste oö;zaaken. Maar oök niet
 de Ziel der Werlde / om dat de Werlde niet ghe-zielt is;
 en die/welke willen dat zy ghe-zielt is / stellen Ghódt tot
 de Ziel der Werlde. Oök niet de Heemel / om dat de Hee-
 mel niet ghe-zielt is / en daar en boven kan men niet ver-
 klaaren / doo; wat eighe en by-zondere doening de Heemel
 kan een eighe en naaste oö;zaak zyn der eighen-zelvighe
 Leevendighen. Want wat doet de Heemel in de Teeling
 der zelve / welk by niet in alle lichaamen werkt? bzingt
 dan de Heemel niets by tot de gheboö;te dzer dingen?
 ja zeer veel. Want doo; zyn goeder-tiere laauwre schike
 by de Stóf / en berwekt en voortdert de leevendigh-maa-
 kende natuur / welke wy ghe-zeit hebben in de stóf ver-
 bojg; te zyn op die wijs / als de warmte der baar-moeder
 de teelende kracht / welke in 't zaadt is. Om deze doening
 kan

Kan nochtans de Heemel der zelve naaste en booz-neeme ooz-zaak niet ghe-noemt worden / niet meer als van de struiken : welke / schoön zy ghe-zaapt booz-komen / nochtans der heemelsche laauwte ghebyk hebben / waar van de kracht des zaads op-ghe-wekt en ghe-boozdert / en de Stof moet ghe-schikt worden.

IX. Op-datmen nu ver-sta / welke die ver-bozge natuur en teelendekracht zy/welke in de Stof schuilt / zo moet men booz al vast houden / 't gheen ik te boozen ghe-zeit heb / dat in een wel-ghe-maatighe en vol-maakte Zelf-standigheide / ghelyk wy ghe-zeit hebben te zyn / die oopt ghe-zielt ghe-weeft ofte van de zelve af-ghe-bloeyt is / een leevendighende en booz-teelende gheeft ver-bat wordt / ghelyk-böymigh an die gheest / welke in alle byucht-baar zaadt ver-bat wordt. In dit ghe-boelen ghaat ons *Aristoteles* booz in^e 3. boe. van de Teel. der Dier. 11. Hoof. als hy zegt / In de aarde en in 't vocht worden dieren en Planten ghe-reelt , mits het vocht in de aarde , de gheeft in 't vocht en het leevendigh warm in 't al-ghe-meen is. Nu ver-staat hy gheen zuiver water / (want dat heeft gheen gheeft en leevendigh warmte) maar zodaanigh / in welk de ghe-deelten en (nippelingen van een leevendigh en wel-ghe-maatighe Zelf-standigheide ver-bat worden. Als nu dat vocht booz-warm wordt / zo be-weeght de gheest / die in 't zelve ver-bat wordt / de Stof booz die be-weeghing / waar booz de gheest in 't zaadt (ghe-lyk wy te boozen uit *Aristoteles* ghe-zeit hebben) de Maandt-stonden en de oberighe lybigh Zelf-standigheide des Zaads be-weeght / en de zelve niet alleen leevendigh / maar ook maake en böymt / en uit de zelve een werk-tuighigh en booz de Ziel be-quam lichaam boozt-byngt. En booz eerst verschijnt in het warm wordend vocht een schuilmachtrighe bobbel / waar in de gheest het be-ghin der Teeling uit-werkt.

X. Maar van waar komt de Ziel in een zelf-wil-lygh teilsel ? Want de gheest kan de booz-neeme sticht-ter der zelve niet zyn / wyl zy alleen een werk-tuigh is in 't böymen des lichaams. *Aristoteles* löst op d' an-ghe-rooghe plaats het ghe-schil / als hy zegt / dat het leevendigh warm in 't ghan-sch al-ghe-meen is , en dat alles

zins volziels is. Der-halven zal na *Aristoteles*, de Stof der zelf-willighe Teeling-zelbe in zich eentgh-zins de ziel be-batten / zo dat men niet be-hoeft te djaaghen / van waar de ziel zp/maar hoe de zelbe het lichaam op-maakt; waar van al-re ghe-handelt is. Maar hoe be-ghlypt zp de zelbe? Eben/ ghe-lyk *Lifaw* dunkt/als de plaats het ghe-plaatste? ik zoud neen meenen. Want dooz zich in een plaats te zyn / boeght an gheenighe dingen / als an lichaamen / oft an die dingen / welke van zich zelf be-staan: Maar de zielen van die dingen / die van zelf ghe-boozen worden / konnen / wyl zp' stof-lyke bozmen zyn / niet meer dooz zich zelf zyn/ als de Toe-ballen. En der-halven kan men niet ver-staan / hoe zp in de Stof konnen zyn/ dat zp de Stof nochtrans gheen-zins be-bozmen. Der-halven acht ik / dat die zielen in een zelf-willighe Stof oft de gheeft der zelbe met der daadt als Bozmen zyn: En dat nochtrans die Stof oft gheeft niet leeft; om-dat zp alleen onder-schikte Bozmen zyn. Deze zyn in een twe-bondigh onder-scheidt. Want zommighe schikken de Stof tot een uit-neemender Bozm; so is de lichaamlyke Bozm der ziel onder-schikt: andere worden van een flechter Bozm ghe-bonden ghe-bonden / zo dat zp le-dighlyk ver-staauwen; ghe-lyk het buur in de affchen/ oft leebendigh kalk; en niet alleen gheen be-ghinsel van eenighe doeningen zyn / maar zelfs het amt van een Bozm niet be-dienen/en de Stof leebend-maaken konnen / tot dat zp / van de uit-wendighe warmte op-ghe-wekt / tot haar boozighe staat keeren / en zich als ghe-daant-maakende Bozmen djaaghen. Hier uit ver-staaten men / waar-om het Leebendigh ghezeit werde van zich zelven ghe-boozen te worden/naamlyk om-dat het in zyn ooz-spzong de Bozm niet van elders kryghe/ maar alleen van beletelen be-vlyft wordt.

XI. De Ziel/ die in de Dyzzen met de gheeft ver-blyft/ komt onder veel ver-anderingen / waar dooz het staagh on-bol-maakter ghe-maakt wordt. Hier uit ghe-schiet het / dat het Teelsel al-tijt flechter zp als zyn ooz-spzong/ en dat zeer zelden uit een Dyz een Leebendigh van de zelfde ghe-daante ghe-teelt wordt. Want dat van een wozm een kapelleken ghe-teelt wordt / heeft een andere ooz-zaak. Want dit is gheen zelf-willighe / maar een zaadlyke Teeling.

XII. Die van zelf ghe-teelt worden / worden niet te ver-gheeffsch / maar buiten twiffel tot een zeker Einde ghe-teelt. Want de Natuur doet niets te ver-gheeffsch. En men kan niet zegghe / dat de Natuur / iet be-trachtende en van haar einde ver-steeken wordende / zich tot de zelbe / even als tot een andere wegh keert. Want wat be-tracht de Natuur ? en van wien wordt zy / ver-hindert / van haar einde ver-steeken ? Het Einde der zelf-willighe Teeling / is niet de vol-maaktheit van 't Al-ghe-meen ; (want deze is veel eer om de Teeling) niet op dat de locht ghe-zonder werde / dooz 't ver-teeren van de builnis der ver-röttende Stof in de zelf-willighe Teeling ; (want uit de ver-rötting wordt niets ghe-teelt / als wy te boozen ghe-zeit hebben / en daar en hoden is de locht op die plaarsen / daar veel Leebendighen van zelfs boozt-komen / meest on-zuidet) oök niet op-dat 'er eenighe wijs zy / waar dooz de natuur / in-dien dooz honger / pest oft eenigh ander ghe-val / alle Dieren oft ghe-heele ghe-daanten ver-gningen / de ver-looze ghe-daanten moght ver-stellen (want niet alle Dieren konnen van zelfs boozt-komen / als ik in de volghende stell. zegghe zal / en die van zelf boozt-komen / oft teelen gheen byucht / oft een on-vol-maakte en on-byucht-baare / oft zo de byucht oök teelt / zo kan het na-zaadt niet lang duuren) maar op-dat de Natuur dooz de Teeling der ghe-lyken de eeuwigheid / zo veel als mooghlyk is ver-werbe : welk oök het einde der zaadlyke Teeling is.

XIII. Daar zyn dyp ghe-slachten van Leebendighen / vol-maakte / on-vol-maakte / en middelbaare. Vol-maakte noem ik en die ghyoet van klont zyn / en dooz een vol-maakte toe-rusting van werk-tuighen Werklyk ; als / menschen / ossen / paerden / honden / etc. Deze komen van haar zelven niet boozt. Want het stofflyk be-ghinself moet dooz beele en moeylyke ver-wisselingen / dooz zekere ruffchen - wijdren elkander onder-schikt / ghe-schikt worden om de vol-maakste ziel te ont-fangen : 't welk niet ghe-schieden kan / als van een zeer vol-maakte Werker / en dat niet elders als in de baar-moeder. Want buiten de baar-moeder zoud de zyde van zo ghyoet een werk ver-stoozt worden. On-vol-maakte Dieren noem ik / die niet teelen konnen. Deze wo-
den

den op gheen andere wijs / als dooz een eighen-zelvighe soz-spjong / ghe-boozen. Die nu zo vol-maakt zyn / dat zo teelen konnen / en nochtans zo ghoót gheen klont haats lichaams hebben / nocht een werkljke toe-rusting / plegghen ook dooz haar eighen zelden boozt te komen / als de muizen en beelerley planten.

XIV. Die van zelf ghe-teelt worden / byengen meesten-deel gheenighe byuchten boozt ; als de aardt-wozmen / maapen / en de meeste ghe-slachten der wozmen : eenighelaaten ten on-byucht-baar Teelsel na / en van een ander ghe-slacht ; als de blegghen / welke wozmen boozt-byengen : andere teelen een byucht van haar ghe-slacht / en byucht-baar / maar welker na-komeling/schap de bterde Teeling niet te buiten ghaat. Want de teel-kracht ver-slaautwe allenz / en woordt eindlyk uit-ghe-bluscht / 't welk blykt in de muizen / van welke dik-wyls zo ghoót een boozt-komst / dat zo alles schynen te zullen ver-woesten / in 't zelbe jaar / als zo ont-spruit / ver-ghaat.

XXVI. Hoóft-stuk.

Van de Wan-schepsels, en Teeling der zelve.

I. **D**ar is ghe-handelt van de ghe-schikte Teeling / zo ghe-woonlyke / als die uit het zaadt ghe-schiedt : nu volghe de on-ghe-schikte en wan-schape. En op-dat men versta' welke der Wan-schepselen natuur en teel-wijs zo / zo moeten wy eerst van 't woordt / daer na van de zaak tet zegghen. Het woordt van Wan-schepsel / op-dat ik daar van be-ghinne / als het eighentlyk ghenomen woordt / be-rekent een leevendigh lichaam van de wettighe en natuurlyke ghe-stalte der leden veel ont-aardende. Want als alle on-ghe-woonlyke dingen / en die de ghe-meene schik van haar ghe-slacht dooz ghoót ver-schil ont-wyken / 't zo in 't goede / als de helden / 't zo in 't quaade / als de wilde menschen / wan-schepsels ghe-noemt worden / zo is 't een on-eighentlyk ghe-zegh :
 ghe lyk

ghe-lijk ook / wanneer Dooz-spoegels en ver-toönselen Wan-schepsels ghe-noemt worden / als bloedighe ree-ghen / beelden van ghe-wapende menschen in de locht / etc. Een Wan-schepsel nu is in 't Latijn Monstrum ghe-noemt van Monstrare, (ver-toönen) óft om-dat de Menschen dooz de Wan-schepsels van toe-komstighe dingen ver-maant worden als men ghe-meenlijk ghe-loeft / óft om dat / 't welk ik waarachtigher acht / 3p / als zeldene / en om haar zeldenheid / wonderlijke dingen / pleeghen ver-toönt te worden. Want niet altijd volghen on-ghe-woone uit-komsten op de Teeling der Wan-schepsels / en daar-en-boven hebben de Wan-schepsels gheenighe kracht in sich om het toe-komstigh natuur-lijk te ver-kondighen / mits 3p nócht oöz-zaaken / nóche ghe-wócheen der on-ghe-woone uit-komsten / 3o'er by ghe-bal eenighe der Wan-schepselen Teeling volghen / nócht dooz eenighe natuurlijke knoop met de zel-ve ghe-koppelt zyn.

II. En dit 3p van de be-tekening der naam : de zaak zelve / óft de natuur der Wan-schepsels / zal uit het ghe-slacht en de oöz-zaaken 'best dooz-zen worden. En 't Ghe-slacht van een Wan-schepsel is het leevendighe lichaam. Want de stel-looze dingen zyn ghe-lijk-aar-tigh / en met gheenighe ver-scheidenheid van deelen be-ghaast / 3ó dat de Natuur in de zelve te teelen niet be-let worden / en al-3o niet zondighen kan. En om deze oöz-zaak worden dik-wýler in 't menschlyk ghe-slacht en de vol-maakter beesten Wan-schepsels ghe-teelt / als óft in de Planten / óft in de on-vol-maakter beesten. Want men dwaalt lichtre in 't be-vóymen van werken / welke met een ghyoote toe-ruffing van deelen / en een moepe-lyke konstigheit be-ghaast zyn / als in een-boudigher dingen / die op een ruighe wys t'zaam-ghe-boopt zyn. Dat'er onder-ruffchen nóchrans ook in 't ghe-slacht der Planten en in de on-vol-maakte Dieren wan-schaps brychten zyn / leert de er-baarenheid / van ver-scheide Schryvers ver-haalt.

III. De Dóym van een Wanschepsel / om tót de oöz-zaaken te komen / is 3o de Ziel / als de zeer be-durbe en leelijke t'zaamen-vóyming der leden. En de Ziel is wel de ghe-meene Dóym / waar dooz de Wan-schepsels in 't ghe-slacht der Leevendighen zyn : de ghe-bzekkighe t'zaa-

Hoe-wel een lichaam der quaade t' zaamen-bózing niet be-ghépig is; p / ' t; p het ghezielt is. Want de t' zaamen-bózing volgt de ont-fange bzuucht / en leebend-maaking der Stóf. Want dat de ont-fange bzuucht / en al-so het Zaadt van alle Leebendighen / als ' t vol-maake is / ghe-zielt is / hebben wy in ' t 24. Hoofd. uit Aristoteles geleert. Wyl dan de Natuur in de Ceeling dwaalt / so moet is noódt-zaaklijk in de t' zaamen-bózing des lichaams / niet in ' t booyt-teelen der Ziel / dwaalen.

VI. Wat het Eindt be-langt / eerslijk moet men stellen dat de Wanschepselen niet te ver-geheesch / maar tót een be-stemdt en zeker eindt booyt-komen. Want wyl de Natuur al-tijdt om een Eindt werkt / waar-om zal is ' t oók niet doen / als is Wanschepsels teelt. De Natuur is in alle Ceeling daar in bezig / dat is / so veel mooglijk is / een ghe-wócht / dat haar ghe-lykt / magh booyt-bzengen / en al-so dooy ghe-duurigh ver-bólgh de eeuwigheidt der On-deelighen van haar ghe-baanre ver-werben / welks an de by-zondere On-deelighen ghe-welghert is. In de Leebendighen kan het Ceelsel den Ceeler ghe-lyk is; in / so na de Wóym / oft na de Ziel / als na de Stóf en t' zaamen-sel des lichaams. En so is niet be-let wooyt / so ver-balt is in gheenigh deel van haar eindt. Zo is be-let wooyt / so ver-laet is nochtans haar werk niet / maar wyl is niet uit-werken kan / so veel als is in haar eerste op-zet booyt-ghe-nomen had / so tracht is eben als na een andere streck / so veel mooglijk is / en teelt een bzuucht / welke ge-heel met de Ziel / maar met het lichaam slechts ten deel / en so veel als ' t dooy de be-letselen gheschieden kost / zich zelf ghe-lykt. Der-halven / schoon de Wanschepsels ghe-breken der Natuur / oft ghe-wócht ten der Natuur / van haar wit af-dwaalende / ghe-noemt werden / so moeten wy nochtans niet meenen dat de Natuur van haar ghansche eindt ver-steecken wooyt / als is Wanschepsels teelt / maar alleen ten deel. Hier uit volgt / dat nocht de Dwerghen / nocht de Ruzen / so ' er eenighe is; in / booyt Wanschepsels te achten is; in / als oók niet die Maghellaansche menschen / welke een oogb in de booyt hebben. Want de Natuur dwaalt in die niet af.

VII. De werkende ooyt-zaaken der Wanschepsels / is die be-letselen / dooyt welker teghen-werp de Natuur van het rechte padt der Ceeling af-ghe-dreeven wooyt.

En

En deze zijn zeer veel en ver-scheiden: Waar van ook de meenigthe der Wan-schepsels by-na on-eindigh en meest ver-scheiden is. Van de kennis dezer oóy-zaaken hangt de weetens-schap der Wan-schepselen / zo'er eenighe is/ ghe-beel af/ der-halven moet men in 't onder-zoeken der zelve / een wainigh naerstkijker ver-keeren.

VIII. Deze be-letselen zijn oft in-wendig / en hangen in de be-ghin-selen der Ceeling zelve / oft uir-wendig / en van elders der teelende natuur teghen ghe-stelt. In-wendighe be-letselen zijn / ghe-byeck / ober-bloedt / en on-bol-maaktheit der Stóf: en in-zonderheide van 't zaadt van bapderley kun. Doch niet alle ghe-byeck en ober-bloedt is een oóy-zaak van een wan-schape schikking / maar die van die Stóf alleen / waar uit een lidt worden moest / 't welck in 't Wan-schepsel oft ghe-byeckt / oft ober-tólligh is. Want zo'er gheen ghe-byeck oft ober-bloedt der be-paalde Stóf was / zo zouden / mits de Natuur al-tijdt doet dat best is / van die dingen / welke worden komen / alle deelen der byucht kleiner oft ghrooter zijn na de be-hoóy-lijke eben-redenheide / lieber als dat 'er eenigh lidt ghe-byecken oft ober-tólligh zijn zoud. De uir-wendighe be-letselen zijn / 't ghe-byeck der vaar-moeder en een ver-kerde in-beelding. Tot deze oóy-zaaken / schijnen alle ghe-daanten der Wan-schepselen niet on-be-guaamtlyk te kunnen be-trokken worden / zo ghy'er by-boeghe de ver-menging van een Manniken en Wjfsken van een ver-scheide ghe-daante.

IX. Dat booyts die deelen der Stóf / welke in 't Wan-schepsel ghe-byeckt / eer van de ont-fange byuchte af-zijn / als de andere / schijnt uit d'ijerley oóy-zaak te kunnen ghe-schieden: 1. daar uit / om-dat een van beide ouders an dat deel van zijn ghe-booyte afmank ghe-weest is: 2. om-dat dat deel van een van beide ouders het gansche ghe-deelte des voedsels tót zijn Zelf-standigheide ver-keert / zo dat daar van niets oberigh blijven kan/welck tót de kloóten ghe-boert werde/om tót Zaadt ghe-maakt te worden. 3. Om dat het ober-tólligh ghe-deelte des voedsels al te dik zy / als dat het dooy de engste ghangen der aderen te rug gha/en tót de kloóten ghe-boert werde. Op ghe-lyk een wyjs wordt de ober-tóllighheide der Stóf: 1. als eenigh deel in een van beide ouders ober-schiet: 2. als een grooter ghe-deelte van het

ghe-lyk - ghe-maakte voedsel van eenigh deel tot de kloóten ghe-boert werde / als van de andere. 3. Als het Zaadt na d'ont-fange byucht tot de baar - moeder bloept : en dat óft van de Vrouw alleen dooz byoómen ; óft van den Man / óft ook van beide te ghe-lyk in de ober-be-vyuchting. De on-bol-maaktheit van 't Zaadt is óft in 't gheestigh ghe-deelte, óft in het dikke. Beide kunnen zo óbz-zaaken van een wan-schape schikking zyn. Want de lyybigheid des Zaads is de Stóf; en de gheest / de vóymet der vyucht. De gheestighe Zelf-standigheid is een óbz-zaak van een wan-schape schikking / als zp in eenigh be-paale deel des Zaads zo zwak is / dat zp dat deel zo / als tot een ghe-schikte Teeling behoózlyk is / niet schikken kan. Zom-tijds is de lyybighe Zelf-standigheid on-be-quaaam / om van de gheest be-quaaamlyk t'zaam-ghe-vóymete worden. Deze beide / zo de zwakheid van de vóym-kracht / als de on-be-quaaamheid der Stóf in een be-paaldt deel des Zaads / spjutten ten deel daar uit / dat zp in dat deel des lichaams / van waar zp ghe-bloept zyn / niet ghe-noegh ver-andert zyn ; ten deel / om-dat zp in de kloóten de laaste bol-maaktheit des Zaads niet ber-kreeghen hebben. Want die dit ghe-heel den kloóten toe-schryven / kunnen gheen óbz-zaak zegghen / waar-om deze on-bol-maaktheit niet hangt in alle deelen des Zaads / zonder on-der-scheidt.

x. In de baar-moeder kan / als men van de óbz-zaaken der Wan-schepfels handelt / an-ghe-merkte worden / 1. de On-ghe-maatigtheit / die de gheestighe Zelf-standigheid des Zaads in eenigh deel / óft dooz te ghzoóte warmte ver-stroopt / óft dooz te ghzoóte koude ver-dicht en krachteloos maakt : 2. de Ont-steeking óft een sebery vocht ; welk het na - buurigh deel der vyucht t'zaamen-rukt : 3. de quaaet' zaamen-vóyming : 4. de al te ghzoóte engte / en de zelve óft van een herdt bleischigh ghe-zwel / óft van een Mole in de baar-moeder nu ont-fangen / óft van de kleederen te naauw toe-ghe-bonden / om het ghzoót-ghaan te ver-berghen / óft van de ghzoóte van veel vyuchten / die elk-ander tot een be-letsel en in de wegb zyn. De In-beelding der Moeder / schoon zp de Stóf niet ver-meerderen óft ver-minderen kan ; zo kan zp nochtans de stande / ózde / ghe-stalte der

der deelen en verwen wonderlijk ver-werren/ in-zonder-
heidt zo 3p met eenighe heers-toght e' zaam ghe-boeght
3p.

X. Dese dingen ghe-stelt zijnde / laat ons trachten
te ver-klaaren / hoe elke ghe-daante der Wan-schepsels
ghe-teelt werde. En de ghe-minkte wel / op dat ik daar
van be-ghinne/ont-spruiten 1. van 't ghe-bjek der Stof/
tot een be-paaldt lidt ghe-oydent / van wat ooy-zaak dat
ghe-bjek ook booyt-spruit. 2. Van de Zwakheidt der
boymende kracht / oft van de on-be-quaaamheidt der
Stof / welke in dat deel hangt / waar uit het deel der
bjucht / welk ghe-bjeekt / moest ghe-boymt worden. De-
ze ooy-zaaken moeten in halder kunnen Zaadt e' zaa-
men-loopen : ander-zins ghe-schiedt het dik-wijs / dat
het zaadt van d'eene kun het ghe-bjek van de andere
ver-bult. 3. Van de on-ghe-maatightheit der baar-
moeder de gheestighe Zelf-standigheit des Zaads in
het be-paalde deel oft dooy haar warmte ver-stroooyende/
oft dooy haar koude ver-stijvende / zo dat 3p haar plicht
in 't boymen van dat deel niet kan be-dienen. 4. Van
d'ont-steeking der baar-moeder / oft van het scherp en
bittend bocht / welk in de baar-moeder komt : waar dooy
't ghe-schiedt dat eenigh deel der bjucht wegh ghe-rukt
woydt en ver-ghaat. Maar dit is zelden. Want in zo-
danigh een ghe-bal is 't nauwlijks / dat een bjucht lee-
vendigh zyn kan. 5. Van een herdt ghe-wel der baar-
moeder/een Molen/een e' zaamen-drukking : waar dooy
't ghe-schiedt / dat het ghe-deelte der bjucht / van zyn
plaats ver-dreeven / oft uit-waassent / oft tot booystrighe-
den en bliezen ver-ghaat / oft ook tot bieren / als kik-boy-
schen oft slangen. 6. Van d' in-beelding : welk hoe-wel
3p de Stof niet kan ver-minderen / zo kan 3p ze noch-
tans zo be-weeghen / dat eenigh deel / van 't ghe-heel af-
ghe-rukt / ghe-heel ver-ghaat.

XI. Ober-tollighe Wan-schepselen woorden : 1. Om
de al te ghyoote ober-bloedt der Stof / tot het be-paalde
lidt ghe-schikt / van wat ooy-zaak de zelbe ook booyt-
komt. 2. Om 't ghe-bjek der Stof / oft de engte der
plaats : en dat als de Natuur booy-ghe-nomen heeft
twelingen te maaken. Want zo in dat deel / in welk de
Stof oft plaats van ghe-bjeekt / de lichaamen e' zaa-
ghe-boeght werden / zo zullen 3p in de andere deelen dub-
bel

h:z zijn. 3. Om de In-beelding / welke de ghe-lyk-aards ghe deelen schift / en op ver-scheide plaatsen schikt.

XIII. De ver-stelde Wan-schepsels worden: 1. als de b:z:m-kracht om haar zwakheid / oft om de alte ghyoete taapheidt der Stof / de deelen van een ver-scheid: ghe-slacht niet be-quaaamlyk af-zonderen / en elk op zyn plaats stellen kan. 2. Om de ver-keerde in-beelding der Moeder. 3. Om de engte en quaade ghe-stelents der haar-moeder: waar door 't ghe-schiet / dat de ont-fange byucht zo ghe-pjantg wordt / dat 'er eenigh deel van zyn plaats wijkt. 4. Om de ghe-weldighe be-weeging der ont-fange byucht; 't:z de zelve van winden / oft ghe-slaan / oft by ghe-bal ghe-schiet. Want daar is niets lichters / als dat een deel van een zeer weke Zelf-standigheit door een heftighe be-weeging van zyn plaats ghe-stooten werde; wyl de er-baarentheidt leert / dat dik-wyls de ghansche byucht uit-ghe-woyden werde.

XIV. De ghe-mengde Wan-schepsels / welke deelen van ver-scheide ghe-daanten hebben / ont-spruiten ghe-meenlyk uit een ghe-mengde koppeling van Dieren / van een ver-scheide ghe slacht. Waar in / na dat de teelende kracht in ieder deel des zaads / van dit oft dat Dier / ober-treffend is / zo is ook de byucht / an dit oft dat / ghe-lyk na dat deel. zo wordt uit een Wolf en een Hondt / een byucht ghe-teelt / met het hoofdt een Wolf / en met het oberigh lichaam een Hondt ver-toonende / zo in 't b:z:men van 't hoofdt het zaadt des Wolfs / in 't oberigh lichaam het hondtsch zaadt krachtigst ghe-weest is. Zo het zaadt van den Hondt na alle deelen krachtigst is / zo zal 'er een Hondt ghe-teelt worden. Zo de krachten van beide Dieren in alle deelen des zaads eben-ghe-lyk zijn / en de tyden van 't dyaaghen niet ver-schillen / zo zal 'er een Dier van een nieuwe ghe-daante voort-komen. Zo wordt uit een Paerdt en Ezel een Muil-ezel ghe-teelt. Zo-daa-nighe ver-haalt *Aristoteles* heel in 't 2. Boek van de Teel. der Dier. 5. Hoofd. Op ghe-lyk een wijs zoud ik ghe-looben dat de Wan-schepsels ghe-teelt worden / welke leden van een ver-scheide kun hebben / als zijn de Man-wijven. Want zo in dat deel des zaads / welk van die leden komt / die de kun onder-schiden / de kracht van d'eene kun de andere ber ober-trefst / zo zal de byucht de krachtigste kun b:z:ghen: zo niet / zo zal de byucht de leden van beide kunnen hebben /

hebben / en dat óft baide vol-maakt / óft baide on-bolmaakt / óft het een vol-maakt het ander on-bolmaakt. In deze baide ghe-flachten heerscht de In-beelding niet min / als in de andere.

XXVII. Hoófdt-ftuk.

Van de Ghe-voelighē Ziel, en 't Ghe-voelen in 't ghe-meen.

I. **D**e ghe-boefighe Ziel / met de ghyoepighe in 't zelfde lichaam ver-zekt / (want zonder de zelve is zy nimmer in weezen / óft kan zy nimmer weezentlijk zijn) is de Dóym van het Bier : en / zo zy niet ghe-schikt / maar on-bruqaam zy / om de redelijke Ziel te ont-fangen / de Dóym der Beesten. De ver-moghens der zelve ; als top te boozen óók ghe-zeit hebben / zijn 't Ghe-boelen ; de ghe-boelighē Be-gheerte / en Plaats-beweeghlykheid. Van welke het Ghe-boelen en de Be-gheerte an alle Dieren ghe-schlyk ghe-meen zijn / hoe-wel de zinnen in d'eene meer óft vol-maakter / in andere min óft on-bol-maakter ghe-bonden worden : Maar het Plaats-be-weeghend ver-moghen is alleen an de vol-maakte Dieren ver-ghunt / om het voedsel en dier-ghe-lyke andere dingen te ver-krýghen / die zy als ghoedt be-gheeren ; en om te schuwen die dingen / van welke zy / als quaadt en schaadlyk / een af-keer hebben : Maar an de Mosschelen en Gesters / en andere dier-ghe-lyke Dieren / welke Zoofuta (Plant-dieren) ghe-noemt worden / is dit ver-moghen niet ghe-gheeben / als welke in die plaatsen ghe-teelt worden / daar haar voedsel en al / wat haar tót het leven noódt-zaaklyk is / over-bloedigh ghe-noegh is ; zo dat het niet noódigh zy / dat zy om haar voedsel óft eenighe andere zaak te zoeken / van plaats tót plaats ghe-booydert werden. An deze dingen zijn noóchtans het Ghe-boelen en de Be-gheerte noódt-zaaklyk. Want zonde Be-gheerte zouden zy het voedsel niet na zich trekken ; en zy zouden niet be-gheeren / zo zy van alle ghe-boelen t' eene-maal ver-steeken waren. Want gheen ghraaght na 't on-bekende.

II. Zullende van 't Ghe-boelen op d' eerste plaats spreken / zo staan ons eerst eenighe dingen in 't ghemeen van dit ver-moghen te be-twisten / en daar na van de

de by-zondere zinnen in 't by-zonder. En op-dat wy van d' uit-beelding be-ghinnen/ Het ghe-voelen is een werkeuighigh ver-moghen, waar door het Dier de ghe-voelijke voorwerpen be-grijpt en bekent. **Welke uit-beelding / oft liever Beschjffing / op-dat ver-staan werde / zo moeten deze d'ij dingen onder-scheidelyk ver-klaart worden/ het ghe-boelyk Dooz-werp' oft dat/ waar om-trent het ghe-boelen ver-keert/ het Werk-euigh / waar in het ver-moghen van ghe-boelen ghe-leggen is en de ghe-boeling volbracht wordt/ en de wijs/ waar op het Dooz-werp op het ghe-boelen werkt/ en het Dooz-werp buert-wijs van het ghe-boelen ghe-dat en be-kent wordt.**

III. Het ghe-boelyk Dooz-werp moet by-zonder en stofflyk zyn. De al-ghe-meene en on-stofflyke worden alleen dooz 't Ver-standt be-ghreepen. Want de kennis der al-ghe-meenen kan niet ghe-b'ymt worden/ als dooz de by-zonderen onder elk-ander te ver-ghelyken. Maar de ver-ghelyking van veele dingen onder elk-ander ghaat het be-grip en de kracht van 't ghe-boelen te worden/ en is alleen een werk van 't Ver-standt. De on-stofflyke hebben noch ghyrootheidt noch hoe-daanigheide/ dooz welker tusschen-koming de Zelf-standigheden dooz de Zinnen ver-keeren. Want zelfs de lichaamslyke Zelf-standigheden kunnen niet ghe-boelt worden/ 't z'p z'p met een recht-maatighe hoe-ghrootheidt en ghe-boeghlyke hoe-daanigheideit be-ghaast zyn. Hier uit volght/ dat van de stomme dieren / welke alleen het ver-moghen van 't ghe-boelen hebben / de al-ghe-meene en on-stofflyke niet be-kent kunnen worden.

IV. Het Dooz-werp van 't Ghe-boelen is oft dooz zich ghe-boelyk / oft dooz toe-bal. Ghe-boelyk dooz zich wordt ghe-noemt / dat dooz zich zelf op 't ghe-boelen werke/ en het zelve met eenighe l'ghing an-doet. En 't zelve is oft eighen / oft ghe-meen. Een eighen Dooz-werp is een hoe-daanigheideit/ welke alleen dooz een zin ghe-dat wordt. Zo is het Dooz-werp van 't Ghe-zicht de verw; van 't Ghe-hoer/ 't ghe-luit; van 't Ghe-ruik de reuk/ etc. Een ghe-meen Dooz-werp wordt ghe-noemt / welk dooz twe oft meer zinnen be-kent wordt. Zo-daanighe zyn be-weeghing / rust / ghyrootheidt / ghe-tal en ghe-stalte. Want al deze / en alleen deze / kunnen dooz meer zinnen/ naamlyk het ghe-zicht en ghe-tast / zo ook niet dooz andere/

here / ghe-bat worden. Een Dooz-werp dooz Toe-bal wordt ghe-noemt / het welk / schoon 't het ghe-boelen dooz gheenighe l'iding an-doet / nochtans ghe-zelt wordt ghe-boelt te worden / om-dat het met dat zelvet' zaam-ghe-boeght is / welk dooz zich ghe-boelt wordt. Zo wordt Jan / en andere by-zondere Zelf-standigheden / by toe-bal ghe-zien / wanneer men de verw-ziet / waar dooz Jan en andere by-zondere Zelf-standigheden zicht-baar z'n. De be-robbinghen der ghe-boel'ijke hoe-daanigheden / als de duifternis / etc. wyl z'p gheenighe wezenlijckheide hebben / maar met der daadt niet met al z'n / magh men niet zegghen dat dooz zich ghe-boelt worden / 't welk openbaar is / nocht dooz toe-bal ('t z'p men zeer on-eighentlijck sp'eecken wilde) om-dat z'p niet ghe-zelt konnen worden met eenighe zaak / die dooz zich ghe-boelt wordt / e' zaam-ghe-boeght te z'n.

V. Het Werk-tuigh van 't Ghe-boelen is een bepaalde deel des lichaams / z'o ghe-stelt / ghe-schikt en ghe-maatighe / dat het een be-quam be-hulp z'p / waar in / en waar dooz de ghe-boelighe ziel de booz-ghe-woepe dingen batten en be-kennen kan. Want in die be-paalde deel hangt het ver-moghen om te ghe-boelen / als in z'n eighe zetel en onder-werp : en be-b'ijmt het zelbe z'o / dat het een werk-tuigh der ziel ghe-noemt kan worden in 't oeffenen van die be-diening / welke ghe-boelighe ghe-beeren wordt. En in dezen z'n wordt het ghe-boelen en de andere ver-moghens Werk-tuighlijck ghe-noemt. Verhalben z'o die deelen des diers / an welke het Ghe-boelen en de andere Werk-tuighlijcke ver-moghens toe-ghe-eigent z'n / an-ghe-zien worden na de Zelf-standigheide en D'ijm der lichaamlijckheide / als men sp'eeckt / z'o z'n z'p Onder-werpen en Zetels van die ver-moghens en de werkingen / die van de zelbe (ver-moghens) voort-komen. Maar z'o z'p an-ghe-merkt worden / booz z'o veel z'p ghe-zelt / en met het ver-moghen van ghe-boelen / be-woogghen worden oft eenighe andere be-ghaast z'n / z'o worden z'p ghe-reedtschappen oft werk-tuighen der Ziel ghe-noemt. Dies konnen 't D'ogh / 't D'oz en andere dier-ghe-l'ijke deelen / z'o z'p van haar ver-moghen ver-steeken wierden / (schoon z'p deelen des dierlijcken lichaams ghe-noemt konnen worden) booz- waar gheen werktuighen der ziel / als ghe-l'ijck-naamigheijk / ghe-beeren worden.

VI. Het

V I. Het Werk-tuigh van 't Ghe-boelen is oft eighē v
 oft ghe-meen. Een eighē Werk-tuigh is / welk alleen
 een Zin be-dient. zō is 't Oog het werk-tuigh des
 Ghe-zichts; het Oog des Ghe-hoors; de Tong des Ghe-
 smaars. Een ghe-meen Werk-tuigh is / welk al de Zin-
 nen be-dient. Het eighē Werk-tuigh van ieder uit-
 wendighe zin ver-eischt / be-halven een ghe-boeghlyke
 ghe-stalte en ghe-maatigheide / een boel-zenitw en de
 dieclijke gheesten. De vjon der zenitwen en de winkel der
 dieclijke gheesten is niet het hart / maar het bzein / 'twelk
 d' er-baarentheide ober-tuight. Ver-halven moet-men
 niet het hart / maar het bzein tōt het ghe-meen Werk-
 tuigh van 't ghe-boel-ver-moghen stellen : en daar niet
 alleen / om-dat de boel-zenitwen / van 't bzein onr-spzōd-
 ten / in de werk-tuighen der by-zondere uit-wendighe
 zinnen in-ghe-enc worden / en de dieclijke gheesten / in
 't bzein ghe-teelt oft ten minsten vooz-bereit / vooz de
 boel-zenitwen in de eighē Werk-tuighen in-bloepen ;
 Maar oōk / om-dat het ghe-meen Ghe-boelen oft de ghe-
 meene Zin in 't bzein / als in haar eighē zetel / be-rust /
 zonder welker hulp de be-dieningen der uit-wendighe
 zinnen niet konnen ghe-oeffent worden.

V I I. Om de wijs van ghe-boelen te bet-staan / zō
 moet-men dit vooz eerst vooz vast houden / dat het ver-
 moghen en 't werk-tuigh van 't ghe-boelen / van zyn
 eighē vooz-werp be-woogghen wordē en lijdt / en niet
 in 't teghen-deel op het vooz-werp werkt : 't wolk in diec
 zinnen open-baar is. En hoe-wel men van 't Ghe-zicht
 ghe-twiffelt heeft / zō is 'er nōchtans gheenighe oōz-
 zaak / waar om wy anders van 't Ghe-zicht zoudē oōz-
 deelen / als in 't vōlgghende vooft-st. blyken zal. vooz zō
 schijnt het vooz-werp twe-zins op het Werk-tuigh
 te werken / naamlyk oft vooz een natuurlijke / oft
 vooz een gheestlyke oft vooz-beeldighe (als men ghe-
 meenlyk zeght) doening. Een natuurlijke doening /
 noem ik nu / waar vooz een hoe-daanigheide een hoe-
 daanigheide van haar eighē ghe-slacht / oft een plaats-
 lyk be-weeghing voozt-bzengt. Een vooz-beeldighe
 doening wordē ghe-noemt / waar vooz een hoe-daanig-
 heide gheen hoe-daanigheide van haar eighē ghe-slacht /
 maar een beeldsel en ghe-daante van zich zelf voozt-
 bzengt. Wanneer nu de ghe-boelijke hoe-daanighe-
 den

den ghe-zeit worden ghe-boelt te worden / zó werken
 zj op het Werk-tuigh dooz een booz-beeldighe doe-
 ning / óft dooz een ghe-daante en beeldfel van zich
 zelf / welke zj in 't Werk-tuigh boozt-teelen : Maar
 als een ghe-welidigh óft heftigh Dooz-werp ghe-
 zeit wordt het Werk-tuigh te quetsen / zó is dat niet
 van de ghe-daante / maar van de waare en daadli-
 ke hoe-daanigheidt / óft van de plaatsliike be-weeghing/
 welke te ghe-lijk met de ghe-daante van 't booz-werp
 dooz een daadliike doening in 't Werk-tuigh boozt-ghe-
 bracht worden.

VIII. Dat het Dooz-werp des Ghe-zichts / de verto
 naamliik en 't licht / zó-daanighe ghe-daanten baaren/
 leert en d' er-baarentheidt / en ghe-tuigh de reden.
 Want dat de verto van een recht teghen-ober ghe-stelde
 zaak / en al-zó de ghansehe ghe-stalte der zelbe / in een
 spiegel ver-schijnt / en nochtans de spiegel niet ghe-
 bertwt zj / is een open-baar ken-teken / dat het beeld-
 sel óft de ghe-daante der verto in de spiegel ver-
 schijnt. Waar en hoven moet de Voener altydt met
 de lgher ghe-boeght zjn : Maar de zienliike hoe-daa-
 nigheiden zjn der van het Ógh af / en / zó zj met
 het Ógh t'zaam-ghe-boeght wierden / men zoud het
 ghe-zicht niet boozderen maar be-letten. Dies moet-
 men ghe-daanten der zienliike hoe-daanigheiden ghee-
 ven / dooz welker tusschen-komen de zienliike hoe-daa-
 nigheiden zelbe met het Ógh ver-zenight worden / zó dik-
 wils zj dooz het ghe-zicht ghe-bat worden. En hoe-
 wel de booz-werpen van d' andere zinnen / in-zonder-
 heidt van 't Ghe-smaak en Ghe-tast / zelf dooz zich
 zelf / zonder tusschen-komen der ghe-daanten / schij-
 nen ghe-bat te worden ; zó moet men in dit deel
 nochtans niet anders van de zelbe óbzee en / als van
 de verto. Want als de handt de warm e ghe-boelt /
 zó wordt zj zelf wel in-warm / nochtans ghe-boelt
 zj de warmte niet dooz de zelfde lghing / waer
 dooz zj in-warm wordt / maar waer dooz zj de
 ghe-daante der warmte te ghe-lijk met de waare
 en daadliike warmte ont-fangt. Want zó de handt
 de warmte ghe-boelde / wanneer en dooz zó beel
 zj van de booz-ghe-wozpe warmte ghe-warmt
 wordt / zó zoud zj / wanneer zj in het water ghe-
 steeken

steeken wierd / in het eerste ooghen-blik der t'zaamen-
 raaking de hitte van 't water niet konnen batten / want
 de handt woordt alleny in-warm. Maar als de handt in
 warm water ghe-steeken woordt / is ghe-boelt is in het
 eerste ooghen-blik meerder warmte / als na-dat is zelf
 warm ghe-woorden is. Der-halven ghe-schiedt het ghe-
 tast niet dooz 't ont-fangen der dooz-ghe-woorde hoe-
 daanigheidt selve / maar der ghe-daante. En niet anders
 magh men oordeelen van 't Ghe-smaak en de andere
 Zinnen. Ook willen wy nochtans niet dat de ghe-
 daanten selve / maar dat de hoe-daanigheden dooz de
 ghedaanten ghe-boelt worden. Want de ghe-daanten
 konnen het ghe-boelen wel be-weeghen / maar niet be-
 paalen. 't Welk is waarachtigh is / dat men zelfs de
 weer-ghe-booghe ghe-daanten / als de weer-ghalm / oft
 de beeldsels in een spieghel / niet met recht kan zegghen
 ghe-boelt te worden. Want men ziet in een spieghel niet
 het beeldsel / maar de zaak / diens beeldsel het is / in eens
 anders standt.

IX. De ghe-daanten bloepen uit van het Dooz-werp
 dooz zich / dooz eenighe nootd-zaaklijchheidt der natuur.
 Daarom men gheen be-dijvend Ghe-boelen / oft eeni-
 ghe andere werkende ootd-zaak van nootden heeft / van
 welke de ghe-daanten / dooz de teghen-woordigheidt van
 't Dooz-werp / doozt-ghe-bragt worden. Want tot die
 zaak is het Dooz-werp ghe-noegzaam. Want hoe-wel
 die ghe-daanten gheestlijk ghe-noemt worden / is sijn is
 nochtans in haar ghe-beel ghe-sacht sechter als de ghe-
 boelijke hoe-daanigheden / van de welke is af-bloepen.
 Want hoe-wel de on-stoffijke zelf-standigheden veel
 reestlijker sijn als de stoffijke / is dat is van deze niet te
 weegh ghe-bragt konnen worden : in de toe-ballen is
 nochtans het teghen-deel ; in-zonderheidt dan / als een
 dooz-beeldigh toe-bal / met een ghe-noegh on-eighent-
 ijke be-noeming gheestlijk ghe-noemt woordt. Dooz
 brengt het Dooz-werp niet alleen de ghe-daanten te
 weegh / maar be-houdt ze ook ghe-duurighlijk dooz sijn
 teghen-woordigheidt en in-bloeping : is dat / het Dooz-
 werp wegh-ghe-nomen sijnde / is gheen ooghen-blik
 tijdes in een be-quam onder-werp ver-blijven konnen.
 Waar in is van de waare en stoffijke toe-ballen onder-
 scheiden worden : welke in een be-quam onder-werp
 doozt

voort ghe-bragt / de werkende oorz-zaak werg-ghenomen
 zynde / in 't zelbe nochtans een tijd-lang ver-blijven. Doozts
 wannert dat lichaam / waar in de ghe-daanten dooz-gh-
 bragt worden / zo niet werkelijk oft be-waarlijk / om zo te
 spreekken / ten minsten onder-werpeljk t' zaamen-loopt tot de
 weezentlijkheid der zelbe / zo is 't noodt-zaaklijk dat zo in
 dat lichaam dooz toe-dal uit-gh-strict / en na de deeling
 van dat lichaam deel-baar zijn / by-na op de zelfde wijs / als
 de berw in een ghe-berwde zaak uit-gh-strict en deel-baar
 is dooz d' uit-strekking en deel-baarheid van de ghe-berwde
 zaak / daar zo in is. Onder-tusschen zijn de ghe-daanten / na
 de ver-tooning van 't Doorz-werp / t' eene-maal on-deel-baar:
 Waar dooz 't ghe-schiedt / dat zo in ieder deel des lichaams/
 daar zo in zijn / hoe klein 't ook is / het ghe-heel Dooz-werp
 ver-toonen.

x. Zo 't Dooz-werp in 't werk-tuigh ghe-stelt wordt / zo
 werkt het / zeght de Wijs-ghier / gheenighe ghe-dorling.
 Waar uit be-slooten is / dat 'er eenigh middel tusschen
 't Dooz-werp en 't Werk-tuigh tusschen ghe-woopen moet
 zijn / in welk de ghe-daanten van 't Dooz-werp ghe-reelt / en
 dooz een ghe-duurighe teeling tot het Werk-tuigh ober-
 ghe-bragt worden. Op-dat deze be-vestiging niet anders
 ghe-nomen werde / als billjk is / zo moet zo met een by-gh-
 braghte onder-scheiding ont-vout worden. Want het
 middel is oft uit-wendigh oft in-wendigh. Het uit-wen-
 digh middel is een lichaam tusschen 't dooz-werp en 't Werk-
 tuigh / dat ghe-boelt / tusschen ghe-stelt / neem de locht / oft water.
 Het in-wendigh middel is een deel des Biers / zonder Ghe-
 boelen / waar mē het werk-tuigh van 't Ghe-boelen be-kleet
 oft ghe dekt is. Zo-daanigh ic schijnt het opper-huidken
 in 't Ghe-tast te zijn. Het uit-wendigh middel is in 't Ghe-
 zicht alleen noodt-zaaklijk; in 't Ghe-hoor; en 't Ghe-ruik
 heeft het dik-wijls plaats (want veel dingen hooren en ruik-
 ken by van vers) maar nochtans schijnt het niet noodt-
 zaaklijk. Want als de Ooren tintelen / zo schijnt het ghe-
 luidt in 't Werk-tuigh zelbe te ghe-woopen: en als een ruf-
 kende uit-waassening in de neus komt / zo schijnt 'er niets
 tusschen de reuk en 't Werk-tuigh des Ghe-ruik tusschen
 te komen. In 't Ghe-smaak en 't Ghe-tast / heeft het uit-
 wendigh middel gheen plaats. Het in wendigh middel schijnt
 de natuur wel an deze zinnen ghe-gheeven te hebben; maar
 weert tot ghe-mak als tot noodt-zaaklijkheid. Want zo

temandt de zenuw on-middelgk an-raakt / zó zal die an-raaking buiten twiffel ghe-boelt worden / dóch met pijn.

XI. Het uit-wendigh middel moet niet ijdel zyn (want zó de tuffchen-ruimte / welke tuffchen het Dooz-werp en 't Werk-tuigh komt / ijdel waar / daar zoud gbeenighe ziening / óft andere ghe-boeling ghe-schieden) maar een lichaam / als wy ghe-zeit hebben / be-guaam om de ghe-daanten te ont-fangen en te ver-bjeiden. en het zelve wordt in 't Ghe-zicht ghe-noemt door-zichigh. in 't Ghe-hoór door-klinkend. in 't Ghe-ruik door-rueligh. Het middel moet oók ijdel zyn van die hoe-daantigheid / welke ghe-boelt moet worden. Want dooz een ghe-berwt middel kunnen de beelden der berwten van de zelfde ghe-daante niet ver-spreit worden / en dooz een klinkend middel kan het ghe-luidt niet ghe-hoór worden / 't zó het heftigher is. Deze booz-waarde is oók in 't Werk-tuigh waar te neemen. Want het Werk-tuigh / met een hoe-daantigheid an-ghe-daan / kan de zelfde hoe-daantigheid zó zó niet stijver zó / niet ont-fangen.

XII. Dit al-zó ghe-stelt zijnde / zó zal niet moeplijk zyn de wijs van ghe-boelen te ver-klaaren ; welke zich al-zó heeft. Het Dooz-werp is de eerste doener / booz zó beel het / de ghe-daante van zich zelve booz-ghe-bjaght en in 't Werk-tuigh in-ghe-drukt hebbende / het ver-moghen om te ghe-boelen op-wekt / en van 't ver-moghen tót de daadt boozdert. Maar oók het ver-moghen zelve / van het Dooz-werp op-ghe-wekt / loopt be-bjbbende t' zaamen om te ghe-boelen / booz zó beel het van de ont-fange ghe-daante / óft liever van 't Dooz-werp / booz de ghe-daante ver-roónt / óbzdeelt. Al-waar men nóchtranz waar-neemen moet / dat de ghe-daanten in de uiterlijkhe Zinnen ont-fangen worden / en het oózdeel in de ghe-meene Zin ghe-schiedt. Ver-halven hoe-wel het ghe-boelen een lijding zó / zó is het nóchtranz niet zonder alle doening. Want de ghe-daante ont-fangen is lijden : maar op die ont-fanging lerten en van de zelve oózdeelen / 't welk wy ghe-zeit hebben dat het ghe-meen Ghe-boelen toe-komt / is ghanschlijk doen.

XIII. Onder-tuffchen moet men hier het onder-scheide tuffchen 't ghe-meen en eighe Dooz-werp waar-neemen. Want het eighe Dooz-werp teelt zijns zelfs eighe ghe-daante in 't middel en in 't Werk-tuigh : het ghe-meen wordt

woydt niet ghe-boelt dooz een (f)he ghe-daante / maar dooz een ghe-wiffde ghe-daante van eenighe eighe Dooz-werp. Zó / wanneer de ghe-ftalte ghe-zien woydt / zó woydt 'er niets anders in 't Oógh ghe-dykt / als de ghe-daante ber-toónende de berw zó an-ghe-daan / dat zy ghe-ftalright is : van de ghe-ftalte zelve woydt gheen ghe-daante / van de ghe-daante der berw ber-scheide / ghe-gheeben.

XIV. Van de zekerheid der zinnen / welke de Schepstische Wys-gbieren ghe-beeljk wegh-neemen / staat alzo te stellen : Als de Zinnen om-trent het eighe Dooz-werp in 't ghe-meen ber-keeren / zó dwaalen zy nimmer. Want het Ghe-zicht kan nre oóddeelen / dat het gheen ghe-berwt is / niet ghe-berwt is , óft dat niet ghe-berwt is / 't gheen ghe-berwt is. Maar om-trent het eighe Dooz-werp in 't by-zonder / óft om-trent het ghe-meen Dooz-werp dwaalt het wel / maar dan eindijk dwaalt het / als óft het werk-tuigh ghe-schonden / óft het middel on-be-quaan óft het Dooz-werp te klein / óft dooz gheen ghe-noeghzaame tuffchen-rimte af-ghe-scheiden is / óft dae 'er eenighe andere dooz-waarden / welke tót het ghe-boelen ber-eischt woyden / ghe-byeeken. Zó 'er gheenighe van deze dooz-waarden ghe-byeeken / zó ghe-schiedt 'er gheenighe dwaaling.

XXVIII. Hoófdt-ftuk.

Van d' uiterlijke Zinnen.

I. **W** hebben ber-klaart / al wat in 't ghe-meen om de wys van te ghe-boelen te ber-staan scheen te be-hoózen : Nu volght dat wy van de by-zondere Zinnen in 't by-zonder handelen. Nu woyden de Zinnen ghe-schift in uiterlijke en innerlijke. Uiterlijke Zinnen woyden ghe-noemt / welke in het uit-wendig ghe-deelte des lichaams staande / de ghe-boeljkke Dooz-werpen / en die alleen teghen-wooydighe / on-middeljk bat-ten : Innerlijke Zinnen / die in-wendig ber-ber-wooyden / van de uiterlijke zinnen dooz-ghe-
 2 draaghen/

djaaghen/en de zelve niet alleen reghen-woordighe/maar af-zijnde batten / onder-scheiden/ t'zaamen-zetten/ schiften/achten etc. Waar van wy in 't na-bölggend Hoofdstuk preeken zullen. De uiterlijke Zinnen zijn vijf/nöchte méer/nöcht min: 't Ghe-zicht / 't Ghe-hoör / 't Ghe-ruik / 't Ghe-smaak / 't Ghe-tast. En dit blijkt dooz d'erbaarenheidt zelve. Zo dat zy buezelen / die daar-reggen dit uit-neemen / dat het an den mensch / met vijf zinnen be-ghaaft / niet zeekerlijk bliken kan / öf niet öök enighe andere zinnen / be-halven die vijf / an zommighe Dieren ver-ghunt zijn. Want zo 'er in zommighe Dieren eenighe zinnen waren / welke niet in den Mensch zijn / zo zoud nöchtans de Mensch die uit haar gye-wöchten ver-nömen hebben : op de zelve wijs / als een blinde vernemt / dat andere Menschen van 't ver-moghen van zien niet ver-steeken zijn / als hy haar hoört van de bewen reden-kabelen.

II. Onder deze zinnen is 't Ghe-tast aller nöddzaaklijkt ; zo öök / dat het dierlijk leeven zonder 't zelve niet ver-blijven kan. Want het wordt ghe-sticht op de by-zondere ghe-maatigheit der eerste hoe-daanigheden / waar op öök het leeven ghe-sticht is. Hier uit volgt / dat het Ghe-tast ghe-schielijk in alle Dieren / öök in de on-volmaaktste ghe-bonden wordt ; daar de andere Zinnen kunnen af-zijn / en in veel Dieren eenighe / in zommighe öök alle / ghe-breeken. Want zo 't Ghe-tast / waar dooz de recht-strýdigheit der eerste hoe daanigheden onder-kent wordt / van zommighe Dieren af-waere / de zelve zonden terstondt ver-ghaan / de t'zaamenstemming der eerste hoe-daanigheden vand' uit-wendighe on-ghe-makken uit-ghe-roept zijnde. Ghe-lyk nu 't Ghe-tast in nöddzaaklijkhaidt / zo ver-wint het Ghe-zicht de andere zinnen in edelheidt en booz-reklijkhaidt. De edelheidt des Ghe-zichts / is ghe-stelt eerstlijk in 't wonderlijk ghe-bouw des Öögghs : daar na in de meest on-stoffijke wijs van ghe-boelen ; waar dooz 't gheschiedt / dat ver af-ghe-leghe en zelfs recht-strýdighe dingen / in een öögghen-blik tijds ghe-dat worden : en eindlyk in 't vol-maakt en onder-scheidenst be-ghrip der dingen ; en op die naam is het nutst om de wetenschappen na te böschten.

III. Het Ghe-zicht is een uit-wendighe Zin öft Ghe-boelen

boelen van die dingen / welke ſtraalen. **Straalen** is; ſijn ghe-daante dooz rechte lijnen ver-ſpreiden. De kracht van ſtraalen hebben berw / licht / als ook die dingen / welke by nacht ſchijnen : als / de ſchobben van biſſchen / licht-muggen / verrót wilghen-hout / etc. En 't licht ſtraalt dooz zich zelf; de berw niet ſonder 't licht. Van de berw nu en van 't licht hebben wy in 't booz-ghaande ghe-handelt : Dies ſchijnt teghen-woozdigh niet anders noodbigh te ver-klaren / als het Werk-tuigh des Ghe-zichts / en de wijs van zien.

I V. Het Werk-tuigh des Ghe-zichts is buiten twiſſel het Oogh. Maar wyl 't Oogh uit ver-ſcheide rökken / bochtigheden en ſpieren t'zaam-ghe-ſtelt is; ſo ghe-loofte men ghe-meenlijk / dat het kriſtallijne bocht het eighen en by-zonder Werk-tuigh des Ghe-zichts is / waar in de ont-fange ghe-daanten het ver-moggen van zien be-weeghen / en de ziening vol-bzaght wordt : de andere deelen onder-tuſſchen' tót de ziening eenigh-zins t'zaamen-loopende. Maar ik zoud niet ghe-looven / dat het ghe-zicht in 't kriſtallijne bocht ghe-wordt / maar in 't Nette-blies. Want dat kriſtalligh bocht ont-fange alle ghe-daanten van alle kanten / en zent ze water-paſſijk over : want het is dooz-ſchijnend. Maar het Werk-tuigh des Ghe-zichts zent de ſtraalende ghe-daanten niet over : en ont-fangt alleen de aſk óf Middel-ſtraal water-paſſijk / daar de andere van de water-pas af-wijken / en der-balven ver-bjooken zijnde. Maar het Nette-blies (welk niet anders is / als een dikke murgh-achtighe Zelf-ſtandigheide der ghe-zicht-zenuw / en welk het ghlaazigh bocht / tót daar het het kriſtalligh van aſteren be-dat / be-kleedt en om-ringt) ont-fangt de ghe-daanten eben / als een wit papier in een duiftere plaats de ſtraalen en ghe-daanten der dingen / dooz een eng ghat in-ghe-dzongen. Tót welke zaak noodt-zaaklijk ghe-weeft is / dat een dicht en ſchaduwachtig blies het kriſtalligh / en andere bochtigheden / als ook het Nette-blies om-ving / als leen een kleen en rondt ghat in 't boozſte deel ghe-laaten / waar dooz de ghe-daanten dooz ghe-zonden worden (men noemt het d'Oogh-appel) welk / om dat het het vel van een dzuiſ-bezj / daar de ſteel af-ghe-noment is / dooz; ſijn ghe-ſtalte ver-toönt / het dzuiſ-bezj-blies

ghe-noemt woꝝdt. Dit blies/ dooꝝ zyn schaduw-achtig-
heidt het glazigh en kristalligh bocht be-schaduwende/
stuit en weer-buigt de in-ghe-kome ghe-daanten / en
daar dooꝝ ghe-schiet het / dat de dooꝝ-ghe-woꝝpe din-
gen in het Nette-blies / daar 't onder is / als in een spie-
ghel ver-schijnen. Dooꝝ welke ver-tooning/als het Net-
te-blies / oft de uit-ghe-spanne Zelf-standigheit det
ghe-zicht-zenuw / ver-andert woꝝdt / de Ziening ghe-
schiedt.

• Ziet Be-
verwijx
Schat der
on-ghe-
zontheidt
2, deel,
1, Hoof,

V. Maar op dat men het Werk-tuigh en de wijs van
zien ver-sta/ zo moet dooꝝ-al be-slooten zyn dat het Ghe-
zicht niet dooꝝ uit-schieting ghe-schiet / wat het ook zꝛ
dat men stelt uit-ghe-schooten te woꝝden / 't zꝛ straalen/
't zꝛ het licht / oft gheesten / oft on-deelighen; maar dooꝝ
ont-fangting / niet van lichaamen oft lichaamlijke af-
bloepsels / maar van de schynsels oft ghe-daanten/ wel-
ke top ghe-zeit hebben/ dat van het Dooꝝ-werp des Ghe-
zichts an alle kanten met rechte lijnen ver-spꝛeit woꝝ-
den. Want zo 't Ghe-zicht dooꝝ uit-schieting ghe-
schach/ zo zoud de ziening niet in het Oogb / maar in het
Dooꝝ-werp ghe-woꝝden / en de ziening zoud gheen liding/
maar een loutere doening zyn : Maar dat het Oogb
dooꝝ 't zien lghd/ leert de er-barentheit zelve / in-zonder-
heidt zo het Dooꝝ-werp befrigh zꝛ. Daar na/ wat schiet
het Oogb uit? eenigh lichaam? maar een lichaam kan
in een ooghen-blik tijds niet ober-gaan tot het ver-
schoobenste Dooꝝ-werp; 't welk nochtans / zo haast als
de Ooghen ghe-opent woꝝden / ghe-dat woꝝdt. of wel
een Coe-bal; maar van wat ghe-slacht? en hoe zal 't
ghe-teelt woꝝden? welke dingen hen/ die de ont-fangting
be-schermen/ niet dooꝝ-ghe-woꝝpen kunnen woꝝden/ als
die ant-woꝝden zullen / dat de ghe-daanten ont-fangen
woꝝden / welker wezeneljkheit en teeling de spieghels
zekerlijk ghe-noegh be-tooghen. Daar-en-boven is des
Ooghs ghe-maatigheit/ welke waterigh is/ en ghe-
houw/ niet tot d' uit-schieting / maar tot d' ont-fangting
be-quam.

VI. De Ghe-daanten woꝝden tot het oogb ghe-bracht
met een keghel-achtighe ghe-stalte / wiens ghvondt is in
't dooꝝ-werp / de top in d' Oogb-appel/ oft in 't ghat van
't dꝛuf-bezj-blies/ en 't kristalligh bocht; en dat in welk
deel ook van 't middel 't Oogb ghe-stelt zꝛ. In dit top
woꝝden

wojden de straalen niet ghe-eindicht / maar / elk-ander
 dooz-snijdende/en eben als een ^b krups maakende/gbaan ^b aldus,
 ober dooz het ghlasigh bocht / en woijden van het Net- even als
 tte- een neder-
 bles ont-fangen / en her-toonen al-daar / ghe-lijk wv leggende
 gDe-zeit hebben / het Dooz-werp. Van dere kegheel woij- x; x waar
 den alle zienlijke straalen deel-boudighlijk in 't Oogh van het
 van de bochtigheden en bliezen van ver-scheide dichtig- rechter
 heidt ber-hjoken / ut-ghe-nomen de water-pas-straal/ deel de
 den welken / om-dat hy dooz de middel-punten van alle straalen
 bochtigheden en bliezen dooz-gbaar/men de ask ofe mid- buiten
 del-straal noemt. Om dese ooz-zaak maakt de ask de 't oogh, de
 ziening onder-scheidenst; en ieder van de andere de zelve linker bin-
 zo deel;wakker en ber-werder / als zo berder van de ask van 'toogh
 af-wijken: want zo deel meer woijt zo dooz de deel-bou- ver-toon-
 dighe ber-bjeeking ber-zwakt. De straalen / na de dooz- nen. de
 snijding van een ghe-spreit / dzingen dooz het Net- t'zaamen-
 tte- bles / en woijden van het dzuibe-blies be-paalt / en dat voeghing
 deel der straalen / welk in 't Nette-blies ghe-komen is/ ghe-schiet
 heeft eenighe langte: welke zo zo ber-staan woijt recht in 't ghla-
 en zonder ber-bjeeking voozt-ghe-hjaght te woijden na zigh vocht.
 't Dooz-werp toe / zo zal zo op de zelve stip des Dooz- ziet den
 werps eindighen/van waar zo be-ghoft heeft te vloepen/ zelf. Be-
 en zal de waare plaats des Dooz-werps an-wijzen. De veiw.
 ghjoortheide en berheidt van 't Dooz-werp / woijt be-
 kent uit de hoe-ghjoortheidt der hoek / welke de straalen/
 in het Nette-blies ont-fangen / zo zo ber-staan woijder
 voozt-ghe-hjaght te woijden/ dooz haat t'zaamen-loop
 te weegh hjengen / ofe uit de ghjoortheidt der holte / die
 an die hoek onder-strekt woijdr. Want hoe het Dooz-
 werp nader an 't Oogh ghe-houden woijt / hoe 't eens
 hotter hoek / en de holte ofe ghjondt de zelve ghjoorter
 maakt / en in teghen-deel.

VII. Deze dingen zo ghe-stelt zijnde / zo zal 't niet
 moeplijk zijn reden te gheeben / waar-om / wyl de Oo-
 ghen twee zijn / de ghe-ziene dingen nochtans niet dubbel
 berschijnen. Want de reden van die zaak is niet de t'zaa-
 men-loop en t'zaamen-voeghing der ghe-zicht-zenu-
 wen / als zommighe willen / maar om-dat de Ooghden al-
 tijdt met de zelve standt op het Dooz-werp zien / zo dat
 de ghe-zicht-asken op de zelve stip des Dooz-werps val-
 len. Want zo een van beide Ooghden ber-djaagt woijdr/
 ofe op een andere wijs zijn natuurlijke standt ber-an-

dert (als in die bronken zijn gheschiedt) zo woorden de doo-
ghe-wozpe dingen ver-dubbelt : en dat daar-om / om dat het
Dooz-werp met het eene Dogh water-palligk en zonder ver-
bzeeking ghe-bat woꝝdt ; en der-halven op zijn plaats ver-
schijnt : daar 't met het ander Dogh/welk ver-dzaapt woꝝdt/
dwerfch en dooz ver-bzoke ghe-daanten ont-fangen woꝝdt ;
en dies volghens op een bzeemde plaats.

VIII. 't Ghe-hooꝝ is een Zin oft Ghe-boelen des Ghe-
luidts / welks natuur naauwer dooz-zoekende / moet men
weeten: I. Wat het Ghe-luidt is / en hoe het ghe-reelt wer-
de. II. Hoe het ver-spreit werd. III. Welk het Werk-
zuigh des Ghe-hooꝝs is / en hoe het Ghe-luidt in 't zelve ont-
fangen werde. Het Ghe-luidt is een Hoe-daanigheidt / ghe-
spzoóten uit de slaggh (niet uit de bzeeking) der locht / te ghe-
lijck ghe-slaaghen en boozt-ghe-dzeeben. Want die meenen/
dat de bzeeking der locht de oóꝝ-zaak des Ghe-luidts is / die
wijcken van *Aristoteles*, en be-strijden de rechte reden. Want
zo ver is 't er af / dat de bzeeking der locht noóddigh is om
't Ghe-luidt te ver-wekken / dat in teghen-deel / zo de locht
niet ghe-zaamentlijck be-woóghen / maar ghe-bzoóken en
ber-stroopt werd / en de ber-strooping der slaggh booz-komt/
daar gheen Ghe-luidt te weegh ghe-bzacht woꝝdt. Dooꝝts
ont-fangt de locht de slaggh / als is tusschen twe platte / dich-
te / gladde en 't zaamen-hoztende lichaamen ghe-bat woꝝdt/
't is dat is halde / 't is dat alleen een van beide be-woó-
ghen werd : ghe-lijck in-dien men de handen 't zaamen klappt.
De 't zaamen-hoztende lichaamen / zo is niet plat zijn / ghe-
lijck zo het eene spits teghen 't ander staat / zo zullen is gheen
Ghe-luidt gheeben / om dat is gheen locht tusschen-schep-
pen. Zo is vóó is zijn / als een spons / wol ; oft rutw ; zo zal
de an-ghe-dzeebe locht zich ver-berghen binnen de zweet-
ghaarkens / oft uit-steekende deelen des rutwen lichaams/
en de slaggh ont-wijcken / als de locht dooz een dicht lichaam/
neemt een roede / ghe-slaaghen woꝝdt / zo is de locht / van
den slaagher ver-schoóden / om-dat is ghe-rust is / en de
ghe-slaaghe en boozt-ghe dzeebe locht weér-staat / in plaats
van een derde lichaam / en de oóꝝ-zaak van de slaggh der
ghe-slaaghe locht an-ghe-daan. Eben zo heeft zich de
zaak / als de locht ghe-zaamentlijck be-woóghen teghen
een dicht lichaam an-ghe-dzeeben woꝝdt : ghe-lijck wan-
neer de wint teghen een muur an-balt : oft wanneer is /
dooz een eng ghat uit-ghe sloóten / teghen de ghe-ruste
licht

locht an-loorpt / als in de fluiten en trompetten ; ins-ghe-lyk wanneer zy t'zaam-ghe-dyngen uit ghe-bjōke lichaamen uit-breekt / en de uiterlyke locht slaat. Uit dit ghe-zeide be-fluiten wy / dat het Ghe-luidt niet in de slaande lichaamen is / maar in de ghe-slaaghe / en de slag ont-fangende locht / 't welk uit een fluit blijkt / welk met ghe-sloote ghaten / een-zwaar / met opene / een scherp Ghe-luidt gheeft : welk onder-scheidt an gheen andere oōj-zaak / als an de ghe-slaaghe locht ghe-weeten magh worden. Zō de locht de slag in een hōl lichaam ont-fangt / zō zal 't Ghe-luidt lang-duurigh zyn / en des zelfs oōj-zaak is de dik-wijs her-haalde slag der in-ghe-sloote locht.

IX. Delocht wordt / de slag ont-fangen zynde / waar dooz wy ghe-zeit hebben / dat het Ghe-luidt wordt / dooz eenighe be-weeghing lang en bjeedt an alle kanten ghe-slaaghen : en die be-weeghing is eben als eenighe stroōming der locht / en ghe-woydt by na op de zelfde wijs / als wanneer dooz een steen / in 't water ghe-woyden / de keing-ronde stroōmen / d'sen na d' ander ber-wekt woyden. Deze stroōming der locht wordt be-weezen dooz 't ghe-dyuen van een klōk oft luit / een tōdt lang na de ghe-slaghe locht klinkende. Dooz deze stroōming wordt waar-schynlyk het Ghe-luit ber-spreit / oōk tōt de verdfte tusschen-wyde : nōchtans niet verder / als daar de be-weeghing der locht ghe-raakt. Als de locht van een hōl lichaam wēr ghe-dzeeden wordt tōt die plaats / van waar 't Ghe-luit ghe-uit wierd / zō wordt de (Echo) Wēr-ghalm. Dies is de Wēr-ghalm gheen dubbel Ghe-luidt / maar het zelfde Ghe-luidt wederom ghe-hoort. Of 't Ghe-luidt met der daadt ber-bjeit wordt / ghe-lyk de warmte / of dooz ghe-daanten / als de berw / is niet zeeer blyklyk. Nōchtans schyn het laatste ghe-boelen meest achtbaar : want zō het waare Ghe-luidt met de Oōzen ghe-bat wierd / zō zoud men noopt konnen oōj-deelen / in wat plaats het Ghe-luidt ber-trekt / oft van waar het tōt de Oōzen ghe-bragt wierd ; maar men zoud meenen dat het omtrent de Oōzen ghe-schiede.

X. Het Werk-tuigh van 't Ghe-hoōr is 't in-wendig Oōj : welk dooz twee ghangen / oft hōlten t'zaam-ghe-stelt wordt / van welke de uit-wendighe / welke vooz de uit-

uis wendighe locht open front / van de in-wendighe onder-scheiden wordt / dooz een dun / dooogh en herdt bliesken / welk in 't latijn Tympanum, dat is / een Trommel ghe-noemt wordt; wy konnen 't het Oor-vliesken noemen. In deze tweede hólte worden / be-halven d' in-ghe-booze locht / zo men ze noemt / doo beenkens be-ghzeppen / de haamer / het am-belt / en de bueghel ghe-noemt / ins-ghe-lyf snoeren / en dunne spieren. En hoe-wel al die dingen tot het boozen nootd-zaaklyk zyn / zo moet nochtans dat het eigsche Werk-tuigh ghe-noemt worden / waar in het boozen ghe-schiedt. En het zelbe ghe-schiedt niet in de in-ghe-booze locht / als *Aristoteles* wil / (want die locht is niet ghe-zielt / nocht een deel des lichaams) maar in dat deel / daar de hoort-zenuw op-houdt : welk het innighst ver-trek van de in-wendighe hólte (men noemt het het slakken-huisken) be-paalt. Want het boozen ghe-schiedt op zodaanigh een wys. De be-wooghe/en dooz de ghe-daante des Ghe-luides ver-anderde locht / slaat de trommel ofe 't oort-blies ; welke ghe-slaghen zynde / zo wordt oock de in-ghe-booze locht be-wooghen / en dooz de be-weegping ont-fangt zy de ghe-daante des Ghe-luids / en voert ze / dooz de om-gangen tot het innighste ver-trek van 't slak-huisken / en tot de ghronde der hoort-zenuw / al-waar / als de ghe-daante ghe-bragt is / zo ghe-schiedt de hooring.

XI. Het Ghe-ruk is een zin oft Ghe-boelen der Ruck. Van de Ruck is elders ghe-sproken. Het Werk-tuigh in den Mensch / zyn de topel-achtighe uit-gangen der Hersenen : welke binnen de hoofd-pan ghe-leghen / in 't hooghste deel der neus-ghaaten / daar zy an 't bekkeneel ghe-boeght worden / eindighen. En de zelbe uit-gangen zyn weck / dampigh en zeer vol van gheest : niet te min om de boghtigheid en be-dekte ghe-leghentheid / min be-quaam om de Rucken te ont-fangen. En daerom is deze zin stomper in den Mensch als in de meeste andere dieren. De Ruck wordt dooz-ghe-teelt en ghe-bragt tot het Werk-tuigh / oft dooz de locht / oft dooz 't water : en dooz de locht / zo dooz middel der ghe-daanten / als dooz uit-waassening van een dunne Zelf-standigheid / welke de krui-waghen der Ruck is. Van de uit-waassening is gheen twyffel : dat de Ruck oock dooz de ghe-daanten voort-ghe-teelt wordt / blykt daar uit / dat

dat de ghieren de rucken der doode lichaamen; zo ver ontfangen / als niet ghe-looflijk is dat de uit-waaffeming ghe-boert wordt. Doo; het water wordt de Ruck alleen in de ghe-daante in-ghe-boert. Want de uit-waaffeming komt niet onder 't water / of 't; p be-wooghen. Der-halven ghe-boelen de Mensch en andere dieren / van een stomp ghe-ruck / de Ruck niet als in de uit-waaffeming; de andere ook doo; de ghe-daanten. Wat de Mensch de Ruck niet als doo; her-ademen ghe-boelt / daar van is het schot-duerken in de neus-ghaten gheen oof; zaak / welk doo; de in-ghe-blaaze lucht ghe-opent wordt / en ter-ronde weder toe-balt / (want daar is zo-daanigh gheen schot-duerken) maar om-dat de lucht / en met de zelve de riekende uit-waaffeming / rbt die tepel-achtighe uit-ghangen ghe-trokken moet worden / 't welk zonder her-ademing niet ghe-schieden kan.

XII. 't Ghe-smaak is een zin der smaak. Het Werk-tuigh van 't Ghe-smaak (want van de smaak is ghe-spreken) is een dun vlies / welk het vleesch van de tong en 't her-hermelte be-dekt / waar doo; de smaak-zenuwen ver-spreit worden. Want dit vlies doo; eenigh bocht ver-balscht (als in de gheel-zuchtighen en koo;tsighen) is oof; zaak van een be-doo;de Ghe-smaak. En hoe-wel 't Ghe-smaak niet zonder t'zaamen-raaking ghe-schiedt / zo is 't nochtans een zin van 't ghe-tast zeer ver-scheiden.

XIII. 't Ghe-tast is een zin der tastigke hoe-daanigheden: ghe-lyk als de eerste en veels der tweede hoe-daanigheden zijn. En hoe-wel de tastigke hoe-daanigheden zeer ver-scheiden zijn / om-dat zo nochtans alle op de zelve wijs het ghe-boelen an-doen / en doo; het zelve Werk-tuigh ghe-dat worden; zo is 't niet nootd; zaaklijk het Ghe-tast in meer zinnen te ver-deelen. Oek stunt het op gheen ghe-noegh vaste reden / 't gheen van den scherp-zinnighsten *Schalgber* van de zeste Zin be-twijf-reet is. Het Werk-tuigh van 't Ghe-tast is niet alleen de zenuw / maar oek 't vel / vleesch / en eenigh wel ghe-maartighe deel / daar de zenuw in ghe-ent wordt. De vanden / en kraak-beenen ghe-boelen niet / om de al te ghoo;te drooghe. Maar oek de zelf-standigheit der herffenen ghe-boelt niet / nocht de aderen / nocht de slag-aders / nocht de over-rolligheden van de levet of; de long / of; niet als zeer slaauwlyk.

XXIX.

XXIX. Hoófdt-ftuk.

Van 't in-wéndigh Ghe-voelen, en des
zelfs an-doeningen.

I. **W**ij hebben ghe-handelt van de uiterlijke zinnen : nu is oberigh / dat wo van de innerlijke en der zelve An-doeningen handelen. En dat be-halven de uiterlijke een andere Zin ghe-gheeben werde / welke / om-dat zo een in-wendighe en ber-boz ghe Werk-tuigh heeft / men d' in-wendighe noemt / is niet moeplyk te be-toegghen. Want alle Dieren ghe-boelen dat zo ghe-boelen; en die meér uit-wendighe zinnen / als een hebben / be-ghyppen ook het onder-scheidt / welk tusschen de Dooz-werpen der uiterlijke zinnen / neem tusschen de berw en 't ghe-luidt / komt. En dit is gheen werk der uiterlijke Zinnen. Want het Ghe-zicht ghe-boelt niet dat het ziet / nócht 't Ghe-hoór / dat het hoórt / en zo van de oberighe. Want an gheenigh stofflyk ver-moghen is berghunt tót zich zelf weér-ghe-boogghen te worden / oft zyn werking te be-kennen. Ins-ghe-lyc be-kent het Ghe-zicht 'tonder-scheidt niet tusschen de berw en 't ghe-luidt. Want het ver-moghen / welk het onder-scheidt van twee dingen be-ghypt / be-hoórt de zelve beide te ghe-lyc te be-kennen. Want de uit-wendighe Zinnen hebben haer eighen Dooz-werp / welc om-bang zo niet te buiten ghaan. Ber-halven moet men een ander / en 't zelve wel een ghe-boeligh ver-moghen toe-laaten / wien deze en eenighe andere plichten / waar van na-maals / moeten toe-ghe-schreeven worden.

I I. Het in-wendighe Ghe-boelen wordt ber-scheidelyk ghe-schift: aller best schynen te ghe-boelen / die vier deelen van de zelve / oft ber-scheide plichten stellen / de ghe-meene Zin / d' In-beelding / het Acht-ver-moghen / en 't Ghe-huegghen. Wie 'er het dooz-beeldend / denkend en ber-denkend ver-moghen by-boegghen / stuenen op ghe-nighe waar-schynlyke ghyndt. Want het Dooz-beeldend ver-moghen is in de zaak en be-rekening een-zelbig met de In-beelding. Het Denk-ver-moghen / welk zo den Mensch alleen toe-schryven / zo 't slechts een ghe-boeligh

boeligh ver-moghen; p / ver-schilt niet van het acht-ver-moghen : zo men ver-ziert dat het redeneert / zo moet het tot het Ver-standt be-trokken worden. d' Her-denking is een werking van 't ghe-hueghen / van 't Ver-standt ghe-holpen zijnde: en der-halven an den Mensch eighen. Niet veel waar-schijnlijker wijs-gheeren; p / die 't Acht-ver-moghen met d' In-beelding ver-werren en be-veenen dat het Ghe-hueghen een Zin is maar alleen een be-hoeder van een uiterlijke Zin; als uit het na-bolghende blyken zal.

III. De plichten der ghe-meene Zin zijn d'ij. 1. Aller uit-wendighe Zinnen Dooz-werpen ont-fangen en be-kennen. Deze plicht oeffent; p te ghe-lijk met de uit-wendighe Zinnen. Want een uiterlijke Zin kan niet ghe-zeit worden iet te ghe-boelen / zo niet deze oók met de zelve werkt. 2. De Dooz-werpen der uiterlijke Zinnen onderscheiden / en het onder-scheidt van elk be-kennen : en die wel niet dooz t' ; zaamen-zetting oft schifting / maar dooz een enkel be-ghyp en in-zicht van veel Dooz-werpen. 3. De ghe-boelingen der uiterlijke Zinnen be-kennen. Want dat ghy ghevoelt dat ghy ziet / is gheen werk van 't Ghe-zicht maar van de ghe-meene Zin. Deze zin is an alle Dieren / ook an de on-bol-maakste / ten minsten eenigh-zins/ver-ghunt. En wordt nochtans daar-om niet de ghe-meene Zin ghe-noemt: Maar; p heeft die be-waeming daar van ghe-trokken / om-dat; p over al de uiterlijke Zinnen heerscht/van der zelve Dooz-werpen en ghe-boelingen ooddeelt / en met de zelve eenigh-zins werkt.

IV. d' In-beelding onder-scheidt *Aristoteles* van 't Ghe-boelen en van 't Ver-standt. Nochtans be-kent hy dat de zelve niet; zonder 't Ghe-boelen be-woogghen wordt ja dat; p niet be-woogghen wordt / 't; p de werking van 't ghe-boelen dooz-gba : ins-ghelijc dat; p van die dingen is waar van de Zinnen zijn / en in die-welke ghe-boelen / en dat; p een be-weeghing / an 't ghe-boelen ghe-lijc is. Ja hy beeldt oók d' In-beelding uit / een be-weeghing van de werkende Zin ghe-schiedt / oft liever van de dooz-gbaande werking der Zin ; en wainigh te doozen had hy ghe-zeit / dat zy een be-weeghing is , waar na wy ghe-zeit worden, dat in ons eenigh voor-beeldsel ghe-wordt. Al deze dingen zult ghy in 't 3. B. van de Ziel in 't 3. Hoof. leezen. In welke woorden een twe-boudighe twiffeling dooz-komt: Waar-om/naam

naamlijk *Aristoteles* ghe-zeit heeft/ dat de In-beelding een be-wegging is/daar zy niet min een ver-moghen zy/als 't Ghe-boelen oft 't Ver-stand: oft zo zy niet eenigh ver-moghen/maar een be-wegging is/van welk ver-moghen zy een be-wegging zy. Want zo zy gheen Ghe-boelen zy/als *Aristoteles* wil/ en gheen Ver-stand/ als open-baar is/ zo schijnt 'er in de Ziel gheenigh ver-moghen van be-kennen overigh te zyn/ an welk de In-beelding toe-ghe-sehzeven werde. Om welke te ont-llossen/ zo schijnt men te moeten stellen/ dat alleen dat ver-moghen van *Aristoteles* onder de naam van Ghe-boelen ver-staan is/ waat dooz wy een ghe-boeligh Dier ghe-noemt worden/ als hy spzeekt in 't eindt van het 2. Hoof. des an-ghevoegh. Boek. En dit is de ghe-meene Zin te ghe-lyk met de uiterlyke zinnen/ waar ober zy ghe-stelt is. Want deze boeghen an alle Dieren: de anders zyn van beele af. Maar zo ghy dooz 't ghe-boelen ver-staat alle ver-moghen van be-kennen/ welk de ghe-boeligh Ziel boeght/ zo is 't buiten twffel/ dat de In-beelding onder de Zinnen moet ghetelt worden: ghe-lyk ook het Voor-beeldsel een hidding der ghe-meene Zin te zyn/ ghe-zeit wordt in 's Boek van 's Ghe-kuogh.

V. De plicht der In-beelding is in-beelden/ oft/ ghe-lyk *Aristoteles* spzeekt/ de beelden oft ghe-lykenissen/ welke de dingen/dooz de uiterlyke zinnen be-gheepen/ver-toonen/ uit-werken/ en dat zonder 't be-hulp der uiterlyke zinnen. Want hoe-wel de In-beelding niets kan in- oft dooz-beelden/dat niet te boozen dooz de uiterlyke Zinnen ghe-bat zy; als zy nochtans ict dooz-beeldt/ zo is niet noodt-zaaklyk dat de uiterlyke Zinnen tot dat be-dryff t' zaamen-loopen. Want ook doormende beelden wy ons beel dingen booz/ als de uiterlyke Zinnen ghe-bonden zyn/ en wy beelden ons de zienlyke dingen met ghe-noode ooghen in. Hier uit volghet/ dat de In-beelding ook ver-keert om-trent de af-weezende dingen/ en welke niet zyn/ en dat dik-wylt als om-trent de teghen-woozdighe dingen; ja dat zy om-trent de teghen-woozdighe dingen niet ver-keert/ als hy Toe-bal/ booz zo beel 't naamlyk ghe-buert/dat na de werking der ghe-meene Zin zy ook zelve werkt/ ter-wyl het Woor-werp noch booz de uiterlyke Zinnen ver-keert: daar de ghe-meene Zin/wyl zy niet werkt als met een uiterlyke Zin t'zaam-ghe-boeght/ alleen

alleen om-trent teghen-woozdighe dingen ver-keert; en dat dooz; zich en noodt-zaaklyk. Dooz; der-toonen de ghe-lykniffen der In-beelding oft de by-zondere ghe-boelde dingen in 't by-zonder / by booz;-b. een bok / een hert/het ghoudt/een berg/ etc. oft twe oft meer t'zaam ghe-boeght/ als een herte-bok/een ghouden berg/ etc.

V I. De plicht van 't Acht-ver-moghen is/van de dingen/welke dooz; de uiterlyke Zinnen ghe-dat/oft dooz; de booz;-beeldfels ver-toont zyn/kenniffen van 't ghodt oft quaadt bozmen. zo wanneer een fchaep een wolf ziet/ oft een hondt een ftoek in iemandes handt ver-heeben / zo bozmen z; eerfelyk de booz;-beeldfelen oft fchynfelen van die dingen / en be-fluiten uit de zelve ter-ftonde een ghe-daante van quaadt. Deze doening be-weeght de Be-gheerte / en is een be-ghinfel der harts-toghten / en een be-ftuurfter der doeningen in die / welke oft van 't Ver-ftandt ver-fteecken woorden / oft het zelve/ dooz; d' ouderdom / ont-roering / ziekte oft fleep be-lee / hebben. Hier uit blykt dat de Achtting gheen plicht der In-beelding z;. Want de In-beelding ver-wekt ghemichte harts-toght / en wy woorden van de zelve niet meer be-wogghen / als of wy uyllyke en byzelyke dingen in een fchilberij zaghen. s. Hoof. der 3. Boek, van de Ziel. Der-halven/als by in 't einde van 't volgh. Hoofd. zeght / dat de Dieren veel dingen doen na de In-beeldingen, zo moet men ghe-achte In-beeldingen / oft liever Dooz;-beeldfels / ver-ftaan. Hier by komt / dat de In-beelding an veel Dieren niet ver-ghunt z;. in 't Colf. 4. Hoof. Maar de Achtting is an allen ver-ghunt. Want daar gheen Achtting is / is gheen Be-gheerte: Maar de Be-gheerte trekt zich zo wydt uit/ als 't Ghe-boelen / der-halven woord z; in alle Dieren ghe-bonden. Der-halven als in 't 2. Boek, 2. Hoof. ghe-zelt woord / dat het gheen, welk Ghe-voelen heeft, c6k d' In-beelding en Be-gheerte heeft, zo mengt by de In-beelding met de Achtting t'zaamen.

V I I. De plicht van 't Ghe-huegghen is / te kenniffen en ghe-daanten der andere Zinnen be-houden/ en de zelve by ghe-legghenheid te ver-denken / oft te ober-legghen/ en dooz; hulp der zelve de be-kende dingen her-kennen. En in dezen zin woord het Ghe-huegghen ghe-zeit van booz;-ledene dingen te zyn. Want met dat zegghen woordt niet be-vefticht / dat het Ghe-huegghen alleen om-trent

trent die dingen ber-keert / welke nu met der daadt booz-le-den zijn / en af-ghe-laaten hebben in der dingen natuur te zijn ; maar dat zj een kennis van een zaak is / die niet nu eerst be-kent wordt / maar welke / te boozen be-kent / nu her-kent wordt. Wj hebben ghe-zeit dat het Ghe-huegghen de kennissen en ghe daanten der dingen be-waart / naamlijck dooz zich. Want het Ver-standt be waart ook de kennissen en ghe daanten / maar dooz Toe-bal / booz zo veel / naamlijck de be waarde Dooz-beeldsels / het Ver-standt be-waeghen om te ver-staan.

VIII. An 't Ghe-huegghen vallen toe Ver-ghetelheidt en Her-denking. Ver-ghetelheidt is / wanneer 't Ghe huegghen van eenighe zaak om de ver-nietighe ghe-daanten ver-balt : welke zom-tijds zo ghyoet is / dat men de kennis der zelf-de zaak niet wederom ver-krigghen kan / zonder een nieuwe Ghe-boeling oft onder-wijzing : Zom-tijds keert zj we-derom tot de kennis van de zelfde zaak / zonder dat er eenigh onder-wijs / oft nieuwe ghe-boeling tusschen come. Deze Weer-keer / oft ver-nieuwing van 't ver valle Ghe-huegghen / wordt Her-denking ghe-noemt. En de selve is gheen werck alleen van 't Ghe-huegghen / maar ook van 't Ver-standt / uit de ghe-lijken / recht-stridighen ghe-buur-ighen / oft eenigh ander be-waart en be-houden ken-teken / de ver-nietighe ghe-daante oft kennis der zaak / welke ont-ballen was / niet zonder redeneering ver-nieuwende. Want ghe-lijk de dingen / zo zijn ook de Dooz-beeldselen der dingen onder elk-ander 't zaam-ghe-hecht. Ver-halven / als een Dooz-beeldsel ver-balt / zo is het selve niet zeer moeplijk uit de oberighe te her-stellen. Hier uit volght / dat de Her denking alleen in de Menschen ghe-bonden wordt / daar 't Ghe-huegghen ook an veel beesten / nochtans niet an alle / ver-ght is.

IX. Het Werk-tuigh en de zetel der in-wendighe Zinnen is niet het hart / als *Aristoteles* ghe-meent heeft / maar bui-ten twiffel het hzein. Want dit ghe-schonden / en het hart on-ghe-qireest zijnde / zo worden de werkingen der zinnen ghe-schonden. Daar-en-boven is dit de bron der zenuwen. Maar wyl in 't hzein buisken / gheesten / bliezen / en de Zelf-standigheit des hzeins selve zijn / wien zal men de in-wendi-ghe zinnen lieft toe-schryven ? Eerstlijck blijkt / dat men ze niet in de buisken stellen moet / om dat zj niet ghe-zelt / nocht een dierlijk deel zijn. Ook niet in de gheesten : om dat be-

be-halven dat ook 3p gheen dierlijk deel zijn / 3p ghe-
 duurighlyk ver-ftroopt worden. Hoe-wel onder-tuffchen
 niet te ont-kennen 3p / of 3p zijn tot het ghe-boelen
 ghanfch noode-zaaklyk. Der-halven blyft overigb dat
 het in-wendigb ghe-boelen / of in de Zelf-ftandigheids
 van 't byein is / in-zonderheid in de doozfte / welke ghe-
 maatighder fchijnt en ruimer / en der-halven meet ghee-
 ften be-ghypt; of in de vliezen. Welk van beide dat
 men ftelt/daar zal volghen/ dat het Werk-tuigh van alle
 innerlyke Zinnen een-zelvigb en ver-knocht is.

X. Waar uit doozts be-ftoeten wordt/ dat de in-wen-
 dighe Zinnen niet vier ver-moghens der Ziel in der
 daadt ver-fcheiden zijn / maar dat een ver-moghen dooz
 Dooz-werpen en wijs van werken eben als in vier dee-
 len onder-fcheiden wordt. Want be-halven de redenen/
 waar dooz wy elders ghe-leert hebben / dat de ver-mo-
 ghens der zelfde Ziel nocht van de Ziel / nocht onder
 elk-ander daadlyk onder-fcheiden worden / (waar vant
 ik nu niet twift-reed) zo taadt een by-zondere reden in de
 in-wendighe Zinnen het daadlyk onder-fcheidt wegh te
 neemen/naamlyk de eenigheids van 't Werk-tuigh: wel-
 ke nocht de er-baarenheids / nocht eenighe reden vast
 ghe-noegh weder-leght. En de ver-fcheidenheids van
 't Dooz-werp en de werkingen is niet zo ghroot / dat de
 in-wendighe Zinnen daar-om niet der daadt ver-mee-
 nigh-vuldigh moghen worden.

XI. De An-dorningen der innerlyke Zinnen zijn
 Waak / Slaap / en Dooomen. Waak is een byffe oeffe-
 ning der uiterlyke zinnen en van het be-weeghend ver-
 moghen. Slaap dan / wyl 3p een be-rooving van Waak
 3p / zal een af-laating / of ten minften een ont-vol-maakte
 plegging der uiterlyke zinnen / of van 't plaats-be-
 weeglyk ver-moghen zijn. En deze dingen zijn niet
 twyfelachtigh. Maar welke de ooz-zaak der Slaap 3p
 is zo be-kent niet. De er-baarenheids leert wel dat de
 Slaap in-ghe-boert wordt dooz veele/en meest ver-fchil-
 lende ooz-zaaken ; als dooz lang waaken / arbeit / ver-
 moeptheids / on-maatighe zo warmte als koude / al te
 ghroot ont-leedighing / zafte wyljving / 't ver-roeren van
 wtieggen / ghe-rufch van wateren / ghe-zang / duifternis /
 ftilte / een-zaamheids / ledigheids / niet zeer an-dachtygh
 leezen / 't ghe-bytk van een koudt of bochtigh voedsel
 of

oft Ghe-nees-middel / t'zaamen-drukking van de buirkens der herffenen/etc. Maar wyl van zo ber-scheide en zo strydbighe oöj-zaaken de zelfde ghe-wöchten niet on-middelgk kunnen in-ghe-boert worden : zo moet men zien / wat zp elk doen/waar dooz de Slaap ber-kreeghen woÿdt : welk de naaste oöj-zaak der Slaap zal zyn. *Aristoteles* zeght dat de Slaap ghe-woÿdt/om dat de dampen / uit het boedsel oft elders ghe-teelt / de warmte / welke uit het hart tot de herffenen trekt / weder te rug dÿgen : *Galenus*, om-dat de uit-waasseninghen de be-ghinse-len der zenuwen toe-stoppen/waar dooz de dierlyke gheestten inhi dooz de zenuwen in de Werk-tuighen der zinnen en be-weeghing kunnen in-bloepen. *Aristoteles* woÿdt van d'erbaatenheidt weder-leght : om-dat men be-bonden heeft / dat het bÿein in de slaap niet min warm is / als wanneer wy waaken. *Galenus* van de schielijke op-wekking / en de be-weeghing van veel deelen / en dik-wyls van 't ghe-heele lichaam/onder 't slaapen. Dies schÿnt'er niets oberigh te zyn / als dat wy zeggen / dat de rust / oft de on-be-weeghlykheidt der dierlyke gheesten in de buirkens der herffenen / de naaste oöj-zaak der Slaap is. Want die schÿnt van al de booz-noemde oöj-zaaken best te kunnen in-ghe-boert worden.

XII. De eene Slaap is dieper als de andere / nadat'er meerder en dÿngender oöj-zaaken de be-weeghing der dierlyke gheesten stuiten. Hier uit ghe-schiedt het / dat zom-tÿds al de zinnen / zo uiterlyke als innerlyke / ledigh zyn : zom-tÿds de In-beelding werke / en dat dik-wyls veel vol-maakter als in de waakende; ter-wyl onder-rus-schen de ghe-meene en uiterlyke zinnen / oft in 't ghe-beel / oft ten deele sluimeren. 't Welk als ghe-schiedt / zo woÿdt het Bier ghe-zett te dÿoömen. Een Droom schÿnt derhalven niets anders te zyn / als een werking der In-beelding om-trent de Dooz-beelofsels in de slaapenden / waar dooz die dingen / die af-zyn / oft ghe-beelgk niet zyn / als of zp waren en teghen-woödig waren / ber-toont worden. En dit ghe-huert daar-om / om-dat de uiterlyke Zinnen dese dwaaling der In-beelding niet kunnen her-beteren. En dit zal dien gheen wonder schÿnen / die waar-ghe-nömen zal hebben / dat de Zwart-ghallighe / in welke de In-beelding krachtigst is / ook waakende zich tet in-beelden / welk niet is / en dat deze dwaaling zelfs

zelfs niet van de ont-bonde Zinnen ver-betert wordt / mits de In-beelding zo heftigh om-trent haar ghe-zichten en schynfelen be-zigh is / dat zo de kracht der uiterlyke Zinnen ver-stoot / óft op haar werkingen niet let.

XXX. Hoóft-ftuk.

Van de ghe-voelighe Be-gheerte, Harts-tógh-ten en Plaats-be-weeghlykheid.

I. **A**l-waar een ver-moghen is / welk be-kent en ghoedt en quaadt onder scheidt / daar moet ook een be-gheerend ver-moghen óft een Be-gheerte zyn. Want ghe-lyk 't niet ghe-schieden kan / dat de Be-gheerte tot een on-bekende Dooz-werp ghe-dreeven werdt ; zo is ook de kennis on-nut / zo zo niet de Be-gheerte tot ghe-zelschap heeft. Der-halven wyl allen Dieren in 't ghe-meen eenigh ghe-boelen ver-ghunt zo / waar dooz zo 't ghoedt en quadt vatten en onder-scheiden ; zo is 't ook noódt-zaaklyk dat de Be-gheerte in allen is. De Be-gheerte der beesten / om-dat zo 't ghe-boelen alleenlyk volght / wordt het ghe-boelighe Ver-moghen ghe-noemt. Maar des Menschen Be-gheerte / om-dat zo nu 't ghe-boelen / nu de reden volght ; wordt óft de ghe-boelighe Be-gheerte / óft de Wil óft rebelyke Be-gheerte ghe-noemt. Of deze twee Be-gheerten in den Mensch in de daadt ver-schillen / zullen wy in 't 33. Hoóft-ft. onder-zoeken.

II. Om de natuur der ghe-boelighe Be-gheerte te ver-staan / zo zyn haar Onder-werp en Dooz-werp te ver-klaren. Het Onder-werp schynt veel eer het hart als het hzein te zyn. Want het hart wordt in ghzotte blydschap ver-breedt / en stopt de gheesten ryklyker als na ghe-woónte dooz het gansche lichaam : in droefheid wordt het t'zaam-ghe-trokken / en roept de gheesten te rug : in roózn wordt het heet : in lange hoop ver-slaautw het. Het Dooz-werp is het ghe-noeghlyk ghoedt / en het droevigh óft moeplijk quaad : en het ghoedt be-gheert zo / en wordt van het zelve ghe-trokken ; van het quaad heeft

heeft 3p een af-keer/ en van het zelbe af-ghe-dreeben. Het onder-scheidt van het zedigh ghoedt en quaadt / welk in de eer-baarheid en schaaflijkheid ver-keert / ghaat het Ghe-boelen / en der-halben oök de ghe-boelighe Be-gheerte te boben. Het nut ghoedt be-gheeren de Beesten wel / nochtans niet dooz 3o veel als 't nut is / dat is / dooz 3o veel 't be-quam is om een meerder ghoedt / als tot zijn eind / te ver-krigghen. Want het ghe-boelen vat het op-zicht der middelen tot het eindt niet. Der-halben als de Beesten be-gheeren 't gheen haar niet dooz zich en dooz 3ijn natuur / maar om tet anders ghoedt is / 3o worden 3p dooz een blinde dzift der Natuur ghe-dreeben / en mits het in-wendigh ghe-boelen haar wel wijs maake dat het ghoedt is / maar niet / dat dat om tet anders ghoedt is.

III. En wyl de ghe-boelighe Be-gheerte in de Beesten gansch redeloos 3p / 3o moeten de Beesten al / wat 3p doen / ghe-acht worden niet byjelijk / maar dooz eenighe nootd-zaaklijkheid te doen. Want de byje Doeninghen ghe-schieden met be-raadt / dat is / met dooz-ghaande be-raadt-slagging. Maar de Beesten raadt-slaan niet. Want de be-raadt-slagging wordt om-trent de middelen an-ghe-stelt : Maar de Beesten be-kennen de middelen niet / dooz 3o veel 3p middelen 3ijn / maar alleen dooz 3o veel 3p ghoedt 3ijn. Der-halben wordt het ghe-boelen in de Beesten van ieder haar dooz-werp 3o be-paalt / ghe-lijk het Ver-standt in den Mensch van het hooghste ghoedt. Der-halben ghe-lijk de Mensch niet be-raadt-slaaght van het laafte eindt / en het zelbe niet byjelijk / maar nootd-zaaklijk be-gheert ; 3o moet men oök achten / dat de Be-gheerte der Beesten dooz eenighe natuurlijke be-paaling / oft nootd-zaaklijkheid tot ieder ghoedt dooz-werp ghe-dreeben wordt. Om-dat nochtans de ghe-boelighe Be-gheerte in den Mensch eenigh-zins der reden deelachtigh is, (want 3p ghe-hoed)-zaamt der reden / eben als een jongen 3ijn leer-meester) 3o moet oök iemandt ghe-acht worden byjelijk te doen / 't gheen hy dooz de ghe-boelighe Be-gheerte doet / om-dat hy efter dat / welk hy doet / heeft konnen be-raadt-slagghen.

IV. De ghe-boelighe Be-gheerte wordt ghe-deelt in ghe-lustende en ver-glyammende, De ghe-lustende Be-gheerte

gheerte wordt ghe-noemt / welke ver-keert om-trent het ghoedt oft quaadt / vol-streklĳk en een-boudigh-lyk an-ghe-zien : de ver-għammende / welke ver-keert om-trent het ghoedt oft quaadt / doo; zo veel het moep-lyk is / dat is / doo; zo veel het by-ghe-voegde be-let-selen heeft / waar om men het ghoedt ; waarlyk ver-krĳghen / en het quaadt ; waarlyk af-keeren kan. De-ze twe ver-moghens ver-schillen niet in Onder-werp / en het een is niet in 't hart / het ander in de lever ghe-leggen / als *Plato* ghe-wilt heeft ; ja zy zĳn zelfs met der daadt niet ver-scheiden ; maar zĳn eer ver-scheide wyzen om het ghoedt te be-gheeren / oft het quaadt te ont-blieden.

V. An de ghe-boelĳge Be-gheerte ballen die dingent toe / welke de *Hyliken* Parhee, de *Larĳnen* beten *Passiones* oft *affectus* als *Perturbationes*, en wy be-quaamlyk Ghe-neghenheden, oft Harts-toghten noemen. Een Harts-toght is een lichaamlyke be-weeghing der Be-gheerte / ver-wekt van een ghoedt oft quaadt Doo;werp / welk bart 't Ghe-boelen doo;ghe-stelt en ghe-schat is / om dat te ver-krĳghen / dit te ont-blieden. Het ghe-slacht der Harts-toght hebben wy ghe-zelt be-weeghing te zĳn. Want wyl 'er dyĳ dingen in de Ziel zĳn / Ver-moghen, Heblykheid, en Werking, zo moeten doo;waar de Harts-toghten tot een van deze Ghe-slachten be-trokken worden. Maar zy zĳn gheen Ver-moghens / noch Heblykheden. Want de Ver-moghens zĳn van de Natuur / en de Heblykhe-den worden doo; dik-wĳls doen ver-keegghen : Maar de Harts-toghten zĳn noch van de Natuur / noch ook doo; de ghe-woonte / maar worden van een ghoedt oft quaadt Doo;werp ver-wekt. Zo blyft der-halven ober-rygh / dat de Harts-toghten Werkingen zĳn / dat is / Be-dieningen / Be-weeghingen. Maar wyl de be-weeghing oft als een Doening / oft als een Lyding kan an-ghe-merkte worden / zo zĳn de Harts-toghten eer Lydingent als Doeningen te noemen : om-dat de Be-gheerte / als wy doo; ghe-zelt hebben / van elders be-woogghen wordt. Daar wordt in de uit-beelding by-ghe-voeght / lichaam-lyke ; en dat niet alleen / om-dat / als de Be-gheerte van het Doo;werp be-woogghen wordt / het hart / en al-zo dik-wĳls het ghansche lichaam een niet natuurlyke be-weeghing onder-ghaat / wyl 't bloedt en de gheesten zich

nu tot de uiterlijke deelen des lichaams uit-stozen / nu zich tot het in-wendighe be-gheben : maar ook om-dat 3p van de hoe-daanigheid en ghe-machtigheid des lichaams af-hangen ; wel niet / als van een naaste oob-zaak / welke ghe-stelt 3ynde / 3p ghe-stelt / en wegh-ghe-nomen / 3p wegh-ghe-nomen worden. maar als van een oob-zaak / welke het ghe-moedt schikt en buigt / op-dat het lichtliker be-wooghen werde. Want dat wy zom-tijds van een heftigh Dooz-werp niet of wainigh be-wooghen worden / en zom-tijds van een kleine zaak heftigh be-wooghen worden / is buiten twyffel an die schik-kingen te wyzen / welke in 't lichaam 3yn.

VI. Het onder-scheidt is ghe-nomen van het Onder-werp / Dooz-werp en Eindt. Het Onder-werp der Harts-toghten hebben wy ghe-zeit de ghe-boelighs Be-gheerte te 3yn. Want de *Stoofchen* dwaalen / de welke / wyl 3p zeg-ghen dat de Harts-toghten meeningen 3yn / de zelve tot het Ver-standt be-trekken. Want de Harts-toghten be-staan in de Ver-volghing en Vucht , niet in de Be-bes-ftighing en Be-neening. En de Ver-besftighing en Vlucht is in de Be-gheerte / 't gheen de Be-vestighing en Be-nerming in 't Ver-standt is. *6. Boek der Zede-vorm. 2. Hoof.* Daar na acht ik ook dat die dwaalen / die de Harts-toghten an de *Wil* toe-schryven. Want de be-wesghingen der *Wil* 3yn gheen eigentlijk ghe-noemde Harts-toghten / om-dat 3p gheen ghe-meenschap met het lichaam hebben / en niet van des zelfs ghe-machtigheid af-hangen. Het Dooz-werp / welk ook de oob-zaak der Harts-toghten ghe-noemt kan worden / is her ghoedt of quaadt van 't ghe-voelen niet alleen voor-ghe-stelt , dat is / an-ghe-weezen / maar ook ghe-schat en ghe-acht. Nu wordt het ghoedt en quaadt ghe-zeit ghe-schat te worden / als 't ghe-oob-beelt wordt zo-daanigh te 3yn / en dat niet vol-strekte-lijk en in zeh zelden / maar ver-ghe-leeken ; en ten op-zicht van dat / dien 't booz-ghe-stelt wordt. Deze achtting gheschiedt van 't in-wendig ghe-boelen / welk van die plicht het Ache-ver-moghen ghe-noemt wordt. Dooits schat het Ghe-boelen de Dooz-werpen of alleen / of met het Ver-standt. Zo alleen / zo ont-spytten daar van de on-redelijke Harts-toghten / als 3yn de Harts-toghten der *Beesten* / hinderen en gheken ; als ook die / welke het oob-deel der reden over-snelken. Als 't Ver-standt en 't Ghe-

't Ghe-boelen tot de achtung t' zaamen-loopen / zo 't een van 't ander ber-schilt / zo spijst daar uit eenighe waifeling des ghe-moedts ; welke niet eer wegh ghe-nomen woirdt / als wannser oft het Ver-standt de Harts-toght / van 't Ghe-boelen ber-wekt / ober-wonnen / oft sich zelf / van de Harts-toght ber-blint / an 't Ghe-boelen ander-woyden heeft. Zo het Ver-standt en Ghe-boelen t' zaamen-stemmen / zo is het ghe-moedt ghe-rust / en blijft vastelijk in zijn booz-stel / 't zo ghoedt oft quaadt / bestaan. Hier uit blijkt nu / waar-om een Mensch die bol-woffen en zijns Ver-standes maghtigh is / meer Harts-toghten onder-heebigh zo / als de Beesten oft Kinderen. Want daar zijn veel Booz-werpen / die an 't oordeel der Zinnen nocht ghoedt nocht quaadt zijn / welke in de Beesten oft Kinderen de Harts-toghten niet kunnen be-roeren in de bol-woffene het kunnen doen / om-dat tot de schatting der zelve het Ver-standt ook t' zaamen-loopt. Het naaste Einde der Harts-toghten / welk wy in de uit-beelding uit-ghe-drukt hebben / is / het ghoedt ver-krijghen, en het quaadt vlieden : het Ver-schooben / de dierlijke zaaligheid. Waar uit volght / dat de Harts-toghten niet in 't ghe-beel ghe-slacht quaadt zijn / (welk ghe-boelen ghe-meenlijk den Stoischen toe-ghe-schreeven woirdt) maar alleen om de uit-wijk oft ober-tolligheidt en 't ghe-bzek : en dat men ze der-halven niet uit-roepen / maar tot de middel-maat hzengen moet. Maar dit laaten wy den Zeden-wyzen ober.

VII. De Harts-toghten zijn ghe-schielijk hier / als de Stoischen recht ghe-acht hebben / Ver-langst / Vlucht / Woefheidt en Blijdschap. Want tot deze kunnen de andere be-quamlijk be-roepen woirden / en woirden 'er oft als ghe-daanten tot haar ghe-slacht toe be-trokken / oft als t' zaam-ghe-zette dingen tot haar t' zaamen-sellende beghinselen. Want het Booz-werp is oft ghoedt oft quaadt : en beide oft an-staande oft teghen-woozdigh. Ver-langst is een Harts-toght van het an-staande ghoedt ; Blijdschap van het teghen-woozdigh ; Vlucht van het an-staande quaadt ; Woefheidt van het teghen-woozdigh. De ghe-daanten van Ver-langst zijn Liefde en Ghunst ; der Vlucht / Haat en On-ghunst : de ghe-daanten der Blijdschap / Ver-buegging in een anders quaadt ; der Woefheidt / Er-barming / Waak /

Nijdt / Ver / Ver-zucht / Schaamte / Bloedheide / Berouwt/etc. En al deze be-hooren tót het ghe-lustend ver-moeghen. Die tót de ver-ghammende Be-gheerte be-hooren / als Hoop / Wan-hoop / Stoutheide / Drees / en Coorn / zijn t'zaam-ghe-zet uit vier enkele hier booz-ghe-noemt. Want der Hoop schijnt t'zaam-ghe-zet uit Ver-langst en Blijdschap ; de Wan-hoop uit Ver-langst en Droefheide. Want Vaide / en die hoopt en die wan-hoopt / ver-langen zo na een moeplijk ghoedt : maar die wordt ver-blijdt / om dat hy zich booz-stelt dit moeplijk te zullen ver-winnen ; dese wordt be-droeft / om-dat hy zich on-maghtigh acht om de moeplijkheide te ver-winnen. Eben al-zo schijnt de Stoutheide uit de af-keerlijkheide oft Vlucht en Blijdschap t'zaam-ghe-zet te worden : en de Drees uit af-keerlijkheide en Droefheide. Want Vaide / en de Stoute en de Dreesachtighe / hebben een af-keer van eenigh quadt / welk moeplijk te ont-blieden is : maar die ver-hueght zich / om-dat hy zich in-beeldt het quadt te zullen af-keeren ; deze be-droeft zich / om-dat hy zich niet maghtigh stelt om het quadt te ver-dryven. De Coorn wordt t'zaam-ghe-stelt uit de Droefheide / om een an-ghe-daan quadt / en uit de be-gheerte van Wraak. Dat deze harts-toghten t'zaam-ghe-zet zijn / dat is van 't Booz-werp / in welk en 't ghoedt oft quadt en de hy-ghe-begheerde ver-winlijke oft on-ver-winlijke moeplijkheide an-ghe merkte wordt. Daar booz-ghe-schiet het / dat het ghoedt / booz zo veel het ghoedt is / anders-zins de be-gheerte beweeght / als booz zo veel het moeplijk is : ins-ghe-ljck ook het quadt / booz zo veel het quadt is / anders-zins / als booz zo veel het ver-winlijk oft on-ver-winlijk is.

VIII. Van deze harts-toghten zijn zommighe teghen elk-ander recht-strjdbigh : en dat oft ten op-zicht van 't Booz-werp / oft ten op-zicht der Vaal-tekenen. Ten op-zicht van 't Booz-werp zijn recht-strjdbigh / Ver-langst en Vlucht ; Blijdschap en Droefheide ; Liefde en haat ; Ghunst en On-ghunst : ins-ghe-ljck Hoop en Drees / Wan-hoop en Stout-heide. Ten op-zicht der Vaal-tekenen strjdben / Hoop en Wan-hoop / Stoutheide en Drees. Want dat / welk het Vaal-teken is waar toe het ghe-moedt in de Hoop be-woogghen wordt / is het Vaal-teken / waar van het in de Wan-hoop af-ghe-dreeven wordt. Ins-ghe-ljck staat

staat van Stoutheid en Drees te oöz-deelen. Deze laatste Teghen-stelling laaten de Harts-toghten der ghe-lustende Be-gheerte niet toe / om-dat zy enkel zijn / en om-trent enkele Dooz werpen ver-kerren : oft ghoede / welke de reden van een Paal-teken waar van niet kunnen an-doen ; oft quaaide / welke de reden van een Paal-teken waar toe niet kunnen hebben. De Dooz -werpen der ver-ghammende Be-gheerte zijn t'zaam-ghe-zet : en der-halven kunnen de ghoede / vooz zo veel zy ghoedt zijn / de reden van een Paal-teken waar toe hebben ; en vooz zo veel zy moeplyk zijn / kunnen zy een Paal-teken waar van zijn : en de quaaide kunnen / vooz zo veel zy quaaide zijn / een Paal-teken waar van zijn ; en vooz zo veel zy moeplyk / en nochtans ver-wynlyk zijn / een Paal-teken waar toe. Teghen de Coöpn is niet recht-strydigh / nocht ten op-zicht van 't Dooz-werp / nocht ten op-zicht der Paal-tekenen. Want de Be-byeedighing is een ver-slapping der Coöpn : en der-halven is zy niet recht-strydigh teghen de zelve.

IX. De Be-gheerte zoud ten ghyoóten deele in de Dieren on-nut zijn / had haar de Natuur niet een ver-moghen ghe-gheeben / waar dooz zy na de heerschappij der Be-gheerte zich be-weeghen kosten / om te ver-krjghen 't gheen hun ghoedt / oft te ont-bliden 't gheen hun quaaide schijnt. Nu word't er tweerlep be-weeghing in de Dieren ghe-zien / een Natuurlyke en een Dierlyke. De natuurlyke Be-weeghing word't in de Dieren ghe-noemt / welke zonder be-bel en t'zaamenstemming der Be-gheerte ghe-schiedt / zo-daanigh is de be-weeghing der Maagh / w't bzaaken en hikken ; des bzeins / in 't nie ; en : hier toe be-hoózt ook de be-weeghing des harten en der Slagh-aderen ; ins-ghe-lyk het ver-spreiden van 't boedfel / de ont-leedighing der uit-werpselen/etc. De dierlyke Be-weeghing word't ghe-noemt / zo die dooz 't be-bel der Be-gheerte ghe-schiedt en op-houdt ; als / ghaan / blyeghen / zwemmen / kruipen : als die / welke hoe-wel zy niet ghe-beelyk na-ghe-laaten / nochtans ver-haast oft ver-traaght / en dik-wijler oft zeldener ghe-oeffent kunnen worden / na het ghoedt-dunken en de be-gheerte des Diers ; als de her-ademing. De zetel des Ver-moghens / waar van de dierlyke be-weeghing ghe-pleeght word't (want van de natuurlyke Be-weeghing valt op deze plaats niet te zegghen) en het eighe werk-tuigh van die Be-weeghing is / niet het bzein /

hzein / maar een Spier. Want wy zien openlijk / dat een Spier be-wooghen / en dooz haar be-weeghing de uit-ghe-strekte leden ghe-boogghen / oft de ghe-boogghene uit-ghe-strekte worden / daar onder-ruffchen het hzein on-be-woogghen blijft. En booz-waar / wyl 't hzein het Ghe-boelen en der be-weeghing eben zeer be-dient / en de dierlyke Gheesten dooz de Zenuwen zendt / zo in de Werk-ruighen der uiterlyke zinnen / als in de Spieren / zo moet men de Spieren booz het eighen Onder-worp van het plaats-be-weeghlyk Der-mogghen / en booz werk-ruighen der be-weeghingen houden / eben op de zelfde wijs / als het Oogh de zetel, en 't Werk-ruigh van het zien-ver-mogghen is. Want dat veel Artsen willen / dat het ver-mogghen van ghe-boelen en be-weegghen van de herffenen in de Gheesten dooz de zenuwen af-ghe-boert wordt / is valsch. Want de Gheest boert niet anders af / als 't ghe-dieft der Ziel / en de warmte en dier-ghe-lyke hoe-daanigheden / zonder welke de Werk-ruighen niet be-woogghen kunnen worden. Maar het be-weegh-ver-mogghen zelf is buiten twiffel in de Spieren ; en kan van 't hzein niet af-ghe-boert worden.

X. In een Spier sijn d'ij dingen / welke der Be-weeghing be-dienen ; 't Gheel-haar / de Zenuw / en 't Vlesch : In een van welke men booz-neemlyk de kracht van be-weegghen stellen moet. Maar zy is niet in 't Gheel-haar ghe-leegghen ; om-dat niet alle Spieren Gheel-haar hebben / maar die alleen die in de beenen inghe-ent worden : en 't ghe-bjuik van 't Gheel-haar is / niet be-weegghen / maar de be-weeghing der zwaare leden helpen. Maar ook is deze kracht den zenuwen niet toe te schyven. Want als de leden be-woogghen worden / zo ziet men wel dat de Spieren / maar niet dat de Zenuwen be-woogghen worden. Want die meenen dat de Zenuwen 't zaam-ghe-trokken en ghe-slaakt worden / worden buiten twiffel be-dooogghen. Want de natuur der Zenuwen is zo week en teer / dat zy zonder haar na-beel zo zwaar een amt niet ghe-dutrygh be-dienen kunnen. Daar-en-hoben ghaan veel Zenuwen niet tot de Spieren uit / als die in de Maagh / de Darmen / de Baar-moeder / de Nieren / en andere dier-ghe-lyke deelen inghe-ent worden. Deze kunnen niet 't zaam-ghe-trokken oft ghe-slaakt worden : en wyl nochtans aller Zenuwen

oogt-sponng/Zelf-ftandigheidt en ghe-maartigheidt een-zelvigh is / waar-om zullen wy dooz vast stellen / dat de anderet' zaam-ghe-trokken en ghe-flaakt worden / deze niet' Dies blijft oberigh / dat de be-weeghende kracht in-zonderheidt in de Spierighe Zelf-ftandigheidt ghe-leghen is.

XI. De eighe plicht van een Spier / waar dooz zp de plaatfijke Be-weeghing te weegh byengt / is de t' zaamen-trekking. Want als een Spier na 't hoofd toe t' zaam-ghe-trokken wordt / zo wordt oök dat deel ghe-trokken / dien de flaert der Spier in-ghe-ent wordt / en zo wordt zp oft / uit-ghe-strekt zijnde / ghe-boogghen / oft / ghe-boogghen zijnde / uit-ghe-strekt / oft op eenighe ander wijs be-boogghen. de Uit-spanning is een an-komftighe doening der Spier / welke ghe-schiede van de teghenwerkende Spier / die zich t' zaamen-trekt / en al-zo het deel / van de voozighe Spier ghe-boogghen / uit-spant / oft uit-ghe-spannen / ftuurt. Als de Spier ghe-zet wordt ober-ghe-draaghen te worden / ghelyk / wanneer haar ver-moghen ver-flaauwt wordt / het lidt dooz zijn ghe-wicht neder-balt / zo is dat gheen dierlijke be-weeghing / maar een natuurlyke / en al-zo een Hoofd-ftofsfighe. Want zp volgt de kracht van de ober-heerschen de Hoofd-ftof ; en is der-halven der Spier niet toete schryven / dooz zo veel zp een Werk-ruigh der dierlijke be-weeghing is. Eindlyk de ghe-spanne be-weeghing / waar dooz de bezelen der Spieren uit-ghe-strekt blyben / zo dat het deel on-be-weeghlyk schijnt / is gheen doening van de t' zaamen-trekking ver-scheiden / maar een volherding der zelve.

XI. De t' zaamen-trekking der Spier / en al-zo alle be-weeghing des Diers / dooz zo veel zp des Diers is / volgt het ghe-bodt / oft der Wil alleen ; als in 't lachten / oft t' ver-roeren des lichaams t' zaam-ghe-boeght met doeffheidt : oft alleen der ghe-boelighe Be-gheerte ; als in 't her-aaffemen / het ver-roeren der leden in de slapen-den / en andere on-dooz-be-dachte be-weeghingen : oft van beide te ghe-lyk ; als in 't wandelen oft dier-ghe-lyke doeningen / die wy willens en zonder moeplykheidt pleeghen.

XXXI. Hoófdt-ftuk.

Van het Weezen der ver-standighe
Ziel.

1. **V**er-klaart hebbende al die dingen / die tót de kennis der ghzoepende en ghe-boelende Ziel scheenen te be-hoózen: zo is oberigh/ dat wy die dingen onder-zoeken / welke de kennis der ver-standighe Ziel raaken. Welk deel der Wijs-gheerte den Men/ch booz-waart zo noódt-zaaklyk is / als eenigh ander. Want als wy hier in ver-keeren / zo zyn wy te achten in de kennis van ons zelven te ver-keeren: van waar men zeer wel ober-ghaat tót de kennis van 't eerste Weezen / waar toe de ghanfche Wijs-gheerte te be-trekken is. Maar wyl de ver-standighe Ziel ver-scheidelyk kan an-ghe-merkt worden/ naamlyk óft booz zo veel zy eenighe Zelf-standigheit is / booz zich buiten 't lichaam be-stande/ óft booz zo veel zy de zeetel der zedighe dueghden en gheb-zeken is / óft eindlyk booz zo veel zy in 't lichaam ver-keert / en een be-ghinsel is / waar booz wy ver-staan en willen / en alle plichten be-dienen / die den mensch eighen en by-zonder zyn: wy zullen / de eerste an-merking den Ober-natuur-wyzen / de andere den Zedighen Wijs-ghier latende / van de ver-standighe Ziel in de derde an-merking twiſt-redenen. En booz het teghen-woórdighe zullen wy ober-weegghen des zelfs Weezen / Óz-fprong / en andere dingen daar toe be-hoózende; zullen de in de twe volghende Hoófdt-ftukken handelen van de An-doeningen óft Eighen-fchappen/die haar Weezen volghen.

11. Ghe-lyk de ghe-boelende Ziel de ghzoepende in vol-maaktheit en tridlykheit te boven ghaat zo wordt zy wederom van de ver-standighe ober-troffen; maar niet veel ghzóóter tuffchen-wyde. Want het zy men de Zelf-standigheit der Ver-standighe Ziel an-merkt / 't zy de wijs / waar op zy het lichaam be-dómt / 't zy de werkingen / welke van de zelve boozt-komen / 't zy de

de wijs van werken / alles is in den mensch zo heerlyk en vooz-treflyk / dat / 't gheen wy in de beesten zien / naauwlyk met het zelve magh ver-ghe-leeken worden. Deeze nöchtrans zo ghwoote ver-scheldenheid maake niet / óf / als de Ziel in 't ghe-meen uit-ghe-beelt wordt het eerste be-dyff van een natuur'gh lichaam / 't welk in ver-mooghen 't leven heeft / die uit-beelding boecht oók der ver-standighe Ziel op de zelve de wijs / als de uit-beelding van een Ghe-slacht an de Onder-woyze Ghe-daanten pleeght te voeghen. Zo dat oók de uit-beelding der Natuur / welke in 't 2. Boek der Natuur-w. 2. Hoofde-ft. vooz-ghe-stelt is / haer op de zelve wijs kan toe-ghe-past worden. En al deze dingen zullen uit het na-völgghende haer lieht on-fangen.

III. De ghzondt van zo ghzoet een vol-maaktheit / waar doo? wy ghe-zeit hebben dat de ghe-boelende Ziel doo? ghwooter tusschen-wyde van de ver-standighe Ziel óver-troff'n wordt / als de zelve de ghzoepende te boden ghaat / is daar in ghe-leegghen. / dat de ghe-boelende en ghzoepende Zielen stoffighe be-dyffen óft weezens zyn / dat is / zo in de stóf ghe-dompelt / dat zj van de zelve op gheen andere wijs af-hangen / als ghe-lyk de Coe-ballen van het Onder-werp af-hangen. Want niet meer kon-nen zj buiten de stóf be-staan / als de bocchel-nuezigheit buiten de nuez en de andere Coe-ballen buiten 't Onder-werp. En dit is ghe-meen an de ghzoepende en ghe-boelende Ziel : en dat niet alleen in de beesten en planten / maar oók in den mensch. Maar de Ver-standighe Ziel is eenigh on-stoffighe be-dyff óft weezen / óft zo-daanigh / dat hoe-wel 't der stóf ghe-byekt heeft om den mensch t' zamen te stellen / nöchtans heeft het die niet van nood-den om te be-staan. Want oók dan / als zj in het mensch-lyk lichaam / welk des menschen stóf is / be-keert / be-staat zj zonder de hulp en cog-zaklykheit des lichaams. En dit wordt uit de werkingen be-slooten. Want diens werken niet werk-tuighig zyn / dat is / niet ghe-offent worden doo? hulp des lichaams / dat zelve kan van het lichaam niet af-hangen. Want de Weezenlykheit en der zelve werkingen / ver-ziffchen doo? ebn-ghwoote noode-zaklykheit de stóf. Maar de Werkingen der Ver-standighe Ziel / neem het ver-staan / wordt zonder

zonder hulp van eenigh werk-tuigh en ghe-meenschap des lichaams vol-braght. Dies zal de Zelf-standigheit der ver-standighe Ziel on-stoffigb zijn en niet af-hangen van het lichaam oft eenighe andere Stof. Dat oök de werkingen der ver-standighe Ziel / van het lichaam oft lichaamlijke Werk-tuighen niet hangen / (om-dat die de ghyzonde is van deze ghansche Twist-reden) kan uit het na-bölggende blyken : 1. Daar uit dat de Ver-standighe ziel on-lichaamlijke en on-stoffighe dingen be-ghyft / welke niet in de zinnen loöpen. 2. Om-dat zy uit de Dooz-beelden der by-zondere dingen/de kennissen der al ghe-meene böymt. 3. Om-dat zy zich zelf en haar werkingen ver-staat. 4. Om-dat zy zeer byzjelijk doet / zo dat haar doeningen nöcht der maatigging / nöcht eenighe lichaamlijke oöz-zaak onder-worpen zijn. Welke dingen alle zo-daanigh zijn / dat zy van een lichaamlijk en werk-tuighigh ver-moghen niet kunnen boözt-ghe-braght worden. Oök / als de herffenen ghe-schonden worden / als in dolte / uit-zinnighe en dwaaze menschen / zo wordt het ver-standt niet ghe-schonden / maar de werking des Ver-standts ; en dat niet doöz haar eighe / maar doöz 't ghe-brek der in-beelding. Want dat het quaalk van de dingen oöz-deelt / komt daar by / dat zy an 't zelbe van een ghe-brekighe In-beelding quaalk boöz-ghe-worpen worden. En dwaalt niet anders / dan 't ghe-zicht / als het de berwen doöz een ghe-berwt middel zier. Ver-halven als by Hippokrates ghe-zeit wordt / dat het ver-standt ghe-brekigh is oft mist / zo moet men doöz de naam van ver-standt de achting ver-staan / ofe zijn zegghe is valsch.

I V. Hier uit bölght / dat de Ver-standighe Ziel on-sterfelijk is. Want wat doöz zich zelf be-staat / kan niet ver-ghaan / als doöz ont-löffing / ofe doöz ver-nietigging. Gheen van beide wjzen van ver-ghaan valt in de ver-standighe Ziel. Want zy kan niet ont-löft worden / wjl zy een-boudigh zy : nöcht zy kan van eenighe natuurlijke Doener ver-nietiggt worden / wjl dat een werk van een on-eindighe maght zy. 't Is oök gheen on-baste be-wijs-reden der on-sterfelijkheid / die ghe-nömen wordt van de ghe-wisse en ghe-dachten der menschen / zich zelf be-schuldighende ofe ver-schoönende. Want waar by komt het toe / dat de On-bjoome de straf om haar zonden
bjerzen/

breezen / die 3p alleen en in niemands teghen-woordig-
heidt ghe-daan hebben ; oft / dat die on-recht-baerdigh
ghe-straft worden / zich dooz haar on-nozelheidt ber-
trooften / ook in de laaste ooghen-blik der doot / want
zo de 3tel met het lichaam ber-gbaat / zo heeft men na de
doot niets quaadts te breezen / noch iet ghoedts te hoo-
pen. Deze kracht der ghe-wiffe is zo gbroot / dat ook de
boofte die niet kunnen / al willen 3p / uit haar ghe-moedt
werpen / of 3p komt ghe-duurigh weder. Zo dat het
dwaasheidt 3p / deze al ghe-meene ober-reding een ver-
quaderde dwaaling te noemen / welke den eenen mensch
van den ander in-ghe-stampt wordt.

V. uit de 3elbe ghzondt kan men be-sluten / dat de
Der-standighe Ziel niet uit boozt-teeling is / maar on-
middelijck van Ghódt ghe-schaapen / en in een be-reidt
en ghe-schikt lichaam in-ghe-stort wordt. Want het
Stóffigh' en on-stóffighe / het sterflijk' en on-sterflijke /
spzuiten niet op de 3elfde wijs. Der-halven / wyl de
ghzoevende en ghe-boelende Ziel / (welke top ghe-zeit
hebben / dat stóffighe Wezens 3ijn) uit boozt-teeling
3ijn / oft / welk op 't 3elfde uit-loopt / uit het ver-moghen
der Stóf boozt-ghe-bzacht worden : De ber-standighe
Ziel / welke on-stóffighe is / moet ander-zins worden.
Want in-dien 3p uit de Stóf wierd / zo zoud 3p / en als
3p wordt / van de 3elbe af-hangen / ghe-lijk de stóffighe
Dóymen ; en als 3p ghe-woyden was / en zoud van de
3elfde staat 3ijn / als de ghe-boelende en ghzoepende Ziel.
Want die zich op de 3elfde wijs hebben tot de Stóf / als
3p worden / hebben zich ook op de 3elfde wijs als 3p ghe-
maakt 3ijn. Hier boegh ik hp / dat het niet blykt / hoe 3p
de on-sterflijkheidt der Ziel be-schermen kunnen / die
haar ooz-spzong an de kracht des Zaadts wjsten / en
willen dat 3p na de wijs der andere Zielen / uit het ver-
moghen der Stóf boozt-ghe-bzacht worden. Want eben
als de wijs van ont-spzuiten is / zo is de wijs van ber-
ghaan. Der-halven zo de ber-standighe Ziel uit boozt-
teeling is / en der Stóf / op 3ekere wijs van den Goener
ghe-bóymt / haar ooz-spzong te wjsten heeft ; zo zal 3p
buiten twiffel ber-gbaan / wanneer de sehikking en bóy-
ming der Stóf ont-lóft en ver-andert wordt. Want
ghe-lijk de ghe-stalte van 't ghe-smolte wachs ber-gbaat ;
zo zal ook het lichaam ber-dozven / en des zelfs maa-
tigging

righing zo ver ghe-schonden zijnde / dat 'er de doódt ná-
 bólght / noódt-zaaklijk de rebelijke Ziel ver-gbaan moeten /
 zo zp uit boozt-teeling zp : en zal niet méer kunnen óberigh
 blijven / als de bozm van een beeldt / na dat het hout / daar
 't van ghe-maakt is / ver-brant is. Nu zo zp niet uit boozt-
 teeling is / zo is zp ghe-willijk van Ghódt ghe-schapeu.
 Want men kan gheen andere wijs van ont-spruiten / an de
 on-stóffijke en on-sterfijke Zelf-standigheid der Ziel boe-
 ghende be-denken / als de Schepping.

V I. Dat zommighe zeggheu / dat de ver-standighe Ziel
 ghe-teelt wordt van de Ziel der Ouders / eben als 't lucht
 van 't lucht ghe-teelt wordt / is niet vast ghe-noegh. Want
 zo de Ziel der ouders in die teeling / de ghe-meenschap des
 lichaams niet ghe-bruikt / en de Ziel des kindes dooz zich
 zelf wordt / en niet uit het ver-moghen des lichaams boozt-
 ghe-braght wordt ; zo zal die teeling niets anders zijn als
 een schepping / welke an gheenighe eindighe Zelf-standighe-
 heid toe te schijben is / ik laat staan dat zp der menschlijke
 Ziel toe-ghe-duit zoud kunnen worden. Zo des Vaders
 ziel / in 't boozt-brengen van de ziel zijns kindes / de Ghe-
 meenschap der Stóf ghe-bruikt / zo zal ook des kindes ziel
 in zijn óóz-spróng van de Stóf moeten hangen. Maar wel-
 ke zal die Stóf zijn / zo het die niet is / waar uit het lichaam
 ghe-bózmt wordt : zo zp dan in haar óóz-spróng hangt van
 de Stóf des toe-komstighen lichaams / en uit de zelve wordt /
 zo zal / als boozt ghe-zet is / de wijs der on-sterfijkeid niet
 kunnen ver-klaart worden.

V I I. Welk *Aristoteles* ghe-boelen zp / van het Wezen / On-
 sterfijkeid en óóz-spróng der ver-standighe Ziel / is zo
 ópenbaar niet. Hy be-kent in 't 3. Boek van de Ziel, 5. Hoóft-st.
 dat het Ver-standt af-scheidlijk, on-ghe-mengt en on-lijdlijk is,
 en boeght 'er hy / dat het zelve alleen on-sterfijk en ghe-duurigh
 is. En in 't 2. Boe. van de Teel. der Dier. 3. Hoóft-st. na dat hy
 ghe-zet had dat de ghyroepende en ghe-boelende Ziel in 't
 Zaadt en in de ont-fange buucht is / zo zeght hy / dat het ver-
 standt alleen van buiten an-komt, en hy boeght 'er tót óóz-zaak
 hy / om dat met des zelfs Doening de lichaamlijke doening gheen
 g'e-meenschap heeft. Maar dooz het Ver-standt ver-staat hy
 niet de ghanse Zelf-standigheid der ver-standighe Ziel /
 maar het werkend Ver-standt alleen / wiens eigen is / niet het
 ver-staan / maar te maaken / dat de dingen / die in ver-mo-
 ghen ver-staanlijk zijn / ook in der daadt ver-staanlijk zijn /
 Ghe-

Ghe-lyk het licht de verwen in der daade zienlyk maake/
die in 't duifter alleen in ver-moghen zienlyk zyn. Het
Lijdend Ver-stand/ welk / om-dat het der dingen kennis
in zich ont-fangt / ghezeit woꝛdt alles te woꝛden / zeght
hy zonder om-zwerbing dat ver-derflijck is, in 't 3. Boek in 't
an ghe-tooghe Hoofd-ft.

VIII. De Ver-standighe Zielen zyn niet ghe-schapen
in 't be-ghin der Werldt/oók niet ghe-weest dooꝛ de bō-
ming des lichaams ; veel min van eeuwigheidt : Maar
woꝛden dan eindlyk ghe-schapen / als het lichaam / uſe
het zaadt ghe-vōmt / be-quaaamlyk en vol-maaktlyk
ghe-schikt is. Het welk / hoe wel 't niet effen kan be-
paalt woꝛden wanneer 't ghe-schiet/nóchtans ghe-meens-
lyk ghe-acht woꝛdt om-trent de veertigste dagh te ghe-
schieden. Op welke tijdt *Aristoteles* zeght dat de Druſte
met haar leden dooꝛ-zien is / ten minsten in de manne-
kens : in de wyfſkens een waalnigh laater. Ver-halven is
't gheen *Plato* leert van der Zielen ghe-lukkighe staat en
veel-boudighe kennis / die zy ghe-noóten dooꝛ het lich-
aam/ en van der zelbe val / waar dooꝛ zy dooꝛ haar eighe
schuld van zo ghooft een ghe-lukzaligheidt ver-ballen-
de / in de lichaamen / eben als in ghe - bangen - huiſzen
ver-ſtoóten zyn / en daar dooꝛ de ver-gheeting van alle
dingen dooꝛ haar zonden boeten / van welke zy niet als
dooꝛ een on-ver-moeyden arbeit ver-lóft woꝛden / en dat
niet dooꝛ onder-wijs maar dooꝛ ghe-bueggingen / is
(zegh ik) buiten twiſfel valsch. Maar zo nóchtans / dat
het de waarachtigste ghe-schiednis / van de val der
eerſte menschen / en oōt-ſpōng der menschelýke ellende/
met ver-dichtſelen en buezelingen ver-mengt / be-scha-
dewe.

IX. En tót hier toe hebben wy wel onder-zócht hoe-
daanigh een Zelf-ſtandigheidt de ver-ſtandighe Ziel zy/
zo zy in zich an-ghe-merkt woꝛdt. Maar wyl zy / als te
boozen ghe-zeit is / een Be-drijf zy / dat is / eenighe ghe-heb-
de vol-komenheidt, óft eenighe vol-komenheidt des hebbers,
ghe-lyk de ghōndt van 't Griekſche woōdt *Entelechia*,
welk wy Be-drijf ver-raalen / be-tekent, zo ſtaat dooꝛts te
onder-zoeken wiens Be-drijf / en hoe het tót dat / diens
Be-drijf het is / an-ghe-daan zy. En 't eerſte lidt der
bzaagh is niet zwaar te löſſen. Want uit het gheen in
't 12. Hoofd-ft. ghe-ſtelt is / blykt dat de ver-ſtandighe

Ziel ghe-boeght en ver-eenight wordt met een lichaam uit menschlyk Zaadt ghe-bóymt / en niet alleen met een ghe-boeghlyke toe-ruffing van Werk-ruffghen / maar oók met een ghyropende en ghe-boelende Ziel be-ghaanc. Doch hoe zy met het lichaam ver-eenight wordt / of als een be-bóymende / of als een by-staande Dóym / is woop-waar zo klaar niet. Waide ghe-boelens konnen met waar-schynlyke redenen be-bestight / en; waerlyk ver-nieright worden. Want stelt men een be-bóymende Dóym / zo schynt alles om-ghe-keert te worden / want wy wainigh te boozen van de on-stóflike natuur / on-sterf-lykheidt en oóf-spzong der ver-standighe Ziel ghe-ziet hebben. Want een be-bóymende Dóym wordt der Stóf niet by-ghe-boeght / of komt niet tót de zelve / maar is in de Stóf in / wordt in en uit de zelve / en hangt weezent-lyk van de zelve af. Want haar wezen en de reeden van wat zy is be-staat in de be-bóyming der Stóf. Maar 't gheen der Stóf zo in-ghe-wikkelt is / kan wócht van de Stóf af-ghe-scheiden worden / nócht dooz zich zelf en zonder hulp der Stóf worden of; zy / ik laat staan dat zy eeuwigh zyn. Daar na zyn de werkingen / die van de be-bóymende Dóym doozt-komen / gheen werkingen der Ziel / maar van het ghe-beele t'zaamen-stel: Maar de werkingen der ver-standighe Ziel hebben gheen ghe-meenschap met het lichaam. Die de ver-standighe Ziel tot een by-staande Dóym maaken / worden dooz die on-ghe-makken ghe-dzongen / welke wy in de 7. stell. des 20. Hoofdt-st. ver-haalt hebben. 't Welk zo zynde / zo schynt men een middel-wegh te moeten in-ghaan / en te zeggghen / dat de ver-standighe Ziel wel een by-staande Dóym is / maar zo-daanigh nóchtans / welke/om-dat zy met het ghaansche lichaam ver-eenight is / niet alleen het be-ghin der ver-stanting is / maar oók het menschlyk wezen t'zaamen-hyngt. Zo dat / eben ghe-lyk een waerd dooz een waerdsche ziel een waerd is; al-zo oók de Mensch dooz de ver-standighe Ziel een Mensch zy. Waar in zy van andere by-staande Dóymen ver-schilt / welke alleen be-ghinselen der be-weeghing en niet oók des Weezens zyn.

x. In elk by-zonder Mensch is een by-zondere ver-standighe Ziel. Want zo 'er maar een ver-standighe Ziel ware / ghe-lyk Averrois met Thomisius Wjs-gheert / zy zoud

zoud volgen / dat alle menschen maar een mensch wa-
ren/en dat 'er maar een ver-staaring was/waar doo; te-
der het zelve ver-staat / dat deze oft die ver-staat. Want
zo de mensch doo; de ver-standighe Ziel ver-staat en een
mensch is / zo zal nocht de ver-staaning/nocht des men-
schen wezen ver-meenicht kunnen worden / zonder ver-
meenighbuldigging der zelve. Dat zp zegghe / dat de
Menschen en haer ver-staaningen onder-scheiden en
ver-meenighbuldicht worden doo; het ver-mogghen van
denken / is onnut. Want zo het Denk-ver-mogghen ghe-
stelt werd een onder-scheide ver-mogghen van het ver-
stande te zyn / zo zal het tot de ghe-boelende Ziel be-ho-
ren / en ook den beesten voegghen: en der-halven zal de
mensch nocht ver-staan/ maar alleen doo; voo; ghe-stel-
de voo; werpen be-weegghen om te ver-staan/nocht doo;
de zelve een Mensch zyn. Waar uit be-slotten wordt /
dat / zo de ver-standighe Ziel in alle menschen eenigh zp/
doo; hulp van het Denk-ver-mogghen niet te weegh ghe-
braght wordt / dat aller menschen ver-staaning niet een-
zelvig / en alle menschen niet een Mensch zouden zyn.

XI. De ver-standighe Ziel wordt met het lichaam
ver-eenicht doo; middel van de ghe-boelende Ziel / als
welke de voo; treffijkste is van alle Stoffighe Dingen/
en tot de ver-standighe Ziel naast komt. Der-halven
kan zp van 't lichaam niet af-ghe-scheiden worden / 't zp
dat ook de zelve ver-nieticht wordt / en die wordt niet
ver-nieticht/ als na ver-nietigging der ghzoepende Ziel.
De ver-nietigging der ghzoepende Ziel volgt de uit-
blussching van 't in-ghe-booze warm / als wy op zyn
plaats ghe-zet hebben. Der-halven schoon de Zielen
in den Mensch met elk-ander ver-zelt zyn / nochtans
worden zp alle doo; middel van 't in-ghe-booze warm
an 't lichaam ver-knocht: en kunnen van 't zelve niet
af-ghe-scheiden worden/ als met uit-blussching van 't in-
ghe-booze warm.

XII. Alle rebelijke Zielen van alle Menschen zyn ten
op-zicht van haer wezen al-eens en eben vol-maakt.
Want zo zp on-ghe-lijk waren / zo zouden zp in Ghe-
daanten ver-schillen. Dies is alle ver-schil der menschen
van de ver-scheidenheid des lichaams / oft van d' onder-
wijzing / oft van de ghe-woonte van leeven.

XXXII. Hoófdt-ftuk.

Van 't *Ver-ftandt* en des zelfs *An-doeningen*.

I. **N**A-dat wy het weezen der ber-ftandighe Ziel ber-klaart hebben / zo bólghen *Ver-ftandt* en *Wil*: welke wy ghe-zeit hebben dat haar *An-doeningen* zyn: maar nóchtans niet op die wijs / als de ghyoepighe en ghe-boelighe ber-moghens *An-doeningen* der ghyoepende en ghe-boelende Ziel zyn. Want om-dat die ber-moghens van een ftóffighe Ziel bloepen / zo zyn zy niet in de Ziel / als in een *Onder-werp* / maar in 't ghanfche ghe-zielde ghe-legghen / en gheeben dooz hulp en ruffchen-komen des lichaams haar werkingen uit. Maar het *Ver-ftandt* en *Wil* bólghen een on-ftóffighe Ziel / en der-halben zyn zy alleen in de *Zelf-ftandighe*it der Ziel ghe-legghen / niet in 't ghanfche t' zaamen-ftel / en ghe bzuiken gheenighe lichaamlighe *Werk-tuigen* / als in 't booz-gy. Hoof. ghe-zeit is. Maar van de *Wil* hebben wy be-foóren in 't na-bólgh. Hoof. en van 't *Ver-ftandt* teggen-woozdelijk te handelen. Welk wy dzy-zins an-merken zullen / naamlijk óft booz zo veel het in ber-moghens is óft booz zo veel het in 't be-dzyf is / en nu met der daade werkt / óft booz zo veel het in de Hebligheid óft met Hebligheiden / uit de werking ghe-teelt be-ghaast is.

I I. Het *Ver-ftandt* woꝝdt ghe-zeit in ber-moghens te zyn / eér het iet ber-ftaan heeft: en woꝝdt zo ghe-noemt / niet om-dat het niet met der daade is / (want hoe zoud het ber-ftaan / zo het niet met der daade was) maar om-dat het gheenighe kenniffen / óft beeldfelen / óft ghe-daanten der dingen / zich in-ghe-dzykt heeft: en al-zo / om-dat het een nieuw tafereel ghe-lyk is / in welk wel niet ghe-fchreeben is / maar alles ghe-fchreeben kan woꝝden. Want op zo-daanigh een wijs heeft zich 't *Ver-ftandt* der eerft-ghe-boozne: 't is te ghe-lyk en on-deelachtig en be-ghyppigh van alle kenniffen / en van alle beeldfelen en ghe-daanten / dooz welker hulp het de dingen ber-ftaat / en eenigh-zins ghe-zeit woꝝdt alles te woꝝden. 't Welk zo
waars

waarachtigh is/dat zelfs de kennis der eerste be-ghinse-
len niet in der eerst-ghe-boezene Ver-standen in-ghe-
ghyft zj / ik laat staan dat de kennissen en boezmijke
dooz-beelden aller dingen / als *Plato* ghe-wilt heeft / in 't
menschlyk Ver-standt natuurlijk zouden in-ghe-ent zjn.
Hoe nu de kennis der be-ghinsefen in ons ghe-teelt
wozdt/leert de *Wys-ghier in 't 2. Boek, der after. 't laast. Hoof.*

III. De eighe werking des Ver-standes is ver-staan/
dat is / de booz-ghe-stelde dingen be-ghyppen en be-ken-
nen. In 't ver-klaren van de ver-staaning zjn dooz-
neemlyk d'zj dingen an te merken. 1. Welke dingen het
Ver-standt vat. 2. Met wat o'zde. 3. Op wat wijs. Wat
het eerste an-ghaat / het Ver-standt vat / zo wel al wat
in de zinnen loopt / (als zjn de by-zonderen en stofflyke
on-deelighen) als al wat uit de ghe-boeljke dingen met
redeneeren be-sloften kan wozden: als de al-ghe-me-
ne en on-stofflyke dingen. Ver-halven is 'er niets in 't
ver-standt / welk niet te boozen in 't ghe-boelen ghe-
weeft is ; oft ten minsten / dat uit die dingen / welke in
de zinnen in-loopen / niet be-sloften kan wozden. dat nu
de by-zondere dingen / niet alleen dooz 't ghe-boelen /
maar ook dooz 't ver-standt be-kene werden / blykt uit
de in-drang oft dring-reden, (*Ziet de Reden k. 2. Boek, 11. Hoofd.*)
waar dooz 't ver-standt uit de by-zonderen de Al-ghe-
maenen be-sluit: 't welk het niet doen kan / zo het de
by-zonderen niet be-ghypt. Als het de by-zondere din-
gen ver-staat / zo bozmt het de eighe be-ghyppen en ken-
nissen der zelve: Want die be-weeren dat de by-zonde-
ren ver-staan werden dooz de kennissen en be-ghyppen
van een al-ghe-meene zaak / die zj zeggghen dat dooz de
dooz-ghe-dyaaghe booz-beeldselen / tot de by-zonderen
he-trokken en be-paalt worden / ver-nietighen de wijs
van ver-staan. Want ver-staan is niets anders / als ee-
nighe zaak in 't ver-standt be-kennen / dat is / de kennis
en 't be-ghyp der zelve bozmen. Ver-halven zo 't ver-
standt de by-zonderen be-kent / zo moet het de eighe be-
ghyppen der zelve bozmen.

IV. Als 'er van de o'zde van ver-staan ghe-schil is/
zo spzeekt men van alle eerste ver-staaning van ieder
ding / niet van die / welke uit de heblykheid boozt-ghe-
spzooten / oft ten minsten ver-haalt is. Want deze heb-
den gheen zekere o'zde / mits het ver-standt nu de on-dee-
lighen/

lighen/ nu het ghe-flacht oft de ghe-daante be-denkt/ na
 dat het van de ghe-legghenheit oft de wil be-wooghen
 woꝝdt. En als men van de eerste ver-stanting spꝛeekt/
 zo be-kent het ver-standt eer de bp-zondaten / als de Al-
 ghe-meenen : Want het kan de kenniffen en be-grippen
 der Al-ghe-meenen / an alle on-deelighen ghe-meen/ niet
 uit-vóymen / 't zp het eerst de bp-zonderen onder elk-an-
 der ver-ghe-lykt. In deze ver-ghe-lyking ber-neemende/
 wat den On-deelighen in 't bp-zonder eighen / wat al-
 len ghe-meen zp / de eighen-schappen ber-werpemde / dat
 dat alleen an / waar in al de bp-zonderen ober-zen-ko-
 men/ en al-zo woꝝdt het ghe-zeit de kennis en 't be-ghꝛp
 van een al-ghe-meene zaak te vóymen. Onder de al-ghe-
 meenen be-kent het eer de ghe-daanten / als het ghe-
 flacht/ en al-zins hoe ter nader an d' on-deelighen is / hoe
 't oók eer be-kent woꝝdt. Want ghe-lyk zich de on-dee-
 lighen tót de ghe-daanten hebben / zo hebben zich de ghe-
 daanten tót de ghe-flachten. Der-halven / ghe-lyk uit
 de ver-ghe-leeke on-deelighen de kenniffen der ghe-daan-
 ten uit-ghe-vóymt woꝝden : zo woꝝden oók uit de ver-
 ghe-leeke ghe-daanten van een zelve ghe-flacht / en de
 ghe-daantighe Onder-scheiden na-ghe-laaten zynde / de
 kenniffen van het naaste Ghe-flacht ghe-vóymt ; en zo
 booyt / tot dat men tót de hooghste ghe-flachten komt.
 Van welke hꝛde men deze reden kan gheven: Dat woꝝde
 eer en lichtlyker ver-staan / dat van de minste onder-
 scheiden be-vijft woꝝdt / oft / welk het zelve is / waar
 van de minste Onder-scheiden af-ghe-trokken woꝝden :
 Maar van de On-deelighen woꝝden gheenighe Onder-
 scheiden af-ghe-trokken / en van de ghe-daanteen minder
 als van de ghe-flachten. Der-halven woꝝden de bp-zon-
 dere eer en lichtlyker be-kent als de al-ghe-meenen ; en
 onder de al-ghe-meenen de ghe-daanten eer en lichtlyker/
 als de ghe-flachten ; en zo booyt. Weezen uócheans / om-
 dat het eer-zen ober-klimmend / als een ghe-flacht is /
 schijnt het eerste booy-werp des ver-standes / oft ten
 minsten woꝝdt 'er niets eer be-kent / als het zelve. Booyts
 hebben zich de on-stoffighe tót de stoffighe / zo zp tót het
 ver-standt be-trokken woꝝden / ghe-lyk zich de al-ghe-
 meenen tót de bp-zonderen hebben : der-halven / ghe-
 lyk uit de kennis der bp-zonderen booy ghe-lyknis en af-
 trekking de kennis der al-ghe-meenen ghe-vóymt woꝝ-
 den :

den : zo worden uit de kennis der stoffijke en lichaamslijke dingen door reden-kabeling be-stoöten de be-grippen der on-lichaamslijke dingen: Maar nochtans min onder-scheiden en vol-maakt / als de be-grippen der al-ghe-meenen.

V. Dooyts worden de dooy-ghe-woype dingen zelbe / (op-dat ik nu van de wijs van ver-staan spreke) niet van 't ver-standt ghe-dat. Maar om men dooy-beeldfels en ghe-daanten moet toe-laaten / dooy welker hulp het ver-standt kan ghe-zeit worden de dooy-ghe-woype dingen te batten en te ver-staan. Want tot het ver-staan is noödt-saaklijk / dat het dooy-werp met het ver-stande ver-eenighe werde. Mits alle doener met de lijder / öft onder-woype stöft : saam-ghe-boeght moet worden / öft dooy zyn weezentlijkheid / öft dooy zyn kracht. Maar de dooy-ghe-woype dingen kommen met het ver-standt niet t' saam-ghe-boeghe worden / als dooy de beeldfels / öft ghe-daanten. Der-halven / ghe-lijker ghe-daanten in de in-wendighe zinnen ghe-gheeben worden / dooy welker hulp zy öök de af-zijnde dingen ghe-boelen; zo moet men öök an 't ver-standt ghe-daanten toe-laaten / dooy welker hulp het ghe-zeit werde de dingen zelbe te ver-staan. Öök is niet ghe-noegh dat men het ver-stande de uit-ghe-drukte ghe-daanten toe-schijft / maar öök worden de in-ghe-drukte ver-rischt. Want wijt de uit-ghe-druk-te ghe-daanten niets anders zyn / als schijnselen / welke het ver-standt dooy-ghe-woypen worden / en an het zelbe de by zondere dingen ver-toönnen; en de in-ghe-drukte ghe-daanten ghe-noemt worden / welke in 't ver-stande zelbe ont-fangen worden; zo kan men niet ver-staan / hoe het dooy-werp ghe-zeit werde met het ver-standt ver-eenighe te worden / veel min hoe *Aristoteles* heeft kunnen zegghe / dat het ver-standt eenig-zins woydt dat / welk het ver-staat / zo de beeldselen / die het ver-staantlijk dooy-werp ver-toönnen / niet in 't ver-stande zyn als een toe-val in een onder-werp.

VI. De in-ghe-drukte ghe-daanten zyn noödt-saaklijk tot het ver-staan / niet om-dat de ont-fanging der ghe-daanten de ver-staanting zelbe zy / (wans de ghe-daanten zyn öök na de ver-staanting oberigh) öök niet om-dat zy het ver-stande be-wroeghen tot het ver-staan / (want dat is de plicht der dooy-beeldselen öft schijnselen / als

als top ter-flondt toonen zullen) maar om-dat zo de ver-
staaning be-paalen / zo dat / als het ver-standt tot de zel-
ve strekt / het de dingen zelbe in en dooz haar ver-staat ;
en dat by-na op de zelfde wijs / als 't ghe-zicht de verwo-
ziet / wanneer 't het beeldsel der verwo / in de oogghen ont-
fangen / an-merkt.

VII. Deze ghe-daanten / wijs zo niet met het ver-
standt t'zaam-ghe-boozen zyn / als top te boozen ghe-zek
hebben / moeten van eenighen doener boozt-ghe-bzagt
en in 't ver-standt in-ghe-drukt worden. Want in ieder
ghe-slacht / daar iet ghe-bonden wordt / welk be-quaam
is / ebenghe-lyk de stof / alles te worden / daar moet een
ander zyn / welk de kracht heeft om alles te doen / wat van
dat ghe-slacht is. Want niets kan 'er dooz zich zelben
van 't ver-moghen tot de daadt ghe-boozdert worden.
Hier nit is van *Aristoteles* en zyn uit-legghers be-slooten /
dat 'er be-balven het ver-standt / waar in de ghe-daanten
en kennissen der dingen ghe-bozmt worden / welk zo het
lydend ver-standt noemen / een be-dryvend ver-standt
ghe-gheeben werde / van welk het lydend ver-standt van
't ver-moghen ghe-boozdert wordt tot de daadt van
ver-staan. Want om-dat de booz-beeldselen stofflyk zyn /
zo hebben zo ghe-meent / dat het ver-standt / welk een
ver-moghen is van de ghe-meenschap der stof en des
lichaams be-dryft / van de zelbe niet be-woogghen kan
worden. De plicht van het be-dryvend ver-standt om-
schryffen zo met twee doeningen: d'eerste is / de booz-beeld-
sels ver-lichten / en dooz die ver-lichting te weeghe bzen-
gen / dar zo / daar zo alleenlyk in ver-moghen ver-staan-
lyk zyn / in der daadt ver-staanlyk werden; en dat by-na
op de zelfde wijs / als de verwoen / welke in 't duister niet
ghe-zien konnen worden / dooz 't toe-laaten van 't lucht /
mer der daadt zienlyk worden. De tweede doening / wel-
ke zo 't be-dryvend ver-standt toe-schryffen / is / met de
ber-lichte schynselen oft booz-beeldsels / de ver-staanlyke
ghe-daanten in 't lydend ver-standt te woghe bzenghen :
dooz welcher be-hulp de dingen zelbe ver-staan worden.
Het be-dryvend ver-standt stellen sommighe te zyn een
af-ghe-zonderde Zelf-standigheide: en dat oft Ghode
zelf als *Avvraais* ; oft een eindighe ver-standigheide / als
Avifenna ; oft iet en den mensch van buiten an-komende /
het welk alleen zo on-ghe-spongr en lijden-toes in weezen / en
dien-

dies-blijghens alleen scheidbaar en onsterflijk, daer de andere ver-moghens der Ziel / en ook het lijvend ver-standt selve/met het lichaam ver-ghaan / als *Aristoteles in 's 3. Boek van de Ziel. 3. Hoofst.* Andere nochtrons meenen / dat het be-dijvend ver-standt een ver-moghen van de ver-standighe Ziel is / met der daadt van het lijvend ver-standt / waar doo; wy ver-staan/ver-scheiden: En dat dit *Aristoteles* zijn ghe-weest/en van hem in d'an-ghe-toeghe plaats niet anders be-sloten is.

VIII. Deze twiſt-reden is by my alghét ver-dacht ghe-weest / om de ont-werrelóoze moeplygheden / daer zy mé ver-bult is. Want eerſtlyk kan men niet ver-klaren/ hoe en doo; wat licht het be-dijvend ver-standt de doo;-beeldsels ver-licht. Want oft dat licht is stóf-lyk oft on-stóf-lyk. Zo het stóf-lyk is/ hoe kan het de doo;-beeldsels met der daadt ver-staanlyk maaken / die om haar stóf-lyke natuur ghe-stelt worden niet met der daadt ver-staanbaar te zyn? Zo on-stóf-lyk/ hoe kan het in stóf-lyke doo;-beeldsels ont-fangen worden? En wat byngt deze ver-lichting in de doo;-beeldsels te weegh- dat de al-ghe-meene naturen van de on-deelighe eighen-schappen / daer zy mé ghe-dekt zyn/be-dijgt / en alzo an 't ver-standt doo;-ghe-woezen werden / op-dat het te lichtlyker de kennissen der selve bó;me? Maar wy hebben al-re te boezen ghe-zeit/ dat ook het ver-standt de by-zondere dingen ver-staat / en de eighen kennissen der selve bó;me / en de ghe-daanten der al-ghe-meene dingen uit de ver-ghe-lyking der by-zonderen uit-lókt: waar doo; an 't ver-standt ghe-ndegh-zam dlykt / wat an allen ghe-meen zy / ('t welk de ghronde der al-ghe-meenheid is); ó dat tot die zaak gheen be-dijvend ver-standt noodig zy. Waar-en-boven/wie ver-klare/welke deelen het zyn van het be-dijvend ver-standt / wanneer het met de ver-lichte doo;-beeldsels t'zaamen-loopt / om de ver-staanlyke ghe-daanten in het lijvend ver-standt uit te werken; en waar-om het om-trent de ver-staanlyke ghe-daanten en doo;-beeldsels bezigh / niet ver-staat? Doch alker on-ghe-rymdt is / dat sy het lijvend ver-standt stellen met het lichaam te ver-ghaan. Want die 't ver-standt met het ghe-boelen oft de zinnen vermengen. Want zo het lijvend ver-standt een ver-moghen der redelyke Ziel zy / zo kan het niet ver-ghaan / in-dien de

de Ziel zelbe on-sterflijk 3p : oft 3o het ver-ghaat / daer
de redelijke Ziel over-blijft / 3o kan het gheen ver-mo-
gben der zelbezijn / maar moet nootd-zaaklijk der ghe-
boelende Ziel eighen zijn. Dat ver-mogben nu / waar
doo; wy ver-staan / redelijk / ja menschen zijn / tot de ghe-
boelende Ziel te be-trekken / ghaat alle on-ghe-rijmt-
heide te hoven.

I X. Al deze; waarigheden kunnen wy ont-blieden / 3o
wy stellen / 't welk ik booz; 't waarachtighst houd / dat
'er gheenigh be-dijvend ver-standt is / en dat het zelbe
niet van nooden is ; en dat het lijvend ver-standt / welk
3p noemen / waar dooz; wy ver-staan / alleen van de booz-
beeldselen be-wooghen wo;dt. Want wat zoud ghy zeg-
ghen dat de o;zaak was / waar-om de booz-beeldsels
de ghe-daanten der bo-zondere dingen niet in 't ver-
standt in-drukken? Maar de booz-beeldsels; zijn stoffijk /
de ghe-daanten on-stoffijk. Wat is daer an? de ghe-
daanten volghen meer de ghe-leghentheid van 't onder-
werp daar; in zijn / als van die zaak / van welke 3p an
eenigh onder-werp in-ghe-drukt wo;den. Der-halven
gheljk een zilber zeghel in 't wachs een wachsen beeldt
drukt / 3o kan 't ook ghe-schieden / dat een stoffijk booz-
beeldsel een on-stoffijk beeldt oft ghe-daante in 't ver-
standt in-ghebe. Ook kan men niet meer uit *Aristoteles*
redeneering be-sluiten / welke ik in de 7. st. booz-ghe-stele
heb / als / dat 'er eenigh doener nootdigh 3p / waar van
't ver-standt van 't ver-maghen ghe-boozdert werde tot
de daad: Het welk / wijl van het booz-beeldsel ghe-schie-
den kan / 3o is het be-dijvend ver-standt niet nootdigh :
't 3p men mooghlijk meene dat het zelfde ver-moghen /
welk van de booz-beeldsels de ghe-daanten ont-fangt /
het be-dijvend ver-standt ghe-noemt kan wo;den / booz;
3o veel het de be-grippen en kennissen der dingen
vo;mt.

X. De werkingen des Ver-standt; zijn twee / de be-grip-
ping der enkele dingen / en 't o;deel: en 't zelbe oft Lin-
spreekigh / welk be-staat in de e' zaamen-zetting en
schifting; oft reden-kabeligh / welk ghe-leghen is in 't
de-sluiten en reden-kabelen. Het o;deel is oft be-schou-
wigh / oft o;ffenigh : Het be-schouwigh o;deel der-
kerst ont-trent de dingen / booz; 3o veel 3p dingen / oft booz;
3o veel 3p in zich zelf zijn : het o;ffenigh ont-trent de din-
gen /

gen / booz zo deel zo op ons zien / en an ons ghoedt ofte quaadt zijn.

XI. Uit de doeningen van 't tweede ghe-flacht spzuiten de Heblijkheden in 't ver-stand: welke niet de ghe-daanten zelve zijn / die in 't zelve ver-blijven / maar waare Ghe-daanigheden / waar booz het ver-standt de-quaamlijker en aardigher / en niet alleen zonder dwaaling / maar ook zonder hapering ver-staat / be-kent en zijn onder-werp toe-stemt. De Heblijkheden des ver-standts zijn ofte dueghden / ofte ghe-bzeken / ofte gheenerlep. De dueghden zijn Heblijkheden / die altydt waar zijn : en de zelve zijn byf / Ver-standigheidt, Weetenſchap, Wijsheidt, Voor-zichtigheidt en Koest: van welcke de byf eerste uit het be-schouwigh oordeel; de twee laatste uit het oeffenigh spzuiten; en de Voor-zichtigheidt is ober de zeden; de Koest ober de oberighe doeningen ghe-stelt. De ghe-bzeken des Ver-standts zijn heblijkheden / die altydt valsch zijn / als On-voor-zichtigheidt, Konstloosheidt, en al de anderen / die teghen de booz-noemde dueghden recht-strijdigh zijn. Gheenerlepe heblijkheden worden ghe-noemt / die nu waar / nu valsch zijn; als Waan en Logismos. (welk top Redeneering ver-taalen) als blijkt uit het laet, Hoofdt. van 's 2. Boek der afzet. On-knoep.

XXXIII. Hoofdt-ftuk.

Van de Wil en Vrije wil, ofte Ghoedt-danken.

I. Ghe-lyk met het Ghe-boelen eenighe ghe-boelighe Be-gheerte 't zaam-ghe-boeght is / welke an alle Dieren ghe-meen is: zo wordt met het Ver-standt eenighe redelijke Be-gheerte 't zaam-ghe-boeght / welke top de Wil noemen. En ghe-lyk het redelijk in den Mensch met der daadt ver-schilt van het reden-loos deel / ('t welk ook die be-kennen / die 't ghe-zelschap der byf mer der daadt onder-scheide Zielen in den Mensch ver-werpen) zo ver-schilt de Wil ook met der daadt van de ghe-boelighe Be-gheerte. Want de ghe-boelighe Be-gheerte is de zetel der harts-róghten en ont-zettingen: welke

welke stoffijcke eighen-schappen zijn / oft welke niet anders worden / als met het lichaam , zo dat als zy ber-wekt werden / te ghe-lyk ook het lichaam te lijdt ; ghe-lyk de Wijs-gheer leert in 't 1. Boek van de Ziel , 1. Hoofst. 5. 14. Maar de Wil en de be-werghingen der zelve be-hooren tot het deel der redelijcke Ziel / en hebben gheenighe gemeenschap met het lichaam. Doeght hier by / dat de Be-gheerten dik-wijls recht-strijdigh teghen elk-anders schijnen / de Be-gheerte de teghen-woordighe Wil omhelzende / en de Wil dezelfde / om 't gheen toe-komstigh is / ber-werpende / her welk gheen slecht be-wijs van bescheidenheide schijnt.

II. De Wil is eenigh lijdend ber-moghen / en komt daar in met het Der-standt over een. Der-halven moet zy op de zelve wijs / als 't Der-standt / van haar Dooz-werp op-ghe-wekt en tot haar werkingen ghe-boozdert worden. Het Dooz-werp der Wil is zo 't Ghoedt / als 't Quaadt : om-trent het ghoedt ber-keert zy met-willen / om-trent het quaadt met on-willigh zijn. Willen is het zelfde dat be-gheeren : on-willigh zijn is niet niet willen / maar af-keerigh zijn / ver-achten / oft zo iet. Zo is on-willigh zijn toe sterben / niet niet willen sterben (want ook de Ziel-looze dingen kunnen ghe-zeit worden niet te willen sterben) maar dat meer is / willen niet sterben / dat is / van de doot een af-keer hebben / 't welk an de Ziel-looze dingen niet boeght.

III. Dooz-werpt de Wil zo ghe-zeit met willen om-trent het ghoedt / en met on-willigh zijn om-trent het quaadt te her-keeren / dat zy het quaadt / dooz zo veel als 't quaadt is / niet kan willen / oft tot het ghoedt / dooz zo veel als 't ghoedt is / on-willigh zijn. En wil de Wil haar Dooz-werp niet be-kent / (want zy is een blind ber-moghen) zo kan zy 't ghoede niet willen / oft tot het quaadt on-willigh zijn / 't zy het haar van 't Der-standt dooz-ghe-stelt werde. Want een on-be-kende zaak kan nocht be-gheert / nocht ber-worpen worden. Ofs is niet ghe-noogh om de Wil te ber-wekken / dat het Der-standt het Dooz-werp be-gheert / maar daar-en-hoven wordt ook ber-eischt / dat het dat zelve scharre en waerdeere / of het ghoedt oft quaadt zy ; welk wy in 't dooz-gh. Hoofd. ghe-zeit hebben dat het amt des offentighen Der-standes is. Want het ghoedt onder de reden van ghoedt /

gheedt/ oft booz zo beel als 't gheedt is / willen / is niets anders / als iet willen / het welk men oordeelt gheedt te zijn/en daar-om/ om-dat men dat oordeelt zo-daanighe te zijn. En daar is niets an ghe-leggen of het met de daadt zo-daanighe zo/ dan of het slechts zo-daanighe schijne te zijn. En der-halven als het Ver-standt die dingen booz gheedt oordeelt / welke met der daadt quaadte zijn/ zo be-gheert de Wil ook het quaadte / niet onder de reden of op-zicht van quaadte / maar onder 't op-zicht van gheedt/ oft booz zo beel als zo schijnen gheedt te zijn.

I V. Willen en on-willighe zijn / strekken zich zeer ver uit / en be-gheffen onder zich veel onder-scheiden. En willen wel (op-dat ik van 't zelve alleen spreek / want van on-willighe zijn is de zelve reden) wordt onderscheiden in Willing en Ver-kiezing. De Willing is by *Aristoteles* eenighe on-booz-willighe Be-gheerte of willen / dat is / welk ghe-schiedt zonder booz-ghaande overweegging. Op deze wijs wordt het Eindt be-gheert: ins-ghe-lijc die dingen / welke niet ghe-schieden / of ghe-wislyc niet van ons ghe-schieden kunnen. Ver-kiezing is een willighe be-gheerte of willen / dat is / zo-daanighe een / welk een booz-ghaand over-legghe volgt. En is der-halven van die dingen / welke onder d' overweegging vallen: ghe-lyc de middelen zijn / die tot het eindt strekken / en die wel alleen / welk in ons vermoghen zijn. Want ghe-lyc wy van 't Eindt ons niet be-raadt-laan / ook niet van die dingen / welke niet in ons vermoghen zijn: zo kunnen wy ook niet ghe-zeit worden die te ver-kiezen.

V. De Willing wordt by de Latynsche uit-leggers onder-deelt in *Velleitas* en *volitio*. En dat wel met *saal-wosfheids* Barbaries, maar nochtans met goede be-tekening; wy ver-raalen ze duidlyker Willigheit en Ver-willing. Het onderscheidt dezer doeningen spijte uit de ver-scheidenheit van 't oordeel desjoeffenighen Ver-standts. Want dat is of Vol-streke of Ver-ghe-leeken. Het Vol-streke oordeel is / waar booz iet vol-strekelek / of by-zonderlyc ghe-oordeelt wordt gheedt of quaadte te zijn. Het Ver-ghe-leeken/waar booz iet ghe-oordeelt wordt gheedt of quaadte te zijn/ met andere dingen ver-ghe-leeken / en de om-standigheden over-wooghen zijnde/ waar van het gheedt en quaadte af-hangt. De Willigheit volgt het vol-

bol-strekt oꝛdeel; de Ver-willing het ver-ghe-loeken. De Willigheid is een eenighe on-bol-maakte en op-ghe-schozte be-woeghing der Wil / oft de Be-gheerte / welke tot het ghoedt ghe-dreeben wordt zonder op-zet om te ver-kriggen: ghe-lyk wannere wy die dingen be-gheeren oft wenschen / die on-mooghlyk zyn. De Ver-willing is een bol-kome en bol-maakte be-woeghing der Wil / oft eenighe be-gheerte / waar dooꝝ zꝛ tot het ghoedt ghe-dreeben wordt met op-zet van ver-kriggen. Op zo-daanigh een wys be-gheeren wy het Eindt / als de middelen zekerlyk be-kent zyn. Want vooꝝ de bond der middelen is de be-gheerte van 't eind een Willigheid.

V I. Het onderscheidt der Willigheid en Ver-willing blykt meest / als het Ver-standt ter bol-strektlyk oꝛdeel ghoedt te zyn / 't welk het met andere dingen ver-ghe-loeken zynde / oꝛdeel quadt te zyn; en in teggen-deel. Want dan waiffelt de Wil / en heen en weer ghe-trokken / be-gheert het een dooꝝ Willigheid / het ander dooꝝ Ver-willing. Al-zo een on-ghe-maatighe / om-dat hy de zonde / in zich en bol-strektlyk / ver-doemt / zo zoud hy wel willen niet zondighen: (dit is een Willigheid) maar om-dat hy van zyn lust ver-wonnen / de wel-lust dooꝝ een ghooꝛter ghoedt oꝛdeelt / als het niet zondighen / zo verkieft hy de wel-lust met de zonde t'zaam-ghe-boeght: 't welk der Ver-willing toe-komt. Zo-daanigh een waiffeling be-tekent deze woꝛden: Ik zie het best, en prijs 't, en vólgh het slimste na. Want dat / ik zie het best, en prijs 't; moet tot het bol-strekt oꝛdeel en Willigheidt be-trokken worden: het ander / Ik vólgh het slimste na, tot de Ver-willing / het ver-ghe-loeke oꝛdeel des Ver-standts / waar dooꝝ dat eerste af-ghe-screeden wordt / vólghende.

V I I. Als het oeffenigh Ver-standt / zo als wy ghesit hebben / eenighe zaak ghe-oꝛdeelt heeft ghoedt te zyn / zo wordt de Wil nooꝛt-zaaklyk be-woeghen om de zelve te be-gheeren / zo dat zꝛ niet in haar maght heeft / oft de zelve niet te willen / oft ter anders te willen / zo lang als 't Ver-standt in dat oꝛdeel en dichten bol-herdt. Ins-ghe-lyks wordt de Wil be-woeghen en be-paalt tot on-willigh te zyn tot dat / welk het Ver-standt ghe-dicht heeft quadt te zyn. Want zo het Ver-standt dicht oft ver-maandt dat dit ghoedt was / en de Wil nochtans tot des zelve on-willigh is; oft zo 't Ver-standt dicht des dit

dit quaadt is / en de Wil nochtans het selbe wil ; zo
 blyght / dat de Wil on-willigh is tot het ghoedt / onder de
 reden van ghoedt / en het quaadt wil / onder de reden van
 't quaadt. Want tot het ghoedt / onder de reden van
 ghoede / on-willigh zijn / oft het quaadt / onder de reden
 van quaadt / willen / is / als 'op te doopen ghe-zeit hebben /
 niet anders / als on-willigh te zijn tot het gheen 't Ver-
 standt ghe-dicht heeft ghoede te zijn / oft te willen 't gheen
 het selbe ghe-dicht heeft quaadt te zijn. Daar na / zo de
 Wil niet noodt-zaaklyk het dichten van 't oeffenigh Ver-
 standt blyght / zo zal y zelf van zich selven tot willen oft
 on-willigh zijn moeten be-paalt worden. Maar doo
 wat doering zal de Wil zich zelf be-paalen ? doo de
 Ver-willing ? Want men kan zelfs gheen andere doe-
 ning der Wil be-dichten. Maar de Ver-willing is het
 Paal-teken der be-paaling : want de Wil be-paalt zich
 tot het Willen / der-halven is de be-paaling gheen Ver-
 willing. Zo ghy twercken Ver-willingen be-dicht / doo
 welker eene de Wil wil / doo de andere / zich be-paalt tot
 het willen / ik zal byaaghen doo wat reden de Wil / welke
 y willen dat doo / zich on-be-paalt is / tot de eerste Ver-
 willing be-paalt werde. Want hier is ten andere Ver-
 willing van nooden ; en zo doopt tot het on-eindighe.

VIII. En de Wil wordt van 't Ver-standt niet alleen
 noodt-zaaklyk be-woghen en be-paalt om het Einde
 maar ook om de middelen te be-gheeren. En y wordt
 tot het Einde niet alleen ten op-zicht der recht-strijdig-
 heid / als y spreken / be-paalt / dat is / zo dat y niet kan
 tot het Einde on-willigh zijn / 't welk y alle toe-stem-
 men : maar ook ten op-zicht der teghen-zegghing / dat is /
 zo dat y het Einde niet kan niet willen / oft het be-dryf
 nau willen op-schorten. Want zo het oordel des Ver-
 standts een oordel-zaak y / dat de Wil tot het Einde niet
 kan on-willigh zijn / zo zal het zelve ook een oordel-zaak
 zijn / dat y niet kan niet willen. Ook laat de Wil niet
 'er of het Einde te be-gheeren / als het Ver-standt na-laat
 te oordelen / dat het selbe te be-gheeren is. En hoe-wal
 zich de Wil on-trent de middelen op een on-ver-schide-
 lyke wys heeft / s'er 't Ver-standt ter van de selbe be-sloo-
 ten heeft : Nochtans na dat 'er be-slooten is / dat het ee-
 ne middel doo het ander te stellen / en doo het selbe het
 Einde te ver-krighen is / zo lang als dat be-slooten
 blyft /

blijft / zo is de Wil ook tot dat middel be-paalt ; en 't is niet-mooglijker / dat zj tot dat zelve on-willigh is / oft het niet wil / als dat zj tot het Eindt on-willigh is / oft niet wil / zjnde onder 't op-zicht van 't Eindt booz-ghe-dyaaghen.

IX. Uit deze zeer naauwe / zal ik ver-zelling zegghe oft veel eer knoep / van de Wil en 't oeffenigh Ver-standt / schijnt men te kunnen be-sluiten / dat de Wil een ver-moghen is niet in der daadt / maar alken dooz de reben en uit-beelding van 't Ver-standt ver-scheiden / en dat de Wil niets anders is / als het Ver-standt zich uit-strekkende om de be-kende en booz ghoedt ghe-kuerde zaak te ver-krigghen. Want zo de Wil en 't Ver-standt in der daadt ver-schillen / zo zal het oordeel des Ver-standts de Wil niet kunnen be-wesghen. Want wyl de Wil een blindt ver-moghen zj / zo zal zj nocht de booz-ghe-stelde zaak / nocht het oordeel des Ver-standts be-grijpen kunnen. Welke zwaarigheid die niet dunkt / die het daadlijk onder-scheidt wegh-neemen. Maar zullen zj / die anders ghe-boeken / zeggheit / de Ziel is een / welke het Dooz-werp dooz 't Ver-standt oordeelt ghoedt te zjyn / en 't zelve dooz de Wil be-gheert. Maar dit is niet ghe-noegh. Want zo de Ziel dooz 't Ver-standt ver-staat / en dooz de Wil be-gheert / als dooz ver-moghens onder elk-anderen en van haar Zelf-standigheid onder-scheiden / en de Wil van het oordeel des Ver-standts be-woogghen werde tot willen / zo moet zj zelve haar Dooz-werp / oft het oordeel des Ver-standts / het Dooz-werp booz ghoedt kuerende / be-grijpen : ander-zins zal zj tot het on-be-kende ghe-dreeven worden.

X. Tot dit Ver-moghen / welk / booz zo veel het ver-staat / het Ver-standt / booz zo veel het wil / de Wil ghe-noemt wordt / be-hoort de Vrije Wil , oft het byje Ghoedt-dunken : ja de byje Wil is niets anders / als het Ver-moghen van ver-staan en willen te ghe-lyk / oft wel eenigh deel van dit ver-moghen. Want de byje Wil is oft een Werking / oft een Heblijckheit / oft een natuurlijk ver-moghen. Want hier toe wordt be-trokken al / wat in de menschlijke Ziel is. Maar zj is gheen werking : want de byje Wil kan gheen-zins van de menschlijke Ziel af-zjyn / daar ieder Voering af-zjyn kan. Zj is ook gheen Heblijckheit : om-dat de Heblijckheit het ver-moghen be-paalt tot een Voering van zjyn ghe-slacht : Maar de byje Wil is on-be-paalt tot alle doeningen van alle Heblijckheden. Dies blijft oerigh / dat de byje

byje Wil een natuurlijk Ver-moghen is. En der-halven
 wyl 't Ver-moghen an gheen Ver-moghen toe-balt / zo zal de
 byje Wil het Ver-moghen van Ver-staan en willen zelfs zijn.
 Of nu de byje Wil het Ver-standt oft de Wil 3p / moet van
 ons niet be-twist worden / die deze Ver-moghens niet onder-
 scheiden. Die een daadlyk onder-scheidt toe-laaten / acht ik
 dat stellen moeten / dat de byje Wil oft het byje Schoedt-
 dunken / wel tot de Wil be-hoort / ofte de Wil zelve is / maar
 booz zo veel 3p onder 't ghe-biedt van 't offentigh Ver-standt
 is. Want het ghoedt-dunken schijnt tot het Ver-standt te
 be-hooren / de byjheid ziet meer op de Wil. Want hoer-wel
 het Ver-standt met ghoedt-dunken die doening uit-lokt /
 welke de byje Wil oft 't byje Schoedt-dunken ghe-noemt
 wordt / zo pleeght nochtans de wil bōymlyk byj ghe-noemt
 te worden / om-dat het Ver-standt het Schoedt-dunken dooz
 zijn Ver-kiezing krachtigh en vast maakt.

XI. De byje Wil is ghe-stelt in 20 *Traireisibai*. 't Welk Ver-kiezen
 niet anders is / als een uit veelen Ver-kiezen : oft zo een alleen
 booz-ghe-stelt wordt / het zelve toe-laaten oft Ver-werpen ; en
 dat dooz booz-ghaande ober-weeghing : ghe-lyk in 't booz-
 ghaande ghe-zeit is. Ver-halven strekt zich de Wil verder
 uit / als de byje Wil oft het byje Schoedt-dunken / 't welk
 wy wainigh te boozen hebben willen te kennen gveeben /
 als wy zeiden / dat de byje Wil veel eër een deel is van dat
 Ver-moghen / waar dooz wy Ver-staan en willen / als het Ver-
 moghen zelve. Want de Wil strekt zich oök tot die dingen
 uit / welke wy natuurlijk en zonder ernigh be-raadt be-ghe-
 ren oft Ver-werpen : ghe-lyk onder de ghoede dingen zijn de
 ghe-lukkingheit en al / wat met de zelve een noodr-zaaklyke
 en openbaare t'zaamz-hechting heeft : als leeden zonder
 moeplij'heid / eeten als men honger heeft / drinken als men
 dorst heeft / etc. Want tot deze dingen worden wy zonder
 eenigh be-raadt van natuur be-wooghen / zo haast als 3p be-
 kent 3yn. Onder de quaaden zijn wy natuurlijk af-keerigh
 van de ellende en al / wat noodr-zaaklyk met de zelve t'zaam-
 ghe-hecht wordt ; als pijn / armoedt / de doodt / etc. Maar de
 byje Wil be-hoort alleen tot de middelbaare dingen / van
 welke niet ter-stond blykt / oft 3p tot de ghe-luk-zaalighheid /
 oft eenigh eindt te Ver-krighen / boorderlyk oft schaadlyk
 zullen zijn. Want hier van dunken wy / dat is oordeelen wy
 uit booz-ghaande be-raadt / en willen de zelve dingen / oft
 niet / na 't ghoedt-dunken van ons oordeel. Welk zo 3ynde /

zo blijkt / dat tót de vyfde Wil niet ghe-noegh is / dat zy niet ghe-dwongen werde / maar dat ook die ver-efocht werde / dat zy on-be-paalt zy / en zich op een onder-schei-lijke wijs hebbe ten weer-zyden en tót beide de deelen / zo der teghen-zegging als der recht-strýdigheid / wyl wil-lygh kan ghe-noemt worden al / wat niet ghe-dwongen is (want de Wil kan niet ghe-dwongen worden) schoon 't be-paalt zy tót een der Teghen-stellighen / en met eenis ghe noódt-zaaklykheid 't zaam-ghe-boeght. Want het eindt woýdt noódt-zaaklyk be-gheert; en nochtans is de-ze be-gheerte van 't eindt willigh / en ook byj' booz zo veel als vij ghe-nómen woýdt booz dat / welk zelf-willigh is met reden : Maar in die zyn / waar in de vrije Wil ghe-noeme woýdt / kan zy niet byj' ghe-beeten worden.

XII. Deze onder-scheidenloóshheit der vyfde Wil tót beide de deelen der teghen-zegging en recht-strýdigheid / be-hoóft niet tót de Wil / maar tót het Ver-stand. Want de Wil volghet het Ver-stand / en woýdt van 't zel-ve tót willen en niet willen be-paalt : dies heeft de Wil zich zo tót zyn booz-werpen en doeningen / als zy van 't Ver-standt ghe-leit woýdt. Het Ver-standt is niet on-der-scheideloos om-trent alle dingen / maar alleen om-trent die / waar over het raadt-staat. Want die het zon-der be-raadt oófdeelt ghoedt oft quaadt te zyn / van de-ze lve woýdt het noódt-zaaklyk be-woogghen en be-paalt : die be-raadt toe-laaten / in de zelve is het van go-daanti-ghe noódt-zaaklykheid ont-lóft / en kiest zeer byj' 't gheen hem beter schýnt als de andere dingen : oft zo hem gheenighe onder de booz-ghe-stelde dingen be-paa-ghen / zo ver-werpt het ze alle.

XXXIV. Hoófdt-stuk.

Van de Werldt.

I. **E**n tót hier toe zyn alle de ghe-daanten der natuur-lyke lichaamen in 't by-zonder ver-klaart : Nu is overigh / dat wy van de zelve al te zaamen ghe-lyk-lyk handelen, Deze ver-zaameling der natuurlyke lichaamen /

aamen / woꝝdt Werlde ghe-noemt. Waar van wy ghe-acht hebben op de laafte plaats te handelen : mits het zelve de natuur en wet des Be-leedts ver-eifcht. Want 't is naauw mooglijk / dat men een onder-scheide kennis van eenighe ghe-heele zaak te wregh kan byngen / zo de natuur der by-zondere deelen niet heel wel be-kent zy. Deze handeling zal be-staan in twee deelen. Want zy zal al de oꝝ-zaaken der Werlde / de Stof / Woꝝen / Werker en Embd be-ghyppen ; en daar-en-boven des by-voeghen en an-doeningen der zelve ont-foutwen.

II. De Stof pleeght onder-scheiden te woꝝden in de stof / waar uit de lichaamen woꝝden / en in die / waar uit zy ghe-maakte zynde / be-staan : Van welke die booz / ofte ook in de teeling ; deze niet als na de teeling pleeght an-ghe-merkt te woꝝden. Zo kan men / tot een booz-beeld / zegghen / dat in de dieren de stof / waar uit zy woꝝden / ofte het zaadt / ofte het ober-tölligh ghe-deelte van 't voedsel is : het werk-tuighigh lichaam / de stof / waar uit zy be-staan. En als men van de stof der Werlde spreekt / zo woꝝdt op deze plaats die stof ver-staan / waar uit de Werlde be-staat. Of 'er eenighe stof / waar uit de Werlde ghe-maakte is ghe-weest zo ofte niet / zullen wy na-maals onder-zoeken / daar wy van de werkende oꝝ-zaak zullen spreken. De stof / waar uit de Werlde 't zaam-ghe-zet is / zyn alle Natuurlijke lichaamen : en om die oꝝ-zaak woꝝdt de Werlde 't Al-ghe-meen ghe-normt. De Natuurlijke lichaamen zyn ofte enkel ; als de Heemel / en de vier Hoofd-stoffen : ofte Ghe-mengt ; als de Metaalen / steenen / planten / beesten / menschen / etc. De enkele lichaamen hebben zich al-zo in de Werlde / ghe-lyk de ghe-lyk-aarrighe deelen in het dier. En daar-om woꝝdt de Heemel zom-wyl van *Aristoteles* onder de Hoofd-stoffen ghe-telt ; daar hy elders be-wyft / dat de zelve een vyfde weezen / en van de Hoofd-stoffen in 't ghanfche ghe-lacht ver-scheiden is. De ghe-mengde lichaamen / en onder die in-zonderheid de leevendighe / komen over-een met de ander-aarrighe en werk-tuighigh deelen. Want ghe-lyk de enkele lichaamen Hoofd-stoffen zyn / welke de ghe-heelheid der Werlde 't zaamen-stellen : zo zyn de overighe lichaamen eenighe werk-tuighen en mid-delen om het eindt der Werlde te ver-krigghen. waer van hier na.

III. De Wozm der Werldt / wiiden de *Akademischen en Stoischen* dat eenighe Ziel was/waar door de ghanſche Werldt ghe-zeit werd gge-zielt te zyn / en een leven te. leeben / berſcheiden van het leven haarer deelen. Maar 't is niet-noedt-zaaklyk / dat men der Werldt een ziel toe ſchryft ; wyl alle dingen / die in de Werldt zyn / tot de natuur der by-zonder lichaamen niet on-be-quaamlyk konnen be-trokken worden. Dan ook / zo de ghanſche Werldt ghe-zielt ware / zo zoud ook ieder deel an 't leven van zyn ghe-heel deelachtig moeten zyn / ghe-lyk in de dieren ghe-ſchiedt. Maar veel deelen der Werldt zyn zonder leven / als de hoofdt-ſtoffen ; op dat ik nu de Steenen / Metaalen / oft ook den Heemel niet ber-haal. Want in de zelve blyken ghanſch gheen tekenen van leven. Ja / dat zo alleen door een en een enkele be-weeghing be-woogden worden / naamlyk oft op waarts / oft neder-waarts / oft ook in 't rondt / is een aller zekerſte be-wijs / dat in haer nocht ziel nocht leven is. Nu de ghe-zielde deelen leeben niet door de ghe-meene ziel der Werldt / maar door haar el-ghe. 't Is der-halven on-ghe-rymt der Werldt een ziel toe te ſchryven. Maar on-ghe-rymder is 't / dat men Ghódt de ziel der Werldt noemt. Want ber-ſtaan zo een ziel / welke de be-bóymende wozm der Werldt zo / zo is 't een ghódt-la-ſterlyk ghe-boeten : zo zo willen / dat de ziel een by-ſtaande Wozm zo / zo kan dit ghe-boelen van ghódt-loofheidt ber-ſchoont worden ; maar 't zal niet te min valſch en on-ghe-rymt zyn. Want ſchoón Ghódt de Werldt door zyn booz-zienigheit be-weeght en heerſcht / zo magh by daar-om méchtans niet de ziel oft de leevendighe wozm der Werldt ghe-noemt worden.

IV. Maar wat is 't noédigh zo zo;gh-bulbelijk de Wozm der Werldt te onder-zoeken ? Want wyl de Werldt uit het ghe-tal van die dingen is / welke t' zaam-ghe-hóopte ghe-noemt worden / (welke die eighenſchap hebben / dat zo gheent weezenheidt / welke een door zich is hebben) zo kan zo gheen zelf-ſtandighe Wozm hebben. De t' zaam-ghe-hóopte dingen zyn tweertlep ; zommighe worden t' zaam-ghe-ſtelt uit deelen die alleen door het t' zaam-ghe-raak ber-eenight worden ; als een hoóp van ſteenen : andere ber-ſtaan uit deelen / welke ook onder elk-ander een ózbe en t' zaamer-ſtemming hebben ; als een heit / een huis / etc. In deze dingen van is gheen andere Wozm te zoeken / als die ber-eenigging der deelen / hoe-daanig zo is. Wyl der-halven de Werldt een t' zaam-

men-

mett-hooping 3p van veele lichaamen / welke niet alleen t' zaamen-raakend / maar oök naauto t' zaam-ghe-bonden / en 't een an 't ander zo onder-schikt zijn / dat 't een van 't ander af-hangt en ghe-boet werde / ja 't een 't ander be-dient / en alle met de ghjoërste t' zaamen-stemming tot be-houdentis van 't ghe-heel strekken : zo zal niets de Wóym der Werldt zijn / als die naauwste eenigheid en schoonste ghe-schiktheid van alle natuurlijke lichaamen : waar in de vol-maaktheid der Werldt bestaat.

V. In 't ber-klaaren van de Werkende oöj-zaak hebben de ouden zeer leelijk ghe-dwaalt : en dat niet op een wijs. *Demokritus*, *Leuippus*, en *Epicurus*, die haer ghe-bólghe heeft / hebben ghe-wilt / dat 'er van eeuwigheid on-eindighe (*atomoi*) On-deelighen in 't on-eindigh ydel ghe-blooghen hebben en eindlyk doo; een ghe-ballighe t' zaamen-loöp t' zaam-ghe-ghjoeyt zijn / en dat uit die ghe-ballighe t' zaamen-ghjoeyng de Werldt ghe-woyden is. Maar wat kan men on-ghe-schikter be-denken / als dat die aller-woest en ghe-schikst ghe-bouw der Werldt / met zo ghjoöt een ber-scheidenheid der dingen ghe-ponkt / doo; een ghe-ballighe t' zaamen-loöp van on-deelighen zoud booyt-ghe-teelt zijn / daar men noot vernómen heeft / dat doo; een ghe-ballighe woyp van steenen en sparren / de slechtste hut ghe-teelt wordt ?

VI. *Aristoteles*, en die hem ghe-bólghe zijn / hebben ghe-wilt dat de Werldt van eeuwigheid ghe-weest is. Want 3p schryven *Aristoteles* te veel toe / die zegghe / dat hy de eeuwigheid der Werldt niet ghe-loöft heeft ; ghe-willyk dat hy niet uit ghe-weest is om de zelve te be-rooghen / maar alleen om ze met be-wilflike be-wijs-redenen ten weer-zyden te be-twiffen : oft zo hy erghens ernstlyk ghe-sproken heeft / dat hy dit booy ghe-hadt heeft / om die te weder-leghen / welke be-werden dat de Werldt doo; een natuurlijke be-weeghing ghe-teelt is. Dit ghe-boelen strydt niet alleen teghen de ghe-tuighnissen der h. Schryft; maar kan oök booy de natuurlijke reden vastelyk weder-leght worden : en de be-wijs-redenen / welke booy de eeuwigheid der Werldt / oft van *Aristoteles*, oft van *Proklus*, oft van *Averroës* by-ghe-braght zijn / konnen uit de ghonden der Wíjs-gheerte alleen ghe-lost worden. Want uit de eeuwigheid der Werldt volghen

twee dingen noodt-zaaklijk / op-dat ik de andere na-laat:
 een met der daadt on-eindigh ghe-tal / en een on-eindigh
 onder-schikking der Werkende oeg-zaaken. Want zo de
 Werlde van eeuwigheid ghe-weeft is / zo is noodt-zaak-
 lijk / dat de on-deelighen van alle eeuwigheid ghe-teelt
 ghe-weeft sijn / d' een van d' ander. Ver-halven zal men /
 zo iemandt op der dingen oeg-spzong / en tjt der oeg-zaa-
 ken ; ter / tot het on-eindigh moghen ghaan : en het ghe-
 tal der tot noch toe ghe-teelde menschen en andere on-
 deelighen / zal met der daadt on-eindigh sijn. Ook zal
 iemandt dit be-wijs niet lossen / schoon hy uit-neemt /
 dat de On-deelighen ver-bolghens ver-ghaan : en dat
 het daar-om nooit ghe-schiedt / dat 'er on-eindigh on-
 deelighen te ghe-lijk sijn. Want zo de Zielen der men-
 schen on-sterflijk sijn / en dat 'er gheen Ziel-ver-huis (dat
 is / dat de Ziel van 't een in 't ander lichaam ver-huift / als
Pitthagoras ghe-loefde) is / zo is 't noodt-zaaklijk / dat der
 menschen Zielen nu met der daadt on-eindigh sijn. Ver-
 halven de eeuwigheid der Werlde ghe-stelt sijn / zo
 volght / oft dat de menschlijke Zielen ver-ghaan / oft
 dat 'er een Ziel-ver-huis / oft dat 'er een met der daadt
 on-eindigh ghe-tal is. Want dat iemandt zeght / dat het
 niet on-ghe-rijmt is / dat het ghe-tal der te ghe-lijk sijn-
 de on-lichaamlijke Zelf-standigheden met der daadt on-
 eindigh sijn / is on-nut. Want daar-om kan 'er gheen
 veelheid oft ghe-tal met der daadt on-eindigh ghe-ghee-
 ven worden / niet om-dat 'er teghen-strijdt in de dingen
 is / maar om-dat het on-eindigh strjdt teghen de natuur
 zelve des ghe-tals. Want alle ghe-tal kan tot het on-
 eindigh ver-meert worden : en der-halven kan 'er in
 gheenigbe dingen / 't sijn lichaamlijk oft on-lichaam-
 lijk / teghen-woordigh oft ver-leben sijn / een met der
 daadt on-eindigh ghe-tal ghe-gheeben worden.

VII. Deze reden be-wijst niet alleen / dat de Werlde
 niet van eeuwigheid ghe-weeft is ; maar ook dat sijn
 niet van eeuwigheid heeft konnen sijn. Waar ik ook
 dit be-sluitte hy-boegh : Zo de Werlde van eeuwigheid
 ghe-weeft waer / zo zoud sijn oft al-tijt ghe-weeft / en ook
 nu in worden sijn / als sijn spzeken ; oft sijn zoud t' eenigheer
 tijdt op-ghe-houden hebben te worden / en nu met der
 daadt ghe-maakt en vol-einde sijn. Het eerste kan men
 niet zegghe : om-dat / zo de by-zondere deelen der
 Werlde

Werldt een uit-ghe-wisochte en vol-einde wezenelikh-
heidt hebben / zo kan men niet zeggben / dat de Werldt
van eeuwigheidt ghe-weest / en ook nu in woerden is. Zo
men 't laatste zeght / zo zoud de Werldt oft in een ooghen-
blik / oft met eenigh ghe-bolgh der deelen / en ver-trek der
tijdt ghe-maakt zijn. En zo zo in een ooghen-blik ghe-
maakt ware / zo zoud' er oft eenigh ooghen-blik eerder
als dat ooghen-blik ghe-weest zijn / oft daar zoud gheen
eerder / maar dat het eerste ghe-weest zijn : 't welk alle
daide met de eeuwigheidt strijdt / in welke niets het eer-
ste / niets het tweede is. Maar de Werldt is ook met
gheen ghe-bolgh der deelen / oft met een ver-trek van
tijdt ghe-maakt ghe-weest : om-dat ook dit met de eeu-
wigheidt strijdt / welke niets anders is / als een duuring
zonder ghe-bolgh / be-ghin en einde. Daar-en-boven is
't on-mooghlijk / dat een zaak / die nooit be-ghoft heeft te
woerden / maar van eeuwigheidt in woerden ghe-weest is /
ooit op-houdt te woerden / en be-ghint vol-maakt en vol-
trokken te zijn.

VIII. De Werldt heeft niet kunnen uit-ghe-werkt
woerden / als van de maghtigste en wijsste ooz-zaak.
Want de ghzochtheid van 't werk be-wijst de maght van
den Werk-man, en de schoonheid en ghe-schiktheid des
zels wijsheid. Deze ooz-zaak kan gheen andere ghe-
weest zijn / als Ghódt / dat is / dat eerste en hooghste wee-
zen / welk alleen on-ghe-teelt / en der-halven eeuwich is.
Nu heeft Ghódt de Werldt niet ghe-maakt uit eenighe
eeuwighe stóf, oft uit een ver-werde klomp, maar uit niet-
met-al. Want ghe-lyk uit niets niet-met-al kan woerden /
als van hem / die van een on-eindighe maght zo / zo is 's
niet moepliker vooz hem / die met een on-eindighe maght
be-ghaast is / de Werldt uit niets voozt te bzingen / als
uit een vooz-zijnde stóf. Der-halven is niet noodt-zaak-
lyk / dat men zijn toe-blucht tot een eeuwighe stóf neemt.
En Ghódt heeft de Werldt niet voozt-ghe-bzaght uit
noodt-zaaklykheidt der natuur / maar uit de vijfte wil.
Want zo Ghódt de Werldt uit noodt-zaaklykheidt der
natuur ghe-maakt had / zo had de Werldt noodt-zaaklyk
van eeuwigheidt moeten zijn. Want daar zoud gheen res-
den zijn / waar-om zo eer op deze / als op een andere tijdt
ghe-maakt waar. Daar na / zo Ghódt de Werldt uit
noodt-zaaklykheidt der natuur ghe-maakt heeft / zo is 't

Chaos.

niet/en 't is niet ghe-weeft/in;ijn handt/oft meer Werl-
den te maaken;oft deze Werlbt ghzoóter en vol-maakter
ghe-maakte te hebben: 't welk booz-waar niet Ghóds
on-eindighemaght strydt. Ook is *Aristoteles* niet on-be-
wust ghe-weeft van de noódt-zaaklykheid van dit be-
luit. En daar-om / de eeuwigheid der Werlbt be-be-
sticht hebbende/ zo be-besticht hy ook te ghe-lyk/ dat de
Werlbt niet kan niet ghe-weeft zyn; en / dat 'er gheen
meer Werlben hebben kunnen zyn. Want deze spruek
van *Aristoteles*, In eeuwigheid zijn, en te kunnen zijn, ver-schillen
niet; komt dik-wyls booz.

IX. Ghódt heeft de Werlbt niet alleen ghe-maakt /
maar ghe-maakt zynde/onder-houdt/stiert en heerscht: e
ook / en loópt tót de by-zondere doeningen met de tweede
oó-zaken t' saamen: Zo dat in-dien Ghódt den dingen
zyn maght en hulp ont-trok / zy zouden niet alleen niets
doen; maar ook tót niets ver-ballen. Want alle ghe-
maakt en eindigh Weezen/ booz; zo veel 't een Weezen is/
hangt van een eerst' en on-eindigh Weezen af / en die af-
hanging wordt in de Weezenheid van een eindigh Wee-
zen zo be-ghzeepen / ghe-lyk in de Weezenheid der Toe-
ballen be-ghzeepen wordt de af-hanging van 't onder-
werp. En der-halven / zo Ghódt der Werlbt deze af-
hanging be-nam / ('t welk zoud ghe-schieden / zo hy op-
hield van de zelve te be-houden) hy zoud booz het zelve
doen/ de weezenheid der zelve/ en al-zo alle weezigheid/
als men zeght / wegh-neemen; en zo zoud de Werlbt tót
niets ver-ballen / oft liever van Ghódt tót niets ghe-
bzaght worden.

X. Het Eindt der Werlbt is oft in-wendigh / oft uit-
wendigh. Het in-wendigh eindt is haar ghe-schikt wee-
zen. Want ghe-lyk ieder ding dat be-ghert / welk hem
best is / en tót het zelve / als tót zyn eindt ghe-dreeden
wordt; zo is buiten twyffel het ghe-meen goeud/welk wy
ghe-zeit hebben dat in de ver-eening en wel-ghe-schik-
heid aller natuurlyke lichaamen ghe-leggen is/ het eindt
der Werlbt. Het uit-wendigh eindt is oft onder-schikt
oft laatst. De onder-schikte eindten zyn ver-scheiden /
ghe-lyk ook de trappen der dingen ver-scheiden zyn: van
welke de on-vol-maaktere tót de vol-maaktere be-trok-
ken worden / op dat zy de zelve be-dienen. Want de
hoofdt-stoffen / be-halven dat zy de Werlbt t' saamen-
stellen/

stellen / zijn ook om de menging : de ghe-mengden om de leevendighen : onder de leevendighen de planten om de dieren : en onder de dieren de besten om den Mensch. Der-halven kan de ghe-heele Werldt ghe-zeit worden om den Mensch ghe-schapyen te zijn : en dat niet alleen op dat hy een dierlijk leven / maar ook op dat hy een verstandigh leven ghe-luklyk door-bzenge. De ghe-luk-higheyt van 'ever-standigh leven is daar in ghe-leggen / dat de Mensch de maght / wysheyt en ghoedtheit van Ghódt zynen Schepper be-kenne/hem lieve/en ghóds-dienstelyk diene. Op dit eindt volght on-middelk het laatste eindt / welk is Ghóds heerlyk-maaking. Want Ghódt woꝛdt ghe-zeit van de menschen ver-heerlykt te woꝛden / niet als hy van de zelbe eer / oft ver-meerdering van eer ont-fangt / (want dit is on-mooglyk) maar wanneer hy als Ghódt / dat is / als een Wezen van on-eindighe maght en wysheyt / en als stichter van alle ghoedt/ghóds-dienstiglyk ghe-eert woꝛdt. Deze Wys-gheerte is niet uit *Aristoteles*, maar uit *Paulus* ghe-put : die mer der daadt den Wys-ghier speellende / daar uit / omdat Ghóds kennis / naamlyk zyn maght en Gódelijkheyt / uit deschepping der Werldt door zyn werken ghe-zien wordt. be-sluit dat zy alle on-ver-schoónlyk zijn / die in haar ghe-dachten ver-ghelende / den uit de schepping der Werldt be-kenden Ghódt niet ver-heerlyken. *161 den Rom. 3. Hoofd.*

XI. Tot hier toe de oꝛt-zaken / volghen de an-doeningen : welke zijn / ghyoortheyt / ghe-stalte / ghe-tal en stande-bastigheyt. De ghyoortheyt der Werldt is zeer woest / maar nochtans eindigh. Want dat 'er gheen on-eindigh lichaam ghe-gheeben woꝛdt / nocht ghe-gheeben kan woꝛden / is in 't 5. Hoofd. be-slooten. De ghe-stalte der Werldt is rondt. Want het komt met de reden ooben / dat an dat / welk alles in zyn om-bang be-bar / de be-ghyppigheste ghe-stalte toe-ghe-schreeven werde. An de Werldt voeght gheen ghe-tal / maar eenheyt. Onder-tusschen be-vestighen wy / dat de Werldt zo een oft eenigh is / dat wy be-lyden / dat Ghódt 'er meer heeft konnen maaken / en nu noch kan maaken. Want die zaak wikkelt gheen teghen-zegging in. En het teghen-deel is niet be-rooght van *Aristoteles* in 't 1. Boe. van den Hoem. 3. en 9. Hoofd. Waar uit volght / dat men door gheen natuurlyke /

ijke / maar alleen dooz waar-fchijnlijke reden de eenig-
heid der Werlde be-fluiten kan. Want het is waar-
fchijnlijker / dat al wat Ghódt heeft willen maaken / in
een Werlde be-flóóten is / als in meerder. Want zo hy 'er
meer had willen maaken / zo had hy deze Werlde zo veel
be-grijpigher konnen maaken.

XII. De standt-bastigheid der Werlde is zo ghyoof-
dat om-dat zy van haar natuur on-lóólijk en on-ber-derf-
lijk is / zy in der eeuwigheid duuren kan / en met der
daad duuren zal / zo Ghódt der zelbe de al-ghe-meene
hulp zijner booz-zienigheid / en de be-houdende kracht/
niet ont-trekte. Want schoon zy uit recht-ftrijdighe
lichaamen t'zaam-ghe-stelt zy / de zelbe zijn nochtans zo
onder elk-ander ghe-maatight / dat zy in elk-ander ver-
wiffelt worden zonder na-deel van 't ghe-heel t' zaamen-
fel. Of 't ghe-fchieden zal dat Ghódt zijn hulp ooit ont-
trekte / en de Werlde tót niets ver-ballen laate / kan men
uit de Wys-gheerte niet be-toóghen: hoe-wel men waar-
fchijnlijk be-fluiten kan / dat zy niet tót niet ver-ghaan
zal. Want waar-om zoud de Werlde ver-ghaan / wyl
haar eindt. (naamtlyk Ghóds maght / wiffelheit en
gheoedtheit in de zelbe / als in een spieghel te be-fchou-
wen) eeuwigh zijn moet? De h. Schrift schijnt eer de
ber-ftelling der Werlde tót een beter staat / als de ver-
derbing en ver-nietigging der zelbe te ver-klaaren. Want
om-dat alle fchepselen ghe-zelt worden ghyeertighlyk te
wachten / op dat zy van de ijdelheit werden ver-lóft /
welke zy om den mensch onder-woopen zijn ; zo is 't niet
ghe-loóflijk / dat zy tót niet ver-ghaan / maar dat zy ver-
nietwor zullen worden. Want het is teghen de natuur
van alle dinghen / na zijn ver-derf en ver-nietigging te
ver-langen.

E I N D T.

An-

An-wijzer

DES

HOÓFDT-STUKKEN.

- I. *Van de t' zaamen-stelling der Natuur-weet.*
- II. *Van de eerste Stof der Natuurlijke dingen.*
- III. *Van de Vorm en Be-roóving.*
- IV. *Van de Natuur, werkende Oor-zaak en 't Eind der Natuurlijke dingen.*
- V. *Van de Ghroótheit des Natuurlijken lichaams.*
- VI. *Van Plaats en Ydel.*
- VII. *Van de Be-weeghing in 't ghe-meen.*
- VIII. *Van de Ghe-daanten der Be-weeghing.*
- IX. *Van de Tijd.*
- X. *Van den Heemel en des zelfs An-doeningen.*
- XI. *Van de ghe-woóne en on-ghe-woóne Sterren.*
- XII. *Van de Hoófdt-stóffen, voor zo veel zy deelen der Werldt zijn.*
- XIII. *Van de Hoófdt-stóffen in orde tót de Menging.*
- XIV. *Van de Op- en Onder-ghang.*
- XV. *Van de vuurighe en lochtighe Ver-hevelingen.*
- XVI. *Van de waterighe, t' zaam-ghe-zette en schijnende Ver-hevelingen.*
- XVII. *Van de Menging en Ver-róttig.*
- XVIII. *Van de Maatighingen, en andere An-doeningen des ghe-mengden Lichaams. |*
- XIX.

- XIX. *Van de Ghe-daanton en Onder-scheiden der ghe-mengde lichaamen.*
- XX. *Van het Weezen des Ghe-zielden lichaams en der Ziel.*
- XXI. *Van de ghe-slachten der Zielen en Ghe-zielden.*
- XXII. *Van het Leven en de Doodt.*
- XXIII. *Van de Voeding en An-gbroeying.*
- XXIV. *Van de Teeling der Leevendighen uit zaadt.*
- XXV. *Van de Zelf-willighe Teeling.*
- XXVI. *Van de Wan-schepsels.*
- XXVII. *Van de ghe-voelighe Ziel en't Ghe-voelen*
- XXVIII. *Van de uit-wendighe Ghe-voelens oft Zinnen.*
- XXIX. *Van het in-wendighe Ghe-voelen en des zelfs An-doeningen.*
- XXX. *Van de ghe-voelighe Be-gheerte, Harts-togh-ten, en Plaats-be-weeghlykheidt.*
- XXXI. *Van het Weezen der ver-standighe Ziel.*
- XXXII. *Van het Ver-standt en des zelfs Werkin-gen.*
- XXXIII. *Van de Wil en vrije Wil, oft vrij Ghoedt-dunken.*
- XXXIV. *Van de Werldt.*

A M S T E R D A M,

Ghedrukt by Pieter Dirksz. Boeteman, woonende
in St. Niklaes-straat. A^o. 1648.
